

Sveučilište u Zagrebu

FILOZOFSKI FAKULTET

Amir Obhodaš

**VOJNE OPERACIJE U ISTOČNOJ BOSNI
TIJEKOM ZIME 1941.-1942.**

DOKTORSKI RAD

Mentori:

dr. sc. Ivica Šute

dr. sc. Davor Marijan

Zagreb, 2017.

University of Zagreb

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Amir Obhodaš

**MILITARY OPERATIONS IN EASTERN
BOSNIA DURING THE WINTER OF 1941-
1942**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

Ph. D. Ivica Šute

Ph. D. Davor Marijan

Zagreb, 2017.

Predgovor

U kontekstu Drugog svjetskog rata, napad sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju u travnju 1941. predstavljao je sporedan događaj koji je Njemačkoj trebao osigurati mir na jugoistoku Europe tijekom njezinog vojnog pohoda na SSSR. Međutim, kratkotrajni Travanjski rat bio je samo začetak mnogo većeg i kompleksnijeg sukoba, koji je zahvatio čitav prostor nekadašnje Jugoslavije i koji se pod okriljem Drugog svjetskog rata vodio sve do njegovog kraja. Globalni rat velikih sila razbio je krhki okvir Kraljevine Jugoslavije i pokrenuo višeslojni unutarnji sukob u kojem su se sučeljavale nadnacionalna Jugoslavenska ideja s idejom nacionalne države i tijekom kojeg se vodio nesmiljeni međunacionalni sukob između Hrvata i Srba, te revolucionarni klasni rat. Težište ovog sukoba nalazilo se na područje Bosne i Hercegovine, gdje je i otpočeo srpski nacionalni ustanak usmjeren protiv Nezavisne Države Hrvatske, a nešto kasnije izbio je i ustanak na području Srbije koji se vodio protiv njemačkih okupacionih snaga. Raspad Jugoslavije najtragičnije su doživjeli Srbi jer su u tome vidjeli kraj svoje nacionalne slobode, pa je shodno tomu ustanak u početku imao čisto srpsko nacionalno obilježje ali se ustanku ubrzo priključila i Komunistička partija Jugoslavije, koja je u borbi protiv okupacije vidjela mogućnost za provedbu svojih revolucionarnih ideja i promjenu društvenog uređenja jugoslavenske države.

I dok su njemačke snage uz velike napore uspjele primiriti ustanak u Srbiji, na području NDH stanje je bilo znatno složenije. Isključivost Ustaškog pokreta prema srpskom pitanju i nedovoljna ustrojenost oružanih snaga NDH onemogućavali su njegovom vodstvu da samostalno suzbije ustanak. Zbog oprečnih interesa nominalnih saveznica Italije i NDH nije bilo moguće uspostaviti jedinstveno djelovanje protiv ustaničkih snaga, a Njemačka je na ovo bojište gledala kao sporedno i nije mogla izdvojiti dovoljno snaga za njegovo smirivanje. Ustanak se stoga ubrzano širio, a ako bi se i uspjelo ugasiti jedno žarište uskoro se javljalo novo. Dolaskom zime najjače ustaničko žarište nalazilo se u istočnoj Bosni, gdje su se u tom trenutku našle izravno sučeljene oružane snage NDH, Njemačke i Italije, te snage Narodnooslobodilačkog pokreta i Jugoslovenske vojske u otadžbini. Sile Osovine smatrale su će uništenje ustaničkih snaga na ovom području dovesti do gušenja ustanka u cjelini, radi čega su planirale i izvele niz vojnih operacija koji su svojim obimom bile najveće operacije izvedene do tada na području NDH.

Kako su borbe u istočnoj Bosni tijekom zime 1941.-1942. imale znatan utjecaj na daljnji razvoj rata, smatram da ih je neophodno sagledati u njihovoj cjelini. U jugoslavenskoj historiografiji o ovim borbenim djelovanjima pisalo se većinom jednostrano i s gledišta Narodnooslobodilačkog pokreta, dok su namjere ostalih zaraćenih strana gotovo u potpunosti izostale. Među ovim radovima kvalitetom i znanstvenom obradom ističe se knjiga Rasima Hurema "Krizu NOP-a u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942.", međutim, ovaj rad obrađuje problematiku prvenstveno iz političkog aspekta, dok borbenim djelovanjima posvećuje malo pažnje. Sličnu ocjenu dijeli i rad Zdravka Antonića "Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941." a najbolji rad koji obrađuje vojne operacije u ovom razdoblju jest knjiga Ahmeta Đonlagića i Miše Lekovića, "Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu, januar – februar 1942.", ali u kojoj se nedovoljno sagledavaju djelovanja oružanih snaga NDH i usredotočena je na samo na prva dva mjeseca 1942. godine. Ovdje treba spomenuti i rad Marka Attile Hoarea, "Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia, The Partisans and the Chetniks 1941-1943", do sada najopsežnije djelo na engleskom jeziku koje obrađuje problematiku zbivanja na prostoru Bosne i Hercegovine u prvoj polovici Drugog svjetskog rata, međutim i ovaj rad najmanje pažnje posvećuje vojnim djelovanjima, te sadržajno ne odstupa previše od puta koji je zacrtala jugoslavenska historiografija. Za istraživanje ove teme među najznačajnije izvore svakako spadaju "Zbornici dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda", gdje su objavljeni izvorni dokumenti svih sudionika u ovim borbama. Povijest pojedinih partizanskih postrojbi koje su sudjelovale u borbama na području istočne Bosne, poput knjige "Prva proleterska brigada" Miloša Vuksanovića, temelje se na ovim radovima i objavljenim izvorima, te ne donose bitna nova saznanja, a većina ovih povjesnica predstavljaju zapravo memoarske radove, poput izdanja "Prva proleterska brigada-zbornik sećanja" ili "Beogradski bataljon Prve proleterske brigade 1941-1945."

Ustanak koji je izbio u lipnju 1941. na području istočne Hercegovine u ovim radovima je vrlo površno obrađen, a inače je u jugoslavenskoj historiografiji ovoj temi dano vrlo malo pažnje. Ovaj događaj je iznimno bitan za razumijevanje prirode ustanka u njegovom početnom razdoblju, a jedini rad koji je sustavno obradio navedenu problematiku jest članak Davora Marijana "Lipanjski ustanak u istočnoj Hercegovini 1941. godine" objavljen u Časopisu za suvremenu povijest, br. 2./35. O prirodi ustanka pisao je i Mario Jareb u radu "Prilog raspravi o karakteru ustanka od 27. srpnja 1941. godine" isto tako objavljen u Časopisu za suvremenu povijest, br. 2./43.

O Ustaškom pokretu i oružanim snagama NDH prvi je pisao povjesničar Mladen Colić, koji prvi sustavno obradio ustroj Hrvatskog domobranstva u svojoj knjizi "Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941", ali samo njezino početno razdoblje. Ovu problematiku cjelovito je obradio Nikica Barić u svojoj knjizi "Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske", gdje je osim ustroju Hrvatskog domobranstva velika pažnja dana i odnosu oružanih snaga NDH sa svojim saveznicama Italijom i Njemačkom, te prema Ustaškoj vojnici, a obradio je i pojedine operacije koje su izvodile snage NDH. Ustroj oružanih snaga NDH obradio je i Damir Jug u knjizi "Oružane snage NDH, sveukupni ustroj", koja osim ustroja Hrvatskog domobranstva obrađuje i ostale sastavnice oružanih snaga NDH, a Davor Marijan iznio je osnovu cjelokupnog ustroja Ustaške vojnice u neobjavljenom magistarskom radu "Ustaške vojne postrojbe 1941-1945". Pojedine manjkavosti u ovim radovima prvenstveno proizlaze iz oskudno i fragmentarno sačuvanog arhivskog gradiva, ali predstavljaju temelj za daljnje istraživanje vojno operativne povijesti NDH. Detaljan pregled političkih zbivanja vezanih uz NDH obradio je Bogdan Krizman u svojim radovima "Pavelić između Hitlera i Mussolinija", "Ustaše i Treći Reich" i "Pavelić u bjekstvu".

Historiografski je najslabije obrađena problematika vezana uz djelovanje četničkih snaga u BiH, odnosno Jugoslovenske vojske u otadžbini (JVUO), kako je glasilo njihov službeni naziv od siječnja 1942. U knjizi Jozе Tomaševića "Četnici u drugom svjetskom ratu", autor snagama JVUO u BiH daje minimalnu pažnju, a slično je postupio i Kosta Nikolić, koji se u svojoj knjizi "Historija Ravnogorskog pokreta" prvenstveno usredotočio na djelovanje JVUO u Srbiji. Od tema vezanih uz djelovanje četnika u istočnoj Bosni jedino je uloga i djelovanje Jezdimira Dangića obrađena na zadovoljavajući načini i to u radovima autora Veljka Đurića, "Novi prilozi za biografiju vojvode Jezdimira Dangića" i Antuna Miletića "O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nmcima". Inače najviše radova na temu djelovanja četničkih snaga u istočnoj Bosni objavljeno je u tisku srpske emigracije, ali je riječ prvenstveno o memoarskim djelima poput "Cersko-Majevička grupa korpusa pukovnika Dragoslava S. Račića" autora Dušana Trbojevića i "Na službi kod Dangića" autora Steve Voinovića, u kojima autori iznose svoja subjektivna sjećanja na događaje iz istočne Bosne. Iako se u ovim radovima osjeća snažna pristranost, oni ipak predstavljaju značajan izvor jer pružaju rijetko svjedočanstvo o djelovanju četničkih snaga na području istočne Bosne. Od ostalih memoarskih radova naveo bih knjige Todora Vujasinovića, "Ozrenski partizanski odred" i Rodoljuba Čolakovića "Zapisi iz oslobodilačkog rata", u kojima oni iznose svoje viđenje događaja u kojima su bili sudionici tijekom Drugog svjetskog rata na prostoru BiH.

Nacionalne sukobe u pravilu prate stravično nasilje i zločini i nedvojbeno je da ti zločini zahtijevaju pomno izučavanje, pri čemu je nužno razmotriti i sve okolnosti u kojima su se dogodili. Opseg i kompleksna narav ovih zločina udaljili bi nas od osnovne teme, stoga sam u ovom radu spominjao samo ratne zločine koji su neposredno vezani uz izvođenje vojnih operacija, što naravno ne umanjuje ili negira postojanje zločina koji su se događali na čitavom prostoru NDH. Iako je tema ratnih zločina bila predmet izučavanja mnoštva historiografskih radova oni još uvijek nisu u dovoljnoj mjeri istraženi i danas možemo svjedočiti da se ova manjkavost iskorištava u dnevno političke svrhe. Od djela koji su se bavili ovom problematikom izdvojio bih rad Vladimira Dedijera i Antuna Miletića "Genocid nad Muslimanima", Zdravka Dizdara "Četnički zločini u Bosni i Hercegovini 1941.-1945." i rad koji je objavio u suautorstvu s Mihaelom Sobolevskim "Prešućivani Četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.", te zbornik dokumenata "Zločini na jugoslovenskim prostorima u prvom i drugom svjetskom ratu - Tom I, Zločini NDH".

U izradi rada prvenstveno sam se koristio fondovima i zbirkama pohranjenim u Hrvatskom državnom arhivu, Vojnom arhivu Ministarstva odbrane Republike Srbije, Arhivu Historijskog muzeja BiH, te objavljenim izvornicima u Zbornicima NOR-a. Na žalost, izvorno gradivo pohranjeno u ovim ustanovama nije cjelovito očuvano, a posebice se to odnosi na dokumente vezane uz ustroj i djelovanje Ustaške vojnice, što mi je u znatnoj mjeri otežalo proučavanje i istraživanje pojedinih događaja. Ostaje nam za nadati se da je barem dio spisa vezanih uz ovu problematiku pohranjen u dijelu fonda NDH Vojnoga arhiva u Beogradu, koji sadrži još uvijek nepoznatu količinu nepopisanog i neobrađenog arhivskog gradiva. U korištenju ovog fonda poseban problem predstavlja njegova organizacijska struktura, jer se pri sređivanju gradiva nije pridržavalo načela provenijencije, već potreba istraživača iz nekadašnjeg Vojnoistorijskog instituta. Logika unutarnjeg vojnog ustroja oružanih snaga NDH time je potpuno narušena, što znatno otežava snalaženje i pretraživanje navedenog fonda.

Kod navođenja vojnih činova i postrojbi oružanih snaga NDH, NOP i JVUO odlučio sam se ne prevoditi ih na suvremeno hrvatsko vojno nazivlje i donosim ih u njihovu izvornom obliku jer sam smatrao da se time dodatno naglašava njihova pripadnost i olakšava praćenje samog teksta. Činove i nazive postrojbi njemačke i talijanske vojske donosim u prijevodu, a prigodom prvog spominjanja postrojbe u zagradi navodim i njezin izvorni naziv. Radi lakšeg snalaženja na kraju ove knjige nalazi se dodatak s tablicom usporednih činova *Wehrmachta*, Hrvatskog domobranstva, Ustaške vojnice, *Regio Esercito* i vojske Kraljevine Jugoslavije. Svi citati na hrvatskom te na srpskom jeziku preneseni su doslovno, uključujući i pravopisne pogreške i tada važeći pravopis, a naznačeni su kurzivom. Ukoliko je riječ o citatu koji nije

doslovan, primjerice prijevodu s njemačkog jezika, onda je naznačen navodnicima. Radi ujednačenosti i lakšeg pregleda, za snage pod zapovjedništvom generala Draže Mihailovića koristim naziv Jugoslovenska vojska u otadžbini (JVUO), kako je od 22. siječnja 1942. glasio njihov službeni naziv, Iako je do tada službeni naziv ovih snaga glasio Četnički odredi jugoslovenske vojske.

Pri istraživanju i izradi ovog rada posebno sam zahvalan na potpori i savjetima koju su mi pružili mentori dr. sc. Ivica Šute i dr. sc. Davor Marijan. Zahvalnost dugujem i kolegi dr. sc. Bojanu Dimitrijeviću iz Instituta za savremenu istoriju u Beogradu, koji mi je uvelike pomogao pri istraživanju arhivskog gradiva pohranjenog u arhivima Republike Srbije, kao i kolegama iz ustanove u kojoj sam zaposlen, dr. sc. Mariu Stipančeviću, Mirjani Hurem, Ani Valentić, Marijanu Bosnaru, Nenadu Nenadiću i Stjepanu Šlogaru.

Uvod

Travanjski rat i uspostava NDH

Vojnim prevratom od 27. ožujka 1941. godine, kojim je na čelo vlade Kraljevine Jugoslavije došao general Dušan Simović, politička situacija na Balkanu naglo se izmijenila. Hitler je smatrao da se Kraljevina Jugoslavija tim činom svrstala među neprijateljske države i da je treba uništiti što je prije moguće, bez obzira na uvjerenja koja su stizala iz nove vlade da to ne znači i izlazak iz Trojnog pakta i da u cijelosti prihvaća sve obveze preuzete ovim sporazumom. Još istog dana Hitler je sazvaio sastanak s vojnim vrhom na kojem je razrađena strategija vojnog pohoda na Jugoslaviju. Zaključci ovog sastanka iznijeti su Naredbi (*Weisung*) br. 25., prema kojoj je ovaj pohod dobio naziv Operacija 25. Zapovjedništvo Kopnene vojske (*Oberkommando des Heeres-OKH*) je za samo nekoliko dana detaljno razradilo planove za Operaciju 25. i objedinilo je s operacijom "Marita", vojnim pohodom na Grčku.

Napad snaga Osovine otpočeo je 6. travnja, a u ratna djelovanja protiv Jugoslavije na različite se načine uključio i Ustaški pokret koji je za svoj glavni cilj imao uspostavu hrvatske neovisnosti. Tijekom kratkotrajnog Travanjskog rata Kraljevina Jugoslavija pretrpjela je potpuni slom i već je 10. travnja 1941. proglašena Nezavisna Država Hrvatska. Međutim, državno ustrojstvo novo uspostavljene države manje je odražavalo stvarnu volju hrvatskog naroda, a više volju stranih sila, koje su njegovu želju za samoodređenjem iskoristile za svoje vlastite interese. Posebice se to odnosilo na Italiju, koja je Nezavisnu Državu Hrvatsku smatrala djelom svog interesnog područja i koja je nastojala u što većoj mjeri ograničiti njezin suverenitet.

Ugovori koji su 18. svibnja 1941. potpisani u Rimu, a kojima su se odredile granice i odnosi između Italije i NDH, jasno su iskazivali neravnopravni odnos između dviju država i nominalnih saveznica. Razgraničenje se provelo na štetu NDH i veliki dijelovi Dalmacije izravno su pripojeni Italiji, a određen je i budući status talijanske vojske na njezinom području. Ovi su ugovori nametali i ozbiljna ograničenja oružanim snagama NDH koja će biti odlučujuća za njihov budući razvoj. Osim što je bila prisiljena odreći se ratne mornarice, NDH se obvezala i da u Drugoj zoni *ne će podići ni podržavati nikakvu vojničku utvrdu ili uređaj kopneni, pomorski ili zrakoplovni, nikakvu vojničku (operacionu) bazu i nikakvu napravu, koja bi se mogla izkoristiti u ratne svrhe, niti ikakvu tvornicu ili skladište streljiva i*

ratnoga tvoriva.¹ Naime, područja Dalmacije koja su izravno priključena Italiji u Ugovorima su nazvani Prvom zonom, dok je Druga zona ili "Demilitarizirana zona" obuhvaćala obalu Hrvatskoga primorja, Gorski kotar, Liku, Makarsko primorje, otoke Pag, Brač i Hvar, te Hercegovinu. Područje između Druge zone i njemačko-talijanske crte razgraničenja nazivalo se Treća zona i bila je široka između 40 i 70 km.² Talijanska vojska na području NDH više nije imala obilježja okupatorskih snaga, već vojske razmještene u prijateljskoj i savezničkoj državi s tim da je troškove njezine opskrbe snosila NDH.³

Povoljan položaj koji su joj zajamčili ovi ugovori, Italija je nastojala osnažiti daljnjim slabljenjem vlade NDH jer je bila svjesna hrvatskih nastojanja da se kroz približavanje i u osloncu na njemačkog saveznika želi otrgnuti od njezinog utjecaja. Unatoč tome što Njemačka nije osporavala Italiji da NDH ubraja u svoje interesno područje, u talijanskoj vladi postojala je bojazan da bi se stvarno moglo doći do ovog zbližavanja i da bi u tom slučaju hrvatska strana mogla jače utjecati na stanje u pripojenim područjima. Shodno tome Talijani su počeli planirati zaposjedanje Druge i Treće zone, a kao dobar povod za reokupaciju poslužilo im je ustanak srpskog stanovništva protiv NDH koja je izbila upravo na području "Demilitarizirane zone".⁴

Karta 1. Crta razgraničenja između njemačkih i talijanskih snaga i podjela talijanskog interesnog područja na Drugu i Treću zonu.

Ustanak 1941.

Vodstvo NDH je prema srpskom stanovništvu zastupalo radikalnu politiku, što se očitovalo u nizu odredbi koje su diskriminirale srpsko pučanstvo u NDH, kao i u samim postupcima na terenu. Stanovništvo srpske nacionalnosti bilo je izloženo brutalnim odmazdama, te bezobzirnoj pljački koju su najčešće provodili samoorganizirani pojedinci nazvani "divlje ustaše". Osim toga, Srbi su od svih naroda na području Jugoslavije okupaciju najtragičnije doživjeli jer su u njoj vidjeli kraj svoje nacionalne slobode.⁵ Kada se tomu pridodaju i

---

¹ Vladimir Đuro Degan, *Pravni aspekti i političke posljedice rimskih ugovora od 18. svibnja 1941. godine*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 45, 2/2008., str. 265.-278.

² Crta razgraničenja između njemačkih i talijanskih snaga pružala se pravcem Samobor – Petrinja – Glina – Bosanski Novi – Prijedor – Banja Luka – Jajce – Donji Vakuf – Travnik – Visoko – Sarajevo – Prača – Ustiprača – Rudo.

³ Opširnije o podijeli na zone vidi u Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003., 307.-313.

⁴ Nikica Barić, *Ustaše na Jadranu*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2012., str. 52.-53.

⁵ Zdravko Antičić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1973., str. 51.

okolnosti nastale Rimskim ugovorima nije iznenađujuće da je ustanak srpskog stanovništva izbio upravo na području "Demilitarizirane zone".

Prve oružani sukobi izbili su početkom lipnja u istočnoj Hercegovini. Do sukoba je došlo prigodom prikupljanja oružja i ratnog materijala što se je provodilo prema zakonskoj odredbi od 17. svibnja 1941.⁶ Područje istočne Hercegovine bilo je posebno osjetljivo jer se nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije veliki broj mjesnog stanovništva vratio iz vojske zadržavši osobno naoružanje, a i inače je tradicija posjedovanja osobnog oružja na ovom području bila vrlo jaka. Za vlasti NDH stanje je dodatno pogoršavala i otvorena granica prema Crnoj Gori i glasine da bi se u njezin sastav mogla uključiti i istočna Hercegovina. Dragovoljna predaja naoružanja stoga nije naišla na nikakav odaziv i rok za njegovu predaju bio je nekoliko puta produžavan. Početkom lipnja otpočelo je nasilno prikupljanje naoružanja ali su oružane snage NDH već 1. lipnja naišli na otpor u selu Drežnik.⁷ Reakcija ustaša bila je vrlo surova i veći broj seljaka pri tom je ubijen, a njihovi su domovi spaljeni. Slijedeći sukob zbio se 3. lipnja kod sela Donji Drežnik, a u noći s 4. na 5. lipnja, pod vodstvom ustaškog povjerenika za kotar Gacko Hermana Tonogala, pobijeno je oko 140 ljudi iz sela Korita. Ovaj zločin pospješio je odlazak mjesnog stanovništva u ustanike koji su 7. lipnja napali sela Kazance, Jesenje i Mulj, a na vijest o napadu Njemačke na SSSR 22. lipnja otpočeo je ustanak na čitavom području istočne Hercegovine. Postrojbe Hrvatskog domobranstva i oružništva te Ustaške vojnice bile su preslabe da bi mogle ugušiti ustanak tolikih razmjera i uskoro su se našle izolirane u posadnim mjestima. Radi smirivanja stanja u istočnoj Hercegovini Poglavnik Ante Pavelić je 27. lipnja imenovao za svog posebnog opunomoćenika podmaršala Velimira Laxu, pod čije su zapovjedništvo stavljene sve državne, građanske, ustaške, vojne, oružničke i redarstvene vlasti na teritoriju velikih župa Hum i Dubrava.⁸ Kao jedan od glavnih uzroka pobune Laxa je naveo postupke ustaša prema srpskom stanovništvu:

...Nemiri u Hercegovini, nezadovoljstvo i utučenost pučanstva bili su, prema izjavama svih slojeva pučanstva, najvećim dijelom izazvani divljačkim i nečovječnim postupcima takozvanih ustaša. Prilikom organiziranja ustaških postrojbi uzimalo se je ljudstvo bez ikakvog izbora. Komunisti, notorni alkoholičari i.t.d. napravljeni su preko noći ustašama, i ne treba se tada čuditi, što je došlo do tako ne ugodnih ispada. Ja sam zbog toga već u prvim danima zapovjedio, da se ovi ljudi (ustaše) kaserniraju i da predaju oružje, koje da im se izdaje samo

---

⁶ Davor Marijan, *Lipanski ustanak u istočnoj Hercegovini 1941. godine*, Časopis za suvremenu povijest 35/2 (2003), str. 546.

⁷ Isto, str. 550.

⁸ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003., str. 455.

onda kada vrše službu. Ove tako zvane ustaše pogazile su nogama uzvišene ideale ustaškog pokreta, podkopale njegov ugled i navukle mržnju pučanstva. Za vrijeme 'ustaškog režima' nije bio ni jedan činovnik ni jedan časnik, niti građanin, ni jedna žena pa ni dijete danju ni noću sigurno za svoj život.⁹

Kao dodatne razloge pobune Laxa je naveo i slijedeće:

Težnja srpskog življa da prigranični krajevi Gacko-Nevesinje budu pripojeni Crnoj Gori. Po svemu sudeći ova akcija podupirana je i podupire se sada još iz Crne Gore, i ovu akciju vode dočasnici, oružnici i Crnogorci, koji su ranije služili u ovim krajevima, a nije isključeno da među pobunjenicima ima i srpskih časnika. Ovo zadnje vidi se iz toga što se pobunjenička akcija vodi planski i čisto vojnički i što [je] jedan srpski major u borbi kod Nevesinja ubijen.¹⁰

Uz pomoću snaga poslanih s drugih područja NDH ustanici su djelomično potisnuti preko crnogorske granice, a jedan dio povukao se u planine s namjerom da ostavi oružje i vrati se svojim domovima. Time je došlo do privremenog smirivanja stanja u istočnoj Hercegovini ali ustanak time nije ugušen i nastavio se širiti među srpskim stanovništvom, te je krajem srpnja pobuna zahvatila područje Banije, Like i Korduna te zapadne Bosne.¹¹

Sam ustanak u ovom razdoblju nije bio jedinstveno organiziran, niti je bio jasno ideološki profiliran.¹² Srpsko stanovništvo vodilo je borbu na nacionalnoj osnovi i prihvaćalo je vodstvo skupina koje su na tu borbu poticale, te u tom trenutku pitanje poslijeratnog uređenja države nije imalo osobitu važnost. U Komunističkoj partiji Jugoslavije bili su svjesni nacionalnog karaktera ustanka i izbjegavali su davati ideološke predznake u nazivima postrojbi. Tako je primjerice organizaciju ustanka na području istočne i jugoistočne Like, sjeverne Dalmacije i jugozapadne Bosne vodio član Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije Marko Orešković. Sjedište ovog ustanka nalazilo se u Drvaru, a postrojba, koja je od različitih ustaničkih odreda ustrojena 16. kolovoza, nosila je naziv *Brigada gerilskih odreda za oslobođenje krajeva Bosne i Like* ili *Drvarska brigada*.¹³ O prirodi ustanka svjedoči i

---

⁹ Hrvatska, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, HR HDA 1450, Zbirka mikrofilmova Gradivo iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, mikrofilmski svitak D-2228 (ZM 53b/108), snimci 588.-591, Posebni opunomoćenik Poglavnika, Br. (nečitko), Mostar 5. lipnja 1941. (op.a. dokument je očito krivo datiran i trebalo je umjesto lipanj stajati srpanj). U nastavku rada puni naziv fonda i ustanove u kojoj je pohranjen citirati će samo prilikom prvog navoda, potom će se citirati samo signatura fonda i svitka s punim nazivom dokumenta.

¹⁰ Davor Marijan, *Lipanjski ustanak u istočnoj Hercegovini 1941. godine*, str. 574. fusnota

¹¹ Isto, str. 571.

¹² O prirodi ustanka iz srpnja 1941. vidi više u Mario Jareb, *Prilog raspravi o karakteru ustanka od 27. srpnja 1941. godine*, Časopis za suvremenu povijest 43/2 (2011), str. 751.-771. i Kosta Nikolić, *Italijanska vojska i četnici u Drugom svjetskom ratu 1941-1943*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2009., str. 31.-33.

¹³ Drvar u NOR i Drvarska brigada, *Vojna enciklopedija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd., 1978., svezak 2., str. 550-551. Ova postrojba koristila je u svom nazivu više inačica poput primjerice *Brigada Nacionalno-*

priopćenje ustaničkog vojnog stožera koje je upućeno talijanskim snagama u Kninu u kojem stoji:

*Svima odgovornima oficirima talijanske vojske, koja se nalazi na teritoriji kninske regimente a upućena je na vojnu intervenciju protiv srpskog naroda, koji se bori za svoju nacionalnu slobodu. Štab saopćava svoj gospodi oficirima, podoficirima i njihovim vojnicima da je borba koju vodi srpski narod sa ostalim bratskim narodima svoje otađbine najpravednija i najtačnija, jer to je borba na čast i nacionalnu slobodu. Ta borba srpskog naroda nametnuta je od Pavelića i njegovih bandi. Srpski narod je morao tu borbu prihvatiti, on mora i pobijediti. Srpski narod je bio uvijek za bratstvo svih naroda. Ovom borbom on to i potvrđuje. Obraćamo se svoj g. oficirima, podoficirima i njihovim vojnicima, da ne gledaju u srpskom narodu svog neprijatelja, već naprotiv svog prijatelja. Srpski narod primiće sve oficire i vojnike italijanske vojske kao prijatelja garantirajući im bezbednost. Srpski narod i njegova hrabra vojska, koja se danas bori za častnu i sretnu stvar uvjereni su da u italijanskoj vojsci neće naći protivnika u ovoj pravednoj borbi. Štab gerilskih odreda spreman je povesti pregovore u tom pogledu, ako se za to izjasne italijanski oficiri, koji se nalaze sa voskom upućenom protiv naših odreda. Komanda štaba gerilskih odreda za Bosnu.*¹⁴

Unatoč proklamiranom bratstvu prema svim narodima Jugoslavije, dio pripadnika ove postrojbe prema nesrpskom stanovništvu odnosio se izrazito bezobzirno, kao primjerice prilikom zauzimanja sela Brotnja, Boričevac, Vrtoče, Krnjeuša i drugih mjesta, kada su svi Hrvati iz ovih sela poubijani ili protjerani.¹⁵

Hrvatsko domobranstvo i oružništvo još se nalazilo u procesu ustrojavanja, te se ni organizacijski ni svojom brojnošću nije moglo nositi s pobunom ovako velikih razmjera, dok su postrojbe Ustaške vojnice, stranačke vojske Ustaškog pokreta, osim navedenih imale i stegovnih problema. Ustaška vojnica i "divlje ustaše" svojim bi djelovanjem često uzrokovale suprotan učinak od željenog i umjesto smirivanju ustanka više bi pridonosile njegovom širenju. Kaotično stanje koje zavlдалo na područjima zahvaćenim ustankom iskoristila je Italija, koja je tijekom kolovoza preuzela osiguravanje važnih željezničkih prometnica u Drugoj zoni, a uskoro je u dogovoru s vlastima NDH dogovoreno da talijanska vojska

---

oslobodilačkih gerilskih odreda za Bosnu i Liku, Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 1., dokument br. 77., str. 170.

¹⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2121 (ZM 53b/1), snimak 369., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, 16. VIII. 1941., Štab gerilskih odreda za Bosnu, Saopćenje.

¹⁵ Više o ovim događajima vidi u Amir Obhodaš, *Lako prevozni zdrug Hrvatske Legije. U borbama od Une do Dona, kolovoz 1941. - prosinac 1942.*, Despot Infinitus d.o.o., Zagreb 2012., str. 25.-27., 182.-187., Mario Jareb, *Prilog raspravi o karakteru ustanka od 27. srpnja 1941. godine*, Časopis za suvremenu povijest 43/2 (2011), str. 762.-766. te Ana Došen, *Stradanje Hrvata u Vrtoči, Krnjeuši i Bjelaju 1941. godine, O žrtvama u ratu i miru. Zbornik radova Četvrtog kongresa hrvatskog žrtvoslovnog kongresa*, Zagreb 2008.

preuzme cjelokupnu vojnu i civilnu vlast na ovom području.¹⁶ Domobranske postrojbe čija su se posadna mjesta nalazila na području Druge zone stavljene su pod talijansko operativno zapovjedništvo, dok su postrojbe iz drugih dijelova NDH, koje su na ovaj prostor prebačene radi gušenja pobune, morale napustiti ovo područje. Talijansko je zapovjedništvo već koncem rujna otpočelo s pripremama za reokupaciju Treće zone pod izgovorom da je to potrebno radi sprječavanja prelaska ustanika iz Srbije na područje Druge zone, te smirivanjem ustanka na tom području. Sve postrojbe iz sastava oružanih snaga NDH stavljene su pod talijansko operativno zapovjedništvo s tim da u ovoj zoni talijanske snage nisu preuzimale civilnu vlast.¹⁷

Reokupaciju Druge i Treće zone talijanska strana prikazivala je kao pomoć novo uspostavljenoj državi, dok je zapravo bila riječ o postupku koji je doprinio njezinoj daljnjoj destabilizaciji. Njihove snage nisu uspjele u potpunosti ugušiti ustanak i talijanska vojna djelovanja ubrzo se svela na osiguravanje važnijih mjesta i prometnica. Svjesni ideoloških razlika među ustanicima počeli su podupirati velikosrpske elemente, koji će se ubrzo ustrojiti kao JVUO, a zauzvrat su tražili aktivno učešće u borbi protiv onog dijela ustanika koje je predvodila Komunistička partija Jugoslavije. Sama reokupacija povećala je razočarenje među hrvatskim stanovništvom, te su se Hrvati iz Dalmacije i Primorja počeli postupno sve više uključivati u Narodnooslobodilački pokret pod vodstvom KPJ.¹⁸

---

¹⁶ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, str. 310.

¹⁷ Isto, str. 316.

¹⁸ O odnosu stanovništva Dalmacije prema Talijanima i NDH, te organizaciji NOP-a na ovom području vidi Nikica Barić, *Ustaše na Jadranu*, str. 55.-63. O uspostavi suradnje talijanskih snaga s četnicima vidi Zdravko Dizdar, *Četnički zločini u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, Zagreb 2002., str. 98.-101.

Ustanak u istočnoj Bosni

Pod pojmom istočne Bosne u Drugom svjetskom ratu podrazumijevao se prostor koji je na zapadnoj strani bio ograničen pravcem Ivan Sedlo – Fojnica – Busovača – Lašva – Travnik – Teslić – Derventa – Bosnaski Brod, na sjevernoj rijekom Savom do ušća rijeke Drine, na istočnoj granicom Bosne i Srbije, a južnom obroncima planina Lelije, Visočice i Bjelašnice. Na ovom je prostoru prema popisu stanovništva iz 1931. godine, živjelo 1.089.835 stanovnika od čega 425.999 islamske vjeroispovijesti, 410.256 pravoslavaca, 235.970 katolika i 18.010 ostalih.¹⁹ Najveći dio ovog prostora sastoji se od teško prohodnog planinskog područja prekrivenog gustim šumama. Gradovi su smješteni u kotlinama, dolinama rijeka i ravničarskim dijelovima, a povezani su prometnicama koje su najčešće pružaju uz riječne doline i usjeke. Šume istočne Bosne zapravo su ostatci negdašnjih prašuma koje su nekoć prekrivale cijeli europski kontinent i vrlo su guste, a drveće doseže visine i do 50 metara. Tijekom prvih pet mjeseci nakon uspostave NDH brojna srpska sela, pogotovu ona teže dostupna u brdsko-planinskim područjima, bila su bez ikakvih vlasti, a izostanak upravne vlasti osjećao se i u bivšim općinskim i sreskim mjestima. Oružničke su postaje bile slabo zaposjednute, nazočnost oružanih snaga NDH ograničena, a sam prostor pogodovao je vođenju gerilskog načina ratovanja.²⁰

Karta 2. Istočna Bosna

Na ovom su području prva borbena djelovanja od većeg značaja zabilježena početkom kolovoza kada je 5. kolovoza 1941. napadnuta oružnička stanica u Šekovićima, a 9. kolovoza su ustanici pod vodstvom Aćima Babića zauzeli Han-Pijesak.²¹ Skupina koja je napala oružničku stanicu u Šekovićima bila je organizirana od strane KPJ, dok je skupina Aćima Babića, koji je prije rata bio član četničke organizacije, bila samoorganizirana i kasnije će se staviti pod vodstvo Draže Mihailovića. Ove dvije skupine ujedinile su se radi napada na Vlasenicu, koju su zauzele u noći s 10 na 11. kolovoza.²² Ustanici su ubrzo ovladali prostorom između Kladnja i Bratunca, te Šekovića i Han Pijeska, a prilikom zauzimanja

---

¹⁹ Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 15., Vidi i Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942. godine*, Svjetlost, Sarajevo 1972., str. 24.

²⁰ Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 38.

²¹ Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 119. i 178.

²² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2121 (ZM 53b/1), snimak 253., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, 11. VIII. 1941. Glavar vojnog odsjeka Vojne krajine pukovnik Čudina izvijestio da je da je posljednji kontakt s posadom u Vlasenici ostvaren putem radio veze 10. kolovoza u 20.16 sati.

Bratunca i Srebrenice počinjen je niz zločina prema muslimanskom stanovništvu, u čemu se posebno istakla postrojba pod zapovjedništvom Miloša Čelonje.²³ Istodobno je pobuna izbila i u široj okolini Rogatice, te na prostoru Glasinca i Romanije. Ustanici su razarali željezničke pruge, postaje, mostove, brzoglasne veze čime su komunikacije na prostorima zahvaćenim pobunom znatno otežane ili u potpunosti prekinute.²⁴

Oružane snage NDH vodile su borbu protiv ustanika s promjenjivim uspjehom i kada bi uspjele potisnuti pobunjenike iz pojedinih zauzetih mjesta, pobuna bi istom silinom izbila na nekom drugom području. Tako su primjerice 15. i 16. kolovoza 1941. uspjele povratiti Han-Pijesak i Vlasenicu, ali je u noći s 22. na 23. kolovoza pobuna izbila na području Ozrena i Trebave.²⁵ Tamošnje ustaničke snage uspjele su 23. kolovoza ovladati skoro cijelim Dobojem i zauzeti niz željezničkih postaja na dijelu pruge Tuzla – Doboj i Doboj – Maglaj, kao i sam grad Maglaj.²⁶ Prilikom zauzimanja Doboja ovladali su skladištem Tvornice šećera na Usori i vojnim skladištima u Barama, koje su njemačke snage koristile za prikupljanje streljiva zaplijenjenog od vojske Kraljevine Jugoslavije. Posada Doboja povukla se u staru utvrdu poviše grada od kuda je nastavila pružati otpor i istog im je dana upućena žurna pomoć iz Tuzle, Slavenskog Broda, Sarajeva i Banja Luke. Ovim je snagama slijedećeg dana uspjele probiti obruč iz pravca Slavenskog Broda i Tuzle, nakon čega su se ustanici povukli na planinu Ozren. Spremišta sa streljivom u Šećerani i Barama prije povlačenja su zapaljena i dignuta u zrak što je izazvalo velika materijalna razaranja na okolnim zgradama.²⁷ Oružane snage NDH uspjele su do kraja mjeseca ponovno uspostaviti promet od Doboja prema Sarajevu i Tuzli ali ne i u potpunosti svladati pobunu. Ustanici su imali potpunu slobodu kretanja na cjelokupnom prostoru planine Ozren, t.j. između desne obale rijeke Bosne i lijeve

---

²³ Zdravko Antičić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 158.

²⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2121 (ZM 53b/1), snimci 212. i 237., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, 9. i 10. VIII. 1941.

²⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2121 (ZM 53b/1), snimci 324., 360. i 469., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, 15., 16. i 23. VIII. 1941.

²⁶ Terzić Velimir, urednik, *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941.-1945. Knjiga prva*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1957., str. 85. Za početak ustanka na Ozrenu vidi i Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1962.

²⁷ U jugoslavenskoj historiografiji ovaj se događaj navodi kao najveća diverzija te vrste tijekom Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji i navodno je tom prilikom uništeno preko 100 tona ručnih bombi, granata i zrakoplovnih bombi. Prije uništavanja spremišta iz Šećerane je izneseno oko 50 tona raznog streljiva i konzervi. Vidi Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu, januar – februar 1942.*, Vojno izdavački zavod JNA "Vojno delo", Beograd, 1962., str. 12-13., Rodoljub Čolaković, *Zapisi iz Oslobođilačkog rata*, Knjiga druga, Matica Hrvatska, Zagreb, 1948, str. 41.-42., *Istočna Bosna u NOB-u 1941-1945. Sjećanja učesnika*, Prva knjiga, Vojno izdavački zavod JNA, Beograd 1971., str. 257. i Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 1., dokument br. 97., str. 219. U pismu brata dr. Kambara upućenog poglavniku, u kojemu on opisuje stanje na područjima Bosne zahvaćenim ustankom, navodi se da su samo u jednom skladištu uništene 93 teške avionske bombe, 10.000 topničkih granata i 9.500.000 komada puščanog streljiva. Srbija, Beograd, Vojni arhiv, Fond NDH, kutija 85., dokument 7/2-4.

obale rijeke Spreče, te će u slijedećim mjesecima učestalo izvoditi napade na prometnice u dolini ovih dvaju rijeka i time izazivati česte prekide u prometu na ovim važnim komunikacijama.

Istodobno ustanak je sve više jačao i na području Romanije, Jahorine, Glasinca i Kalinovika, gdje su ustaničke snage presjekle skoro sve prometnice koje vode od Sarajeva prema istočnoj Bosni i dovele Rogaticu u potpuno okruženje.²⁸ Ustaničke snage na Romaniji, koje su se nalazile pod zapovjedništvom KPJ i Slaviše Vajnera-Ćiće, povezale su sa snagama Aćima Babića i uspostavile zajednički stožer pod nazivom *Direktorijum*.²⁹ Ove su snage u noći s 5. na 6. rujna zajednički napale Rogaticu i na kratko uspjele ovladati gradom ali su još istog dana prisiljene na povlačenje kada je mjesnoj posadi upućena pomoć iz Višegrada. Unatoč tomu sve su komunikacije od Sarajeva prema istočnoj Bosni i nadalje ostale izrazito nesigurne za prometovanje i većim su se djelom nalazile pod kontrolom ustanika, čime se djelovanje oružanih snaga NDH ograničilo samo na držanje pojedinačnih važnijih mjesta.

Krajem kolovoza i početkom rujna sve je više jačao i pritisak ustaničkih snaga na Stupare i Kladanj, koje su nastojale osvojiti ova mjesta i tako uspostaviti čvršću povezanost sa ustanicima na području Ozrena. Snage NDH uspjele su zadržati nadzor nad ovim mjestima ali ne i nad Han-Pijeskom, Vlasenicom, Srebrenicom i Drinjačom. Nakon što su ovladali ovim mjestima, ustanici s ovog područja usmjerili su glavninu svojih snage na Zvorniku. Sam Zvornik nisu uspjele zauzeti, ali su ovladali važnim uzvisinama iznad grada. Time je uspostavljena bojišnica koja se pružala pravcem Drinjača – Velja Glava – Paprača – Rudnik – Borogovo – Sprečko Polje i koja se neće znatnije pomjerati slijedećih mjeseci unatoč jakim borbama koje su se vodile na ovom prostoru.³⁰

Kapetan Milorad Momčilović uputio je 7. lipnja 1942. majoru Petru Baćoviću, tadašnjem zapovjedniku četničke *Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine*, izvješće u kojem iznosi pregled zbivanja vezanih uz ustanak na području istočne Bosne u proteklih godinu dana. Inače je kapetan Momčilović bio upućen područje istočne Bosne po zapovijedi Draže Mihailovića u drugoj polovici rujna 1941., gdje je preuzeo zapovijedanje nad jednom jedinicom raspoređenoj u okolini Olova. O početku ustanka u istočnoj Bosni i njegovom razvoju do početka listopada 1941. izvijestio je slijedeće:

Rad na podizanju ustanka nije mogao biti trajan niti konspirativan jer je pretilo brzo i potpuno uništenje svega što je srpsko. Organizacija nije mogla biti unapred sprovedena jer je

---

²⁸ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 12.

²⁹ Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 140.-141.

³⁰ Isto, str. 158.-159.

nedostajalo vremena za to. Uostalom nije bilo nikog ko bi tu organizaciju mogao sprovesti jer su oficiri i ostala inteligencija bili ili u Srbiji ili pobijeni. Selo je bilo ostalo samo sebi i nije mu preostalo ništa drugo nego puška i šuma. Ugroženi kao i slobodniji i buntovniji pojedinci su počeli obrazovati čete. Narod se je sporo rešavao na podizanje jer je ustaški pritisak, od straha od onih iz šume, malo popustio. Da bi se narod podigao širene su vesti da su prešli Srbijanci, Crnogorci, spustili se padobranci. Ovakvim i nasilnim postupcima narod je podignut. Počelo se sa rušenjem svih vrsta komunikacija i napadima na žandarmerijske stanice i pojedina sela. Na sam glas o postojanju četnika kao i o prelazu Srbijanaca i Crnogoraca među Hrvatima i Turcima zavladao je takav strah da su prosto bili paralizovani. Kada je zauzeta Srebrenica, hrvatska vojska iako mnogo nadmoćnija, iz nervoze i straha napustila je Vlasenicu i Han Pijesak. Hrvati su se ograničili na odbranu Zvornika, Romanije, Rogatice i Višegrada dok su ostalo prepustili Turcima. Ustanici su bez velikih borbi zavladao teritorijem od Romanije do Drine i od Višegrada do Zvornika izuzev nekoliko turskih sela. Takvo je stanje bilo u mesecu septembru.³¹

Koncem rujna žarišta ustanka u istočnoj Bosni nalazila su se na Ozrenu, Birču, Romaniji, Zvijezdi i Jahorini, dok je na Majeveci i u Semberiji vlada NDH uspjela suzbiti njegovo djelovanje i širenje.³²

Raslojavanje ustanka

Zbivanja vezana uz ustanak u zapadnoj Srbiji počela su se tijekom rujna 1941. u sve većoj mjeri odražavati i na ustanak u istočnoj Bosni. Iz Srbije je od početka ustanka u istočnu Bosnu dolazila različita pomoć, a posebice su bile značajna pošiljke streljiva i naoružanja iz Užica, kojeg su partizanske snage zauzele 24. rujna i gdje su uspjeli ponovno pokrenuti proizvodnju u *Fabrici oružja i municije Užice*. Tvornica je pod nadzorom partizana bila nešto više od dva mjeseca i u ovo je vrijeme za potrebe ustanika proizvela više od 20.000 pušaka te oko 2.700.000 komada puščanog streljiva, od čega je znatan dio upućen i ustanicima istočne Bosne.³³ Osim toga, razlike između četnika i partizana koje su u Srbiji postajale sve izraženije, neminovno su se počele odražavati i na ustanak u istočnoj Bosni. Većinu ustanika

---

³¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 101., str. 318.-333. Kapetan Milorad Momčilović kasnije će biti imenovan zapovjednikom četničkog Romanijskog korpusa.

³² Terzić Velimir, urednik, *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941.-1945. Knjiga prva*, str. 88.

³³ Ahmet Donlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 36., Rodoljub Čolaković, *Zapisi iz Oslobodilačkog rata*, Knjiga druga, str. 96.-97., Miloš Hamović, *Dobrovoljačka vojska Jugoslavije u sastavu oružanih snaga NOP-a*, Muzej fočanskog perioda NOB-e, Foča, Svetlost, Kragujevac i Muzej revolucije BiH, Sarajevo, 1983., str. 29. i "Titovo Užice", *Vojna enciklopedija*, sv. 10., Vojnoizdavački zavod, Beograd 1972., str. 8.

u istočnoj Bosni sačinjavali su srpski seljaci bez jasno definiranog političkog stava i oba su pokreta nastojala ustanak na ovom području u što je većoj mogućoj mjeri podvrgnuti svome utjecaju. Radi toga su iz Srbije upućivani istaknuti pripadnici oba pokreta radi preuzimanja rukovodećih položaja u organizacijskim strukturama ustanka. Draža Mihailović tako je u istočnu Bosnu uputio majora Jezdimira Dangića, prijeratnog pripadnika jugoslavenskog oružništva (*žandarmerije*), koji je 16. kolovoza došao u Bratunac.³⁴ Kao bivši časnik vojske Kraljevine Jugoslavije naišao je na dobar prijem među ustanicima i vođe ustanka koje nisu bili u vezi s KPJ, poput Aćima Babića i Pere Đukanovića, ubrzo su se stavili pod njegovo vodstvo. Po uputama Draže Mihailovića, Dangić je 20. kolovoza u selu Milići uspostavio *Glavni štab četničkih odreda za istočnu Bosnu* u kojeg ulaze Pero Đukanović i Aćim Babić.³⁵ Tijekom kolovoza i rujna Dangićevo zapovjedništvo pojačano je skupinom časnika bivše vojske Kraljevine Jugoslavije predvođenom majorom Boškom Todorovićem, kojeg je Dangić ubrzo imenovao za svog načelnika stožera.³⁶ Dolazak školovanih časnika ubrzo se odrazio na organizaciju četničkih postrojbi, te je do kraja 1941. godine na području istočne Bosne ustrojeno jedanest četničkih odreda i jedan puk, u kojima se nalazilo oko 4.500 naoružanih ljudi.³⁷

Pripreme za podizanje ustanka koje je KPJ provodila u BiH prvotno su bile ograničenih razmjera, čemu je nesumnjivo u velikoj mjeri pridonio sporazum o nenapadanju između Njemačke i Sovjetskog saveza. Nakon spontane pobune srpskog stanovništva, a pogotovu nakon njemačkog napada na SSSR, pripreme se ubrzavaju, a na zamahu su dobile kada u Sarajevo dolazi Svetozar Vukmanović-Tempo, delegat Centralnog komiteta KPJ s izvanrednim ovlastima. Vukmanović je Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH prenio odluku Politburoa CK KPJ o pokretanju oružanog ustanka i 13. srpnja sazvaio sjednicu PK za BiH na kojoj je analizirano trenutačno stanje u BiH. Zaključeno je da povoljni uvjeti za ustanak postoje samo u područjima naseljenim srpskim stanovništvom, gdje je što prije trebalo organizirati centre oružanog otpora. Prema Vukmanovićevim uputama na sjednici je ustrojen *Štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za BiH*, a njemu su podređeni *Oblasni vojni*

---

³⁴ Antun Miletić, *O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima (avgust 1941 – april 1942)*, Vojnoistorijski glasnik 2/1972., str. 135.

³⁵ Stevo Voinović, *Na službi kod Dangića*, Pogledi, Kragujevac 2001., str. 49.

³⁶ Zdravko Antoniće, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 263.-264.

³⁷ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 22. i 69., Antun Miletić, *O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima*, str. 137., i fusnota 16. na str. 138.

štabovi, koji su uspostavljeni za Hercegovinu, Bosansku krajinu, te Tuzlanski i Sarajevski okrug.³⁸

Postrojbe NOP-a u početku su se organizacijski znatno razlikovale i jedinstvenom ustroju partizanskih snaga pristupilo se nakon savjetovanja u Stolicama, koje je održano od 26. do 27. rujna 1941. Osim odluke o jedinstvenom ustroju partizanskih jedinica, o čemu će više biti riječi u poglavlju "Oružane snage na prostoru istočne Bosne", na ovom je savjetovanju donesena i odluka da se *Glavni štab* preimenuje u *Vrhovni štab NOPOJ*, a *Štab NOPO za BiH* u *Glavni štab NOPO za BiH*.³⁹

Glavni štab NOPO za BiH počeo je primjenjivati ove odluke odmah po povratku njegovih izaslanika u Bosnu. Ustaničke snage koje su djelovale na području istočne Bosne tako su preustrojene u šest odreda koji su ukupno brojali oko 5.000 ljudi pod oružjem.⁴⁰

Partizanski i četnički predstavnici održali su pregovore koncem rujna u Drinjači radi dogovora oko učinkovitijeg izvođenja zajedničkih borbenih djelovanja i koordinacije odnosa na područjima pod njihovim zajedničkim nadzorom. *Glavni štab NOPO za BiH* predstavljali su Svetozar Vukmanović i Rodoljub Čolaković, dok su Jezdimir Dangić, Sergije Mihailović i Petar Đukanović predstavljali *Glavni štab četničkih odreda za istočnu Bosnu*. Pregovori su okončani 1. listopada dogovorom o uspostavi zajedničkog operativnog stožera pod nazivom *Komanda bosanskih vojnih i partizanskih odreda za istočnu Bosnu*. Sastav *Komande* činili su po tri člana iz partizanskih i četničkih odreda i to Svetozar Vukmanović, Rodoljub Čolaković, Slobodan Princip, Jezdimir Dangić, Sergije Mihailović i Petar Đukanović. Smješten je bio u Milićima, gdje su se već nalazili *Glavni štabovi NOPO za BiH* i *četničkih odreda za istočnu Bosnu*. Osim zajedničkog stožera postignut je i dogovor o uređenju pozadinskih mjesta u kojima je sva vlast trebala biti predana novoizabranim narodnim odborima.⁴¹

Očito da su obje strane u pregovore ušle sa zadržkom i da nisu imale namjeru u potpunosti se pridržavati potpisanog sporazuma. Rodoljub Čolaković tako navodi da je svoj boravak u zajedničkom stožeru koristio za održavanje političkih zborova i uspostavu tijela narodne vlasti na područjima pod nadzorom četnika.⁴² Četničko vodstvo je očito imalo slične namjere, te su

---

³⁸ Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 112.-113.

³⁹ Isto, str. 283.

⁴⁰ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 26. Autori tvrde da je sredinom studenog snaga partizanskih odreda na području istočne Bosne iznosila oko 7.000 ljudi, str. 34. Usporedi s "Birčanski NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 1., str. 620., "Kalinovički NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 4., str. 202. "Majevički NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 5., str. 211., "Ozrenski NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 6., str. 496-497., "Romanijski NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 8., str. 208.-209., "Zvijezda NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 10., str. 718.

⁴¹ Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 417.-418.

⁴² Rodoljub Čolaković, *Zapisi iz Oslobođilačkog rata*, Knjiga druga, str. 25.

na ovaj način nastojali proširiti svoj utjecaj i na partizanske odrede, a zacijelo su se nadali i za njih povoljnijoj raspodjeli naoružanje iz partizanske tvornice u Užicu.

Zajednički stožer doveo je do bolje koordinacije snaga na terenu i partizansko-četničke snage su nakon višednevnih teških borbi uspjele po drugi puta zauzeti Rogaticu u noći s 23. na 24. listopada. Ujedno su ustanici ovladali i većim djelom doline rijeke Prače, čime je Višegrad u potpunosti odsječena od svoje glavnine, dok su Goražde i Foča imale slobodnu komunikaciju sa Sarajevom jedino preko Kalinovika.⁴³ Manje uspjeha zajedničke četničko-partizanske snage imale su u napadima na Olovo i Kladanj, koji su ostali u rukama oružanih snaga NDH, a crta je ostala i nepromijenjena na bojišnici prema Zvorniku.⁴⁴

Međutim, u Srbiji je početkom studenog došlo do otvorenog sukoba između NOP-a i JVUO-a što se je odrazilo i na stanje u istočnoj Bosni. Nesuglasice između partizanskog i četničkog vodstva bivale su sve češće, stoga je 16. studenog u Vlasenici održana konferencija predstavnika partizanskih i četničkih jedinica istočne Bosne, na kojoj se razmatrala mogućnost daljnje suradnje dvaju pokreta. Tijekom rasprave došlo do međusobnih optuživanja za nepoštivanje sporazuma od 1. listopada, a Svetozar Vukmanović je u svom izlaganju optužio Dangića za suradnju s Nijemcima. U nastavku konferencije uspostavljeno je mješovito povjerenstvo, koje je trebalo izraditi rezoluciju o daljnjoj suradnji, ali su međusobne razlike očito bile prevelike i predstavnici dvaju pokreta nisu uspjeli usuglasiti svoje stavove. Partizanski predstavnici slijedećeg su dana napustili konferenciju, dok su četnički predstavnici nastavili s radom i još istoga dana donijeli svoju rezoluciju koja je usvojena proklamacijom.⁴⁵ Suradnja s partizanima nije u potpunosti odbačena i u rezoluciji je ostavljen prostor za nastavak zajedničkog djelovanja. Tako se navodi da svaki pokret ima svoj zasebni vojni stožer, a prigodom planiranja i izvođenja zajedničkih vojnih djelovanja određuju se po dva predstavnika iz svakog stožera za svaki pojedini slučaj. Ustanak je definiran kao borba srpskog naroda, dok je ustancima ostavljena mogućnost slobodnog izjašnjavanja žele li biti pripadnici partizanskih ili četničkih odreda. Pri tom je svaka vrsta političke promidžbe zabranjena. U rezoluciji je navedeno i da se protive naoružavanju Hrvata i Muslimana, kao i miješenju partizana u imenovanja zapovjednika u četničkim odredima. Sporazum od 1. listopada 1941. o suradnji i zajedničkoj *Komandi bosanskih vojnih i partizanskih odreda za istočnu Bosnu* time je stavljen izvan snage, a kao neka vrste vlade za

---

⁴³ Stevo Voinović, *Na službi kod Dangića*, str. 85.

⁴⁴ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 32.-33.

⁴⁵ O tijeku konferencije u Vlasenici vidi Rodoljub Čolaković, *Zapisi iz Oslobođilačkog rata*, Knjiga druga, str. 160.-166., Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 434.-449. i Stevo Voinović, *Na službi kod Dangića*, str. 61.-64.

istočnu Bosnu uspostavljena je *Privremena uprava za istočnu Bosnu* u čiji sastav su ušli Jezdimir Dangić, Boško Todorović, Pero Đukanović, Aćim Babić i Zdravko Tanasić.⁴⁶

Do otvorenog sukoba između dvaju pokreta nije došlo jer se u tom trenutku većina ustanika protivilo takvoj mogućnosti. Među ustanicima je prevladavala želja za nastavom borbe, koju su doživljavali kao nacionalni ustanak, te su ideološke rasprave i političke razmirice između dvaju vodstava doživljavali kao nešto suvišno i nepotrebno. U vodstvima oba pokreta stoga je prevladalo mišljenje da je u tom trenutku uputnije ojačati svoj utjecaj kroz pregovore, nego se upuštati u otvoreni sukob. Tako su iz *Privremene uprave za istočnu Bosnu* uputili poziv *Glavnom štabu NOPO za BiH* za nastavak pregovora o suradnji, što je i prihvaćeno jer je prema uputama *Vrhovnog štaba NOPO* bilo poželjno održavati takve veze, kako bi se na stranu NOP-a privukao što veći broj četničkih zapovjednika, osobito seljačkih vođa i na taj način izolirati Dangića. Na terenu ova razmimoilaženja nisu imala većeg odjeka, te su partizanske i četničke postrojbe nastavile zajednički držati zauzete položaje.⁴⁷

Sporazumi *Privremene uprave za istočnu Bosnu* s Talijanima

I dok su se dvije ustaničke struje međusobno sve više udaljavale, talijanske su snage u prvoj polovici listopada 1941. ponovno okupirali Treću zonu i došli u dodir s ustanicima istočne Bosne. Početkom studenog Talijanima je uspjelo proširiti svoj utjecaj i izvan Treće zone kada su ostvarili nadzor nad Višegradom, koji se nalazio u njemačkoj okupacionoj zoni. Talijanske su snage zauzele Višegrad na poziv vlade u Zagrebu jer se tamošnja posada nalazila u teškom stanju nakon neuspjelog prodora oružanih snaga NDH prema Rogatici i njegovog zaustavljanja koncem listopada u dolini Prače.⁴⁸ Time je ujedno propao i pokušaj razbijanja opsade Višegrada i Goražda, a kako su njemačke snage bile vezane borbama u zapadnoj Srbiji, pomoć Višegradu mogle su uputiti jedino talijanske snage koje su se nalazile u Pljevlju. Domobransko zapovjedništvo u Sarajevu još je 28. listopada opunomoćilo zapovjednika posade u Višegradu, oružničkog pukovnika Stjepana Jakovljevića, da zatraži dolazak talijanskih snaga, a konačan sporazum između hrvatske, talijanske i njemačke strane sklopljen je 30. listopada u Zagrebu.⁴⁹ Prema ovom su sporazumu talijanske snage zaposjele

---

⁴⁶ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 29., str. 79.-82.

⁴⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 30., str. 83.-86. i Zdravko Antičić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 457.-458.

⁴⁸ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 26.

⁴⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimak 106., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Stanje 28. listopada u 8 sati i snimak 162., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Stanje 31. listopada u 8 sati.

Ustipraču i Međeđu, u koje su ušle 6. studenog, te Višegrad kojeg su zaposjele 9. studenog.⁵⁰ Odmah po ulasku talijanske su snage zatražile da domobranska posada Višegrada napusti grad, na što je zapovjedništvo III. domobranskog zbora u Sarajevu uputilo protest talijanskoj 2. armiji i zatražilo da tamošnja posada ostane na mjestu s tim da se stavlja pod talijansko zapovjedništvo kako je i bilo dogovoreno sporazumom u Zagrebu.⁵¹ Talijani se na ove zahtjeve nisu previše obazirali i nastavili su inzistirati na evakuaciji hrvatske posade. O stanju koje je zavlдалo u Višegradu nakon ulaska talijanske vojske stožernik Ustaškog stožera Vrhbosna Marko Mihaljević izvijestio je Ministarstvo unutarnjih poslova u Zagrebu da je:

*Nakon dolaska Talijanske vojske u Višegrad, stanje neizdrživo. Oboružani odmetnici dolaze vlakom iz Dobruna zajedno s talijanskim časnicima i vojnicima. Kroz Višegrad slobodno prolaze odmetnici. Na njihov zahtjev talijanska vojska zatvorila sve ustaše istaknutije Hrvate. Danas napušta naša vojska Višegrad a automatsko oružje mora se predati Talijanima na zahtjev odmetnika. Obruč oko Višegrada Talijani su smanjili čime su prepustili uništenje deset hrvatskih sela, koje su odmetnici sada spalili.*⁵²

Unatoč protestima s hrvatske strane posada Višegrada, koja se u najvećem broju sastojala od oružnika, I. bojne 4. pješačke pukovnije i III. bojne Vojne krajine, napustila je mjesto 14. studenog. U sporu je morao posredovati i njemački vojni izaslanik u Hrvatskoj Edmund Glaise von Horstenau, kojeg je Giovanni Batista Oxillia, zapovjednik talijanske vojne misije u Hrvatskoj, uvjeravao da će posada biti vraćena u Višegrad odmah nakon odmora i pregrupiranja u Goraždu.⁵³ Ni ovaj dogovor nije bio ispunjen i naposljetku se cjelokupna posada pod borbom probila do Kalinovika, potom u Mostar, od kuda je vlakom prebačena u Sarajevo.⁵⁴

Talijanske snage nisu ni imale namjeru držati se sporazuma iz Zagreba jer su tada već uspostavili suradnju s četničkim predstavnicima iz istočne Bosne. Put ovim pregovorima otvorili su vodeći predstavnici predratne i ratne četničke organizacije u BiH vojvode Ilija Trifunović-Birčanin i Dobroslav Jevđević, koji su se pred vlastima NDH sklonili u anektirani dio Dalmacije i u Splitu uspostavili vezu s talijanskom upravom. Jevđević je pozdravio

---

⁵⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimak 314., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Brzovjavka od 7. studenog 1941., 19.24 sati.

⁵¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimci 348.-350., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Brzovjavke od 9. XI. u 13.25 i 0.01 sati te od 10. XI. u 11.15 sati.

⁵² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimak 380., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Bilješka od 13./XI. u 14.05.

⁵³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimak 400., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Stanje 15. studenog u 8 sati.

⁵⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimci 441., 454., 500. i 513., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Stanje 18. studenog u 8 sati, Brzovjavke od 19., 22. i 23./XI.

talijansku reokupacije Druge zone i 26. rujna 1941. uputio deklaraciju zapovjedniku talijanskog VI. zbornog Lorenzu Dalmazzu u kojoj je zahtijevao okupaciju istočne Bosne. Trifunović se složio s ovim zahtjevom s tim da ga je proširio na cijelu Bosnu, a zauzvrat su nudili borbu protiv partizana i stavljene BiH pod protektorat Italije.⁵⁵

Prvi pregovori *Privremene uprave za istočnu Bosnu* i talijanske vojske održani su 3. studenog na tromeđi Srbije, Crne Gore i BiH u mjestu Priboj. Pregovore je vodio poručnik Kamenko Jevtić, zapovjednik četničkog *Višegradskog odreda*, a nastavak na višoj razini uslijedio je 11. studenog kada je Boško Todorović vodio pregovore sa zapovjednikom talijanske 11. gorske pukovnije (*11° Reggimento Alpini*) potpukovnikom Pietrom Castagnerom, čemu je bio nazočan i Spaso Marković komesar partizanskog Semečkog bataljona. S Talijanima je dogovoreno da oružane snage NDH moraju napustiti Višegrad u razdoblju od 13. do 15. studenog, s tim da je domobranima bilo dozvoljeno zadržati osobno naoružanje, dok su pripadnici Ustaške vojnice i milicije bili razoružani u potpunosti. Četnici su preuzeli osiguravanje pruge Rudo – most na Limu – Višegrad i ceste Uvac – Dobrun – Višegrad, pri čemu su četnici računali da će s partizanima uspjeti postići dogovor o nenapadanju Talijana na ovome području.⁵⁶

Nakon povlačenja snaga NDH upravu u gradu preuzele su talijanske vojne vlasti i predstavnici *Privremene uprave za istočnu Bosnu*. Talijani su odmah po preuzimanju vlasti uhapsili zamjenika ustaškog logornika inž. Josipa Došenića, ustaške dužnosnike Naila Sarača i Ivana Katića, te prvog hrvatskog načelnika višegradske općine Ismeta Abdulahovića. Kasnije su još uhapšeni svećenik Ivan Miletić i željeznički službenik Jozo Đidić. Četnici su od Talijana tražili izručenje ovih ljudi, ali talijanske vlasti ovu odluku uvjetovali pristankom mještana muslimana. Kako nitko od muslimana nije bio voljan donijeti takvu odluku četnicima je to poslužio kao izgovor za vršenje represalija u Višegradu i široj okolici, pri čemu su počinjeni brojni okrutni zločini nad tamošnjim stanovništvom.⁵⁷ Tako su u potpunosti spaljena sela Banja, Kamenica, Klačnik, Štitarevo, Drakon, Strmnica u kojima je do polovice prosinca smrtno stradalo 580 osoba islamske vjeroispovijesti.⁵⁸

Na području koje je stavljeno pod nadzor talijanske vojske četničke snage imale su potpunu slobodu kretanja i nakon uspostave svoje uprave u Višegradu okrenule su glavninu svojih snaga prema Goraždu. Grad je doveden u potpuno okruženje, što je imalo poguban

---

⁵⁵ Zdravko Dizdar, *Četnički zločini u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, str.100.-101.

⁵⁶ Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*,str. 468.-470.

⁵⁷ Zdravko Dizdar i Mihael Sobolevski, *Prešućivani Četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, Zagreb 1999., str. 287.-289.

⁵⁸ Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*,str. 470.

učinak na moral branitelja, pogotovu na 400 pripadnika lokalne milicije, koji su se već četiri mjeseca nalazili na položaju s nedostatnom opremom i naoružanjem i bez obećane novčane naknade.⁵⁹ Talijanska 11. gorska pukovnija nije ni pokušala zaustaviti napade četničkih snaga, koje su 29. studenog uspjele probiti obranu grada na više mjesta. U noći s 29. na 30. studenog zapovjednik II. bojne Vojne krajine podpukovnik Alija Džemidžić zapovjedio je proboj svih snaga iz Goražda prema Foči, unatoč izričitoj zapovjedi III. domobranskog zbora da mora ostati u mjestu.⁶⁰ Povlačenje je izvedeno u redu i podpukovnik Džemidžić uspio je željeznicom izvući oko 3.000 pušaka, dva gorska topa M-6 od 65 mm, dva minobacača, te veće količine streljiva, razne vojne opreme i hrane.⁶¹ Talijanske snage nisu intervenirale jer se njihova matična postrojba u Pljevlju u tom trenutku nalazila izložena jakom napadu crnogorskih partizana i tražila je povrat jedinica iz istočne Bosne. Zapovjednik 11. gorske pukovnije potpukovnik Pietro Castagnero stoga je stupio u pregovore s Boškom Todorovićem, te je 30. studenog sklopio sporazum o slobodnom kretanju talijanskih snaga cestom i željeznicom Goražde – Foča. Prema ovom sporazumu talijanskim je snagama dozvoljeno da se povuku s cjelokupnim naoružanjem i opremom, a slobodan prolaz osiguravale su im četnici. Za uzvrat je nadzor nad Goraždem predan četničkim snagama.⁶²

U isto se vrijeme domobranska posada iz Goražda uspjela bez gubitaka probiti do Foče, gdje je naišla na loš prijem tamošnjih talijanskih snaga. Talijani im nisu dozvoljavali zadržavanje u mjestu i vršili su pritisak da što prije krenu dalje. Suradnju s četnicima nisu se ni trudili prikrivati i talijanski su časnici domobranima otvoreno poručivali *da oni neće da pucaju po četnicima i Srbima*.⁶³ Podpukovnik Džemidžić nije imao previše izbora i 1. prosinca povukao sa s većinom domobrana prema Gackom. Tvorivo koje je izvučeno iz Goražda predao je talijanskoj posadi u Foči, a u gradu je ostalo samo 95 oružnika i domobrana, te razoružani pripadnici lokalne milicije.⁶⁴ Četnici su odmah po odlasku domobrana počeli pljačkati naoružanje i opremu ostavljeno na željezničkoj postaji, radi čega

---

⁵⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimak 517., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Brzjavka od 24. studenog 1941., 14.53 sati.

⁶⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimak 584., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Brzjavka od 30/XI. 1941., 19.24 sati.

⁶¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2177 (ZM 53b/57), snimak 327., Istraga protiv oružničkog podpukovnika Alije Džemidžića.

⁶² Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 37. i Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 37., str. 87.

⁶³ Arhiv Historijskog muzeja BiH (AHMBIH), Fond Nezavisne Države Hrvatske (NDH), Zapisničko preslušanje od 8. siječnja 1942., nadporučnik 1. satnije, II. bojne VOJKRA, Adam Haug. Ovaj iskaz potvrđuju poručnici iz iste postrojbe Zlatko Bach i Antun Lovrenčić.

⁶⁴ AHMBIH, Fond Ustaške nadzorne službe (UNS), Raić Mate i Domirović Tasim izbjegli lugari iz Foče – izvještaj o stanju u Foči i drž. šumariji.

su ga Talijani prebacili u svoju vojarnu.⁶⁵ Kako bi njihovo povlačenje iz Foče proteklo u miru i bez sukoba, talijanske su snage 4. prosinca otpočele pregovori s četničkim Rogatičkim odredom, kojem je zapovijedao kapetan Sergije Mihailović. Na pregovorima je postignut dogovor prema kojemu su se talijanske snage povukle prema Pljevlju 5. prosinca u 1.00 sat, a dva sata kasnije u grad su ušle prve četničke postrojbe. Cjelokupno naoružanje i oprema koje su domobrani predali Talijanima prepušteno je četnicima. Njima su predani i preostali domobrani i oružnici koje su talijanske snage u međuvremenu razoružale i internirale u svojoj vojarnu.⁶⁶ Povodom ovog događaja Glavni stožer Ministarstva hrvatskog domobranstva (MINDOM) uputio je talijanskoj vojnoj misiji u Zagrebu dopis slijedećeg sadržaja:

- *II. bojna Vojne krajine morala je napustiti Goražde i povući se prema Foči iz razloga, što su Talijani doveli četnike u Goražde, te je postojala opasnost potpunog zarobljavanja ljudi i materijala, što se je djelomično i dogodilo. Još jedan razlog je i taj, što ustanak oko Foče uzima sve više maha, jer ga Talijani potpomažu.*
- *Talijanski zapovjednik u Foči je saopćio, da četnici dolaze u Foču, jer ih Talijani nisu mogli zadržati, pa je zatražio da naše čete odmah napuste Foču.*
- *U oblasti Varcar Vakufa vode se lokalne borbe oko s. Liskovice, Šehovića, Gastovara i Bjelajca (istočno i sjev. istočno od Varcar Vakufa). Talijanske postrojbe potpuno su neaktivne, jer njihov zapovjednik izjavljuje da ima vezane ruke.*
- *Glavni stožer smatra za svoju dužnost da ukaže i opomene, da je neaktivnost od strane savezničkih talijanskih četa, a još više dovodjenje pobunjenika u pojedine posade i izdavanje naloga našim posadama da se povuku ispred pobunjenika, dovesti do toga, da će pobunjenici uskoro zauzeti sve veći broj i sve širih oblasti. Uskoro će svakako usliediti i pad oblasti oko Kalinovika.*
- *Obstanak naših i savezničkih četa u tom slučaju neće više biti moguć u tim oblastima, pa će to značiti posvemašni gubitak ovih oblasti.*
- *Radi toga Glavni stožer opetovano naglašava, da je bezuvjetno potrebno prestati od strane talijanskih podređenih zapovjednika sa izdavanjem naloga našim četama i prisiljavanjem na njihovo povlačenje, a dozvoljavanjem dolaska – pa čak i dovodjenjem – pobunjenika u dotične oblasti. U isto tolikoj je mjeri potrebno da savezničke talijanske čete preduzmu ojačanim snagama najenergičniju i najsvestraniju*

---

⁶⁵ Zdravko Dizdar i Mihael Sobolevski, *Prešućivani Četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, str. 239.-243.

⁶⁶ AHMBIH, Fond UNS, Raić Mate i Domirović Tasim izbjegli lugari iz Foče – izvještaj o stanju u Foči i drž. šumariji.

*akciju protiv pobunjenika, jer ozbiljna opasnost ugrožava naše čete, ali u jednakoj mjeri i savezničke talijanske čete.*⁶⁷

Zapovjedništvo III. domobranskog zbora izvijestilo je MINDOM da je napuštanje Goražda i Foče, te gubitak vozila, velikih količina oružja, streljiva i hrane, ostavilo mučan utisak na tamošnje stanovništvo. Smatrali su da je za ovakvo stanje na području kotara Goražde i Foča odgovorna talijanska vojska i da bi ovo pitanje stoga trebalo raspraviti diplomatskim putem ali su svi prosvjedi s hrvatske strane ostali potpuno bez učinka.⁶⁸

Četnici su odmah po ulasku u Foču uspostavili svoju *Komandu mjesta, Sresko načelstvo, Šumsku upravu i Žandarmeriju*. Slijedećeg je dana stanovništvo obaviješteno putem glasnika i plakata da sve naoružanje moraju predati u *Komandu*, trgovci da moraju predati ključeve od dućana i blagajni i da se svi muslimani i katolici od 16 do 66 godina moraju prijaviti novim vlastima. U *Komandu mjesta* trebalo je predati i sve šivaće mašine koje se nalaze u gradu, a na izradu odjela i obuče za četnike trebali su se prijaviti svi krojači i krojačice, opančari i cipelari muslimanske i katoličke vjeroispovijesti.⁶⁹

Tijekom prva četiri dana u Foči je vladao relativni mir. Četnici su vršili samo pretrese po stanovima i kućama u potrazi za oružjem, da bi potom uslijedilo sustavno ubijanje nesrpskog stanovništva. Među prvim žrtvama bili su zarobljeni domobrani i oružnici koji su streljani u vojarni u kojoj su bili zatočeni, a njihova su tijela bačena u Drinu kod drvenog mosta.⁷⁰ Poštedjeli su je jedino 12 vozača koji su im bili potrebni za upravljanje zarobljenim vozilima jer su osim naoružanja koje je u Foči ostavio podpukovnik Džemidžić, četničke snage zarobile i sedam teretnih vozila, te tri osobna automobila. Istoga dana počelo je prozivanje i izdvajanje izbjeglica iz Rogatice, koje su četnici najčešće ubijali i mučili na drinskim mostovima.⁷¹ Ubrzo je cjelokupno muslimansko stanovništvo bilo izloženo pljački, koja je bila popraćena okrutnim mučenjima, ubojstvima i silovanjem i koja nitko nije ni nastojao spriječiti. Prema izjavi zapovjednika četničkog Rogatičkog odreda Sergija Mihailovića na području Goražda i Foče u tijeku dva mjeseca pobijeno je oko 5.000 muslimana i 100 katolika.⁷²

---

⁶⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimak 626., Ministarstvo hrvatskog domobranstva, Glavni stožer, Predmet: Talijanske čete dovele četnike u Foču, a našoj posadi zapovjedili odstupanje.

⁶⁸ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 2., dokument br. 193., str. 539.

⁶⁹ AHMBIH, Fond UNS, Raić Mate i Domirović Tasim izbjegli lugari iz Foče – izvještaj o stanju u Foči i drž. šumariji.

⁷⁰ Isto vidi i. Zdravko Dizdar i Mihael Sobolevski, *Prešućivani Četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, str. 239.-243.

⁷¹ Isto.

⁷² Zdravko Dizdar, *Četnički zločini u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, str.183.

Na svim područjima koje su četnici preuzeli od Talijana zločini su postali masovna pojava. Iako je zločina na području istočne Bosne bilo i prije, nakon dolaska talijanskih snaga njihov se intenzitet pojačava.⁷³ Mase izbjeglica napuštale su svoje domove u istočnoj Bosni i bježali na područja koja nisu bila pod nadzorom ustanika. Tako se prema izvješću Ureda za izbjeglice Velike župe Vrhbosna od 25. veljače 1942. samo u Sarajevu nalazilo 11.266 registriranih izbjeglica, u selu Mokrom oko 1.400, a u pokretu prema Sarajevu nalazilo se još daljnjih 3.000. Ove izbjeglice dolazile su s područja čajničkog, fočanskog, višegradskog, rogatičkog, vlaseničkog srebreničkog, sarajevskog, bilećskog, nevesinjskog, gatačkog i stolačkog kotara. Znatan broj izbjeglica izbjegao je prvotno na prostor Sandžaka, Kosova i Srbije, te su preko Zemuna i Broda upućivani u Sarajevo.⁷⁴ Sarajevo je prema popisu iz 1931. godine brojilo 78.173 stanovnika i ovako velik broj izbjeglica za tamošnje je vlasti predstavljao ogromno opterećenje. Prilike u gradu su ionako bile očajne, vladala je oskudica u svemu, a posebno u živežnim namirnicama, te je i ishrana izbjeglica bila vrlo slaba. Njihova prehrana većinom se sastojala od juhe od repe i kukuruznog kruha, te je ovako siromašna prehrana, uz nedostatak odjeće, obuće i pokrivača, kao i nehigijenski uvjeti u kojima su izbjeglice boravile, uzrokovala izbijanje različitih epidemija. Najopasnija je bila epidemija pjegavog tifusa i smrtnost među izbjeglicama bila je visoka, pogotovu među djecom, starcima i ranjenicima, a pjegavi tifus proširio se i na ostalo stanovništvo grada Sarajeva. Nedostatak živežnih namirnica doveo je do enormnog povećanja cijena prehrambenih proizvoda, te je općenito stanje u gradu bilo vrlo teško. Vladala je neizvjesnost, širile su se svakojake glasine i raslo je nepovjerenje u državne vlasti.⁷⁵

---

⁷³ Zdravko Dizdar i Mihael Sobolevski, *Prešućivani Četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, str. 411.

⁷⁴ Isto, str. 257.-261. Vidi i Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 59., str. 315.

⁷⁵ AHMBIH, Fond NDH, Nadstojnik Državnog izvještajnog i promičbenog ureda, podružnice Sarajevo, Munir Šahinović-Ekremov, Izvještaj Poglavniku dru Anti Paveliću o teškim političkim prilikama u Sarajevu i ugroženosti grada od komunista.

Operacije u istočnoj Bosni prosinca 1941. – travnja 1942.

Oružane snage zaraćenih strana na prostoru istočne Bosne

Snage NDH

Istoga dana kada je proglašena NDH objavljen je i zakon o osnutku vojske i mornarice Države Hrvatske, a Slavko Kvaternik je 16. travnja imenovan zamjenikom poglavnika, zapovjednikom vojske i ministrom hrvatskog domobranstva. Samo ministarstvo počelo je djelovati 4. kolovoza, a s njegovom uspostavom ustrojen je i Glavni stožer domobranstva.⁷⁶ Prvobitni vojno-teritorijalni ustroj dijelio se na pet divizijskih područja, koje su uglavnom predstavljale obnovljene divizijske oblasti bivše vojske Kraljevine Jugoslavije. Ovaj ustroj promijenjen je 27. rujna kada Glavni stožer donosi zapovijed o ukidanju divizijskih područja, te postrojavanju zapovjedništva domobranskih zborova, domobranskih zbornih područja i pješačkih divizija.⁷⁷ Ustrojena su ukupno tri domobranska zborna područja čija su zapovjedništva izravno podređena Ministarstvu domobranstva. Svakom zapovjedništvu domobranskog zbora bila su podređena istoimena zapovjedništva zbornih područja i dvije pješačke divizije:

- Zapovjedništvo I. domobranskog zbora nalazilo se u Sisku i u njegovom sastavu nalazila se 1. i 2. pješačka divizija s I., II., VIII. i X. topničkim odjelom. Od ostalih postrojbi u njegovom sastavu nalazile su se Zagrebačka konjanička pukovnija, Koturaška bojna, I. i III. pionirska bojna, I. Samovozna bojna, 1. povozna satnija i Golubarska satnija.
- Zapovjedništvo II. domobranskog zbora nalazilo se u Brodu na Savi i u njegovom sastavu nalazila se 3. i 4. pješačka divizija s III., IV., VI. i VII. topničkim odjelom. Od ostalih postrojbi u njegovom sastavu nalazile su se II. i IV. pionirska bojna, I. i II. dojavna polubojna, Željeznička bojna, II. samovozna bojna (u osnivanju), V. bojna Vojne krajine, te 3. i 4. povozna satnija.
- Zapovjedništvo III. domobranskog zbora nalazilo se u Sarajevu i u njegovom sastavu nalazila se 5. i 6. pješačka divizija s V. i IX. topničkim odjelom. Od ostalih postrojbi u

---

⁷⁶ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, str. 21.

⁷⁷ Isto, str. 119.-122.

njegovom sastavu nalazile su se Samostalni konjanički odjel, III. samovozna bojna, I., II., III. i IV. bojna Vojne krajine, te 5. i 6. povozna satnija.

Karta 3. Vojno teritorijalni ustroj NDH

Područje istočne Bosne nalazilo se u nadležnosti II. i III. domobranskog zbora, točnije njezin sjeverni dio potpadao je pod 4. pješačku diviziju, a južni pod 5. pješačku diviziju. Zbog intenziteta ustanka na ovom prostoru ove dvije divizije dodatno su ojačane jedinicama s drugih područja. Stožer 4. pješačke divizije nalazilo se u Doboju i sredinom studenog raspolagao je slijedećim jedinicama na području istočne Bosne:⁷⁸

- III. i VI. bojnom, te 13. satnijom iz sastava 1. pješačke pukovnije
- III. bojnom i 14. satnijom iz sastava 2. pješačke pukovnije
- I., II., IV. i V. bojnom iz sastava 3. pješačke pukovnije
- II. i III. bojnom iz sastava 4. pješačke pukovnije
- I. i III. bojnom iz sastava 5. pješačke pukovnije
- 17. satnijom iz sastava 6. pješačke pukovnije
- 7. satnijom iz sastava 7. pješačke pukovnije
- I., II. i III. bojnom (III. bojna bila je u postupku ustrojavanja i sastojala se od samo dvije satnije) iz sastava 8. pješačke pukovnije
- 13. satnijom iz sastava 11. pješačke pukovnije
- Satnijom iz sastava IV. bojne Vojne krajine
- 3. bitnicom iz sastava III. topničkog odjela
- 1. bitnicom iz sastava IV. topničkog odjela
- VI. topničkim odjelom
- 2. i 3. bitnicom iz sastava X. topničkog odjela

Ovaj stožer je pod svojim zapovjedništvom imao i slijedeće postrojbe Ustaške vojnice:⁷⁹

- IV. djelatna bojna
- 1. satnija iz sastava VI. djelatne bojne
- 3. satnija iz sastava II. djelatne bojne

Na području Majevice i Bijeljine nalazio se Drinski zdrug u čijem su sastavu nalazile jedinice iz 3. pješačke divizije:⁸⁰

⁷⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimci 442.-443, Glavni stožer, Stanje 18./XI.1941.

⁷⁹ Isto

- 6. pješačka pukovnija
- Vinkovačka doknadna bojna bez jedne satnije
- 4. satnija Osječke doknadna bojna
- V. bojna Vojne krajine bez jedne satnije

Stožer 5. pješačke divizije nalazio se u Sarajevu i sredinom studenog raspolagao je slijedećim postrojbama na području istočne Bosne:⁸¹

- II. bojnom iz sastava 1. pješačke pukovnije
- I. bojnom iz sastava 2. pješačke pukovnije
- I. bojnom iz sastava 4. pješačke pukovnije
- I. i II. bojnom iz sastava 7. pješačke pukovnije
- I., II. i III. bojnom iz sastava 9. pješačke pukovnije
- I. i II. bojnom iz sastava 13. pješačke pukovnije
- I. i II. bojnom iz sastava 15. pješačke pukovnije
- II., III. i IV. bojnom Vojne krajine (II. i IV. bojna bez jedne satnije)
- Travničkom i Sarajevskom doknadnom bojnom
- Zagrebačkom konjaničkom pukovnijom
- Samostalnim konjaničkim odjelom
- V. topničkim odjelom
- IX. topničkim odjelom

Ovaj stožer je pod svojim zapovjedništvom imao i slijedeće postrojbe Ustaške vojnice:⁸²

- II. djelatna bojna
- VI. djelatna bojna

Postrojbe Ustaške vojnice nominalno su se nalazile pod zapovjedništvom domobranskih zborova, ali jedinstveni sustav zapovijedanja domobranskim, ustaškim i drugim vojnim i redarstvenim snagama NDH u djelovanju protiv ustanika tada još nije postojao. Domobranstvom je zapovijedao njegov Glavni stožer, a ustaškim postrojbama Glavni stožer Ustaške vojnice, što je često dovodilo do nesuglasica na terenu. Ove nesuglasice neće otkloniti ni uspostava Glavnog stana Poglavnika, koji je ustrojen 12. ožujka 1942. radi jedinstvenog nastupa cjelokupnih oružanih snaga u djelovanju protiv ustanika i ostati će značajka oružanih snaga NDH do kraja rata.⁸³

---

⁸⁰ Isto i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 560.-564, Opća bojna relacija 3. pješačke divizije za mjesec prosinac 1941 godine.

⁸¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimci 442.-443, Glavni stožer, Stanje 18./XI.1941.

⁸² Isto

⁸³ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, str. 26.-27.

Zapovjednici domobranskih zborova imali su pod svojim zapovjedništvom osim regularnih postrojbi i samoorganizirane grupe naoružanih civila za koje se najčešće rabio naziv milicija ili seoska zaštita. Prvobitno su se javljale na područjima gdje je stanovništvo bilo izloženo djelovanju ustaničkih oružanih grupa i bez primjerene zaštite oružništva, a pri ustrojavanju veću ili manju pomoć pružale su im općinske samouprave i oružničke stanice. Kako je ustanak jačao domobranska zapovjedništva nastojala su ojačati njihov ustroj i uvesti ih u sustav oružanih snaga.⁸⁴ Primjerice od izbjeglica općine Knežija, Olovo i Ozren u Sarajevu su ustrojene Knežijska, Olovska i Ozrenska milicionerska satnija.⁸⁵

Međutim, slabo naoružane i uvježbane, borbena im je vrijednost većinom bila neznatna i bez pomoći regularnih postrojbi rijetko bi uspijevale pružiti značajniji otpor protivniku. Među postrojbama milicije isticao se Dobrovoljački odjel narodnog ustanka bojnika Hadžiefendića, ustrojen od oko 1.000 dragovoljaca s područja Tuzle. Postrojba je nazvana prema svome zapovjedniku i osnivaču pričuvnom bojniku Muhamedagi Hadžiefendiću, te je poznata i pod nazivom Hadžiefendićeva legija. Jedna je od rijetkih milicijskih postrojbi koja se je borila i izvan svog zavičajnog mjesta i u proljeće 1942. brojala je više od 5.000 ljudi raspoređenih u šest bojni. U srpnju 1942. preustrojena je u domobransku dobrovoljačku (DOMDO) pukovniciju. U njezinom sastavu djelovala je i Bojna branitelja Kladnja, prvobitno samostalna postrojba, koja se u jesen i zimu 1941. istaknula u borbama za Kladanj, te po tomu i zavrijedila ovaj počasni naziv. Obje ove postrojbe djelovale su na području II. domobranskog zbora.⁸⁶

Talijanske snage

Talijanske postrojbe na području NDH sastojale su se od V. i VI. zbora, a bile su podređene 2. armiji kojom je zapovijedao general Vittorio Ambrosio. Nakon reokupacije Treće zone, talijanske snage ulaze na prostor istočne Bosne i pod svoj nadzor stavljaju mjesta Kalinovik, Foču, Čajniče i Goražde. Ovaj prostor bio je u nadležnosti talijanskog VI. zbora čije se zapovjedništvo nalazilo u Splitu. Na dan 1. listopada u njegovom sastavu nalazile su se slijedeće postrojbe:

- 15. pješačka divizija *Bergamo*

---

⁸⁴ HR HDA 1549, Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske i Narodnooslobodilačkog pokreta, spis III-14/1121-1124, Organizacija oružanih snaga N.D.H.

⁸⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimak 414., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Stanje 16. studenog u 8 sati.

⁸⁶ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, str. 156.-157.

- 12. pješačka divizija *Sassari*
- 32. pješačka divizija *Marche*
- 22. pješačka divizija *Cacciatore di Alpi*
- 4. pukovnija *bersagliera*
- 6. pukovnija *bersagliera*
- I. bojna 31. mehanizirane pukovnije
- VII. bojna *CCNN* (crnih košulja – *Camicie Nere*)
- VI. nastavna bojna
- VI. strojnička bojna
- CVI. strojnička bojna
- Topnička grupa VI. zbora⁸⁷

Osim VI. zbora na području istočne Bosne djelovale su i talijanske postrojbe razmještene na prostoru Crne Gore, koje su se nalazile u sastavu 9. armije pod zapovjedništvom generala Alessendra Pirzia Birolia.⁸⁸ Prema zagrebačkom sporazumu od 30. listopada u Višegrad su ušli dijelovi 5. gorske divizije *Pusteria* koja je u tom trenutku bila razmještena u Pljevlju u Crnoj Gori.

Njemačke snage

Nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije njemačke su snage nastojale što prije izvući postrojbe koje su sudjelovale u Travanjskom ratu i prebaciti ih na istok radi predstojećeg napada na SSSR. Okupacijske zadaće trebale su preuzeti divizije popunjene obveznicima starijih godišta, sa reduciranim brojem pristožernih postrojbi i opremljene naoružanjem iz pričuve ili ratnog plijena. To su bile divizije 15. vala u kojima su zapovjednici bojni i satnija bili sudionici Prvog svjetskog rata, zapovjednici vodova imali su od 27 do 37 godina, a vojnici su bili godišta od 1907. do 1913.⁸⁹ Njihova borbena obuka bila je u velikoj mjeri nezadovoljavajuća, a osim toga, borbena snaga ovih divizije bila je daljnje umanjena time što su u svom sastavu umjesto topničke pukovnije imale samo jedan topnički odjel. Četiri takve divizije prispjele su tijekom lipnja na njemačka interesna područja u NDH i Srbiji, a potpadale su pod LXV. više zapovjedništvo za posebne namjene (*Höheres Kommando zur besonderen*

⁸⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIII., knjiga 1., dokument br. 150., str. 403.-411.

⁸⁸ Cloutier Patrick, *Regio Esercito: the Italian Royal Army in Mussolini's Wars, 1935-1943*, vlastito izdanje, 2010., str.135.

⁸⁹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 209., str. 991.

Verwendung LXV.)⁹⁰ Na područje Srbije razmještene su njemačka 704., 714. i 717. pješačka divizija, dok je na područje NDH razmještena 718. pješačka divizija. Postrojbom je zapovijedao general Johann Fortner, a u njezinom sastavu nalazile su se:

- 738. pješačka pukovnija
- 750. pješačka pukovnija
- 668. topnički odjel
- 718. opkoparska satnija
- 718. koturaška satnija
- 718. satnija veze

Stožer LXV. višeg zapovjedništva za posebne namjene nalazio se u Beogradu i kako je ustanak sve više jačao javljala se potreba za bržim donošenjem odluka, te aktivnijem učešću 718. pješačke divizije. Stoga je njemački general u Hrvatskoj Edmund Glaise von Horstenau, koji je uz dužnost njemačkog vojnog izaslanika obavljao i poslove predstavnika njemačkog Vrhovnog zapovjedništva (*Oberkommando des Heeres – OKH*) pri Ministarstvu domobranstva, dobio ovlast da u hitnim slučajevima može izdavati neposredne zapovijedi 718. pješačkoj diviziji. Stožer divizije nalazio se u Banja Luci a glavna divizije raspoređena je na području Slavenskog Broda, Tuzle, Banja Luke i Sarajeva, radi osiguravanja prometnice duž rijeke Bosne i rudnika željeza u Ljubiji, pri čemu se sve više angažirala u izravnim borbenim djelovanjima protiv pobunjenika.⁹¹ Radi toga više nije bila u stanju osiguravati druge vitalne objekte, poput željezničke pruge Zagreb – Beograd i Sisak – Brod, te je njemačko Vrhovno zapovjedništvo u tu svrhu odobrilo slanje pet stražarskih bojni (*Landeschützen Bataillone*) na područje NDH. Prve dvije stražarske bojne prispjele su tijekom rujna, a preostale tri do kraja listopada.⁹²

Stražarska bojna sastojala se od četiri satnije, popunjavale su se vojnim obveznicima najstarijih godišta, te su korištene su za stražarske dužnosti i osiguravanje pojedinih objekata na okupiranim područjima. Tijekom 1941. godine na području NDH bile su raspoređene slijedeće stražarske bojne:

- 447. stražarska bojna
- 823. stražarska bojna
- 923. stražarska bojna
- 924. stražarska bojna

---

⁹⁰ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 1., dokument br. 57., str. 147.-149.

⁹¹ Isto, dokument br. 110., str. 287.-291.

⁹² Isto, dokument br. 159., str. 422.-424.

- 925. stražarska bojna⁹³

Snage NOP

Snage NOP-a na području istočne Bosne u početku nisu imale jedinstveni ustroj, te su formacijski i organizacijski varirale shodno području na kojemu su djelovale, broju ljudi pod oružjem i njihovoj stručnoj osposobljenosti. Primjerice kod ustanika na Romaniji najnižu jedinicu predstavljala je oružana grupa, dvije i više grupa činilo je četu (satniju), a dvije i više četa bataljon (bojnu), dok je na području Birča najnižu jedinicu predstavljala desetina, potom je slijedila oružana grupa, zatim odred i na kraju četa. Tek nakon savjetovanja u Stolicama održanom od 26. do 27. rujna 1941., pristupilo se unificiranom ustrojavanju Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda (NOPO). Na ovom je Savjetovanju donesena odluka da je četa, snage 80-100 ljudi, osnovna jedinica NOPO. Tri do četiri čete činile su bataljon, a dva do četiri bataljona partizanski odred koji je predstavljao najveću vojnu formaciju. Štab (stožer) čete, bataljona i odreda čine zapovjednik i njegov zamjenik, politički komesar i njegov zamjenik, te časnik za opskrbu. Pri štabu odreda djeluje i vod za vezu i vojni liječnik. Za sve pripadnike Narodnooslobodilačkog pokreta uveden je naziv partizan, propisan je izgled znakovlja, a *Štab NOPO za BiH* preimenovan je u *Glavni štab NOPO za BiH*.⁹⁴ Ove odredbe ubrzo su se počele primjenjivati, te su partizanski odredi s područja istočne Bosne, koji su u svome sastavu imali oko 5.000 naoružanih ljudi, preustrojeni na slijedeći način:

- Birčanski odred, pod ovim nazivom ustrojen još koncem kolovoza od ljudstva s područja Birča. Nakon preustroja u njegovom sastavu nalazile su se Šekovački, Sprečanski i Stuparski bataljon, te Cikotska i Udarna četa.
- Kalinovički odred, ustrojen koncem rujna, a sastojao se od Trebevičkog, Zagorskog i Konjičkog bataljona, te Igmanske, Jahorinske i Trnavske čete.
- Majevički odred, ustrojen pod ovim nazivom već početkom kolovoza na Majevidici ali je u svom sastavu tada imao samo dvije čete. Nakon preustroja u njegovom sastavu nalazile su se Bijeljinsko-brčanski i Majevički bataljon.
- Ozrenski odred, pod ovim nazivom ustrojen koncem kolovoza od ljudstva s područja Ozrena i Trebave. Nakon preustroja u njegovom sastavu nalazili su se 1., 2., 3. i Udarni bataljon.

---

⁹³ Mladen Colić, *Takozvana Nezavisna država Hrvatska 1941.*, Delta-Pres, Beograd, 1973., str. 134. i Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 1., dokument br. 180., fusnota 4., str. 469., dokument br. 188., fusnota 7., str. 488., dokument br. 241., fusnota 6., str. 650. i knjiga 2., dokument br. 209., str. 1045.

⁹⁴ Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 283.-287.

- Romanijski odred, ustrojen 5. listopada od samostalnog Romanijskog partizanskog bataljona. Nakon preustroja u njegovom sastavu nalazili su se Romanijski, Mokranjski, Rogatički, Glasinački, Muslimanski (Medenički), Sokolovački, Pračanski, Sjemečki i Knežinski bataljon.
- Odred Zvijezda, ustrojen u prvoj polovici listopada od Crnovrškog bataljona, Semizovačkog odreda i Varaške čete na planini Zvijezda. Nakon preustroja sastojao se od četiri bataljona i jedne samostalne čete.⁹⁵

Snage JVUO

Dolaskom Jezdimira Dangića i školovanih časnika počeo je sustavan rad na ustroju snaga JVUO na području istočne Bosne. Tako su u rujnu 1941. ustrojena prva dva četnička odreda i jedna pukovnija i to:

- Vlasenički odred, u sastavu kojeg su se nalazili Vlasenički, Derventski, Milički, Jaderski, Cikotski, Planinski i Knežinski bataljon. Za zapovjednika je imenovan kapetan Miloš Dragičević, a za njegovog zamjenika Pero Đukanović.
- Srebrenički odred, u sastavu kojeg su se nalazili Osatski, Skelanski, Srebrenički, Kravički, Bratunački i Fakovički bataljon. U sastavu ovog odreda nalazila se i Leteća četa, a za zapovjednika imenovan je kapetan Vladimir Milutinović.
- Planinski puk, u sastavu kojeg su se nalazila dva bataljona.⁹⁶

Do kraja 1941. godine na području istočne Bosne ustrojeni su još Čajnički, Goraždanski, Fočanski, Kalinovački, Kladanjski, Majevički, Višegradski, Rogatički i Tuzlanski odred, te je Dangić pod svojim neposrednim zapovjedništvom raspolagao s oko 4.500 naoružanih ljudi.⁹⁷

---

⁹⁵ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 26. Autori tvrde da je sredinom studenog snaga partizanskih odreda na području istočne Bosne iznosila oko 7.000 ljudi, str. 34. "Birčanski NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 1., str. 620., "Kalinovički NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 4., str. 202. "Majevički NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 5., str. 211., "Ozrenski NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 6., str. 496.-497., "Romanijski NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 8., str. 208.-209., "Zvijezda NOP odred", *Vojna enciklopedija*, sv. 10., str. 718.

⁹⁶ Isto, str 273.-274., Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 22. i 69.

⁹⁷ Antun Miletić, *O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima*, str. 135., te fusnota 16. na str. 138., Zdravko Dizdar, *Četnički zločini u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, str. 156. Mladen Colić, *Takozvana Nezavisna država Hrvatska 1941.*, Delta-Pres, Beograd, 1973., str. 335. i Rodoljub Čolaković, *Zapisi iz Oslobođilačkog rata*, Knjiga druga, str. 178 i 180.

Stanje na području istočne Bosne početkom prosinca 1941.

Početak prosinca 1941. ustaničke su snage ovladale skoro čitavim prostorom istočne Bosne između rijeke Bosne i Drine, čime je otvorena granica prema Srbiji, a pod svojim nadzorom čvrsto su držali i planinu Ozren s koje su ugrožavale prometnice između Sarajeva i Slavenskog Broda, te između Doboja i Tuzle. Ozrenski odred držao je položaje uz samu prugu i čestim diverzijama skoro u potpunosti obustavio promet željezničkom prugom od Doboja prema Sarajevu. To je dodatno otežalo položaj posadama u Kladnju i Olovu, koje su bile izložene stalnim napadima združenih partizansko-četničkih snaga s područja Romanije, Javor planine i Birča. Za ustanike istočne Bosne zauzimanje ova dva grada bilo je od velike taktičko-operativne važnosti jer bi na taj način povezali Ozrenski odred s glavninom ustaničkih snaga istočne Bosne i tako ostvarili još širu osnovicu za nastavak borbenih djelovanja.

Kako bi osigurale prugu Doboj – Sarajevo Zapovjedništvo 4. pješačke divizije još je u studenom nastojalo odbaciti partizanske snage koje su se nalazile na uzvisinama kraj samog grada. U tu je svrhu divizija pojačana III. bojnom iz sastava 2. pješačke pukovnije koja je 15. studenog otpočela napad u pravcu sela Lipac. Napad se prvotno dobro razvijao i III. bojna istog je dana zauzela Lipac i Gavriča brdo ali nije uspjela ovladati brdom Glavica (kota 283). Sutradan je partizanski 2. bataljon krenuo u protunapad i odbacio III. bojnu na njezin početni položaj uz velike gubitke u ljudstvu i tvorivu. U protunapadu je smrtno stradao zapovjednik bojne podpukovnik Salko Alikadić, a od posljedica ranjavanja preminuo je i zapovjednik njezine 9. satnije pričuvni satnik Zvonko Jelušić. Bojna je u ovim borbama od težeg naoružanja izgubila dva minobacača i šest teških strojica.⁹⁸

Za oružane snage NDH ovladavanje planinom Ozren predstavljalo je preduvjet za izvođenje daljnjih operacija u istočnoj Bosni i zapovjedništvo II. domobranskog zbora donijelo je odluku da se ovo područje planine očisti od ustaničkih snaga, te osigura promet u dolinama rijeka Bosne, Spreče i Krivaje.

Ozrenska operacija, 3. – 11. prosinca 1941.

Za ovu je operaciju zapovjednik II. domobranskog zbora, general Đuro Iser od Glavnog stožera u Zagrebu zatražio i dobio znatna pojačanja. Osnovni je plan bio s prikupljenim

---

⁹⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2124 (ZM 53b/4), snimak 430., Glavni stožer, dnevna izvješća s prostora pobune, Brzjavka od 16.XI. u 21.40 sati. i Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str. 151.-156.

snagama u dolini rijeke Spreče, od željezničke postaje Dobošnica do Doboja, i u dolini rijeke Bosne, od Doboja do Maglaja, izvršiti koncentrični napad i uništiti neprijateljske snage u trokutu između navedenih rijeka i pravca željeznička postaja Dobošnica – Maglaj.⁹⁹

Operacijom je zapovijedao pukovnik Artur Gustović, zapovjednik 4. pješačke divizije čiji se stožer nalazio u Doboju, a snage kojima je raspolagao podijeljene su u tri borbene grupe:

I. grupa, zaposjela je odsjek Maglaj – željeznička postaja Trbuk. Grupom je zapovijedao pukovnik Đuro Mravinac, zapovjednik 1. pješačke pukovnije, a sastojala se od:

- Stožera 1. pješačke pukovnije
- I. bojne 1. pješačke pukovnije
- IV. bojne 1. pješačke pukovnije
- V. bojne 1. pješačke pukovnije
- 13. satnije 1. pješačke pukovnije
- 14. satnije 1. pješačke pukovnije
- 15. satnije 1. pješačke pukovnije
- 17. satnije 5. pješačke pukovnije
- III. topničkog odjela (bez 3. bitnice)
- Brdski vod II. bojne Vojne krajine (bez 1. odjeljenja)

II. grupa zaposjela je odsjek željeznička postaja Boljanić (isključeno) – Dobož – željeznička postaja Trbuk (isključeno). Grupom je zapovijedao pukovnik Mateša, zapovjednik 5. pješačke pukovnije, a sastojala se od:

- Stožera 5. pješačke pukovnije
- I. bojne 5. pješačke pukovnije
- 13. satnije 5. pješačke pukovnije
- 14. satnije 5. pješačke pukovnije
- 15. satnije 5. pješačke pukovnije
- III. pohodne bojne Hrvatske legije (iz 1. pješačke pukovnije)
- III. bojne 2. pješačke pukovnije
- III. bojne 4. pješačke pukovnije (od 4. prosinca)
- Ustaške bojne Francetić (od 9. prosinca)¹⁰⁰
- X. topničkog odjela (bez 2. bitnice i 1. voda 1. bitnice)

---

⁹⁹ Ahmet Đonlagić, *Ozrenska operacija*, Vojnoistorijski glasnik, br. 6/1956., str. 8.

¹⁰⁰ Ustroj Ustaške vojnice nije se razvijao pravocrtno, što se između ostalog ogledavalo i u nazivlju njezinih postrojbi. Nazivi pojedinih postrojbi javljaju se u različitim oblicima, stoga ćemo ih u ovom radu nazivati onako kao se spominju u izvornim dokumentima. U ovom razdoblju to je bilo najčešće prema imenu zapovjednika postrojbe.

- Brdskog voda V. bojne Vojne krajine (bez 1. odjeljenja)
- Oklopnog voda (tri laka tenka)¹⁰¹
- Oklopnog vlaka br. 1.
- Oklopnog vlaka br. 2.

III. grupa zaposjela je odsjek željeznička postaja Dobašnica – željeznička postaja Boljanić.

Grupom je zapovijedao ustaški pukovnik Juco Rukavina, a sastojala se od:

- Ustaške bojne Majer
- Ustaške bojne Febauer
- Ustaške bojne Stier
- Ustaške bojne Šulentić
- Ustaškog topništva (dvije haubice)
- 3. bitnice IV. topničkog odjela

Osim ovih snaga pukovnik Gustović raspolagao je i sa snagama za potporu koje su se sastojale od:

Glavnine topništva (zapovjednik topništva 4. pješačke divizije)

- 3. bitnica III. topničkog odjela
- 1. bitnica IV. topničkog odjela
- 2. bitnica X. topničkog odjela

Osiguranja pozadine (zapovjednik satnik Cviljušac)

- III. bojna 5. pješačke pukovnije
- 24. satnija 3 pješačke pukovnije
- 1. satnija 8. pješačke pukovnije
- 14. satnija 2. pješačke pukovnije
- Štrajfunski vod 4. pješačke pukovnije
- Štrajfunski vod 5. pješačke pukovnije
- Štrajfunski vod 6. pješačke pukovnije
- Štrajfunski vod 8. pješačke pukovnije¹⁰²

Prvobitno je bilo predviđeno da u operaciji sudjeluju i dijelovi njemačke 718. pješačke divizije, ali je njihovo sudjelovanje otkazano 16. studenoga jer su prema obavijesti zapovjednika divizije, generala Johana Fortnera sve njegove snage bile vezane na području

---

¹⁰¹ Najvjerojatnije je riječ o lakim tenkovima PzKpfw I. s obzirom da se u knjizi Ozrenski odred napominje da su prilikom zarobljavanja jednoga lakog tenka s njega skinuta "dva njemačka puškomitraljeza – šarca", vidi Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str. 174.

¹⁰² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 408.-415., 4. pješačka divizija, Stožer, Izvješće zapovjedniku II. domobranskog zbora od 22. XII. 1941.

Kozare, Zvornika i Sarajeva.¹⁰³ Ozrenska operacija bila je tako najveća operacija koju su do tada samostalno izvele oružane snage NDH.

Ovo su područje branile snage partizanskog Ozrenskoga odreda, koji je u svom sastavu imao četiri bataljona s nešto više od 1.000 boraca naoružanih s približno 1.000 pušaka, 30 lakih strojica, osam teških strojica i tri-četiri minobacača. Osim toga odred je raspolagao i stanovitim brojem "bespuškara", boraca naoružanih samo hladnim oružjem i koji su tijekom borbe služili kao popuna. Stožer odreda nalazio se u selu Brezica, dok su bojne zauzimale sljedeći raspored:

- 3. bataljon držala je odsjek od sela Poriječina do sela Tekućica (isključeno) na padinama brežuljaka koji se spuštaju u dolinu rijeke Spreče;
- 2. bataljon držala je odsjek od sela Tekućica, preko Glavice (kota 283), Šibovi (kota 330) do Trbuka (kote 356 i 400);
- 1. bataljon držala je odsjek od sela Osojnica, preko sela Paklenica, Brusnica, istočno od Maglaja, preko sela Bakotić i Bočinja do sela Karačić i
- Udarni bataljon (Udarna bojna) nalazio se u pričuvi odreda na području sela Podciljevo i Sižje.

U sastavu odreda kasnije se nalazilo i 4. bataljon koja je ustrojen 4. prosinca 1941. godine. Položaji su bili utvrđeni rovovima i zemunicama, a svi su bataljoni imali telefonsku vezu sa stožerom odreda. Bataljoni su u svom sastavu imali po tri čete, osim Udarnog bataljona koja se sastojao od četiri čete. Zapovjedništvo odreda bilo je obaviješteno o predstojećem napadu i neposredno prije početka napada dodatno je ojačao vjerojatne pravca napada.¹⁰⁴

Karta 4. Ozrenska operacija, 3. – 11. prosinca

Početak operacije, 3. – 5. prosinca

Početak Ozrenske operacije predviđen je za 3. prosinca 1941., a prikupljanje borbenih grupa na dodijeljenim odsjecima trebalo je biti dovršeno do 2. prosinca. Postrojbe 1. pješačke pukovnije prebačene su željeznicom od Hrvatske Dubice, preko Slavenskog Broda do Tešnja jer su od 24. do 28. studenoga sudjelovale u borbama na planini Kozari. Njezino prikupljanje u Tešnju dovršeno je do 17 sati 1. prosinca, a pokret prema Maglaju izvršen je u jutarnjim satima 2. prosinca putem Tešanj – Lug – Maglaj. Kretanje pješačkih dijelova odvijalo se bez

---

¹⁰³ Ahmet Đonlagić, *Ozrenska operacija*, str. 6.

¹⁰⁴ Isto, str. 14.-15. i 20.

većih problema, iako je cesta bila u lošem stanju, dok je za III. topnički odjel put bio izuzetno iscrpljujući, jer su svi mostovi bili porušeni, a mjestimice je put bio toliko uzak da se jedva prolazilo. Ipak do večernjih sati 2. prosinca sve su postrojbe iz sastava I. grupe zauzele svoje borbene postave.¹⁰⁵

Za ustaške bojne nemam preciznih podatka o njihovu prijašnjem rasporedu, ali prema zapisima iz dnevnika generala Isera tri su ustaške bojne pod zapovjedništvom ustaškog pukovnika Juce Rukavine upućene iz drugih područja, dok se jedna (bojna Stier) već otprije nalazila na širem području Gračanice.¹⁰⁶ Ustaški pukovnik Rukavina javio se u stožer 4. pješačke divizije uvečer 2. prosinca, gdje je upoznat s osnovnim rasporedom i planom napada. Rukavina je tom prigodom izjavio da napadni odsjek dodijeljen njegovoj grupi nije u skladu sa snagom i opremom njegovih bojni, jer brojno stanje u njegovim satnijama iznosi samo 70 ljudi. Radi toga je napadni odsjek III. grupe skraćen do Bosanskoga Petrovog Sela. Postrojbe II. grupe već su se nalazile na određenom odsjeku i u ovoj grupi bilo je potrebno izvršiti samo određena pregrupiranja radi pojačavanja napadnih pravaca.¹⁰⁷

Snage II. i III. grupe od samog su početka napada naišle na jak otpor, dok je na pravcu I. grupe otpor bio slabiji i ova je grupa prvoga dana operacije napredovala bez većih poteškoća.¹⁰⁸ Na lijevom krilu III. grupe dvije ustaške bojne (bojne Majer i Febauer) zaustavljene su već na samom početku napredovanja jakim strojničkom vatrom s Velikog Brijega (kota 214) i Stražica (kota 379), koje su držali dijelovi 3. bojne Ozrenskog odreda. Oko 13,30 sati ove su dvije bojne uspjele zauzeti Veliki Brijeg i dio Bosanskoga Petrovog Sela, s time da se desno krilo bojne Febauer još uvijek nije uspjelo prebaciti preko pruge kod Rakić Šume, jer su se našli pod jakim strojničkom vatrom iz sela Lipovac. Bojna Febauer u ovim je borbama imala jednoga poginulog i 15 ranjenih. Bojna Stier zauzela je kotu 217 kod sela Potoci, dok za bojnu Šulentić nedostaju podaci o njezinu borbenom djelovanju. U poslijepodnevnom je satima 3. bataljon Ozrenskog odreda krenuo u protunapad u kojem je povratio sve izgubljene položaje i odbacio III. grupu na željezničku prugu Bosansko Petrovo Selo – željeznička postaja Boljanić. Radi toga je zapovjedništvo 4. pješačke divizije donijelo

---

¹⁰⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 452.-458., I. grupa 4. pješačke divizije, O.Br. 103/taj., Relacija akcije u Ozren planini, 20. prosinca 1941.

¹⁰⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2164 (ZM 53b/44), snimci 431.-508., Dnevnik generala Isera 1941.-1942.

¹⁰⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br. 720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine, 12. prosinca 1941.

¹⁰⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 408.-415., 4. pješačka divizija, Stožer, Izvješće zapovjedniku II. domobranskog zbora od 22. XII. 1941.

odluku da se odsjek III. grupe skрати za pola i da se četiri ustaške bojne tijekom noći pregrupiraju i zauzmu postav između Krušik Potoka i potoka M. Prenja.¹⁰⁹

Druga grupa napad je otpočela u 8 sati i na njezinu je desnom krilu III. pohodna bojna Hrvatske legije iz sastava 1. pješačke pukovnije pojačana s vodom lakih tenkova oko 10 sati zauzela Garića Kosu (kota 356), nakon čega je nastavila napredovanje prema Bajića Brdu (kota 400). Za ovu uzvisinu, koju su branili dijelovi partizanskog 2. bataljona, razvile su se jake borbe, ali su svi napadi III. pohodne bojne Hrvatske legije odbijeni i bojna je zanoćila na Garića Kosi. Na središnjem odsjeku II. grupe I. bojna 5. pješačke pukovnije zauzela je Šibove (kota 330) i nastavila napredovanje prema koti 266, ali je Pridjelska četa (iz sastava partizanskog 2. bataljona) zaustavila ovaj napad i odbacila ju natrag na Šibove. Domobranska I. bojna 5. pješačke pukovnije imala je za cilj zauzeti i Glavicu (kota 283), dobro utvrđeno uporište koje je branila partizanska Lipačka četa, ali joj to nije uspjelo usprkos snažnoj topničkoj potpori. Da bi se slomio partizanski otpor na Glavici, u stožeru 4. pješačke divizije odlučili su ovaj pravac pojačati III. bojnom 4. pješačke pukovnije iz Teslića, koja je u noći s 3. na 4. prosinca raspoređena na prostoru Jovak – Suho Polje. Na lijevom krilu II. grupe III. bojna 2. pješačke pukovnije zauzela je oko 10 sati selo Maljani, ali je njezina 11. satnija tijekom napredovanja prema utvrđenom položaju na koti 288 naišla na jak otpor, te je istodobno zadobila jaku vatru po svome lijevom krilu, uslijed čega se počela povlačiti. Selo Maljani je napušteno, ali je intervencijom bojnika Jove Marića, zapovjednika III. bojne 2. pješačke pukovnije, 11. satnija prikupljena na željezničkoj postaji Boljanić, te je vraćena u selo u kome se utvrdila. Desno krilo bojne zaustavljeno je u samom početku napada jakom neprijateljskom vatrom sa Sjeline (kota 267). Suradnja sa susjednom III. grupom ocijenjena je od zapovjednika II. grupe kao vrlo slaba ili nikakva, a bojnik Marić požalio se stožeru 4. pješačke divizije da su mu ustaše oduzele jedan minobacač.¹¹⁰

Od svih borbenih grupa, prvoga dana operacije najviše je uspjeha imala I. grupa, koja je zauzela sela Tadić i Miličić, te uzvisine Čerkez (kota 551), kotu 405 i Šib (kota 369). Otpor na ovom odsjeku bio je znatno slabiji, jer se glavnina partizanskog 2. bataljona nalazila na bojišnici nasuprot domobranskoj II. grupi.¹¹¹

Sljedećeg dana, 4. prosinca, III. pohodna bojna Hrvatske legije uspjela je u 10 sati nakon teške borbe potisnuti partizansku 1. četvu 2. bataljona i zauzeti Bajića Brdo, međutim njezino

---

¹⁰⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 430.-450., Bojna relacija o toku operacija na Ozren planini od 3. prosinca 1941. godine, i Ahmet Đonlagić, *Ozrenska operacija*, str. 17.

¹¹⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br. 720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine, 12. prosinca 1941., i snimci 408.-415., 4. pješačka divizija, Stožer, Izvješće zapovjedniku II. domobranskog zbora od 22. XII. 1941.

¹¹¹ Isto.

napredovanje nije pratila I. grupa koja je s napadnim djelovanjima otpočela u 13 sati. Njezine I. i V. bojna 1. pješačke pukovnije u početku su dobro napredovale, ali su zaustavljene na zapadnoj padini kote 558 i rubnim dijelovima sela Donja Paklenica. Kako je napredovanje III. pohodne bojne Hrvatske legeije zaprijetilo odsijecanjem partizanskih snaga pred samim Dobojem, iz pričuve Ozrenskog odreda na ovaj su pravac upućene dvije čete Udarnog bataljona, koje su u zajednici s dijelovima 2. bataljona krenule u protunapad na Bajića Brdo.¹¹² Domobranska I. i V. bojna 1. pješačke pukovnije, koje su zaustavljene pred kotom 558, nisu bile u stanju potpomagati obranu III. pohodne bojne Hrvatske legije i u ovom su protunapadu partizanske snage ponovno zauzele Garića Kosu i Bajića Brdo. Pri tome su uspjele zaplijeniti jedan brdski top i jedan laki tenk koji su naknadno uništile. Gubici III. pohodne bojne Hrvatske legije u ovoj su borbi bili znatni: pet dočasnika i dva domobrana smrtno su stradala, a dva časnika i 35 domobrana je ranjeno. Bojna se jednim dijelom uspjela zadržati na zapadnim obroncima kote 356, a dijelom se povukla u selo Trbuk.¹¹³

Sredina i lijevo krilo II. grupe ni toga dana nisu uspjeli napredovati, iako je ovaj dio bojišnice tijekom noći pojačan s III. bojnomo 4. pješačke pukovnije. Zapovjednik ove bojne pričuvni satnik Kiraly, izvijestio je zapovjednika II. grupe da se u sastavu bojne nalaze dvije streljačke i jedna strojnička satnija i da je ljudstvo premoreno. Odgovoreno mu je da opće stanje zahtijeva da bojna mora izvršiti napad preko sela Jovaka na Glavicu, a da će njegov napad podržati I. bojna 5. pješačke pukovnije i topništvo. Bojna je postupila prema zapovijedi, ali je kod sela Jovak naišla na ogorčen otpor i već je u početku napada ranjen satnik Kiraly. Osim toga oklopni vlak br. 1. je u 7,30 sati, na četvrtom kilometru pruge od Doboja, naišao na postavljenu minu koja je uništila jedna oklopna kola, ubila trojicu i ranila četvoricu domobrana, te oštetila prugu u dužini od šest do sedam metara.¹¹⁴

Ovom diverzijom prekinute su i telefonske veze Doboj – Karanovac, a pruga je bila prekinuta još i na mjestu između željezničke postaje Boljanić i sela Karanovac, uslijed čega su prekinute veze zapovjedništva s III. grupom. Izgleda da se ustaške bojne nisu u potpunosti uspjele pregrupirati u noći s 3. na 4. prosinca, ali su unatoč tome izvele napad na selo Boljanić, kako bi se izravnale s III. bojnomo 2. pješačke pukovnije koja je držala crtu selo Maljani – sjeverne padine kote 288 – Sjeline (kota 267). Nemam podataka kako se razvijao

---

¹¹² Ahmet Đonlagić, *Ozrenska operacija*, str. 21.

¹¹³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br. 720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine.

¹¹⁴ Isto.

ovaj napad, no sudeći prema gubicima koje je za taj dan prijavila III. grupa, borbe su bile izuzetno teške; poginulo je 20 ustaških vojnika, dok ih je 40 ranjeno.¹¹⁵

Nakon ovih borbi III. grupa povukla se prema Karanovcu, a prema zapovijedi iz stožera 4. pješačke divizije iz III. bojne 2. pješačke pukovnije upućen je oklopnim vlakom prema Karanovcu jedan časnik da izvijesti o stanju kod ustaških bojni. Pismeno izvješće ustaškog pukovnika Rukavine zaprimljeno je 5. prosinca u 6,45 sati i glasilo je:

Bojniku gosp. Jovi Mariću. Boljanići.

Prema zapovijedi divizije nije mi moguće postupati, pošto mi momčad nije sposobna za napad. – Nastupio je momenat potpune apatije, uslijed velike iznurenosti i prehlade. – Ostavio sam osiguranje, a ostale bojne povukao na odmor. – Tražiti ću smjenu, da ne bi došlo do potpunog rasula i pobune, pošto momčad već 6 mjeseci neprekidno boravi na terenu, lišena svega što je najpotrebnije za čovjeka.

*U 4 h u jutro*¹¹⁶

Prema podacima posadne ambulante u Doboju gubici kod ostalih postrojbi bili su sljedeći:

I. bojna 5. pješačke pukovnije: tri časnika i šest domobrana ranjeno

III. bojna 2. pješačke pukovnije: jedan domobran poginuo, šest domobrana ranjeno

III. bojna 4. pješačke pukovnije: dva domobrana poginula, jedan časnik i 19 domobrana ranjeni.

Ukupni gubici kod svih triju grupa u borbama od 3. i 4. prosinca iznosili su 33 poginulih i 126 ranjenih.¹¹⁷

Zapovjednik 4. pješačke divizije, pukovnik Gustović odlučio je da sljedećeg dana, 5. prosinca ojača napad desnog krila II. grupe i I. grupe na području Trbuk – Paklenica koje su trebale napredovati do sela Ivanovići, dok bi na ostalim dijelovima bojišnice prešao u obranu.¹¹⁸ U tu je svrhu iz Maglaja prebačena na položaje kod sela Trbuk IV. bojna 1. pješačke pukovnije (bez jedne satnije), kamo je pristigla u 9 sati. Zadatak ove bojne bio je da u zajednici s I. i V. bojnom 1. pješačke pukovnije osvoji kotu 558. Pravac napada I. bojne 1. pješačke pukovnije bio je Vajići – Vukulje – Krivačica; IV. bojna 1. pješačke pukovnije napadala je pravcem željeznička pruga – kota 558 – Đurkin Krst, a V. bojna 1. pješačke

---

¹¹⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 430.-450., Bojna relacija o toku operacija na Ozren planini od 3. prosinca 1941. godine.

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 408.-415., 4. pješačka divizija, Stožer, Izvješće zapovjedniku II. domobranskog zbora od 22. XII. 1941.

pukovnije pravcem Donja Paklenica – kota 558 – Brđani.¹¹⁹ Istodobno s ovim napadom na desnom krilu II. grupe III. pohodna bojna Hrvatske legije trebala je napasti pravcem Garića Kosa (kota 358) – Bajića Brdo (kota 400).¹²⁰

Napad III. pohodne bojne Hrvatske legije dobro je napredovao i u 12,20 sati njezin je zapovjednik izvijestio je da je zauzeo Garića Kosu i da napreduje prema Bajića Brdu. Međutim, napad na Bajića Brdo nije uspio i III. pohodna bojna Hrvatske legije odbačena je natrag na Garića Kosu gdje se utvrdila.¹²¹ Do pada mraka bojna je na ovom postavu odbila tri partizanska protunapada. U protunapadu su sudjelovale i snage novoustrojenog partizanskog 4. bataljona i tom je prilikom poginuo zapovjednik njezine 1. čete Dušan Stanišić.¹²²

Napad I. grupe otpočeo je u 10 sati 5. prosinca potpomognut snažnom topničkom vatrom dviju bitnica III. topničkog odjela, tijekom koje je ispaljeno više od 2.000 granata. Grupa je napredovala sporo, ali sigurno sve dok u 18 sati nije jedna topnička granata pala među domobrane IV. bojne 1. pješačke pukovnije, što je imalo poguban učinak na njihov moral te su pojedini rojevi počeli uzmicati. Ovaj događaj promatrali su s Garića Kose domobrani III. pohodne satnije Hrvatske legije i njihov zapovjednik podpukovnik Krumenacker zapovjedio je otvaranje vatre po pripadnicima IV. bojne, o čemu je izvijestio i zapovjedništvo 4. pješačke divizije. Prema njegovu izvješću bijegom IV. bojne ogoljen je desni bok njegove postrojbe i ovu je zapovijed izdao kako bi IV. bojnu ponovno pokrenuo u napad na kotu 558.¹²³ Krumenacker je izvijestio da je uslijed ove vatre smrtno stradalo 15 domobrana iz IV. bojne, međutim, zapovjednik I. grupe pukovnik Mravinac utvrdio je da su gubici bili znatno manji; poginuo je jedan dočasnik, a ranjeno je pet domobrana. Osim toga, prema izvješću pukovnika Mravinca nije bilo značajnijeg napuštanja položaja i povuklo se samo nekoliko rojeva, ali je otvaranje vatre od strane III. pohodne bojne Hrvatske legije izazvalo revolt među domobranima IV. bojne i zapovjednici satnija jedva su ih uspjeli primiriti. Prisebnim djelovanjem zapovjednika bojne, bojnika Franje Biočića ponovno je uspostavljen red i bojna je nastavila s napadom. Kako se ovo posljednje izvješće pokazalo točnim, naknadno je u bojnu relaciju uvršteno objašnjenje ovog događaja kojim je poništeno Krumenackerovo

---

¹¹⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 452.-458., I. grupa 4. pješačke divizije, O.Br. 103/taj., Relacija akcije u Ozren planini, 20. prosinca 1941.

¹²⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br. 720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine.

¹²¹ Isto.

¹²² Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str. 176. Vujasinović ovaj događaj datira kao 6. prosinca, međutim, Stanišić je nedvojbeno poginuo dan ranije. Vidi i Ahmet Donlagić, *Ozrenska operacija*, str. 26., fusnota 78.

¹²³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br. 720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine.

izvješće.¹²⁴ Toga je dana I. grupa dosegla crtu selo Tadići – selo Miličići – šuma sjeverno od sela Donja Paklenica i na ovim je položajima i zanoćila.

Na desnom krilu II. grupe napadna djelovanja izvodila je još samo 2. satnija iz sastava 5. pješačke pukovnije, koja je pokušala zauzeti kotu 266. Ovaj napad ne samo da nije bio uspješan, već je u protunapadu Pridjelske čete iz sastava partizanske 2. bataljona pojačane s dijelovima Udarnog bataljona izgubila i postav na Šibovima (kota 330) pa je prisiljena na povlačenje prema željezničkoj postaji Ševarlije. U ovoj borbi 2. satnija 5. pješačke pukovnije izgubila je jedan minobacač.¹²⁵

Na ostalim dijelovima bojišnice bilo je relativno mirno. Ustaške bojne iz sastava III. grupe nalazile su se na odmoru oko Gračanice, a III. bojna 2. pješačke pukovnije i III. bojna 4. pješačke pukovnije premještale su se na područje oko Doboja. Imajući u vidu moralno i materijalno stanje postrojbi, u zapovjedništvu 4. pješačke divizije napadna su djelovanja za 6. prosinca ograničili samo na zauzimanje Bajića Brda (kota 400) i kote 558, a nakon zauzimanja ovi bi se položaji dobro utvrdili i prešli u obranu. Nastavak napadnih djelovanja na ostalim dijelovima bojišnice uslijedio je nakon dovršenog pregrupiranja.¹²⁶

Zastoj operacije, 6. – 9. prosinca

U noći s 5. na 6. prosinca III. pohodna bojna Hrvatske legije pojačana je 6. satnijom iz sastava 5. pješačke pukovnije i jednim odjelom teških strojnica iz sastava III. bojne 2. pješačke pukovnije jer je u dotadašnjim borbama izgubila oko 100 ljudi. Usprkos ovim pojačanjima III. pohodna bojna Hrvatske legije toga dana nije krenula u napad na Bajića Brdo, što je njezin zapovjednik podpukovnik Krumenacker pravdao slabim napredovanjem bojni 1. pješačke pukovnije na njegovu desnom krilu. Pri tome Krumenacker nije štedio grubih riječi za rad 1. pješačke pukovnije, pogotovo na zapovjednika njezine IV. bojne, bojnika Franje Biočića.¹²⁷ Međutim, 1. pješačka pukovnija taj je dan ispunila sve dobivene zapovijedi. U napadu se nalazila od 8 sati i njezina I. bojna u ovim je borbama izbacila partizanske snage iz sela Vajići, te zauzela greben koji se spušta od kote 558 prema selu Kupusovići. Istodobno je IV. bojna 1. pješačke pukovnije potpomognuta preciznom

¹²⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimak 508., Stožer 1. pješačke pukovnije, Izvješće zapovjedniku 4. pješačke divizije kojim se pobijaju netočne tvrdnje o bacanju oružja, 16. prosinca 1941. godine.

¹²⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br. 720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine.

¹²⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 408.-415., 4. pješačka divizija, Stožer, Izvješće zapovjedniku II. domobranskog zбора od 22. XII. 1941.

¹²⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 430.-450., Bojna relacija o toku operacija na Ozren planini od 3. prosinca 1941. godine.

topničkom vatrom uspjela probiti postav 3. čete partizanskog 1. bataljona i u 17,30 sati zauzeti kotu 558, a ubrzo zatim na ovu kotu izbila je i V. bojna 1. pješačke pukovnije. U 19,30 sati partizanske su snage pokušale vratiti izgubljeni položaj na koti 558, ali je ovaj protunapad odbijen pri čemu su pretrpjeli velike gubitke.¹²⁸

Na ostalim dijelovima bojišnice nije bilo značajnijih borbenih djelovanja, osim kod Glavice (kota 283) nasuprot Doboja gdje je jedna partizanska skupina izvela manji napad koji je odbila I. bojna 5. pješačke pukovnije jakom topničkom i strojničkom vatrom. Istoga dana iz Glavnog stožera upućena je obavijest zapovjedništvu 4. pješačke divizije da su im kao pojačanje upućene dvije ustaške bojne iz sastava Crne legije pod zapovjedništvom ustaškog bojnika Jure Francetića.¹²⁹

Relativno zatišje koje je vladalo na ostalim dijelovima bojišnice omogućilo je Ozrenskom odredu da dodatno pojača pravac Trbuk – Ivanovići, jer su u njegovu zapovjedništvu procijenili da bi daljnje napredovanje domobranskih snaga na ovom pravcu dovelo u pitanje i obranu partizanskog 2. bataljona na bojišnici od Suhog Polja do Striježevice. Stoga je 1. bataljonu zapovjedbno da glavninu snaga koncentrira prema Đurkinom Krstu (kota 636) i da Udarni bataljon uputi još jednu satniju na ovaj pravac. Osim toga partizanske su snage pokušale vratiti izgubljeni položaj na Garića Kosi i 7. prosinca u 7,30 sati partizanska je 1. četa 2. bataljona pojačana dijelovima Udarnog bataljona izvršila snažan napad iz pravca Bajića Brda na Garića Kosu. Napad je trajao sve do 11 sati kada je odbijen uz obostrano velike gubitke.¹³⁰ U borbi je poginuo i zapovjednik 9. satnije III. pohodne bojne Hrvatske legije, nadporučnik Bukvić. Nakon odbijena napada III. pohodna bojna Hrvatske legije prešla je u protunapad s namjerom da zauzme kotu 384 kako bi zaobilaznim putem prišla Bajića Brdu. U ovom se napadu bojna našla pod neprijateljskom vatrom s triju strana i morala se povući natrag na polazni položaj.¹³¹ Tijekom ove borbe iz zapovjedništva 4. pješačke divizije zatražili su zračnu potporu iz zrakoplovne luke Rajlovac i u 15,10 sati jedan je zrakoplov bombardirao selo Pridjel i strojnicama tukao po koti 384 i Bajića Brdu, no učinak ovog djelovanja nije poznat. Ozrenski odred nastavio je i nakon toga s napadima na Garića Kosu, ali bez uspjeha. Podpukovnik Krumenacker izvijestio je da je u borbama tijekom dana

---

¹²⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 452.-458., I. grupa 4. pješačke divizije, O.Br. 103/taj., Relacija akcije u Ozren planini, 20. prosinca 1941.

¹²⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 430.-450., Bojna relacija o toku operacija na Ozren planini od 3. prosinca 1941. godine.

¹³⁰ Ahmet Đonlagić, *Ozrenska operacija*, str. 27.-28.

¹³¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br. 720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine.

njegova bojna zaplijenila 25 pušaka i dvije strojnice. Osim ovih napada Ozrenski odred izvršio je i tri noćna napada na kotu 558 koji su svi odbijeni bez većih poteškoća.¹³²

Sljedećeg dana, 8. prosinca domobranske i ustaške snage nisu poduzimale napadna djelovanja. Nastavilo se s utvrđivanjem streljačkih zaklona na dostignutim položajima i pripremi za sutrašnji nastavak napada. Partizanske su snage predvečer izvele nekoliko manjih napada na kotu 558, no bez ikakvih posljedica. Tijekom noći počeo je padati gust, težak i mokar snijeg koji je u vrlo kratko vrijeme prekinuo i onesposobio gotovo sve brzoglasne veze, radi čega je planirani napad odgođen za 10. prosinca.

Kako je i najavljeno iz Glavnog stožera, 9. prosinca stigao je ustaški bojnik Francetić u Usoru, ali samo s jednom bojnom. Francetićeva bojna dodijeljena je II. grupi sa zadatkom zauzimanja Šibova (kota 330) i kote 266.¹³³

Toga dana pukovnik Gustović zaprimio je pismo iz kojeg se iščitava kakav je odnos bio između zapovjednika I. grupe, pukovnika Mravinca i zapovjednika III.1. pohodne bojne Hrvatske legije podpukovnika Krumenackera, stoga ga ovdje prenosim u cijelosti:

Dok Trbuk i Šaj Kam (Šaj Kam je glavni oslonac I. grupe, op. A.O.) ne budu složno radili i dok između Trbuka i Šaj Kama ne prestanu trvenja u pogledu nekog jačeg vojničkog prestiža i branja lovorika između g. pukovnika (Šaj Kam) i podpukovnika (legionari) dotle po mom mišljenju jačih uspjeha oko Trbuka nećemo imati. Slušam na telefonu i vidim kontradiktorne izvještaje Šaj Kama i Trbuka.

Kota 400 osvaja se, pa opet gubi, pa opet osvaja, pa opet gubi. To je očito da nema složne akcije, a na taj način se bezpotrebno žrtvuju životi mnogih.

G. podpukovnik (legionari) ne bi trebao na položaju kao što je Trbuk imati nikakvih flaša ni flašica kod sebe po cijeli dan i noć, jer ovo je gerilski rat, a ne obični rat. Potrebna je i te kakova opreznost, svježina i staloženost. G. pukovnik (Šaj Kam) je vojnik sa mnogo srca.

Meni je teško jasnije govoriti, pa i ovo što činim, činim, jer mi je žao da badava ginu Hrvati, a i onako nas je malo, a i sramota me je da nekoliko stotina 'njih' drže u šahu skoru tri domobranske pukovnije.

Još jedno opažanje.

Moje je duboku uvjerenje da sa vojnicima, koji su skoro svi nekoliko puta očevi, a i boležljivi, mogu se postići vrlo rđavi rezultati. Bojim se nereda u vojsci, a onda da u zemlju propadnemo. Ovdje moraju doći mladi, svježi ljudi, koji ne smiju čak ni da se sastanu sa

---

¹³² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 430.-450., Bojna relacija o toku operacija na Ozren planini od 3. prosinca 1941. godine.

¹³³ Isto.

starim sadašnjima. Ali oni trebaju da dođu, makar radi podizanja morala kod ljudi. Naša artiljerija je veoma dobra, a ljudi je rado gledaju kao svoju zaštitu.

Ne zamjerite mi gospodine pukovniče, nisam mogao da prećutim.¹³⁴

Autor pisma mi je, nažalost, ostao nepoznat. Inače je 9. prosinca vladalo zatišje na svim dijelovima bojišnice.

Završetak operacije, 10. – 11. prosinca

Tijekom noći s 9. na 10. prosinca prebačena su željeznicom pojačanja predviđena za napad na Bajića Brdo. Tako je III. bojna 4. pješačke pukovnije iskrcana kod Ševarlija i razmještena ispod zapadnih padina Hardovca (kota 306), dok je 1. satnija 5. pješačke pukovnije razmještena dva i pol kilometra južno od Hardovca. Iskrcavanje je štitio oklopni vlak br. 2. Na Hardovac je smješteno i zapovjedno mjesto II. grupe. Prije početka samog napada trebalo je zauzeti kotu 259 južno od Hardovaca, što je 2. satnija 5. pješačke pukovnije trebala učiniti još 8. prosinca. Zapovjednik ove satnije izgovarao se zapovjedniku II. grupe, pukovniku Mateši da su domobrani preplašeni i da ne žele ići u napad, na što ga je Mateša morao samokresom natjerati na izvršenje zapovijedi. Kota je nakon toga zauzeta za 15 minuta bez da je naišla na otpor protivnika.

Napad II. grupe na Bajića Brdo otpočeo je u 8,30 sati bez uobičajene topničke pripreme, već je topništvo vatrom pratilo kretanje postrojbi u napadu. Glavni pravac predvodila je III. bojna 4. pješačke pukovnije koja je napredovala od Hardovca prema Bajića Brdu, a na njezinu desnom krilu napad je podupirala 1. satnija 5. pješačke pukovnije. Osim topništva 3. bitnice III. topničkog odjela i 3. bitnice X. topničkog odjela, vatrenu podršku davala je i posada na Hardovcu pod zapovjedništvom nadporučnika Ešrefa Kurjakovića, koja je u svom sastavu imala četiri teške strojnice, dva minobacača i dva protuoklopna topa. Istodobno je III. pohodna bojna Hrvatske legije s južnog pravca vršila jak pritisak na Bajića Brdo kako bi vezala partizanske snage u što većem broju.

Pred ovim snažnim naletom partizanski su postavi počeli popuštati i u 10 sati zamijećeno je da pojedinci počinju napuštati položaje. Pukovnik Mateša zapovjedio je desnom krilu III. bojne 4. pješačke pukovnije i 1. satniji 5. pješačke pukovnije da pojačaju napad prema Bajića Brdu, a posadi na Hardovcu da svu vatru usmjeri na ovu kotu. Nakon teške borbe, u kojoj je III. bojna imala jednoga poginuloga i desetoricu ranjenih, zauzeto je Bajića Brdo i u 12,05 sati

---

¹³⁴ Isto.

na njegovu vrhu zavijorila je hrvatska zastava.¹³⁵ Prema sjećanjima zapovjednika Ozrenskog odreda, domobranske snage uspjele su osvojiti ovaj postav nakon pogibije zapovjednika 1. čete 2. bataljona Stanka Panića i njegova brata Branka:

*Tek poslije toga neprijatelj je uspio da zauzme Bajića brdo. Bio je to težak gubitak za nas. Put za Preslicu bio je otvoren, što je izazvalo izvjesnu zabunu, naročito među borcima tog kraja. Uplašeni za svoje kuće, imetak i porodice Striježevićani su napustili položaje i poletjeli kućama da evakuišu ukućane i spasavaju imetak. Među prvima koji su napustili položaj bio je Cvijetin Todić. Teško smo uspjeli da s dijelovima čete Dušana Stanišića i s četom Nikole Čelića u posljednjem času zaustavimo dalje nadiranje neprijatelja.*¹³⁶

Nakon zauzimanja Bajića Brda na ovaj su položaj upućene dvije satnije III. pohodne bojne Hrvatske legije koje su trebale smijeniti III. bojnu 4. pješačke pukovnije i 1. satniju 5. pješačke pukovnije i dobro se utvrditi na novodosegnutim položajima. Jedna satnija ove bojne ostala je na Garića Kosi, a jedna je razmještena u Trbuku kao pričuva.¹³⁷ Nakon toga III. bojna 4. pješačke pukovnije produžila je napad i u 13,10 sati zauzela je selo Striježevicu u kojoj su popaljene kuće iz kojih se pružao otpor. Oko 14 sati ophodnje III. bojne ušle su u Breziće i zapalile zapadni dio kuća u ovom selu iz kojih je na njih otvarana vatra, nakon čega su u 17,40 sati III. bojna i 1. satnija 5. pješačke pukovnije povučene u Doboj na odmor.¹³⁸

Istodobno s ovim napadom trebao se odvijati i napad na Šibove, međutim, ovaj je napad kasnio jer je došlo do nesporazuma između pukovnika Mateše i ustaškog bojnika Francetića. U jutarnjim satima neposredno prije početka napada Francetićevo bojna razmjestila se na Garića Kosi kod III. pohodne bojne Hrvatske legije, umjesto kod sela Ševarlije, o čemu je podpukovnik Krumenacker izvijestio zapovjedništvo 4. pješačke divizije u 8 sati. Pukovnik Gustović odmah je izdao zapovijed da se Francetić sa svojom bojnomo željeznicom prebaci prema Ševarlijama. Ovaj je pokret dovršen u 11,25 sati i Francetićevo bojna odmah je krenula u napad na Šibove. Šibovi su zauzeti bez borbe u 12,35 sati i bojna je produžila napad prema koti 266 i selu Pridjeli koje je zauzeto i spaljeno u 14 sati. Nakon okončanih borbenih djelovanja, Francetićevo bojna predala je položaje I. bojni 5. pješačke pukovnije i sutradan se prebacila na područje Vareša.¹³⁹

¹³⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br. 720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine.

¹³⁶ Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str. 179.

¹³⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 430.-450., Bojna relacija o toku operacija na Ozren planini od 3. prosinca 1941. godine.

¹³⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br. 720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine.

¹³⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 430.-450., Bojna relacija o toku operacija na Ozren planini od 3. prosinca 1941. godine.

Istoga je dana III. bojna 2. pješačke pukovnije otpočela s napadom na Glavicu (kota 283). Ovaj je napad počeo u 14,50 sati kao posljednji toga dana i naišao je na jak otpor partizanske Lipačke čete. Bojna je u 18 sati obustavila napad i zanoćila na dosegnutim položajima u podnožju Glavice. Uz potporu topništva napad je nastavljen sutradan 11. prosinca, ali je i nadalje nailazio na jak otpor neprijatelja i u ovim je borbama III. bojna 2. pješačke pukovnije imala jednoga poginulog i sedam ranjenih, a jedan domobran zadobio je jake ozeblinje. Zapovjednik II. grupe odlučio je ovaj napad pojačati 1. satnijom 5. pješačke pukovnije, a svoje zapovjedno mjesto premjestio na promatračnicu kod Usore i osobno usmjeravao vatru haubica 3. bitnice III. topničkog odjela. U 15,45 sati nastavljen je napad na Glavicu i težište mu je prebačeno na desno krilo III. bojne 2. pješačke pukovnije koje je pojačano 1. satnijom 5. pješačke pukovnije. Pod zaštitnom vatrom haubica 3. bitnice III. topničkog odjela, bojna je polagano napredovala prema Glavici koja je zauzeta u 19 sati.¹⁴⁰ O tijeku ovih borbi zapovjednik partizanske Lipačke čete izvijestio je stožer Ozrenskog odreda:

Druže Tošo!

*Ovdje se stanje od prije nekoliko sati sasvim promijenilo. Neprijatelj je zauzeo naše položaje, koje smo do sada držali, a mi smo se malo povukli. Ipak se još može kontrolisati Glavica, a nekog većeg neprijateljskog napada i napredovanja ne može biti do mraka i preko noći. Istina, sa ovim snagama nemoguće će biti održati front sutra, jer artiljerija i bacačka vatra je vrlo žestoka i to sve po našim položajima. Dakle, povlačenje pod ovim uslovima je neizbježno. Moral se srozo skroz. Ako bi bilo moguće da pošalješ bar pedeset kola koja bi mogla prevoziti hranu odmah, pošto bi sva ostala ovdje ako bi se povukli, jer mi nemamo, nego samo dvoje kola, onda bi bilo potrebno da pošalješ 50 ljudi, kao pomoć, te možda bi se mogli održati, jer ljudi bježe. U Pridilju i Suhom Polju za sada nema ništa naročito. Javi odmah što da radim, i kako da se povlačimo, da li u zajednici sa Lipcom ili Suhim Poljem. Hitno je.*¹⁴¹

Nakon što je Lipačka četa zaprimila pojačanja poslana iz pričuve Ozrenskog odreda, 12. prosinca pokušala je vratiti izgubljeni položaj na Glavici, ali je ovaj napad odbijen. Nakon toga se Lipačka četa povukla prema Visiću (kota 377) i Gavranovu visu, a domobranske snage utvrdile su se na Glavici.

Za ovo vrijeme III. grupa pod zapovjedništvom ustaškog pukovnika Rukavine nalazila se i nadalje oko Gračanice i na osiguranju željezničke pruge između postaja Boljanić i Bosansko

---

¹⁴⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br.720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine.

¹⁴¹ Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str.179.

Petrovo Selo. U proteklim borbama nisu sudjelovale jer su, prema izjavi ustaškog pukovnika Rukavine, nesposobne za akciju uslijed malobrojnosti, slabe opreme i naoružanja, kao i zamora, jer su već dugo vremena prije ove operacije bili u borbi.¹⁴²

Zauzimanjem Glavice okončana je Ozrenska operacija, iako njezin glavni cilj uništenje snaga NOP-a na Ozren planini nije postignut. U svome izvješću zapovjedništvu II. domobranskog zbora pukovnik Gustović navodi da je to posljedica sljedećih nedostataka:

Nažalost, snage kojima se trenutno raspolagalo, nisu bile sposobne za produženje akcije u dubinu Ozren planine. Ovo s toga što je veliki broj tih jedinica bio upućen u Ozrensku operaciju neposredno po završetku operacija na Kozari planini. Ovako umorne, nedovoljno opremljene i obučene čete morale su izdržati u toku 9-dnevne akcije u Ozren planini velike napore po veoma hladnom vremenu. Sve to, kao i slaba odjeća i obuća i nemogućnost zamjenjivanja jedinica svježim snagama diktiralo je, da se započeto čišćenje Ozren planine prekine, i da se zadovoljimo bar za sada držanjem točaka sa kojih se može željeznička pruga Doboj – Maglaj pouzdano čuvati. Na ovim točkama postavljene su potrebne posade, a ostatak snaga povučen je natrag u posadna mjesta na odmor i retabliranje i služiti će za zamjenjivanje dijelova koji su ostali na položajima i za povremene lokalne akcije sa ciljem da se ovlada trokutom Trbuk – Doboj – Boljanić.¹⁴³

Zapovjednik II. grupe, pukovnik Mateša iznio je sljedeća opažanja o Ozrenskoj operaciji, a gotovo identična je imao i zapovjednik I. grupe pukovnik Mravinac:

1. POSTIGNUTI USPJEH:

a) U prvom periodu akcije, t.j. od 3-9 prosinca 1941. g. stvarno nije postignut nikakav uspjeh vidan. Razlog za to je razvučenost četa na velikom frontu, dakle paučinstvo raspored. Drugi razlog je taj, što su čete (bojne) ušle u akciju već zamorene i treće što se zapovjednicima nije dala prilika da koliko-toliko osmotre zemljišnu zonu na kojoj će djelovati, dakle čete su došle u akciju na prečac. Ovakav pokus se može raditi sa četama koje su prvoklasnog kvaliteta i čiji su časnici izvrsni. Sa četama sadašnjeg kvaliteta našeg (pričuvnici na oružanoj vježbi i gotovo sami pričuvni časnici) moraju se prije akcije svršiti mnogi poslovi, sve proučiti i pripremiti, bez ikakvih trzavica, i žurbe, jer žurba i trzavice unose u čete uznemirenost i nervozu te na mjesto da mozak radi mirno i pribrano, radi se samo fizički.

Stoga je uspjeh jednak uloženom trudu, kvalitetu momčadi i starješina.

¹⁴² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 430.-450., Bojna relacija o toku operacija na Ozren planini od 3. prosinca 1941. godine.

¹⁴³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 408.-415., 4. pješačka divizija, Stožer, Izvješće zapovjedniku II. domobranskog zbora od 22. XII. 1941.

Pozitivno je da nismo nigdje pretrpjeli neuspjeh.

Gubitak k. 330 (Šibovi) od strane 2. satnije 5. p.p. je posljedica lakoumnosti i nerazumljivosti zapovjednika te satnije.

Veliki gubitci kod legionara – III. bojne 1. p.p. posljedica je upornosti zapovjednika bojne da k. 400 zauzme sa južne strane, dakle najteže, premda je taktička razboritost nalagala da se k. 400 napada sa sjevera i zapada, dakle obuhvatno.

Uspjesi na dan 10. i 11. prosinca su vidni.

2. ZAPAŽANJA:

Naši domobrani su plašljivi, časnici su slabi i neuki, djelatnih časnika nema.

Kod takvog stanja stvari, još većom dolazi do izražaja potreba za metodičkom radom, kao što je bio onaj u borbi na k. 400.

Viša zapovjedništva moraju uzeti u obzir prijedloge četnih zapovjednika, jer ovi posljednji su bolje upoznati sa stvarnim stanjem stvari.¹⁴⁴

S druge strane, u zapovjedništvu Ozrenskog odreda pozitivno su ocijenili rezultat ovih devetodnevnih borbi, jer iako je njihov protivnik bio višestruko nadmoćniji u ljudstvu, a posebice u teškom naoružanju, snage Ozrenskog odreda potisnute su u dubinu planine Ozren samo jedan do dva kilometra i za ustaničke snage sačuvan je ovaj važan oslonac u Bosni. Upravo zbog ove važnosti Ozrenskog područja u zapovjedništvu Odreda odlučili su se prihvatiti borbe, a ne pribjeći uobičajenoj gerilskoj taktici. Osim toga, na ovakvu odluku odlučili su se i zbog toga što je većina boraca 1., 2. i 3. bataljona Ozrenskog odreda bila iz sela koja se nalaze bliže dolinama rijeke Bosne i rijeke Spreče pa su bili dodatno motivirani za obranu na spomenutim crtama, tim više što su u dotadašnjim borbama uvijek bilježili uspjeh.¹⁴⁵

Tijekom ove operacije Hrvatsko domobranstvo zabilježilo je sljedeće gubitke:

Poginulih: jedan časnik, deset dočasnika te 42 domobrana

Ranjenih: deset časnika, 25 dočasnika te 167 domobrana

Nestalih: dva dočasnika i 12 domobrana.

Za bojne Ustaške vojnice nema točnih podataka jer izvješća nisu slana redovito. Pukovnik Gustović navodi brojku od šest poginulih i 62 ranjena vojničara, ali s obzirom da se kod III.

---

¹⁴⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 466.-478., II. grupa 4. pješačke divizije, Br. 720/taj., Bojna relacija u vrijeme od 2-11 prosinca 1941. godine.

¹⁴⁵ Ahmet Đonlagić, *Ozrenska operacija*, str. 32.-33.

grupe za 4. prosinac navode gubici od 20 poginulih i 40 ranjenih, možemo samo pretpostaviti da su ili ukupni gubici veći ili da je izvješće od 4. prosinca netočno.¹⁴⁶

Još je manje podataka o gubicima kod Ozrenskog odreda. Prema sjećanjima pripadnika odreda, u ovim su borbama imali 40 poginulih i 80 teže ranjenih.¹⁴⁷ Međutim, u izvješću I. grupe navodi se da su samo na njihovu odsjeku nađena tijela 56 poginulih protivnika te su gubici kod Ozrenskog odreda bili svakako veći od navedenih.

---

¹⁴⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 408.-415., 4. pješачka divizija, Stožer, Izvješće zapovjedniku II. domobranskog zbora od 22. XII. 1941.

¹⁴⁷ Ahmet Đonlagić, *Ozrenska operacija*, str. 34.

Borbe oko Pala, 10. – 18. prosinca 1941.

Krajem studenoga 1941. većina sela u okolici Pala nalazila se u rukama ustanika i njihovi napadi na prometnice prema Sarajevu postali su sve učestaliji. S početkom prosinca jače skupine partizanskoga Romanijskog odreda probile su se na prostor između sela Mokro i Vitez i preko sela Rakovac napredovale prema samim Palama, a iz smjera Jahorine i Trebevića pojačana su borbena djelovanja partizanskoga Kalinovičkog odreda i odred četničkog vojvode Đekića.¹⁴⁸

Glavninu domobranske posade u Palama sačinjavala je domobranska 13. pješačka pukovnija. Ova je pukovnija u razdoblju 1. – 5. prosinca smijenila 15. pješačku pukovniju, koja je povučena na odmor u Sarajevo i preuzela je osiguranje prostora na pravcu Pale – Stambulčić (Stambulčić). Od jedinica 15. pješačke pukovnije u mjestu je ostala samo 6. satnija radi osiguranja 2. bitnice IX. topničkog sklopa, koja je razmještena na položaj oko željezničke postaje Pale. Na pravcu od Sokolca prema selu Mokro, kod sela Pustoplje, nalazila se Zagrebačka konjanička pukovnija, pojačana dvama brdskim topovima iz sastava Vojne krajine. Za osiguravanje prometnica Sarajevo – Pale – Mokro određena je pojačana 2. satnija Sarajevske doknadne bojne, kojoj je u slučaju napada potporu mogao pružiti i njemački oklopni vlak u Sarajevu.¹⁴⁹ Osim navedenih snaga, u samim Palama nalazila se i domobranska 3. satnija 7. pješačke pukovnije, te postaja s 20 oružnika pojačana mjesnom milicijom pod zapovjedništvom oružničkog narednika Bože Čole.¹⁵⁰

Presijecanjem željezničke pruge Sarajevo – Pale u noći s 9. na 10. prosinca otpočeo je opći napad na Pale, a istodobno su presječene i sve brzojavne i telefonske veze sa Sarajevom. Drveni most u Han Derventi je spaljen, a partizanski Romanijski odred zauzeo je vis Haljeg (Aljeg, kota 971), sela Dolovi i Klokočevik, otkuda su nadzirali pravac prema Sarajevu. Istodobno je partizanski Kalinovički odred napao iz smjera Jahorine i izbio preko sela Begovine i Radonjića u selo Bare, koje se nalazilo u neposrednoj blizini željezničke postaje Pale. Radi ponovne uspostave veze s Palama i popravka željezničke pruge, iz Sarajeva je u ranim jutarnjim satima poslan njemački oklopljeni vlak s osiguranjem te su tijekom dana uspostavljene prekinute veze. Popravak mosta kod Han Dervente osiguravala je 1. satnija 15. pješačke pukovnije koja je kamionima prebačena preko Hana Bulozu. U potiskivanju

---

¹⁴⁸ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 2., dokument br. 82., str. 202.

¹⁴⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 35.-42., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za prosinac 1941.

¹⁵⁰ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 2., dokument br. 180., str. 503.

partizanskih snaga s prometnice Sarajevo – Pale sudjelovala je i posada iz Pala uz topničku podršku 2. bitnice IX. topničkog sklopa.¹⁵¹

U noći s 10. na 11. prosinca vladalo je zatišje, no partizanski Romanijski odred obnovio je napad 11. prosinca u 14 sati i zauzeo Kalovita Brda na ulazu u Pale.¹⁵² U Kalovitim Brdima nalazio se samostan redovnica Družbe kćeri Božje ljubavi, gdje se nalazila raspoređena domobranska straža od 12 domobrana iz sastava 6. satnije 15. pješačke pukovnije. Pred napadom partizana domobrani su se u 15 sati povukli prema stožeru 6. satnije u zgradi pučke škole udaljenoj od samostana oko 300 metara. Zapovjednik domobranske 3. satnije 7. pješačke pukovnije, satnik Derviš Ljuco zapovjedio je Oružničkoj postaji Pale da izbací partizane iz Kalovitih Brda i skupinu od 20 oružnika pojačao s dvije desetine domobrana iz 3. satnije 7. pješačke pukovnije i nešto milicionara. Protunapad je odbijen i pritom je poginuo milicionar Šaćir Zukobašić, a skupina se u 19,30 sati povukla natrag prema Palama. U 18 sati partizanske su snage otpočele napad na Pale sa svih strana, ali nisu uspjeli probiti domobranske postave, kojima je u pomoć pristigao i oklopni vlak iz Sarajeva, te je napad obustavljen u 21,30 sati. U 23 sata partizani su obnovili napad još jačim snagama i borba je trajala do 0,30 sati 12. prosinca, kada su se nakon velikih gubitaka partizanske snage povukle. Za vrijeme ovog napada ponovno je porušena željeznička pruga Sarajevo – Pale i prekinute su sve brzojavne i telefonske veze sa Sarajevom, a u ovim borbama podršku domobranskoj posadi u Palama pružao je i njemački oklopni vlak. Pruga je popravljena i sve su veze ponovno uspostavljene već u jutarnjim satima 12. prosinca.¹⁵³

Nakon što je svanulo u Kalovita Brda upućeni su u izviđanje oružnici pod zapovjedništvom narednika Bože Čole ojačani četirima rojevima domobrana iz 6. satnije 15. pješačke pukovnije. O zatečenu stanju u mjestu narednik Čole je izvijestio:

---

¹⁵¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 35.-42., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za prosinac 1941.

¹⁵² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 2., dokument br. 180., str. 503.-504. Ovaj izvor izričito navodi da su Kalovita Brda zauzele snage partizanskog Romanijskog odreda, a to potvrđuje i izvješće *Glavnog štaba NOP odreda BiH* u kojem se navodi da su u borbama oko Pala sudjelovale Romanijski i Mokranjski bataljon iz Romanijskog odreda i Pračanski i Trebevički bataljon iz sastava Kalinovičkog odreda (vidi isti izvor dokument br. 82., str. 202.). Prema tome redovnice iz samostana Marijin dom, poznate u narodu kao Drinske mučenice, nisu odveli četnici, već partizani. Kako su redovnice na kraju završile u četničkom zarobljeništvu u Goraždu, nije mi poznato i izlazi izvan područja istraživanja ovog rada, ali s obzirom da u tom trenutku savezništvo između četnika i partizana na ovom području još nije bilo narušeno, svakako nije nemoguće da su imali i zajednički zarobljenički logor. Prilikom zauzimanja Kalovitih Brda, osim pet redovnica; s. Jule Ivanišević, s. Berchmane Leidenix, s. Krizine Bojanc, s. Antonije Fabjan i s. Bernadete Banja, odveden je i nepoznati svećenik, dvije djevojčice iz Dječjeg doma; Vesna Petrić i Roza Telenek te mještani Josip Pavičević, Marica Telenek, Marija Vidmar, Marija Šens, Štefica Presjenek i Šimo Pavičević.

¹⁵³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 35.-42., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za prosinac 1941., i mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 95., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 12. XII. 1941.

Zgrada klostera časnih sestara u Kalovitim Brdima je potpunoma izgorila, u drugoj zgradi klostera vidili su da su stvari sve isprevtane, časnih sestara a niti svećenika u klosteru nema, a niti se moglo ustanoviti šta je od ovih bilo. U Dječijem domu sva su vrata na domu izatvarana, stvari u domu isprevtane, a vidi se i da su opljačkana također u svim kućama pučanstva rimokatoličke vjere sve je isprevtano i više stvari opljačkano, a još se u klosteru, Domu dječijem i svima kućama nalazi raznih stvari vrijednosti 200 – 300 hiljada Kuna. Osim stvari koje su opljačkane u ovim kućama je živilo 12 osoba, za čiju se sudbinu nije ništa moglo doznati te je vjerovatno, da su odmetnici ovih dvanaest osoba sa sobom odveli.

Za vrijeme vršenja daljnjeg pretresa terena, oružnici su pronašli lješ Šime Pavičevića, kojeg su odmetnici ubili. Lješ Šime je pronađen u Kalovitim Brdima u šumi neposrednoj blizini državne ceste, koja vodi Pale – Mokro – Sarajevo, na lješu se vidi da je glava sva krvava lješ je položen na prsa legnuti po zemlji, a ruke drži u đepovima.

I dalje vršeći pretres terena, odmetnici su napadali iz šume na oružnike i domobrane, te na prvi pucanj pušaka, domobrani bez i najmanje davajući otpora odmetničkom napadu dali se u bjekstvo bježeći nazad prema zgradi pučke škole gdje su na stranu u stožeru satnije.

Ovom prilikom oružnički narednik Božo Čole, pozvao je domobrane da ne bježe i zapovjedio im da stupe u borbu sa odmetnicima ali toj zapovjedi domobrani nijesu slušali već su i dalje bježali, tako da je vidio svog razvodnika Petra Severa opkoljena od odmetnika, koji puca na odmetnike iz strojne puške i tada je narednik Čole domobranima uperenom puškom na njih zapovjedio: 'Tko bude dalje pokušao bježati na njega ću pucati' i na taj način izvjestan broj domobrana koji već nisu bili pobjegli zaustavio, koji su primili borbu sa odmetnicima kada se između odmetnika mogao povući i razvodnik Petar Sever da ga odmetnici nisu zarobili.

I ovog puta oružnicima i 4 roja domobrana u pomoć nije niko došao, a kako je noć nastupila tako da su se iz Kalovitih Brda morali povući, bez da su mogli sa sobom ponijeti lješeve poginulog milicionara Zukobašića i Šime Pavičića koji su od odmetnika ubijeni.

U ovoj borbi lakše je ranjen jedan domobran, oružnika nije bilo mrtvih a niti ranjenih.¹⁵⁴

Nakon neuspjeha u noći s 11. na 12. prosinca, Romanijski i Kalinovički odred nisu odustali od zauzimanja Pala i nastavili su s napadnim djelovanjima pretežno u noćnim satima. Slabijim snagama Romanijski odred napao je i domobranske posade kod Stambolića i Mokrog, radi odvlačenja pažnje s glavnog pravca prema Palama. Tijekom ovih borbi u noći s

---

¹⁵⁴ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 2., dokument br. 180., str. 504.-505.

13. na 14. prosinca ponovno je prekinuta željeznička pruga prema Sarajevu koja je popravljena u 1,20 sati 14. prosinca.¹⁵⁵

U 3 sata 15. prosinca počeo je novi partizanski napad koji je trajao do 5 sati. I ovaj je napad odbijen uz teške partizanske gubitke, a u izvješću 5. pješačke divizije navodi se da je u ovom napadu njihov napadni duh konačno slomljen i da je u nastavku dana otvarana samo povremena puščana vatra. Međutim, zapovjednik Oružničke postaje Pale u svom izvješću navodi da su partizani u 6,15 sati napali željezničku postaju Pale iz smjera Pribnja i Radonjića i da su pritom digli u zrak prugu Sarajevo – Pale na 384,5. kilometru i na istom mjestu presjekli brzoglasnu žicu. Kako šteta nije bila velika, popravak je brzo izvršen i bez ometanja od strane partizana.¹⁵⁶

Partizani su 16. prosinca u 5,45 sati ponovno napali željezničku postaju Pale iz istog smjera i ponovno lakše oštetili prugu na 387,5. kilometru, što je ubrzo uklonjeno. U 7 sati željeznicom iz Sarajeva stigli su dijelovi ustaške bojne iz Sarajeva pod zapovjedništvom ustaškog bojnika Francetića. Na željezničkoj postaji Pale iskrcale su se tri satnije, sveukupno oko 450 ustaških vojničara, koji su odmah krenuli u čišćenje područja između željezničke pruge i ceste za Sarajevo. Nakon što su zauzele Pribanj na vijencu iznad sela, napali su ih dijelovi partizanskog Glasinačkog i Pračanskog bataljona iz sastava Romanijskog odreda, ali je uz topničku potporu 2. bitnice IX. topničkog odjela ovaj napad brzo slomljen i partizanske su se snage povukle u šumu. U borbi su poginula trojica partizana, a dvojica su zarobljena, od kojih je jedan bio naoružan lakom strojnicom, dok su ustaše imale dvojicu ranjenih vojničara. Kuće iz kojih je pucano na ustaške satnije spaljene su i zatim je napredovanje nastavljeno duž vijenca prema selu Klokočevik. U zauzimanju ovog sela sudjelovala je domobranska 1. satnija 15. pješačke pukovnije koja je napredovala pravcem Ljubogošte – Haljeg (kota 971) – Klokočevik. Partizani su tijekom ove borbe otvarali vatru iz brdskog topa, ali kako su posjedovali samo rasprskavajuće granate koje nisu znali tempirati, ove su se granate samo zabijale u zemlju bez većih posljedica. Nakon što je zauzeto selo Klokočevik, ustaške su se satnije uvečer vratile natrag u Sarajevo.¹⁵⁷ Oružnički narednik Čole ocijenio je da se uspjehu u ovoj borbi *može jedino zahvaliti dolasku ustaša i njihovom akcijom, a naročito njihovom*

---

¹⁵⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 35.-42., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za prosinac 1941.

¹⁵⁶ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 2., dokument br. 186., str. 520.

¹⁵⁷ Isto, str. 521., i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 35.-42., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za prosinac 1941. i Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 2., dokument br. 186., str. 520.-521.

*zapovjedniku, koji je prvi pred ustašama sve vrijeme i trajanje borbe išao. Ova postaja stavila je zapovjedniku ustaša 8 mještana pouzdanih muslimana, koji su im služili kao vodiči.*¹⁵⁸

Nakon što je završen popravak zapaljena mosta u Han Derventi, iz Sarajeva je kamionima prebačena jedna polusatnija iz sastava 15. pješačke pukovnije i jedan vod haubica do sela Ljubogošte gdje su se pridružile 1. satniji 15. pješačke pukovnije. Ove su se snage pod zapovijedanjem bojnika Ivana Marića, zapovjednika I. bojne 15. pješačke pukovnije, razvile na pravcu Haljeg (kota 971) – Alijino Brdo i u širokome obuhvatnom napadu napredovale su prema selu Rakovica. Napad je potpomogla i 3. satnija iz sastava Zagrebačke konjaničke pukovnije koja je napredovala pravcem Paklenik (kota 1030) – selo Lipa – selo Odžak, kao i dijelovi domobranske posade u Palama koji su vezali partizanske snage napadima na pravcu Selište – Podrakovac te iz samih Pala prema selima Radonjići i Begovina. Partizanske su snage na svim pravcima prisiljene na povlačenje i odbačene su u pravcu Romanije i Jahorine. Tijekom povlačenja partizanske su snage snažno tučene topničkom vatrom uslijed koje su imale velikih gubitaka.¹⁵⁹ Iz III. domobranskog zbora izviješteno je da su partizani u ovim borbama imali 19 poginulih, dok se u izvješću 5. pješačke divizije navodi da su partizanski gubici u borbama 10. – 18. prosinca iznosili 800 mrtvih i ranjenih, što je svakako pretjerana brojka. Međutim, iako o partizanskim gubicima nemamo točnih podataka, oni su u svakom slučaju bili znatni, jer je na bojištu pronađeno 65 smrtno stradalih partizana, dok su sedmorica zarobljena. Zaplijenjeno je 11 pušaka i jedna laka strojica. Gubici kod domobrana nisu navedeni precizno, samo se napominje da su minimalni.¹⁶⁰

Nakon 18. prosinca zavlдалo je zatišje na ovom području, a Pale će biti jedna od ishodišnih točaka u predstojećoj operaciji "Romanija". Međutim, oružanim snagama NDH ovaj je uspjeh zasjenio gubitak Olova, kojeg su u noći s 17. na 18. prosinca i napale mješovite četnički i partizanske snage. Napadom je zapovijedao osobno major Boško Todorović, čija je glavnina snaga dolazila iz sastava četničkog Vlaseničkog odreda, dodatno pojačanih dijelovima četničkog Cerskog odreda. Ovaj se odred 12. prosinca prebacio iz Srbije u istočnu Bosnu, a nalazio se pod zapovjedništvom *kapetana* Dragoslava Račića.¹⁶¹ S partizanske

---

¹⁵⁸ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 2., dokument br. 186., str. 521.

¹⁵⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 35.-42., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za prosinac 1941., i snimci 13.-25., Opća bojna relacija III. domobranskog zbora za mjesec prosinac 1941. godine

¹⁶⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimci 158.-159., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 19. XII. 1941.

¹⁶¹ Dušan Trbojević, *Cersko-Majevička grupa korpusa pukovnika Dragoslava S. Račića*, NIUP Novi pogledi, Kragujevac, 2001., str. 50.-51.

strane u napadu su sudjelovale po jedna bojna iz sastava Romanijskog i Zvijezda odreda.¹⁶² Četnici su raspolagali i s jednim topom postavljenim na željeznički vagon iz kojeg su s prilično uspjeha djelovali po utvrđenim postavima oko Olova, iako top nije imao napravu za ciljanje.¹⁶³ Nakon nekoliko izravnih pogodaka na utvrđene postave grada, posada Olova počela se oko 11 sati prijepodne povlačiti prema selu Solun, da bi u konačnici uspostavila novu crte obrane na pravcu Vijaka – Kamensko, 16 km sjeverozapadno od grada. Gubitci su bili znatni i u zapovjedništvu II. domobranskog zbora procijenili su ih na 75-80 poginulih, mahom iz redova pripadnika milicije.¹⁶⁴

Glavnina ustaničkih snaga se nakon zauzimanja Olova okrenula prema Kladnju, kojeg su napale u jutarnjim satima 19. prosinca. Napad na samo mjesto izvele su četničke snage, ali su oko podnevna odbijene uz velike gubitke nakon što su posadi Kladnja u pomoć pristigle snage iz smjera Tuzle. Za ovaj neuspjeh četnici su optužili partizanske snage, koje su trebale osiguravati ovaj pravac, a navodno su tom prilikom četnici imali oko 100 poginulih. Olovo je ostalo u posjedu četničkih snaga čime je u potpunosti prekinut promet na komunikaciji Sarajevo – Tuzla.¹⁶⁵

---

¹⁶² Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 40.

¹⁶³ Dušan Trbojević, *Cersko-Majevička grupa korpusa pukovnika Dragoslava S. Račića*, str. 52.-53.

¹⁶⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 540.-548, II. domobranski zbor, Bojna relacija za mjesec prosinac 1941. i mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 162., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 19. prosinca. 1941.

¹⁶⁵ Stevo Voinović, *Na službi kod Dangića.*, str. 57.-58.

Operacija "Romanija", 15. – 25. siječnja 1942.

Odnos NOP i JVUO koncem 1941. i početkom 1942. godine

Neuspješni napad na Pale nije u tolikoj mjeri zabrinuo partizansko vodstvo u istočnoj Bosni, koliko jačanje četničkih snaga, o čemu svjedoči sljedeći navod iz pisma kojeg je zapovjednik Romanijskog odreda Slaviša Vajner-Čiča 22. prosinca uputio *Štabu* Crnogorskog NOP odreda:

*Naši planovi u najbližoj budućnosti jesu da oslobodimo Sarajevo, Vareš i dalje prema Zenici industrijsku oblast centralne Bosne, gdje bismo mogli mobilisati industrijski proletarijat i tako ojačani mogli se suprotstaviti četnicima. Da bismo to mogli postići, potrebna nam je bezuslovno vaša pomoć. Bosanski seljak ima veliko povjerenje u Crnogorca kao borca i pravog Srbina, i kad bi mu se moglo iz usta samog Crnogorca dokazati da u Crnoj Gori nema četnika nego samo partizana, i kada bi uza se vidio makar 10 Crnogoraca, podigao bi mu se borbeni duh, povratilo samopouzdanje, zaustavilo bi se prilaženje partizana četnicima i mogli bismo u Bosni spriječiti ono što se desilo u Srbiji.*¹⁶⁶

Naime, tijekom njemačke ofenzive na području zapadne Srbije već je došlo do otvorenih sukoba između snaga NOP i JVUO, što je neminovno imalo posljedice i na odnose između dviju ustaničkih struja na području istočne Bosne. Tijekom mjeseca prosinca prelasci partizana u četnike postajali su sve češći, a odnosi su dodatno zaoštreni dolaskom 1. proleterske brigade i Centralnog komiteta KPJ na područje istočne Bosne. Za razliku od dotadašnjih partizanskih jedinica, proleterske su brigade trebale biti vrlo pokretne i sposobne za djelovanje na svim područjima. Ustrojene su kao *elitne trupe u oslobodilačkoj borbi, a kasnije garantije za to da reakcija neće moći da izvrši svoje namere* i zapravo su bile stranačke postrojbe, *oružana sila Partije.*¹⁶⁷ Brigada je ustrojena 21. prosinca 1941. nakon što je CK KPJ donio odluku da u buduću neće tolerirati postojanje drugih oružanih snaga koje ne bi bile privržene *Vrhovnom štabu.*¹⁶⁸ Na donošenje ovakve odluke snažno je uticao uspjeh sovjetske zimske protuofenzive, za koju je CK KPJ ocijenio da nagovještava brzi slom njemačkih snaga i da će shodno tomu *Crvena armija sutra dominirati u Evropi*, te da stoga

---

¹⁶⁶ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 2., dokument br. 87., str. 213.

¹⁶⁷ Davor Marijan, *Slom Titove armije. Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.*, Golden marketing-Tehnička knjiga i Hrvatsku institut za povijest, Zagreb, 2008., str. 41.

¹⁶⁸ Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 80.

prioritet treba dati borbi *protiv velikosrpskih elemenata koji ponovno postaju najreakcionarnija i najopasnija klika.*¹⁶⁹

U Ivančićima je 7. i 8. siječnja 1942. održano savjetovanje članova CK KPJ koji su se u tom trenutku nalazili u istočnoj Bosni, *Pokrajinskog komiteta za BiH* i *Glavnog štaba za BiH*. Savjetovanjem je predsjedao Josip Broz-Tito, a jedan od glavnih zaključaka savjetovanja bila je odluka da se otpočne s pripremama za borbu protiv četnika, odnosno protiv svih postrojbi koje nisu pod partizanskim zapovjedništvom.¹⁷⁰

Na području Romanijskog odreda i odreda Zvijezda razoružavanje četničkih jedinica započelo je odmah po završetku savjetovanja. Najprije su razoružane četničke jedinice koje su se nalazile u pozadini, a uskoro je otpočelo i razoružavanje četnika koji su se nalazili na položajima. Zapovjednik Romanijskog odreda, Slaviša Vajner-Čiča, izvijestio je 10. siječnja *Glavni štab NOPO za BiH* kako je tekao postupak razoružavanja četnika na bojištu kod Mokrog:

*Situacija je tamo raščišćena. Drugovi Mladen Cvitković i Peko Jakanović otišli su s četama Posavskom i jednom četom iz Šumadijskog bataljona (jedinice 1. proleterske brigade, op. A.O.), te su razoružali oko 100 četnika na mokranjskom frontu. Oduzeto je oko 100 pušaka, koje će biti upućene ovamo. Pošto je usljed ovog razoružanja nastala praznina na frontu, a stanovništvo se prepalo, ostavili smo - više iz političkih razloga - te dvije čete na položaju. One ostaju tamo privremeno, a mislimo da će se jedan veliki dio razoružanih ljudi ponovno uvesti u naše čete, pod strogom disciplinom.*¹⁷¹

Četnički kapetan Milorad Momčilović o ovom je događaju izvijestio slijedeće:

*Pred sam Božić, u Bosni, dolazeći iz Sandžaka pojavljuje se proleterska brigada. Noću između Badnjeg dana i Božića ta brigada je razoružala nekoliko naših četa prema Mokrom i na Romaniji a vođe streljala. Nekoliko dana docnije ponovio se isti slučaj kod Vareša... Vođe su delom pobili a neke dresirali za komuniste (poručnik Dušan Mirić komandant Vareškog bataljona).*¹⁷²

U planu je bilo razoružavanje četničkih postrojbi na čitavom području istočne Bosne ali je ovaj postupak prekinula operacija "Romanija".

Na četničko rukovodstvo u istočnoj Bosni sovjetska zimska ofenziva nije ostavila tako veliki dojam i na njih je puno veći utisak ostavilo njemačko gušenje ustanka na području

---

¹⁶⁹ Isto, str. 83. i 85.

¹⁷⁰ Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, str. 502. i 511.-512.

¹⁷¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 2., str. 12.

¹⁷² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 101., str. 327.

Srbije. Dangić je smatrao da Nijemce ne treba izazivati oružanim otporom jer bi to izazvalo nove odmazde nad srpskim stanovništvom, da je za nastavak borbe potrebno čekati povoljniji trenutak, a u međuvremenu pripremati uslove za obnovu Kraljevine Jugoslavije.¹⁷³ Slično gledište imao je i zapovjednik operativnih jedinica istočne Bosne, major Boško Todorović, koji je 9. siječnja izdao sljedeću uputu:

*Situacija je takova da svakog trenutka može doći do njemačko-talijanske invazije našeg oslobođenog dela Kraljevine Jugoslavije, a odnos snaga ne daje izgleda za naš uspešan otpor. U takvoj situaciji, svaki otpor bio bi štetan do krajnosti za srpsko stanovništvo u ovom kraju, a uz to i uzaludan.*¹⁷⁴

Prvi kontakt između četnika istočne Bosne i Nijemaca ostvaren je u prosincu kod Višegrada, gdje su četnici zarobili skupinu partizana koja se iz Srbije povlačila na područje Bosne i predali je Nijemcima. Na osnovu ovog događaja, kapetan Risto Čuković iz *Privremene uprave za istočnu Bosnu*, uspostavio je vezu s njemačkom obavještajnom službom *Abwehr*, te je 20. i 30. prosinca održao dva sastanka s predstavnicima njihovog centra u Beogradu. *Abwehru* je preneseno stajalište Dangića da ne misli voditi borbu protiv njemačkih snaga, a Čuković je Nijemcima predao i podatke o snazi i razmještanju partizanskih snaga u istočnoj Bosni.¹⁷⁵ Čuković je uspostavio i kontakt sa zapovjedništvom njemačke 342. pješачke divizije i 12. siječnja izvijestio je *Komandu operativnih jedinica istočne Bosne* da će uskoro uslijediti napad njemačkih snaga. Na ovu vijest održan je sastanak *Privremene uprave za istočnu Bosnu* i *Komande operativnih jedinica istočne Bosne* na kojoj je donesena odluka da se Nijemcima ne pruža otpor. Ubrzo je u Višegrad upućena vojna delegacija *Privremene uprave za istočnu Bosnu*, koju su činili poručnik Bulovan, te potporučnici Antonić i Jovanović, radi sklapanje sporazuma s tamošnjim njemačkim i talijanskim snagama.¹⁷⁶ Slijedećeg je dana sklopljen sporazum o nenapadanju o čemu su još istog dana izvijestili zapovjednike četničkih postrojbi u okolini Rogatice:

Četnici i Nijemci neće imati nikakvih sukoba niti sukoba sme biti. Naši četnici imaju ostati na svojim dosadašnjim mestima i dužnostima ili tamo gde se ukaže potreba. Naša borba protiv ustaša produžava se bez ikakvih promjena. Nemojte dozvoliti da se u vašoj blizini nalaze komunisti, progonite ih prokazujte ih Nijemcima. Pred njemačkom vojskom pojavite se kao srpski nacionalni četnici. Prema njemačkoj vojsci budite korektni. Nemojte dozvoliti da se

---

¹⁷³ Veljko Đ. Đurić, *Novi prilozi za biografiju vojvode Jezdimira Dangića*, Nova Srbija, Beograd 1997., str. 44.

¹⁷⁴ Isto, str. 37

¹⁷⁵ Antun Miletić, *O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima*, str. 137.

¹⁷⁶ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 52.-53.

*desi ma kakav incident sa njemačkom vojskom; prolaz njemačkih trupa je slobodan i ne šteti interesima naše borbe.*¹⁷⁷

Ovi pregovori očito su vođeni na nižoj razini i njemačka viša zapovjedništva ih nisu odobrila jer se u izvješću opunomoćenog generala u Srbiji Paula Badera (*Militärbefehlshaber Serbien*) od 20. siječnja 1942. navodi:

"Ponuda zapovjednika bosanskih četnika, majora Dangića, 342. pješačkoj diviziji da se sklopi neka vrsta 'pakta o nenapadanju' odbijena je. Dijelovi Dangićevih četnika, u snazi 500 ljudi, dobrovoljno su se predali njemačkoj jedinici. Manje grupe pružile su otpor, izgleda da glavnina, po zapovijedi, izbjegava borbeni dodir s njemačkom vojskom."¹⁷⁸

Raspored snaga pred početak operacije "Romanija"

Unatoč razmimoilaženjima između partizana i četnika ustanak u istočnoj Bosni nije ni početkom 1942. godine izgubio na snazi i stanje se za oružane snage NDH na ovom području sve više usložnjavalo. Sve postrojbe Hrvatskog domobranstva i Ustaške vojnice već su se mjesecima nalazile u borbi i u pričuvi više nije bilo nijedne slobodne pukovnije, pa čak ni bojne koje bi bila na raspolaganju za suzbijanje ustanka, osim doknadnih, posadnih, pomoćnih te onih jedinica koje se i nisu mogle upotrebljavati u borbi protiv pobunjenika. Zamor uslijed neprekidne borbe pojačan je zastarjelom i neadekvatnom opremom i naoružanjem, što je posebice dolazilo do izražaja u zimskim borbama, a sve skupa odrazilo se vrlo loše na moral većine domobranskih i ustaških postrojbi. K tomu je područje istočne Bosne izrazito zahtjevno za vođenje borbenih djelovanja i u Glavnom stožeru Hrvatskog domobranstva bili su svjesni da tamošnji ustanak neće moći savladati vlastitim snagama, te su se stoga obratili za pomoć njemačkoj vojsci.¹⁷⁹

Njemačko vrhovno zapovjedništvo (*Oberkommando der Wehrmacht-OKW*) u tom je trenutku bilo preokupirano događajima na Istočnom bojištu i težilo je prebaciti što više svojih postrojbi s područja bivše Kraljevine Jugoslavije na ovo bojište, ali uvidjevši da su ustankom ugroženi i njihovi interesi u NDH, odlučuju zadržati 718. pješačku diviziju na području Bosne i odgoditi slanje 342. pješačke divizije. U njemačkom Zapovjedništvu za Jugoistok (*Wehrmachtbefehlshaber Südost*) smatrali su da je stanje najteže na području istočne Bosne i da operacija treba biti usmjerena na uništenje ustaničkih snaga između Sarajeva i Zvornika.

---

¹⁷⁷ Isto, str. 53.

¹⁷⁸ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 9., str. 52.

¹⁷⁹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak V., knjiga 2., dokument br. 140., str. 79.-82.

Kako je njemačka 342. pješačka divizija bila na raspolaganju samo do kraja siječnja 1942., napad je trebalo otpočeti najkasnije 15. siječnja, a sama operacija dobila je kodni naziv "Romanija".¹⁸⁰

Prije početka operacije "Romanija" zapovjednik njemačkih snaga za Jugoistok general (*General der Pioniere*) Walter Kuntze smatrao je da treba očistiti planinu Ozren od snaga NOP-a. Na glavnom pravcu ovog napada, koji je nosio kodni naziv "Ozren I.", nalazili su se dijelovi njemačke 750. pješačke pukovnije iz sastava 718. pješačke divizije, a nasilnim izviđanjima potpomagale su ga domobranska 1. i 5. pješačka pukovnija, nastojeći vezati na sebe što više protivničkih snaga. Njemačka 750. pješačka pukovnija napala je 9. siječnja 1942. iz pravca Karanovca i Zavidovića, ali je na oba pravca naišla na jak otpor Ozrenskog odreda i odbačena je na početni položaj. Kako je rok za predstojeću operaciju trebalo strogo poštovati, još istoga dana obustavljena su daljnja napadna djelovanja i pukovnija se sljedećeg dana počela prebacivati na svoj ishodišni položaj kod Tuzle.¹⁸¹ Gubici 718. pješačke divizije iznosili su 4 mrtva i 19 ranjenih, a oružane snage NDH imale su 20 mrtvih i 31 ranjenog.¹⁸²

Vremensko ograničenje uvjetovalo je razmještaj postrojbi i njihove pravce napredovanja. Ishodišne točke određene su prema područjima gdje su se postrojbe određene za napad već nalazile ili su se nalazile u njihovoj neposrednoj blizini, a nastupni pravci bili su vezani uz glavne prometnice, jer je operacija bila ograničena ne samo vremenski, već i izrazito nepovoljnim klimatskim uvjetima. Snijeg je bio vrlo visok, a temperature su se spuštale i ispod -20°C. S obzirom da se u tom trenutku 342. pješačka divizija nalazila u Srbiji, a 718. pješačka divizija u okolini Sarajeva i Tuzle, plan je prilagođen njihovom trenutačnom rasporedu. Osnovna ideja bila je iznenadnim i snažnim napadom iz smjera Sarajeva, Tuzle, Zvornika i Višegrada razbiti položaje ustanika u okolini ovih mjesta i brzim nastupom prema Sokolcu, Rogatici, Vlasenici i Olovu potisnuti snage ustanika i uništiti ih na prostoru Han-Pijeska i Olova.¹⁸³ U tu je svrhu ustrojeno pet borbenih grupa koje su zauzimale sljedeći raspored:

---

¹⁸⁰ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 50.-51. i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

¹⁸¹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 50. i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 551.-559, II. domobranski zbor, I. dio bojne relacije za mjesec siječanj 1942.

¹⁸² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 209., str. 1064.

¹⁸³ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 61.

*Borbena grupa 750*¹⁸⁴ ustrojena je oko njemačke 750. pješačke pukovnije i sastojala se od:

- njemačke I., II. i III. bojne 750. pješačke pukovnije
- njemačkoga opkoparskog voda
- domobranske III. bojne 8. pješačke pukovnije
- domobranske I. i II. bojne 8. pješačke pukovnije (od 21. siječnja)
- njemačkog voda lakih tenkova (pet tenkova)
- njemačkoga II. topničkog sklopa 668. topničkog odjela
- domobranske brdske bitnice

Ova borbena grupa prikupila se na području Tuzla – Kladanj sa zadatkom nastupanja pravcem Kladanj – Olovo.

Borbena grupa 738 ustrojena je oko njemačke 738. pješačke pukovnije i sastojala se od:

- njemačke I., II. i III. bojne 738. pješačke pukovnije
- domobranske I. i II. bojne 15. pješačke pukovnije
- domobranske I. i II. bojne 13. pješačke pukovnije
- domobranske opkoparske satnije
- dva opkoparska voda iz sastava njemačke 718. pješačke divizije
- njemačkog voda lakih tenkova (tri tenka)
- dvije i pol bitnice iz sastava njemačkoga 668. topničkog odjela
- dvije domobranske bitnice haubica
- dvije domobranske brdske bitnice

Ova borbena grupa prikupila se na području Sarajeva i zadatak joj je bio napredovati na dva pravca. Sjevernim pravcem Mokro – Naromanija – Sokolac – Han Pijesak nastupale su njemačka II. bojna 738. pješačke pukovnije, domobranska I. i II. bojna 15. pješačke pukovnije, dva domobranska opkoparska voda i dvije domobranske bitnice haubica, a na južnom pravcu Pale – Podgrab – Renovica – Rogatica – Sokolac – Han Pijesak nastupale su njemačka I. i III. bojna 738. pješačke pukovnije, domobranska I. i II. bojna 13. pješačke pukovnije, dvije i pol bitnice (njemačke), dva domobranska opkoparska voda i dvije domobranske brdske bitnice haubica.

Zaprečna grupa Vareš sastojala se od:

- I. doknadne bojne
- III. i IV. bojne Vojne krajine

---

¹⁸⁴ U izvješćima se ove borbene grupe javljaju pod različitim nazivima, a ja sam se radi lakšeg snalaženja u tekstu odlučio za inačicu koja se najčešće javlja ili najbolje opisuje njezin položaj i sastav. Svi tenkovi u operaciji "Romanija" bili su iz sastava I. oklopne bojne 202. oklopne bojne (*I./202. Panzer Abteilung*).

- domobranske II. bojne 7. pješačke pukovnije
- ustaške bojne Francetić

Ova borbena grupa držala je odsjek Vijaka – Vareš – Breza – Visoko sa zadatkom zaustavljanja eventualnog pokušaja proboja ustaničkih snaga prema zapadu, na lijevu obalu rijeku Bosne.

Borbena grupa 698 ustrojena je oko njemačke 698. pješačke pukovnije i sastojala se od:

- njemačke I., II. i III. bojne 698. pješačke pukovnije
- dvije njemačke satnije iz sastava 342. opkoparske bojne
- njemačkog konanjičkog voda II. topničkog odjela 342. topničke pukovnije
- dijelova njemačke 342. topničke pukovnije

Ova borbena grupa prikupila se na području Višegrada sa zadatkom da nastupi prema Rogatici, a potom prema Sokolcu i Han Pijesku.

Borbena grupa Zvornik sastojala se od:

- njemačke 697. i 699. pješačke pukovnije
- domobranske 3. pješačke pukovnije
- domobranske I. i II. bojne 8. pješačke pukovnije (do 21. siječnja)
- glavnine njemačke I. oklopne bojne iz sastava 202. oklopne pukovnije (*I./202. Panzer Abteilung*)
- domobranskoga VII. topničkog sklopa
- njemačke bitnice iz sastava 342. topničke pukovnije

Ova borbena grupa prikupila se na području Zvornika sa zadatkom da nastupi pravcem Vlasenica – Milići – Srebrenica, a da se u konačnici spoji s Borbenom grupom 698 iz Višegrada. Cjelokupnom operacijom zapovijedao je opunomoćeni general u Srbiji Paul Bader. *Borbenim grupama 750, 758 i Zaprečnoj grupi Vareš* nadređen je bio zapovjednik 718. pješačke divizije general Johann Fortner, a *Borbenim grupama 698 i Zvornik* zapovjednik 342. pješačke divizije general Paul Hoffmann. Sudjelovanje talijanskih snaga bilo je ograničeno na sprečavanje prebacivanja ustaničkih snaga preko crte razgraničenja između njemačkih i talijanskih oružanih snaga u NDH i zračnu podršku s Mostarskog uzletišta.¹⁸⁵

Na području zahvaćenom operacijom "Romanija" nalazili su se partizanski Romanijski, Zvijezda i Birčanski odred, kao i nedavno ustrojena 1. proleterska udarna brigada. Ove su

---

¹⁸⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni) i Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 3., str. 14.-25.

snage bile usmjerene prema njemačkim i hrvatskim uporištima u Sarajevu, Mokrom, Palama, Višegradu, Capardima, Kladnju, Zavidovićima, Zenici, Varešu, Brezi i Semizovcu, a na širem području nalazili su se još partizanski Ozrenski, Majevički i Kalinovički odred. Na području Romanije prije početka operacije nalazio se i partizanski *Vrhovni štab*, koji se krajem prosinca 1941. prebacio iz Srbije u istočnu Bosnu, dok se *Glavni štab NOPO za BiH* i *Pokrajinski komitet KPJ za BiH* nalazio u Han-Pijesku. Sveukupno su snage NOP-a u istočnoj Bosni u tom trenutku raspolagale s oko 6.000 ljudi.¹⁸⁶

Zapovjedništvo četničkih snaga nalazilo se u Vlasenici, s Vlaseničkim odredom raspoređenim prema Zvorniku i Kladnju, Cerskim odredom u široj okolini Olova, Srebreničkim odredom na bojišnici prema Zvorniku, dok su dijelovi Fočanskog, Gorazdanskog i Rogatičkog odreda raspoređeni prema Birču, a glavnina im se nalazila u dolini rijeke Drine od Foče do Višegrada.¹⁸⁷

Početak operacije, 14. – 16. siječnja 1942.

Za početak operacije "Romanija" određen je 15. siječnja, ali je *Borbena grupa Zvornik* otpočela s napadom dan ranije kako bi zauzela dominantne položaje jugozapadno od Zvornika i tako omogućila razmještanje glavnini svojih snaga.¹⁸⁸ Domobranska V. bojna 3. pješačke pukovnije napadala je pravcem Osmaci – Podborogovo – Papraci, IV. bojna 3. pješačke pukovnije pravcem Caparadi – Matkovac – Deanovići, a njemačka 697. pješačka pukovnija trebala je zauzeti greben Velja Glava. Topničku potporu pružao je domobranski VII. topnički sklop i jedna njemačka bitnica pod zapovjedništvom bojnika Šimića.¹⁸⁹

Na području Zvornika partizanske i četničke postrojbe još uvijek su zajednički djelovale i na pravcu napada domobranske V. bojna 3. pješačke pukovnije nalazile su se snage partizanskog Birčanskog odreda i Ppračkog bataljona iz sastava četničkoga Vlaseničkog odreda. Bojna je napad otpočela u 7,45 sati i kada je njezino desno krilo izbilo do sela Šeher i Pelemiš, zadobila je jaku puščanu i strojničku vatru iz sela Pantalica. Uz potporu minobacača desno krilo bojne nastavilo je s napredovanjem i do večeri zauzeto je selo Vukući, dok je na lijevom krilu otpor bio puno slabiji i selo Viličevići zauzeto je bez borbe. Na vrlo slab otpor naišla je i IV. bojna 3. pješačke pukovnije, koja je napredovala lijevo od V. bojne i do kraja

¹⁸⁶ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 67.-68.

¹⁸⁷ Isto str. 69. i Dušan Trbojević, *Cersko-Majevička grupa korpusa pukovnika Dragoslava S. Račića*, NIUP Novi pogledi, Kragujevac, 2001., str. 51.-52. Nisam uspio utvrditi raspored za četnički Čajnički, Kladanjski i Višegradski odred,

¹⁸⁸ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 75.

¹⁸⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 73.-88., Izvještaj glavno stožernog bojnika Hermanna Kadića.

dana zauzela je brdo Rudnik.¹⁹⁰ Lijevo od ovih dviju domobranskih bojni nalazila se njemačka II. bojna 697. pješačke pukovnije. Kako bi izbjegao frontalni napad na Velja Glavu, koja se pružala usporedno s odsjekom njemačke 697. pješačke pukovnije, njezin zapovjednik pukovnik Roth zapovjedio je da II. bojna iz sela Kusunje izvrši bočni napad i zauzme Petrovića Gaj (kota 480) i zatim da nastavi napad duž grebena kako bi tako olakšao frontalni napad III. bojne 697. pješačke pukovnije.¹⁹¹ Na ovom pravcu četnici nisu pružili značajan otpor i njemačka II. bojna ubrzo je zauzela Petrovića Gaj, dok je njemačka III. bojna naišla na jači otpor protivnika. Ovoj bojni uspelo je zauzeti kote 534 i 527 te sela Snagovo, Šabići i Šefići, ali je središnji dio grebena Velja Glava ostao u rukama četnika. Njemačke su snage pritom imale petoricu poginulih i 33 ranjenih.¹⁹²

Istodobno su na krajnjem lijevom krilu *Borbene grupe Zvornik* napadale glavnina njemačke I. oklopne bojne i jedna njemačka opkoparska satnija koje su napredovale putem od Zvornika prema mjestu Drinjača. Kod ušća potoka Kamenice u rijeku Drinu čelni tenk naišao je na minu uslijed koje je potpuno uništen, poginuo je jedan član posade, a jedan je ranjen. Iza tenka urušio se velik dio puta, a betonski most preko Kamenice je srušen. Osim toga, put je bio zapriječen porušenim stablima te iako ove prepreke nisu bile branjene i opkopari su ih već počeli raščišćavati, oklopna kolona nije mogla nastaviti napredovanje. Stoga je zapovjedništvo 342. pješačke divizije uputilo prema Drinjači jednu pješačku bojnu koja je u Drinjaču ušla prije pada mraka i pri tome zarobila 30 četnika, te zaplijenila jedan tenk koji je Nijemcima bio zarobljen još u borbi kod Užica, jednu poljsku kuhinju i 25 pušaka.¹⁹³

I *Borbena grupa 698* otpočela je s napadom 14. siječnja. Jedna njezina bojna napredovala je iz Višegrada dolinom Drine do Međeđe koju je zauzela bez otpora. Ovo napredovanje iznenadilo je zapovjedništvo partizanskog Romanijskog odreda koje je na pravac od Međeđe do Rogatice uputilo četu 6. bataljona 1. proleterske brigade kao pojačanje snagama koje su se već nalazile na položajima (tri čete Rogatičkog bataljona i Romanijska četa).¹⁹⁴

Borbena grupa Zvornik nastavila je s napredovanjem 15. siječnja. Domobranska V. bojna 3. pješačke pukovnije naišla je na jak otpor partizanskog Birčanskog odreda, koji se oporavio od iznenađenja i na ovaj odsjek rasporedio glavninu svojih snaga. Najteže borbe vodile su se za vis Borogovo (kota 814), koji je koncentričnim napadom triju satnija i uz potporu

¹⁹⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 567.-569., 3. pješačka pukovnja, Broj 132/tajno, 8. veljače 1942., Opća bojna relacija za siječanj.

¹⁹¹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 76.

¹⁹² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 510., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 15. I. 1942.

¹⁹³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 73.-88, Izvještaj glavno stožernog bojnika Hermanna Kadića.

¹⁹⁴ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 78.

minobacačke i topničke vatre zauzela domobranska V. bojna, pri čemu je imala dva poginula i osam ranjenih domobrana.¹⁹⁵ Na desno krilo *Borbene grupe Zvornik* uvedena je u borbu tijekom noći s 14. na 15. siječnja i njemačka I. bojna 697. pješačke pukovnije, koja je raspoređena kod sela Matkovac radi pojačavanja napada prema selu Paprača.¹⁹⁶ U zajednici s domobranskom V. i IV. bojom njemačka je bojna tijekom dana bez gubitaka izbila pred selo Papraču.

Jak otpor pružao je i četnički Paprački bataljon na Veljoj Glavi, ali je tijekom dana njemačka II. bojna 697. pješačke pukovnije uspjela zauzeti ovaj važan postav i zatim napredovati u dolinu potoka Kamenice. Najslabiji otpor pružen je na pravcu njemačke III. bojne koja je čistila okolicu sela Kamenice. Toga je dana u borbu uključena i 699. pješačka pukovnija, koja je bez otpora napredovala od Drinjače prema Novoj Kasabi i kojoj se toga dana predao 391 četnik.¹⁹⁷ Za to su vrijeme opkoparske postrojbe popravljale put i most preko potoka Kamenica oštećen eksplozijom od prethodnog dana. Radove su nadgledali zapovjednik divizije general Hoffmann i domobranski glavnostožerni bojnik Hermann Kadić, časnik za vezu pri 342. pješačkoj diviziji, koji je njihov tijek opisao u svom izvješću:

Mina koja je eksplodirala ispod njemačkog tenka razrušila je djelomično i cestu te je tako nastala još jedna ozbiljna rupa na tome gorskome putu. Betonski most preko Kamenića potoka razrušen je u dužini 8,70 m u visini 8,75 m i predstavlja ozbiljnu zapreku. Cesta Zvornik – zarušeni most bila je puna kojekakvih vozila Bataillone-traina (poglavito saonice). Snijeg je padao cijeli dan. Ljudi su naložili uzduž puta na razna mjesta velike vatre. Kod samog razrušenog mosta desno i lijevo tjerali su kola ravno preko potoka na zato zgodnim mjestima. Pri tom su bile teškoće vrlo velike. Topništvo tjerao je osmoprežne dosta strmo preko, tako da su se topovi i streljivna kola opet sklizala natrag u potok. Onda su se konji odmarali pa za 5 minuta opet nanovo. Momčad je gazila do koljena u ledenoj vodi po cičoj zimi da bi konjima pomogli. Čizme napunili su sa vodom ali rad je išao bez roptanja a kad su bili gore na cesti skinuli kod vatre čizme, sušili noge i čizme pa opet dalje. Temperatura -16° do -18°! Takvoj vojsci – svaka čast! Neprijatelj se to svakako nije predmjevao od Nijemaca i osjetio se sigurnim u planinama Bosne (Šteta da prelazi preko Drine nisu bili zatvoreni na

---

¹⁹⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 567.-569., 3. pješačka pukovnija, Broj 132/tajno, 8. veljače 1942., Opća bojna relacija za siječanj.

¹⁹⁶ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 77.

¹⁹⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 521., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 16. I. 1942.

*desnoj obali Drine kod Bajne Bašte – Regačice i Ljubavije broj zarobljenika bio bi kud i kamo veći!).*¹⁹⁸

Borbena grupa 698 nastavila je nesmetano napredovanje prema Rogatici. U duhu sporazuma s talijanskim i njemačkim snagama, četnici s višegradskog područja nisu napadali njemačke snage i povukli su se s ovog pravca, a to se naravno odrazilo i na partizanske snage. Tako je kod Rogatičkog bataljona došlo kolebanja i ova je postrojba uputila zahtjev zapovjedništvu partizanskog Romanijskog odreda za povlačenje na položaj iza Rogatice. Iako je zapovjedništvo odreda ovaj zahtjev odbacilo i zabranilo povlačenje, Rogatica je ipak napuštena u noći s 15. na 16. siječnja, prije dolaska njemačkih snaga. Partizanske snage koje su se nalazile na ovom području dijelom su se razbježale, a dio ih se povukao iza sela Kovanj. Četničke snage u većini su se predale Nijemcima sačekavši ih u Rogatici. Nijemci su četnike nakon predaje razoružali i uputili u logor u Šabac.¹⁹⁹

Borbena grupa 738 otpočela je napadna djelovanja prema planu i napredovala je u dvije kolone. Sjeverna kolona naišla je na otpor postrojbi iz sastava partizanskog Romanijskog odreda kod sela Nemanjići (sedam kilometara sjeveroistočno od Sarajeva), kote 1271 i sela Mrazovca, koji je nakon oštre borbe slomljen, a spomenuta sela zauzeta su i kolona je do kraja dana izbila pred selo Mokro. Južna kolona nije ostvarila dodir s postrojbama Romanijskog odreda i toga je dana napredovala do Pala.²⁰⁰

Zaprečna grupa Vareš zauzela je 15. siječnja položaje na odsjeku Visoko – Breza – Vareš. Kako je prostor između Vareša i doline Krivaje ostao nezaosjednut u dužini od 12 kilometara, ustaška bojna pod zapovjedništvom ustaškog bojnika Francetića dobila je zapovijed da zauzme selo Pogare, izbije u dolinu Krivaje kod sela Vijake i da zatim ostvari dodir sa 750. pješaćkom pukovnijom kod sela Solun. U dolini Krivaje nalazio se četnički Cerski odred koji je odustao od obrane ovog položaja i povukao se uskotračnom prugom prema Han-Pijesku.²⁰¹ Bojna Francetić zauzela je selo Pogare bez borbe još istoga dana, dok

---

¹⁹⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 73.-88., Izvještaj glavno stožernog bojnika Hermanna Kadića.

¹⁹⁹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 80. i 85. Tom prilikom Nijemcima se predalo 220 četnika iz Rogatičkog odreda, a u Drinjači se u isto vrijeme predalo i 450 četnika većinom iz Kravičkog bataljona Srebreničkog odreda. Vidi Miloš Hamović, *Dobrovoljačka vojska Jugoslavije u sastavu oružanih snaga NOP-a*, str. 49.

²⁰⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni), i mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 528., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 16. I. 1942.

²⁰¹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 83.

su se ostale postrojbe ograničile na izviđanja i čišćenja okolice pri čemu su imale dvojicu poginulih i osmoricu ranjenih. Kod protivnika je zabilježeno 53 poginulih.²⁰²

Sljedećeg dana, 16. siječnja sjeverna kolona *Borbene skupine 738* zauzela je, uz neočekivano slab otpor Romanijskog bataljona, Crvene stijene i Orlovu stijenu, uzvisine koje su smatrane ključnim obrambenim položajima na Romaniji. Time je otvoren put prema Podromaniji i Sokolcu gdje su se nalazili glavni opskrbeni centri NOP-a u ovom dijelu istočne Bosne.²⁰³ S obzirom na teren kojim je napredovala, gubici sjeverne kolone tijekom dva dana borbi bili su mali: četvorica poginulih i 14 ranjenih. Južna kolona napredovale je nešto sporije, iako nije došla u dodir s neprijateljem te je zauzela sela Mindure i Majdani na jugoistočnim obroncima Romanije.²⁰⁴

Toga je dana bojna Francetić zauzela selo Vijake i nastavila napredovanje prema selu Kamensko, dok su ostale postrojbe *Zaprečne grupe Vareš* bile napadnute u noći s 15. na 16. siječnja od strane partizanskog Zvijezda odreda, ali su svi napadi odbijeni bez gubitaka. Jedina posljedica ovih napada bio je prekid brzoglasne veze Vareš – Breza.²⁰⁵

Na desnom krilu *Borbene grupe Zvornik* njemačka I. bojna 697. pješačke pukovnije zauzela je selo Papraču i nastavila prodor prema Šehovićima, dok su domobranske IV. i V. bojna 3. pješačke pukovnije osiguravale njezine bokove i čistile pozadinu od zaostalih neprijateljskih snaga.²⁰⁶ Tijekom napredovanja dolinom rijeke Drinjače njemačka I. bojna upala je u zasjedu koju su postavile Borgovska, Šekovička i Udarna četa iz sastava Birčanskog odreda. Srećom po Nijemce Borgovska četa prerano je otvorila vatru tako da se njemačka I. bojna brzo pribrala i snažno uzvratila. Zapovjednik Borgovske čete i četiri partizana smrtno su stradali, te su partizani primorani na povlačenje, dok su gubici kod Nijemaca iznosili 12 poginulih. Nakon toga njemačka je bojna nesmetano nastavila napredovanje i bez otpora zauzela Šekoviće, a do kraja dana dosegla je selo Tupanare. Na lijevom krilu *Borbene grupe Zvornik*, njemačka 699. pješačka pukovnija nastupila je glavninom svojih snaga dolinom Jadra i zauzela selo Miliće, dok je jedna bojna upućena iz Drinjače prema Bratuncu, koji je zauzela istoga dana i nastavila dalje prema Srebrenici. Na ovom području nalazile su se isključivo četničke snage i pred njemačkim napredovanjem jedan manji broj njih prebacio se preko Drine u Srbiju, a veći dio ih se predao jer su vjerovali

²⁰² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁰³ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 84.

²⁰⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁰⁵ Isto.

²⁰⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 567.-569., 3. pješačka pukovnija, Broj 132/tajno, 8. veljače 1942., Opća bojna relacija za siječanj.

da će uskoro biti pušteni kućama. Međutim, Nijemci su ih preko Zvornika odmah uputili u šabački logor.²⁰⁷ Ovim napredovanjem glavnina ustaničkih snaga potisnuta je sa šireg područja Zvornika čije je osiguranje preuzela *Zaprečna grupa Zvornik*. U njezin su sastav ušle domobranska II., IV. i V. bojna 3. pješačke pukovnije i grupa je raspoređena na odsjek Matkovac – Paprača – Glodi – Liješanj – Drinjača, dok su njemačke postrojbe nastavile prodor prema Vlasenici.²⁰⁸ Njemačka oklopna bojna raspoređena je na desnoj obali Drine u selu Amajić, nasuprot utoku rijeke Drinjače u Drinu.²⁰⁹

Karta 5. Operacija "Romanija", 15. – 25. siječnja

Operacije 17. i 18. siječnja

Nakon zauzimanja Šekovića njemačka 697. pješačka pukovnija nastavila je s brzim prodorom prema Vlasenici koju je zauzela 17. siječnja. Pritom nije nailazila na otpor jer se glavnina partizanskog Birčanskog odreda nije povukla prema Pločama kraj Vlasenice, kako joj je zapovjedio *Vrhovni štab*, već se zadržala u selima iznad Šekovića. U Vlasenicu su tijekom dana stigli i dijelovi 699. pješačke pukovnije koji su napredovali preko Milića, tako da se u ovom mjestu prikupila glavnina *Borbene grupe Zvornik*. Bojna iz sastava 699. pješačke pukovnije koja je 16. siječnja zauzela Bratunac, nastavila je nesmetano napredovati i toga je dana ušla u Srebrenicu.²¹⁰

I dok su njemačke snage napredovale bez ikakvih poteškoća, domobranska V. bojna 3. pješačke pukovnije, točnije njezina 24. satnija, pretrpjela je teške gubitke. Prema nalogu zapovjednika 697. pješačke pukovnije ova je bojna trebala 16. siječnja uputiti jednu satniju u selo Petrovići radi zaštite njegova desnog boka tijekom nastupanja prema Šekovićima. U Petroviće je upućena 24. satnija pojačana dvjema strojnicama i jednim minobacačem, koja je još istoga dana bez većih poteškoća zauzela selo.²¹¹ Međutim, zapovjedništvo Birčanskog odreda donijelo je odluku da se domobrani izbace iz sela, za što su prikupljene sve raspoložive snage kojima je odred raspolagao u tom trenutku. Protunapad je otpočeo 17. siječnja u 4 sata, ali su domobrani pružili jak otpor i borba se vodila tijekom cijelog dana. Kod

---

²⁰⁷ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 86.

²⁰⁸ Isto, str. 87., i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 547., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 17. I. 1942.

²⁰⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 73.-88., Izvještaj glavno stožernog bojnika Hermanna Kadića.

²¹⁰ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 87. i 95.

²¹¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 567.-569., 3. pješačka pukovnija, Broj 132/tajno, 8. veljače 1942., Opća bojna relacija za siječanj.

partizana se osjećao veliki zamor uslijed proteklih borbi pa je zbog toga, kao i zbog jake zime, protunapad obustavljen. Glavnina odreda povukla se prema selu Čanići, dok su prema Petrovićima ostavljene samo slabije snage radi osiguranja. Kako je u isto vrijeme njemačka 697. pješačka pukovnija zauzela Vlasenicu, a domobranske snage birčanska sela, u zapovjedništvu odreda donijeli su odluku o povlačenju na Romaniju i poručili četničkom Papračkom bataljonu da i on učini to isto. U tom trenutku, međutim, partizani zaprimaju poziv na pregovore od opkoljenih domobrana u Petrovićima, koji su očito podlegli panici jer im nije pristizala očekivana pomoć. Zapovjedništvo Birčanskog odreda pristalo je na pregovore na kojima su obećali domobranima da će biti pušteni kućama ako polože oružje. Zapovjedništvo 24. satnije pristalo je na ove uvjete i u zarobljeništvo je otišlo 138 časnika, dočasnika i domobrana, pri čemu su partizani zaplijenili 120 pušaka, 11 lakih strojnica, dvije teške strojnice, dva minobacača i znatnu količinu streljiva. Zarobljavanje domobranske posade u Petrovićima vratilo je partizanima samopouzdanje, nakon čega su u zapovjedništvu Birčanskog odreda odustali od povlačenja prema Romaniji.²¹²

Prema izvješću pukovnika Libertata Defara, zapovjednika 3. pješačke pukovnije, 24. satnija imala je četvoricu poginulih i 14 ranjenih, a zarobljeni su zapovjednik satnije, pričuvni poručnik Anton Ivković te zapovjednici vodova, poručnici Aleksandar Brozović, Josip Korošec i Stjepan Malbaša, koji je i teško ranjen, dok su domobrani razoružani i pušteni na slobodu.²¹³ Prema istom izvješću partizani su imali 20 poginulih i oko 15 ranjenih. O istom događaju glavnostožerni bojnik Kadić izvijestio je slijedeće:

Sa zapovjednikom 3. domobranske pješačke divizije (pukovnije, op.a.) pukovnikom Defarom govorio sam brzoglasno. Ispričao mi je tragediju 24. satnije pod zapovjedništvom nadporučnika Malbaše. Satnija je izvršila zadatak i stigla je u Petroviće na 16. nakon što je bacila neprijatelja. U Petrovićima je prenoćila. Kontakt s neprijateljem izgubili su. Osiguranje ispod kritike i zato su četnici – oko 400 – opkolili satniju i pozivali je na predaju. Satnija se nije predala već se branila do posljednjeg metka. Zapovjednik satnije je teško ranjen i još jedan častnik. Poslije toga ušli su četnici i razoružali ih. Bacač i jednu strojnicu su uništili. Jedna strojnica pala je u ruke četnika ali bez municije. Strojne puške učinili su

---

²¹² Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 95. i 96.

²¹³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2162 (ZM 53b/42), snimci 567.-569., 3. pješačka pukovnija, Broj 132/tajno, 8. veljače 1942., Opća bojna relacija za siječanj. U izvješćima pukovnika Dafara i bojnika Kadića postoje određene nedosljednosti pa tako Dafaar navodi da se ovaj događaj zbija s 15. na 16. siječnja i da je zapovjednik satnije bio poručnik Brozović, dok Kadić navodi da se napad zbija 17. siječnja i da je zapovjednik satnije bio nadporučnik Malbaša. S obzirom da se u Vjesticima MINORS-a navodi da je Malbaša poručnik izvanredno promaknut iz čina narednika u poručnika i da je Dafaar neposredni nadređeni Brozoviću, za vjerovati je da je zapovjednik 24. satnije doista bio poručnik Brozović. Kako je ovaj napad usko povezan sa zbivanjima u Vlasenici, nedvojbeno je da se ovaj događaj zbija 17. siječnja 1942.

neupotrebljivima. Pukovnik Defar saopštio mi je da V/3 osigura na visovima Kominjača – Kosica i da ima posade u Zidonjama i u Matkovcu. Na pitanje šta je u pravcu Osmaci – Kalesija nije mi mogao dati pobliža rasjašnjenja i zato sam otišao u selo Memići. Tu sam zatekao zapovjednika njemačke satnije baš u momentu kad mu je teklić 9. satnije 8. domobranske pješačke pukovnije doneo saopštenje da neće izvršiti poziv njemačkog satnika da ide u Petrović razbistriti položaj sa motivacijom da je podređen zapovjedniku 8. domobranske pješačke pukovnije od kog je dobio nalog da ostaje tamo gdje je, to jest u Osmacima.

Vidjevši da su odnošaji zapovijedanja u području mostobrana postali nejasni i da satnija ne radi po intencijama zapovjedništva divizije i mostobrana, jer je trebalo da napreduje u skladu sa bojnomo narodnog ustanka bojnika Hadži Efendića prema Petrovićima izdao sam pismenu zapovijed zapovjedniku 9. satnije da to učini i predao tekliću. U zapovjedi naredio sam da zapovjedništvo 3. domobranske pukovnije pošalje prijave u Papračima, III/8 podredio sam pukovniku Defaru za vrijeme čišćenja prema Petrovićima, saopštivši zapovjedniku sudbinu 24. satnije 3. pješačke pukovnije u Petrovićima, naime da su četnici razoružali domobrane, katolike vratile, muslimane i častnike zadržali i da je zapovjednik satnije u Petrovićima ranjen i bez liječnika te da bojna ima izvršiti ofenzivno osiguranje desnog krila mostobrana prema Petrovićima u skladu s bojnomo narodnog ustanka bojnika Hadži Efendića.²¹⁴

Borbena grupa 698 toga dana zadržala se na području Rogatice i sela Pešurića radi prikupljanja, odmora i priprema za daljnje napredovanje prema Sokolcu. U tom je trenutku ova grupa bila udaljena manje od 30 kilometara od južne kolone *Borbene grupe* 738, a kako na ovom prostoru više nije bilo značajnijih snaga koje bi se mogle suprotstaviti njezinu daljnjem napredovanju, propuštena je prilika da se u potpunosti zatvori romanijski prostor i odsječe odstupnica partizanskim snagama s ovog područja. Partizanski *Vrhovni štab* tada se nalazio u selu Gajevi na Romaniji i iskoristio je ovaj propust da se u noći s 18. na 19. siječnja, zajedno s dijelovima 1. proleterske brigade, povuče prema Jahorini.²¹⁵

Sjeverna kolona *Borbene skupine* 738 čistila je Orlove i Crvene stijene i sporo je napredovala prema Ljeljenu (kota 1321) zbog visokog snijega i hladnoće. Kolona je izvijestila da u čišćenju nije imala gubitaka, dok je kod neprijatelja zabilježila 25 poginulih. Borbe su bile puno jače kod južne kolone ove borbene skupine. Njemačka I. bojna 738. pješačke

---

²¹⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 73.-88., Izvještaj glavno stožernog bojnika Hermanna Kadića.

²¹⁵ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 94.

pukovnije i domobranska I. bojna 13. pješačke pukovnije zauzele su selo Majdani, dok su njemačka III. bojna 738. pješačke pukovnije i domobranska II. bojna 13. pješačke pukovnije vodile cjelodnevnu borbu kod Lisine (kota 1331) i kote 1037. Uz potporu topništva i tenkova ovaj je položaj probijen nakon čega je dosegnuto selo Podgrab. Gubici kod južne kolone bili su trojica poginulih i 18 ranjenih, a zarobljeno je šest ustanika koji su odmah strijeljani.²¹⁶ Kod sela Stambolčić zarobljen je potporučnik Novak Lalatović, zapovjednik četničke satnije i bivši časnik vojske Kraljevine Jugoslavije, koji je odveden u zarobljeništvo u Sarajevo. Lalatović je izjavio da je u Stambolčić upućen od strane zapovjednika četničkoga Zlatiborskog odreda, gdje je trebao stupiti u pregovore s njemačkim snagama.²¹⁷

Zaprečna grupa Vareš odbila je sve napade partizanskog Zvijezda odreda tijekom noći sa 16. na 17. siječnja, a ustaška bojna Francetić nastavila je napredovati dolinom rijeke Krivaje. Nakon što je ostavila jednu satniju u selu Vijake, zauzela je sela Kokošinac, Krčevine, Radoševci i željezničku postaju Kamensko. Bojna se u Kamenskom zadržala i čitav sljedeći dan, gdje je čekala da snage Borbene grupe 750 izbiju u Olovo. Napredovanje ustaške bojne Francetić pratio je i domobranski Krivajski zdrug,²¹⁸ koji je uputio dio svojih snaga iz Zavidovića u dolinu Krivaje, kao i dobrovoljci narodnog ustanka bojnika Hadži-Efendića koji su se kretali prema selu Ribnica u dolini Krivaje. Prislušivanjem telefonskih veza saznalo se da kod četnika vlada panika i da će pokušati proboj prema Zavidovićima ili na jug prema Okruglici.²¹⁹ Uhvaćena je i zapovijed da skupina ustanika od Krivaje i Olova žurno napadne ustašku bojnu Francetić. Ova je poruka očito upućena partizanskom Zvijezda odredu jer je Krivajski zdrug prilikom izviđanja 18. siječnja napadnut kod Klanca (kota 764) od jednog dijela ovog odreda i u ovoj borbi poginuo je zapovjednik 6. satnije 7. pješačke pukovnije nadporučnik Mirko Stojnić, dok su dva domobrana ranjena.²²⁰

Borbena grupa 750 završila je 17. siječnja prikupljanje u Kladnju s dva dana zakašnjenja i otpočela je s čišćenjem područja istočno i zapadno od sela Stupari. Napredovanje je bilo sporo

---

²¹⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²¹⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2182 (ZM 53b/62), snimci 40.-43., Zapovjedništvo Vojkra, Očev. 198/taj, 29. siječnja, dostavlja iskaz zarobljenog potporučnika-četnika.

²¹⁸ Krivajski zdrug bio je privremena postrojba sastavljena od 17. satnije 6. pješačke pukovnije, 2. polusata 1. satnije Travničke doknadne bojne i 6. satnije 7. pješačke pukovnije. Povremeno bi u sastav zdruga ulazio i oklopni vlak. HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 103.-117, Relacija Krivajskog zdruga za mjesec siječanj 1942. godine.

²¹⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 561., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 18. I. 1942.

²²⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 103.-117, Relacija Krivajskog zdruga za mjesec siječanj 1942. godine, i Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 107.

i grupa je cijeli sljedeći dan provela u čišćenju sela Mladovo, Potpauč, Tuholj, Tarevo, Mladež i Brateljević.²²¹

Tijekom 18. siječnja glavnina *Borbene grupe Zvornik* prikupljala se u Vlasenici i čistila je područje oko Bijelog Polja, Šekovića i Tupanara. Pritom je njemačka 699. pješačka pukovnija oslobodila od prije zarobljena 63 domobrana i istodobno zarobila 24 četnika. Jedna bojna 699. pješačke pukovnije i nadalje se nalazila u Srebrenici.²²²

Nakon dana odmora u Rogatici, *Borbena grupa 698* u ranim jutarnjim satima 18. siječnja iznenada je napala selo Kovanj koje su branili slabiji dijelovi 1. proleterske brigade (Prateći vod i jedna četa Kraljevačkog bataljona) i dijelovi Romanijskog odreda. Napad je otpočeo nešto prije 6 sati i bio je usmjeren na lijevo krilo partizanskog rasporeda koje je držao Romanijski odred. Napad je u potpunosti iznenadio branitelje, koji su se nalazili razmješteni po kućama zbog velike hladnoće, i Romanijski odred povukao se u neredu prema Glasincu. Dijelovi 1. proleterske brigade postupno su odstupali prema Podromaniji, a u Han-Stijenicama primili su zapovijed da se pridruže *Vrhovnom štabu*, koji se je u tom trenutku nalazio u Renovici i koji je nastojao prebaciti se na Jahorinu prije nego se zatvori obruč. Partizanski gubici u ovoj su borbi iznosili 20 poginulih. Glavnina *Borbene grupe 698* produžila je nakon zauzimanja Kovanja prema selu Zakomo. Njemačka 342. pješačka divizija izvijestila je da su sveukupni neprijateljski gubici na području djelovanja njezinih jedinica 18. siječnja iznosili: 31 poginuli, 61 ranjen i 29 strijeljanih, a da je zaplijenjeno 167 pušaka, 27 pištolja i 50.000 komada streljiva.²²³

Sjeverna kolona *Borbene grupe 738* zauzela je 18. siječnja Ljeljen (kota 1321), dok je južna kolona i toga dana naišla na dosta jak otpor. Selo Časina zauzeto je pod borbom, nakon čega je kolona napredovala do sela Bogovići. Gubici kod južne kolone u ovim borbama iznosili su 14 poginulih i ranjenih.²²⁴ Njemačka III. bojna 738. pješačke pukovnije potpomognuta domobranskom II. bojnom 13. pješačke pukovnije čistila je područje oko sela Radičići, Modrik i Podložnik.²²⁵ Pred ovim napredovanjem stanovništvo srpskih sela u dolini rijeke Prače sklanjalo se u šume na Romaniji i Jahorini ili je bježalo prema Drini kako bi se prebacilo u Srbiju. Prema Drini su se uputile i srpske izbjeglice iz Rogatice, a u zbjegu se

---

²²¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²²² Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 101.-104.

²²³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 591., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 20. I. 1942.

²²⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²²⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 74.-82., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Op. Broj 344/taj., 27. veljače 1942., mjesečna bojna relacija za siječanj 1942. godine.

nalazilo i dosta partizanskih boraca koji su pobjegli iz svojih postrojbi. Kako je na Drini plutalo dosta leda, splav kod Starog Broda nije se mogao koristiti, stoga su se izbjeglice sklonile po šumama između Drine i Sjemeća, zabačeno područje izvan komunikacija koje nije bilo zahvaćeno ovom operacijom.²²⁶

Operacije 19. i 20. siječnja

Otpor ustaničkih snaga sve je više jenjavao i partizanske i četničke postrojbe su se ili izvlačile pred nastupanjem borbenih grupa ili je dolazilo do njihova osipanja. Jedini značajan otpor pružali su dijelovi Birčanskog odreda i 5. bataljon iz 1. proleterske brigade na pravcu Vlasenica – Han-Pijesak, ali s obzirom na napredovanje *Borbene grupe 738* iz smjera juga ovaj je otpor sve više gubio na značaju. Partizanske snage pokušale su 19. siječnja kod Ploča postaviti zasjedu njemačkoj 697. pješačkoj pukovnici koja je napredovala iz smjera Vlasenice prema Han-Pijesku, ali je preuranjeno otvaranje vatre na vrijeme upozorilo njemačke snage. Partizanske snage povukle su se u smjeru Igrišta, nakon čega je 697. pješačka pukovnica zauzela Ploče i napredovala do sela Ružina Voda. Time je put prema Han-Pijesku u potpunosti otvoren te su partizanske i četničke postrojbe i njihove pozadinske službe počele napuštati mjesto i povlačiti se u smjeru Knežine. U tom se trenutku u Han-Pijesku nalazio i zapovjednik Romanijskog odreda Slaviša Vajner Čiča, koji je pokušavao koordinirati djelovanje Birčanskog i Romanijskog odreda i koji se nakon zauzimanja Ploča povukao prema Pijenovcu.²²⁷ Njemačka 699. pješačka pukovnica za to je vrijeme čistila šire područje oko Milića i osposobljavala prometnicu Nova Kasaba – Milići – Zaklopače. U ovoj akciji čišćenja zarobljeno je 20 četnika.²²⁸

Borbenu grupu 698 u Rogatici smijenila je jedna bojna iz talijanske 5. gorske divizije *Pusteria* i to je bilo jedino sudjelovanje talijanskih oružanih snaga u ovoj operaciji. Njemačka 698. pješačka pukovnica nastavila je zatim napredovanje na tri pravca, na svakom s po jednom bojnom; prvi pravac pružao se preko sela Pešurići – Brankovići – Mrkonjići, drugi preko Rogatice – sela Zakomo – Sokolovići – Kalimanići i treći od Rogatice prema Ferizovićima koji je trebao uspostaviti vezu s *Borbenom grupom 738* koja je napredovala dolinom rijeke Prače.²²⁹

---

²²⁶ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 104.

²²⁷ Isto, str. 110.-111.

²²⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 591., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 20. I. 1942.

²²⁹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 110.

Sjeverna kolona *Borbene grupe 738* zauzela je selo Podromaniju bez borbe. Partizani su se povukli cestom prema Sokolcu, a u povlačenju su zapalili selo.²³⁰ U selu su ostavili zarobljenike te je njemačka prethodnica na skijama oslobodila 57 domobrana, među kojima i tri časnika. Ovom prilikom oslobođena su i 104 talijanska vojnika, koji su zarobljeni 23. prosinca u selu Gaočić blizu Rudog i koje su partizani povelili sa sobom u istočnu Bosnu. Njemačke postrojbe iz sastava sjeverne kolone odmah su produžile napredovanje prema selima Primičić i Štitare, dok su domobranske bojne ostale osiguravati odsjek Zelene Vode – Dobre Vode – Crni Vrh.²³¹

Južna kolona *Borbene grupe 738* na svom je desnom krilu, koje je sačinjavala *Grupa Stracker* (njemačka III. bojna 738. pješačke pukovnije i domobranska II. bojna 13. pješačke pukovnije), čistila prostor oko sela Šiljci – Radočići – Modrik – Prutine pri čemu nije ostvaren dodir s neprijateljem, dok je na lijevom krilu *Grupa Annacker* (njemačka I. bojna 738. pješačke pukovnije i domobranska I. bojna 13. pješačke pukovnije) naišla na jak otpor 6. bataljona 1. proleterske brigade i Pračanskog bataljona. Nakon teških borbi partizanski je otpor slomljen uz pomoć topništva i zauzet je zaseok Hanina, vrh Siljeva Glava (kota 1222), kota 1066 i kota 1152 i zatim je Grupa Annecker napredovala do crte Podgrab – selo Buđ. U ovim je borbama ranjen zapovjednik 2. satnije 13. pješačke pukovnije i zapovjednik domobranske I. bojne 13. pješačke pukovnije, bojnik Božidar Gavez.²³² Partizanski 6. bataljon 1. proleterske brigade povukao se preko rijeke Prače i priključila se koloni oko *Vrhovnog štaba* koja se povlačila prema Jahorini.²³³

Borbena grupa 750 produžila je pokret prema selima Podpauč i Tuholj u svrhu čišćenja ovog područja, dok snage Zaprečne grupe Vareš 19. siječnja nisu izvodile značajnije pokrete i na ovom je području vladalo relativno zatišje. Ova je grupa tijekom dana zaprimila pojačanje iz Sarajeva koje se sastojalo od dviju satnija Zagrebačke konjaničke pukovnije.²³⁴

Nakon zauzimanja sela Podromanija sjeverna kolona *Borbene grupe 738* nastavila je 20. siječnja napredovati prema Sokolcu i zauzela je sela Primičić i Štitare, kao i vrh Crno brdo (kota 1025). Domobranska II. bojna 15. pješačke pukovnije napredovala je preko Rasoline (kota 1241) i sela Vukosavljevići u selo Bregovi-Plandišta. Iz ovog su sela poslane ophodnje

---

²³⁰ Isto, str. 108., i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²³¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 586., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 20. I. 1942.

²³² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 74.-82., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Op. Broj 344/taj., 27. veljače 1942., mjesečna bojna relacija za siječanj 1942. godine.

²³³ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 109.-110.

²³⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

prema Sokolcu koje su ustanovile da je mjesto napušteno. Domobranska I. bojna 15. pješačke pukovnije napredovala je u dvije kolone. Jednom od Crnog Vrha (kota 1355) preko sela Sušika u smjeru prema selu Bijeje Vode, a drugom od Crnog Vrha preko vrha Čukurice (kota 1389) prema Bijelim Vodama.²³⁵ Ovaj pravac branio je 2. bataljon 1. proleterske brigade koji se nakon snažnog otpora povukao prema Šahbegovićima. U kasnim večernjim satima II. bojna 15. pješačke pukovnije ušla je u Bijeje Vode, ali se ubrzo povukla u selo Dobrodoli. Iste je večeri 2. bataljon 1. proleterske brigade krenuo u protunapad na Bijeje Vode, ali je selo već bilo napušteno. Partizani su zatekli samo jednu manju skupinu domobrana koja je zaostala u jednoj kući da se zagrije i koju su razoružali bez borbe.²³⁶

Južna kolona *Borbene grupe 738* i nadalje se suočavala s jakim otporom Pračanskog bataljona, naročito kod sela Ponora. Tijekom borbe partizani su uspjeli ubaciti dio svojih snaga u pozadinu *Grupe Annecker* i napasti njihovu logistiku, ali je u konačnici ovaj napad odbijen. Južna kolona zauzela je 20. siječnja Praču, Renovicu i Mahalu, pri čemu je zarobljeno 30 ustanika, a zaplijenjen je i velik broj stoke.²³⁷

U isto je vrijeme jedna bojna iz sastava njemačke 698. pješačke pukovnije, koja je iz Rogatice napredovala preko sela Ferizovići i Vragolovi, izbila na crtu selo Mahala – Strane i uspostavila dodir s južnom kolonom *Borbene grupe 738*. Druge dvije bojne iz sastava ove pukovnije napredovale su toga dana do pred samu prometnicu Sokolac – Han-Pijesak, gdje su se sutradan spojile sa 697. pješačkom pukovnijom iz sastava *Borbene grupe Zvornik*. Njemačka 697. pješačka pukovnja 20. je siječnja bez borbe zauzela Han-Pijesak, a 699. pješačka pukovnja tog se dana prikupljala u Milićima.²³⁸

Glavnina *Borbene skupine 750* napredovale je cestom od Kladnja prema Olovu i toga je dana bez borbe dosegla selo Han-Karaula, a njemačka III. bojna 750. pješačke pukovnije razmještena je u selo Stupare radi čišćenja sela Suha, Jelečići, Majdan i Jošje. Kod sela Suhe njemačka III. bojna naišla je na jak otpor Birčanskog odreda, koji je nakon zarobljavanja domobranske 24. satnije 3. pješačke pukovnije u Petrovićima prebačen na položaje prema Stuparima. Njemačka bojna stoga prebacuje težište svog napada na lijevo krilo i zauzima sela Noćajeviče, Toliše, Jošje i Jelečiće. Pritom su sva sela osim Jošje spaljena. Uslijed ovog prodor Birčanski odred odustaje od obrane sela Suhe i prikuplja se u selu Majdan, gdje je

---

²³⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 74.-82., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Op. Broj 344/taj., 27. veljače 1942., mjesečna bojna relacija za siječanj 1942. godine.

²³⁶ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 114.

²³⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni), i mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 74.-82., Zapovjedništvo 5. divizije, Op. Broj 344/taj., 27. veljače 1942., mjesečna bojna relacija za siječanj 1942. godine.

²³⁸ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 114.-115.

nastavio pružati jak otpor i do kraja dana uspio zadržati selo u svojim rukama. Njemačka III. bojna predvečer odustaje od daljnjih napada i povlači se natrag u Stupare. Bojna je izvijestila da je u ovim borbama imala jednog teško i dvojicu lakše ranjenih, dok su gubici na suprotnoj strani iznosili 50 mrtvih i da je zaplijenjeno mnogo stoke.²³⁹

Zaprečna grupa Vareš pojačala je, nakon zaprimljenih pojačanja, svoja djelovanja i zauzela sela istočno od Vareša: Tisovce, Pržiče, Brezik i Tikvice. Partizani su se povukli prema selu Okruglici, a tijekom borbe predao se 21 partizan s oružjem.²⁴⁰

Završne operacije, 21. – 25. siječnja

Nakon što je 21. siječnja glavnina sjeverne kolone *Borbene grupe 738* ušla u Sokolovac, otpočela je s čišćenjem područja oko sela Pediše – Štitare – Bujac – Nehovići. Njemačka II. bojna 738. pješačke pukovnije i domobranska II. bojna 15. pješačke pukovnije potisnule su 1. četu iz sastava 2. bataljona 1. proleterske brigade prema selu Dobrodoli, a zatim je njezin skijaški odjel brzo napredovao prema selu Bijele Vode u kojem se nalazila glavnina proleterskog 2. bataljona. Skijaški odjel kretao se šumom i tako zaobišao partizansku stražu na koti 1067, koja ga je primijetila tek nakon što je izbio pred Bijele Vode te je prekasno poslala upozorenje svojim snagama u selu. Partizani su se počeli žurno razmještati na položaje iza plotova, balvana i drveća, ali je iznenađenje bilo potpuno i uslijed jake strojničke vatre bilo je nemoguće uspostaviti organiziranu obranu. Zapovjednik proleterskog 2. bataljona, koji se nalazio u selu Dobrodolima, uputio je jedan vod 1. čete da napadne protivničko desno krilo i istodobno postavio vod teških strojica na kosini Štake, čime je spriječeno potpuno opkoljavanje partizanske skupine u Bijelim Vodama. Nakon trosatne borbe partizani su se u manjim grupama povukli u pravcu Šahbegovića, prema kojem su se povukli i dijelovi proleterskog 2. bataljona koji su se nalazili u selu Štitari, a koje je zauzela domobranska I. bojna 15. pješačke pukovnije. Nakon zauzimanja Bijelih Voda njemačka II. bojna 738. pješačke pukovnije i domobranska II. bojna 15. pješačke pukovnije nastavile su napredovanje i zauzele selo Dobrodoli u kojem se nalazila zgrada stožera proleterskog 2. bataljona. Zapovjednik domobranske 5. pješačke divizije izvijestio je da su partizanski gubici u ovoj borbi iznosili 30 poginulih i 60 ranjenih, dok je podpukovnik Eiblinger, domobranski časnik za vezu pri 718. pješačkoj diviziji, izvijestio da su protivnički gubici bili 50 – 60 poginulih. Partizanski izvori navode 13 poginulih iz proleterskog 2. bataljona i jednoga

---

²³⁹ Isto, str. 116.-117., i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁴⁰ Isto.

poginulog iz Romanijskog odreda, a da ih je petorica ranjenih. Eiblinger donosi i podatak da su gubici kod sjeverne kolone *Borbene skupine 738* bili petorica poginulih i devetorica ranjenih bez navoda kojim su postrojbama pripadali.²⁴¹

Nakon što je ostvarila vezu s *Borbenom grupom 698* koja je napredovala iz smjera Višegrada, južna kolona *Borbene skupine 738* nastavila je napredovati u smjeru prema prometnici Sokolac – Rogatica i 21. siječnja ušla je u selo Kukavice, a s glavninom svojih snaga skrenula je na sjever u pravcu Sokolca. U isto to vrijeme *Borbena grupa 698* izbila je na prometnicu Sokolac – Han-Pijesak i bez borbe zauzela sela Kram, Žljebove i Košutice, čime je u potpunosti izvršila svoj zadatak. Time su se *Borbena grupa 738* i *Borbena grupa 698* čvrsto povezale i zatvorile odstupnicu partizanskim snagama prema jugu i istoku, dok je *Zaprečna grupa Vareš* još od prije zatvorila put prema zapadu. Ostalo je samo zatvoriti odsjek od Han-Pijeska do Olova kako bi обруč oko glavnine partizanskih snaga u istočnoj Bosni bio potpun.

Borbena grupa Zvornik stoga je uputila iz Han-Pijeska prema Pijenovcu njemačku 1. satniju 697. pješačke pukovnije pojačanu jednim konjaničkim odjeljenjem. Konjaničko odjeljenje napredovalo je prugom prema Pijenovcu, dok se njemačka 1. satnija na skijama brzo kretala izvan prometnica. Osiguranje partizanske posade u Pjenovcu sastojalo se od samo jedne desetine iz sastava 5. bataljona 1. proleterske brigade, koja je stražu držala samo na pruzi jer su smatrali da je napad moguć jedino iz ovog smjera. Tako je napad njemačke 1. satnije u potpunosti iznenadio partizane koji su se u tom trenutku spremali za evakuaciju velikih količina ratnog tvoriva iz Pjenovca, među kojima su se nalazili i topovi, granate, pješačko streljivo, hrana i razna druga oprema. U trenutku kada je počeo njemački napad, jedna kolona s tvorivom pod pratnjom pripadnika Birčanskog odreda već je napustila Pjenovac i kretala se preko sela Gornje Babine za Olovo, dok se druga tovarna kolona, u čijoj je pratnji trebao biti proleterski 5. bataljon i koja se trebala kretati prugom prema Olovu, još uvijek pripremala za pokret. Njemački skijaški odjel koji je došao iz smjera Malog Polja, zauzeo je položaje na brdu iznad željezničke postaje i otvorio strojničku vatru po koloni, što je izazvalo paniku među partizanima. Mrtvi i ranjeni padali su oko zgrade željezničke postaje i duž pruge, dok su pojedinci tražili zaklon ili su se pokušali spasiti bijegom. Među prvima su pali zapovjednik 5. bataljona Milan Ilić i komesar bataljona Drangače Pavlović, a zapovjednik Romanijskog odreda Slaviša Vajner-Čiča ranjen je kada je istrčao iz zgrade postaje i potrčao

---

²⁴¹ Isto, Ahmet Donlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 118.-119., i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 74.-82., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Op. Broj 344/taj., 27. veljače 1942., mjesečna bojna relacija za siječanj 1942. godine.

niz prugu, te je izvršio samoubojstvo kako ne bi dospio u zarobljeništvo. Potpuno uništenje proleterskog 5. bataljona izbjegnuto je zahvaljujući teškoj strojnici kojom je rukovao partizan poznat samo pod nadimkom Tuzla i pod čijom se zaštitom jedna grupa uspjela povući niz prugu prema Olovu. Partizani su ovoj borbi imali 59 poginulih i nepoznat broj ranjenih i zarobljenih. Osim navedenih zapovjednika, poginula su i dvojica zapovjednika satnija, dvojica političkih komesara satnija i zamjenik zapovjednika.²⁴² Za Slavišom Vajnerom-Čičom bila je raspisana novčana nagrada, koja je pripala 1. satniji 697. pješačke pukovnije i njezinu zapovjedniku bojniku Baronu von Gallu.²⁴³

Tijekom ove borbe ostale satnije iz sastava njemačke I. bojne 697. pješačke pukovnije čistile su okolna sela, dok se glavnina 697. pješačke pukovnije nalazila u Vlasenici. Njemačka 699. pješačka pukovnija prikupljala se u Milićima, a njezina bojna koja se nalazila u Srebrenici vratila se u Drinjaču.²⁴⁴ Odlazak njemačke bojne izazvao je zbjeg stanovništva iz Srebrenice i Bratunca koje se osjećalo nezaštićeno i strahovalo je od četnika, koji su odmah po odlasku njemačkih snaga ulazili u napuštena mjesta i prijetili stanovištu. Ovaj zbjeg od oko 5.000 ljudi kretao se prema Zvorniku, ali su ga Nijemci zaustavili pred Drinjačom da ne bi ometao kretanje njihovih postrojbi, kao i radi pojave pjegavog tifusa u zbjegu. Izbjeglice su ostavljene na otvorenom i u velikoj su se bijedi smrzavali na cesti.²⁴⁵ Državni tajnik dr. Vjekoslav Vrančić, koji je u stožeru njemačke 342. pješačke divizije boravio kao predstavnik vlade NDH, dobio je od Nijemaca 250 pušaka kojima je naoružao pomoćno oružništvo i koje je namijenio uputiti u Srebrenicu. Sudeći prema brzojavi domobranske 4. pješačke divizije od 25. siječnja, izgleda da ove snage nisu stigle u Srebrenicu. U brzojavi stoji da su:

*Četnici zaposjeli Srebrenicu i Bratunac, a prikupljaju se u Kravici; treba bombardirati Kravicu. – Od Srebrenice na istok ka Fakovićima nepročišćeno. – Put Zvornik-Vlasenica slobodan. – Stanovništvo bježi u Drinjaču; stanje njihovo je bijedno, bez hrane. – Organizirana obrana položaja kod Drinjače prema Bratuncu pomoću oružnika i izbjeglica. – Nijemci navodno odlaze u Valjevo i Užice na odmor.*²⁴⁶

---

²⁴² Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 120.-125.

²⁴³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 73.-88., Izvještaj glavno stožernog bojnika Hermanna Kadića.

²⁴⁴ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 127.

²⁴⁵ Isto, str. 127., i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 621., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 22. I. 1942., i mikrofilmski svitak D-2126 (ZM 53b/6), snimak 21., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 23. I. 1942.

²⁴⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2126 (ZM 53b/6), snimak 46., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 25. I. 1942.

Borbena grupa 750 toga je dana zauzela Olovo uz neznatan otpor četnika i nakon što je grad bombardiralo zrakoplovstvo NDH.²⁴⁷ U Olovo je oko 18 sati prva ušla domobranska I. bojna 8. pješačke pukovnije, koja je zajedno s II. bojom 8. pješačke pukovnije neposredno prije toga ušla u sastav grupe kao pojačanje. Njemačka III. bojna 750. pješačke pukovnije nije obnovila napad na selo Majdan, već je upućena da se priključi glavnini u Olovu.²⁴⁸

Na području *Zaprečne grupe Vareš* nije bilo značajnijih djelovanja izuzev jednoga manjeg napada Zvijezda odreda na položaje kod sela Trbić koji je odbijen bez gubitaka. Ustaška bojna Francetić 22. siječnja napredovala je do sela Solum i Očevlje i uspostavila spoj s *Borbenom grupom 750*.²⁴⁹

Partizanske snage koje su sačinjavali Birčanski, Zvijezda i Romanijski odred, kao i glavnina 1. proleterske brigade, time su dovedene u potpuno okruženje i našle su se u vrlo neizglednom položaju. Međutim, u tom trenutku opunomoćeni general u Srbiji Paul Bader obustavlja operaciju i 22. siječnja u 22,50 sati uputio je zapovijed generalu Paulu Hoffmannu da odmah uputi njemačku 342. pješačku diviziju natrag u Valjevo radi priprema za transport na Istočno bojište, koji je bio predviđen za 12. veljače 1942. godine. Istodobno je i 718. pješačka divizija zaprimila zapovijed da otpočne premještanje na područje oko planine Ozren radi predstojeće operacije usmjerene protiv Ozrenskog odreda. Romanijska operacija tako je okončana prijevremeno i to u trenutku kada su se partizanske snage u okruženju nalazile u vrlo neizglednom položaju.²⁵⁰

U Zagrebu je 23. siječnja 1942., dan nakon što je operacija "Romanija" službeno okončana, održan niz razgovora na kojima se raspravljalo o budućem statusu istočne Bosne. Najprije su vođeni razgovori između njemačkog generala u Hrvatskoj Edmunda Glaise von Horstenaua i opunomoćenog generala u Srbiji Paula Badera, a potom između Badera i njemačkog veleposlanika u Zagrebu Siegfrieda Kaschea. Na koncu su uslijedili pregovori koje su se vodili između Kaschea i Badera s jedne strane i poglavnika Ante Pavelića, te vojskovođe Slavka Kvaternika s druge. Pregovori su zaključeni još istog dana sklapanjem sporazuma s vladom NDH.²⁵¹ Ovim je sporazumom dogovoreno da istočna Bosna, koja je teritorijalno određena kao područje između rijeka Drine, Save i Bosne, te njemačko-talijanske crte razgraničenja, ostaje do daljnjeg operativno područje njemačke vojske. Podčinjena je

²⁴⁷ HR HDA 1450, i mikrofilmski svitak D-2125 (ZM 53b/5), snimak 627., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 22. I. 1942., i mikrofilmski svitak D-2126 (ZM 53b/6), snimak 17., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 23. I. 1942.

²⁴⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁴⁹ Isto.

²⁵⁰ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 130.

²⁵¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 14., str. 69.

zapovjedništvu opunomoćenog generala u Srbiji Paula Badera, koji je za operativnog zapovjednika imenovao generala Johanna Fortnera, zapovjednika njemačke 718. pješačke divizije. On je u dogovoru s njemačkim generalom u Zagrebu i s vladom NDH, bio odgovoran za uspostavu mira i reda na ovom području, a podčinjeni su mu bili svi dijelovi njemačkih i hrvatskih postrojbi u istočnoj Bosni.²⁵² Pri zapovjedništvu 718. pješačke divizije djelovao je i državni izaslanik vlade NDH, koji je trebao brinuti o uspostavi hrvatske uprave u istočnoj Bosni. Poglavnik Ante Pavelić na ovo je mjesto imenovao Aleksandra Benaka u svojstvu opunomoćenika ministra unutarnjih poslova.²⁵³

Unatoč tomu što je operacija "Romanija" obustavljena, postrojbe Hrvatskog domobranstva i Ustaške vojnice nastavile su s ranije planiranim djelovanjima. Domobranske bojne iz sastava *Borbene grupe 738* uputile su se iz šireg područja oko Sokolca prema Han-Pijesku i Olovu, a njima ususret uputila se ustaška bojna Francetić iz Zaprečne grupe Vareš.²⁵⁴ Ova je bojna tijekom napredovanja naišla na jak otpor Crnovrškog bataljona iz sastava partizanskog Zvijezda odreda i Sarajevske čete iz Romanijskog odreda. Otpor je slomljen 25. siječnja i ustaška je bojna zauzela sela Križeviče i Krivojeviće, nakon čega je nastavila čistiti prostor duž željezničke pruge i sela Miljevići – Turčinovići – Vukovine. Ustaška bojna u ovim borbama imala je četiri ranjena vojnika, dok se za partizane navodi samo da su imali *jake gubitke*. Ostale postrojbe Zaprečne grupe Vareš istoga su dana odbile jedan slabiji partizanski napad na Očevlje.²⁵⁵

Pojedine postrojbe iz sastava njemačke 718. pješačke divizije nastavile su još nekoliko narednih dana zajednički djelovati s oružanim snagama NDH. Njemačka 738. pješačka pukovnija boravila je do 25. siječnja na području sela Vidrići – Sokolac i za to vrijeme provodila je manje akcije čišćenja, a 750. pješačka pukovnija prikupljala se u Kladnju i za to vrijeme sudjelovala je u čišćenju okolice od partizanskih snaga. Pukovnija je izvijestila da je tijekom čišćenja ubijeno 15 partizana, dvojica su ranjena, 13 ih je zarobljeno te da su zaplijenjene 32 puške.²⁵⁶

Operacija je u potpunosti okončana 25. siječnja. Radi predstojeće Ozrenske operacije njemačka 738. pješačka pukovnija prebačena je preko Sarajeva u Zavidoviće, a njemačka 750. pješačka pukovnija nastavila je okupljanje na području Kladnja. U tu je svrhu s područja

---

²⁵² Isto, fusnota 4.

²⁵³ Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 192.

²⁵⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁵⁵ Isto i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2126 (ZM 53b/6), snimak 80., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 27. I. 1942.

²⁵⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

Romanije prema Zavidovićima prebačena i domobranska 15. pješačka pukovnija, iako je prvobitno planirano da ova pukovnija osigurava područje Sokolac – selo Žljebovi.²⁵⁷ *Zaprečna grupa Vareš* ostala je na dotadašnjim položajima i jedino je ustaška bojna Francetić predviđena za sudjelovanje u Ozrenskoj operaciji, tijekom koje je imala nastaviti s čišćenjem doline Krivaje. Domobranska II. bojna 13. pješačke pukovnije ostavljena je Rogatici kao osiguranje, dok je I. bojna 13. pješačke pukovnije prešla put preko Žljebova i Olova sve do Kladnja odakle je prebačena u Tuzlu, a zatim željeznicom u Pale. Iako je sve pokrete izvršila bez borbe, vremenske prilike bile su izrazito nepovoljne, a opskrba neredovita, tako da je bojna u Tuzlu prispjela potpuno iscrpljena i bio joj je potreban hitan oporavak.²⁵⁸

Njemačka 698. i 699 pukovnija otpočele su s povlačenjem iz istočne Bosne 24. siječnja ne čekajući da ih smjene domobranske postrojbe, radi čega su Vlasenicu, Srebrenicu i Bratunac ubrzo ponovno zaposjele četničke postrojbe.²⁵⁹ Dan prije početka povlačenja dogodio se izged u Vlasenici kada je jedan talijanski zrakoplov bombardirao Vlasenicu. Bojnik Kadić o tome je izvijestio slijedeće:²⁶⁰

...javlja mi bojnik Praprotić da zrakoplov bombarduje Vlasenicu, da ima mrtvih i ranjenih. Bačeno je dosad 6 bombi. Zapovjednik divizije i Ia stožerni major Krogh bili su otišli već iz Vlasenice kuda su se baš danas odvezli za Han-Pijesak. Ukupno 4 mrtva i 8 ranjenika, a kod civilnog stanovništva 1 mrtav i 20 ranjenika, materijalna šteta postoji samo kod stanovništva. Navodno su to bili talijani, sudeći po tipu bombardera. Naknadno se saznalo da je to bio talijanski major Giordano, koji se izgovara, da nisu bile razaprte znaci raspoznavanja, što međutim čete poriču. Njemačka 697. pukovnija ima 4 mrtva i 12 ranjenika a civilno stanovništvo ima 1 mrtvog i 12 ranjenika dočim su 9 samo ozlijeđeni.

Talijansko objašnjenje ovog slučaja je glasilo:

"23. siječnja u 11,05 primljena je preko njemačkog časnika za vezu zapovijed da se izvrši izviđanje, bombardiranje i mitraljiranje u trokutu Olovo – Vlasenica – Sokolac. U 12,05

²⁵⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2126 (ZM 53b/6), snimak 61., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 26. I. 1942.

²⁵⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 74.-82., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Op. Broj 344/taj., 27. veljače 1942., mjesečna bojna relacija za siječanj 1942. godine.

²⁵⁹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 130., i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2207 (ZM 53b/87), snimci 104.-116., Zapovjedništvo II. domobranskog zbora, Br. 1069/tajno, 5. II. 1942., Duglasno izvješće za vrijeme od 16. do 31. siječnja 1942. godine.

Zapovjednik *Glavnog štaba NOP odreda BiH* Svetozar Vukmanović-Tempo u svom izvješću Vrhovnom štabu od 28. veljače 1942. iznosi ocjenu da su četničke snage bile bolje obaviještene o pokretima Nijemaca i oružanih snaga NDH i bolje organizirane od snaga NOP-a te da su stoga brže zaposjele napuštena mjesta: "U Šekovićima (su naši). Vlasenica stoji prazna – a oni ništa o tome ne znaju, već, naravno, to doznaju četnici i 'osvajaju' ponovno Vlasenicu." Vidi Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 3., dokument br. 185., str. 242.-252.

²⁶⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 73.-88., Izvještaj glavno stožernog bojnika Hermanna Kadića.

odletjela je jedna skupina bombardera 39. bombarderske grupe, ali su se dva zrakoplova zbog kvara motora morala vratiti, tako da je na zadaću otišao samo zapovjednik grupe, koji je bombardirao Vlasenicu, jer je u njoj primijetio pokret naoružanih ljudi, pošto nije bio izložen dogovoreni signal raspoznavanja (bijelo platno s kukastim križem)."²⁶¹

Zbog ovog incidenta Nijemci su odustali od daljnje suradnje s talijanskim zrakoplovstvom u zajedničkim borbenim djelovanjima.

Od postrojbi njemačke 342. pješačke divizije jedino su 697. pješačka pukovnija te dvije i pol brdske bitnice iz 668. topničke pukovnije zadržane u istočnoj Bosni radi predstojeće Ozrenske operacije. Ove su postrojbe stavljene pod zapovjedništvo 718. pješačke divizije, ali samo do 2. veljače. Nakon tog datuma i njih je trebalo povući na područje Srbije radi odlaska na Istočno bojište.²⁶²

Međutim, ni *Glavni štab NOPO za BiH* ni zapovjedništvo 1. proleterske brigade nisu zamijetili ovo povlačenje njemačkih snaga. U zapovjedništvu 1. proleterske brigade očekivali su da će se narednih dana protivnički napad nastaviti i da će time glavnina brigade biti dovedena u težak, gotovo bezizlazan položaj.²⁶³ Stoga je donesena odluka o proboju iz okruženja pravcem preko Semizovca, Blažuja i planine Igman prema Trnovu kako bi se spojili sa snagama okupljenih oko *Vrhovnog štaba*, koji se od 25. siječnja nalazio u Foči.²⁶⁴

Blizina Sarajeva, rijeka Bosna i strmi Igman činili su ovaj pravac znatno težim od onoga kojim se probio *Vrhovni štab*, ali su u brigadi računali na element iznenađenja. Smatrali su da je na pravcu preko Romanije i Glasinca u međuvremenu raspoređeno previše neprijateljskih postrojbi, a da će protivnik pravac preko Igmana osigurati slabijim snagama upravo zbog njegove teške prohodnosti u ovo doba godine. Zapovjedništvo brigade o svemu je izvijestilo *Glavni štab NOPO za BiH* koji se složio s ovom odlukom.

U selu Gajevi 25. siječnja prikupile su se sve postrojbe 1. proleterske brigade koje su se nalazile u okruženju: 1. bataljon, 2. bataljon (bez 3. čete), 3. bataljon, 5. bataljon (bez 3. čete) i Prateća četa (bez 4. voda). Brigadi se u proboju priključio i *Glavni štab NOPO za BiH*, te Pokrajinski komitet KPJ za BiH, a u selu Draževićima i brigadni sanitet s 52 ranjenika i bolesnika. Pokret je otpočeo istoga dana predvečer po velikoj hladnoći i vjetru koji je stvarao zamete i otežavao kretanje. Kolona je prešla rijeku Bosnu uvečer 27. siječnja preko mosta u

---

²⁶¹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, fusnota 173.

²⁶² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁶³ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 133.

²⁶⁴ Foču je 20. siječnja 1942. bez borbe zauzeo bataljon Vojvoda Momčilo iz saastava partizanskog Durmitorskog odreda. Tom prilikom razoružano je stotinjak četnika, a 27. siječnja crnogorske partizanske jedinice zauzele su Goražde i Čajniče. Isto str.199.-200.

Reljevu na kojem se nije nalazilo nikakvo osiguranje, najvjerojatnije zbog velike hladnoće. Nakon toga kolona je prešla preko Sarajevskog polja držeći se njegova zapadnog ruba i izbila u podnožje Igmana. Uslijedio je najteži dio puta, uspon uz strmu i zaleđenu stazu po temperaturi koja se spuštala i do -32°C. Ljudstvo i konji proklizivali su i padali po stazi, te je kolona samo uz najveće napore savladala ovaj uspon i izbila na Igman. Nakon toga pokret je nastavljen stazom preko Brezovaće, Radove Vode i Malog Polja prema Presjenici (deset kilometara sjeverozapadno od Trnova), gdje je stigla u večernjim satima 28. siječnja nakon 19 sati neprestane hodnje.²⁶⁵ Česti zastoji zbog zaleđene staze i čekanja po studeni, propadanja kroz ledenu koru zamrznutih potoka, kao i dugotrajnost hodnje uzrokovao je velik broj ozeblina u brigadi. Ukupno je 160 pripadnika brigade zadobilo teže, a 100 lakše ozeblina.²⁶⁶ Proboj je za pripadnike NOP-a postao legendaran još za vrijeme rata i u jugoslavenskoj historiografiji poznat je pod nazivom *Igmanski marš*.

Točni ukupni gubici ustaničkih snaga tijekom operacije "Romanija" nisu poznati. U svome izvješću njemačkome vrhovnom zapovjedništvu general Walter Kuntze iznio je podatak da je tijekom operacije sveukupno poginuo 521 ustanik, a da ih je zarobljeno 1.431. Ovi podaci izneseni su zbirno za pripadnike i NOP-a i JVUO. Jugoslavenska historiografija negira toliki broj poginulih i tvrdi da je broj poginulih tek nešto veći od stotinu, dok potvrđuje broj zarobljenih koji se uglavnom odnosi na pripadnike četničkih postrojbi. Za njemačke gubitke navodi da je poginulo 26 pripadnika njemačkih oružanih snaga, ranjeno ih je 131, a 297 ih je promrzlo.²⁶⁷

Prema izvješću II. domobranskog zbora gubici tijekom operacije "Romanija" bili su slijedeći:

Kod ustanika:

- mrtvih:	736
- ranjenih:	33
- zarobljenih:	1.471

Kod Nijemaca

- mrtvih:	25
- ranjenih:	125
- nestalih, zarobljenih:	1
- ozlijeđenih i bolesnih:	64

---

²⁶⁵ Isto, str. 136.-137.

²⁶⁶ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak II., knjiga 2., dokument br. 146., str. 297.

²⁶⁷ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 141.

- slučajeva smržavanja: 337

Kod Hrvatskog domobranstva:

- mrtvih: 15
- ranjenih: 35
- nestalih, zarobljenih: 5
- ozlijeđenih i bolesnih: 24
- slučajeva smržavanja: 167

Zaplijenjeno je:

- topova: 4
- topovskih granata: 343
- bacača: 1
- mina za bacače: 24
- teških strojnica: 6
- lakih strojnica: 17
- pušaka: 949
- pješačkog streljiva: 72.783 + 13 sanduka
- ručnih bombi: 228
- vojničkih noževa: 134
- nagaznih mina: 72

Oslobođeno zatočenika:

- Hrvata-domobrana: 163
- Talijana: 104²⁶⁸

---

²⁶⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2207 (ZM 53b/87), snimci 104-116., Zapovjedništvo II. domobranskog zbora, Br. 1069/tajno, 5. II. 1942., Doglasno izvješće za vrijeme od 16. do 31. siječnja 1942. godine.

Operacija "Ozren II.", 28. siječnja – 9. veljače

Pripreme za početak operacije "Ozren II." počele su još za vrijeme trajanja operacije "Romanija", koja je radi toga prijevremeno okončana, i to u trenutku kada su se partizanske snage u okruženju nalazile pred uništenjem. Razlog tome nalazio se u zahtjevu opunomoćenog generala u Srbiji Paula Badera da se svakako uništi Ozrenski odred, koji je ocijenio kao snažnu i vrlo borbenu postrojbu, a s jednim dijelom snaga predviđenih za sudjelovanje u ovoj operaciji mogao je raspolagati samo u vrlo ograničenome vremenskom razdoblju.

Osnovna zamisao njemačkog zapovjedništva bila je brzim prodorima dolinama rijeka Bosne i Spreče potisnuti snage Ozrenskog odreda prema Doboju, dovesti ih u okruženje i zatim ih uništiti. Međutim, borbene grupe koje su trebale nastupati na ovim pravcima bile su suviše razmaknute i između njihovih unutarnjih krila postojao je velik nepokriveni međuprostor koji su partizanske snage lako mogle iskoristiti za izvlačenje iz okruženja. Ovaj propust uočili su u Glavnom stožeru Hrvatskog domobranstva, na što je ukazano preko časnika za vezu pri opunomoćenom generalu u Srbiji, glavnostožernog bojnika Oskara Bestalla.²⁶⁹ Prijedlog Glavnog stožera bio je da se ovaj međuprostor zatvori nastupom snaga iz doline Krivaje prema Ozrenu, ali je njemačko zapovjedništvo ostalo pri prvobitnoj odluci, najvjerojatnije zbog već navedenih ograničavajućih čimbenika.²⁷⁰ Cjelokupnom operacijom zapovijedao je general Johann Fortner.

Njemačke i hrvatske snage podijeljene su na četiri borbene grupe sljedećeg sastava:

1. *Borbena grupa Istok*

- njemačka 697. pješačka pukovnija
- njemačka 750. pješačka pukovnija
- jedan vod iz njemačke 718. opkoparske satnije
- dvije bitnice iz njemačkog 668. topničkog odjela
- jedan vod brdske bitnice iz njemačkoga 668. topničkog odjela

---

²⁶⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2126 (ZM 53b/6), snimak 54., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 25. I. 1942.

U Srbiji su u to vrijeme djelovala tri usporedna zapovjedništva: *Befehlshaber Serbien*, *Kommandierender General Höheres Kommando z.vb.V. LXV* i *Bevollmächtigter Kommandierender General und Befehlshaber Serbien* koja su 2. veljače spojena u jedinstveno zapovjedništvo pod nazivom *Kommandierender General und Befehlshaber Serbien* (opunomoćeni general u Srbiji), a koje je s radom stvarno započelo 1. ožujka. Kako su u vrijeme operacije "Ozren II." sva tri zapovjedništva još uvijek bila djelatna, radi lakšeg snalaženja u tekstu ne rade se razlike između ovih triju zapovjedništava, već ih objedinjavam pod nazivom opunomoćeni general u Srbiji.

²⁷⁰ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 147.

Za zapovjednika ove grupe imenovan je zapovjednik njemačke 697. pješačke pukovnije. Borbena grupa Istok okupila se na prostoru Lukavac – Puračić – Turija i imala je zadatak očistiti prostor ograničen prema istoku rijekom Spračom, a sa zapada crtom selo Stupari – manastir Ozren – Gostilj (kota 776) – Gavran Vis (sve uključivo).

2. Borbena grupa Zapad

- njemačka 738. pješačka pukovnija
- domobranska I. i II. bojna 15. pješačke pukovnije
- dva voda iz njemačke 718. opkoparske satnije
- jedna bitnica iz njemačkoga 668. topničkog odjela
- dva voda brdske bitnice iz njemačkoga 668. topničkog odjela

Za zapovjednika ove grupe imenovan je zapovjednik njemačke 738. pješačke pukovnije. Borbena grupa Zapad okupila se na prostoru Januzovići – Rujnica, a zadatak joj je bilo očistiti prostor ograničen prema zapadu rijekom Bosnom, a s istoka crtom selo Husići – Drakova – Petrovići – Blatnjaci (sve uključivo).

3. Zaprečna grupa Doboj

- domobranska 1. pješačka pukovnija
- domobranska 5. pješačka pukovnija
- domobranska I. bojna 3. pješačke pukovnije
- domobranska I. bojna 4. pješačke pukovnije
- ustaška XIII. djelatna bojna
- dijelovi Tuzlanske doknadne bojne
- 1. i 3. bitnica iz domobranskoga V. topničkog sklopa
- tri bitnice iz domobranskoga IV. topničkog sklopa
- jedna bitnica iz njemačkoga 668. topničkog odjela
- tri domobranska oklopna vlaka

Za zapovjednika ove grupe imenovan je zapovjednik domobranske 4. pješačke divizije, pukovnik Artur Gustović. Zaprečna grupa Doboj imala je zadatak spriječiti eventualni pokušaj proboja partizanskih snaga prema sjeveru i zapadu. Istodobno je trebala nasilnim izviđanjima, ograničenim napadnim djelovanjima, vatrenim prepadima i demonstrativnim pothvatima što više za sebe vezati protivnika i na taj način olakšati prodiranje borbenih grupa Istok i Zapad. Po padu maraka zatvara sve moguće prolaze zasjedama i sprečava izmicanje protivnika s prostora planine Ozren. U slučaju povlačenja protivnika treba energično prijeći u napad. Po prolasku njemačkih i domobranskih postrojbi zauzima važnije točke i sela s dovoljno snaga da ih može držati do dolaska oružništva.

4. Zaprečna grupa Vareš

- I. doknadna bojna
- III. bojna Vojne krajine – bojkra (bez 1. satnije)
- IV. bojna Vojne krajine
- domobranska II. bojna 7. pješačke pukovnije
- ustaška bojna Francetić

Grupa je ostala na svojim položajima kao i za vrijeme operacija "Romanija" i štitila izvođenje operacije "Ozren II." s pravca jugoistoka. Jedino je ustaška bojna Francetić izišla iz sastava ove grupe sa zadaćom da očistiti prostor doline Krivaje, jugoistočno i istočno od Zavidovića.²⁷¹

Ozrenski je odred nakon borbi u prosincu 1941. i početkom siječnja 1942. izišao dodatno ojačan i prije početka operacije "Ozren II." brojao je 1.200 ljudi raspoređenih u pet bojni (1., 2., 3., 4. i Udarni bataljon). Stožer odreda nalazio se i nadalje u selu Brezica, 1., 2. i 3. bataljon držali su iste položaje kao i za vrijeme Ozrenske operacije u prosincu, a Udarni i 4. bataljon nalazili su se na području Podsijelovo – Donja Brijesnica – Milino Selo – Sižje – Porječina – Bosansko Petrovo Selo.²⁷²

Karta 6. Raspored snaga prije početka operacije "Ozren II."

Početak i tijek operacija, 28. siječnja – 3. veljače

Dan prije početka operacije 28. siječnja 1942. ustaška bojna Francetić prebacila se u Vozuću, a njezina izvidnica dosegla je selo Stog bez dodira s ustanicima, koji su se povukli prema Ozrenu i selu Gostovići (četiri i pol kilometra jugoistočno od Zavidovića).²⁷³ Ostale su grupe zauzele svoje početne položaje prema zapovijedi, a jedino su kasnile domobranska 15. pješačka pukovnija, koja se još uvijek nalazila u Sarajevu i čekala na ukrcaj, te njemačka 697. pješačka pukovnija, čije je prebacivanje na ishodišno područje bilo u tijeku.²⁷⁴

Bez obzira na ova zakašnjenja operacija je otpočela 29. siječnja 1942. kao što je i bilo predviđeno. *Borbena grupa Zapad* naišla je pri zauzimanju svoga početnog položaja kod sela Mednik, kota 408, na dijelove partizanskog 1. bataljona, koji se nakon kratkotrajne topničke

---

²⁷¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁷² Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 151.

²⁷³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁷⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2126 (ZM 53b/6), snimak 54., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 25. I. 1942.; i Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 157.

vatre povukao u pravcu sjeveroistoka, nakon čega je grupa nastavila neometano napredovati do sela Bočinja.²⁷⁵ Domobranska 15. pješačka pukovnija iskrcala se toga dana u Zavidovićima i njezina I. bojna smjesta je upućena dalje u Maglaj, a II. bojna u sela Jolda i Do, gdje su pristigle predvečer bez dodira s neprijateljem.²⁷⁶ Ustaška bojna Francetić produžila je, u suradnji s desnim krilom *Borbene grupe Zapad*, čišćenje doline rijeke Krivaje i do kraja dana izbila je u visinu sela Hajderovići. Partizanske snage na ovom pravcu odstupile su bez borbe na postav Podsjelovo – selo Svinjašnica – Prokop.²⁷⁷

I *Borbena grupa Istok* otpočela je 29. siječnja s napadnim djelovanjima, iako neki dijelovi njemačke 697. pješačke pukovnije još uvijek nisu pristigli na svoj početni položaj. Na ovom pravcu partizanski Udarni i 4. bataljon pružili su jak otpor i napredovanje grupe Zapad zaustavljeno je u selu Sižje.²⁷⁸

Sukladno dobivenoj zapovijedi *Zaprečna grupa Doboj* otpočela je 29. siječnja s napadima slabijeg intenziteta. Tako je III. pohodna bojna Hrvatske legije zaposjela sela Suho Polje i Boljanić, kao i uzvisine iznad samih sela, pri čemu su naišli samo na slabe partizanske predstraže. U 13,30 sati partizanski 2. bataljon pokrenuo je protunapad na ovaj postav III. pohodne bojne Hrvatske legije, ali su legionari ovaj napad odbili bez vlastitih gubitaka. Istodobno su dva voda iz 23. satnije 1. pješačke pukovnije upućeni s postava na Glavici (kota 283) u selo Jovak radi izvidanja i uspostave veze s III. pohodnom bojnom Hrvatske legije. Nakon što je veza uspostavljena, u selu je ostavljena jedna desetina kao zasjeda, a glavnina se vratila natrag na Glavicu. Na povratku je ophodnja zadobila pušчанu vatru iz kuća podno Glavice na koju je odgovoreno minobacačkom vatrom. Pogoci su bili precizni i s postava na Glavici zamijetili su da je iz jedne kuće iskočilo deset partizana na koje je zatim otvorena i strojnička vatra.²⁷⁹

Partizanske su snage bile djelatne i na odsjeku 1. pješačke pukovnije. Kod sela Pridjel jedna domobranska ophodnja iz sastava III. bojne 5. pješačke pukovnije napadnuta je od strane partizanskog 2. bataljona i prisiljena na povlačenje u selu Šibove, a partizani su se potom spustili do same pruge i otvorili vatru na njemački vlak koji se kretao prema Sarajevu. Zapovjednik III. bojne 5. pješačke pukovnije uputio je još jednu ophodnju od 15 domobrana

---

²⁷⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

²⁷⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 118.-126., 15. pješačka pukovnija, Op. br. 87/42., 5. ožujak 1942., Bojna relacija za mjesec veljaču 1942.

²⁷⁷ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 159.

²⁷⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni), i Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str. 262.

²⁷⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

pod zapovjedništvom jednog dočasnika kako bi odsjekao odstupnicu ovim partizanskim snagama, ali je ova ophodnja upala u zasjedu postavljenu u muslimanskom dijelu sela Pridjel i pri tom je potpuno raspršena. Partizanske grupe gonile su jednog domobrana iz ophodnje do same pruge, kada je naišla druga željeznička kompozicija. Domobran je pokušao uskočiti u vlak, ali se pritom okliznuo, pao pod kotače i na mjestu ostao mrtav. Još jedan domobran iz ove ophodnje nestao je i po svoj je prilici bio zarobljen od strane partizana.²⁸⁰

Sljedećeg dana, 30. siječnja prikupili su se svi dijelovi njemačke 697. pješačke pukovnije i *Borbena grupa Istok* ubrzala je napredovanje. Na desnom krilu grupe nalazila se njemačka 697. pješačka pukovnja, čija je I. bojna napredovala lijevom obalom Spreče, a preostale dvije desnom obalom.²⁸¹ S obzirom da na desnoj obali nije bilo partizanskih postrojbi, a da su se na lijevoj obali nalazile samo slabije partizanske snage koje su pred Nijemcima ubrzano odstupale dublje u planinu Ozren, desno krilo grupe brzo je napredovalo i 697. pješačka pukovnja u prijepodnevnim se satima spojila s ustaškom XIII. djelatnom bojnom u Karanovcu. Ustaška XIII. djelatna bojna, kojom je zapovijedao ustaški satnik Stier i koja je ukupno brojala 211 vojničara, držala je odsjek od Sočkovačkog mosta na Spreči do Boljanića te je od ranih jutarnjih sati izmjenjivala pješačku vatru s partizanima, ali nijedna strana nije poduzimala napadna djelovanja. U nekoliko navrata zrakoplovstvo NDH bombardiralo je neprijateljske rovove na obroncima Grabove Kose i Ilijinog Brda, ali bez nekoga posebnog učinka. Ustaška je bojna u 13 sati krenula u nasilno izviđanje prema selu Sočkovac i sukobila se s partizanima koji su se utvrdili u Ciglanu i na okolnim kosinama. Na ove postave otvorena je vatra iz lakog topništva, čiji je učinak bio slab zbog slabe preglednosti. Na željezničkoj pruzi kod Sočkovačkog mosta u 16 sati iskrcale su se dvije njemačke satnije koje su nakon kraće borbe zauzele Ciglanu i tu se utvrdile. Oko 25 partizana maskiranih u bijele plahte pokušalo se prebaciti preko Spreče prema selu Stjepan Polje, ali je ovaj pokušaj spriječila ustaška XIII. djelatna bojna. Ustaše su u ovoj borbi imale jednoga poginulog i četvoricu ranjenih, dok su partizanski gubici nepoznati. Nešto prije toga ustaški satnik Stier izvijestio je da je jedna njegova ophodnja uhvatila u Stjepan Polju Ismeta Kapetanovića i da su kod njega pronađene tri puške, četiri lovačke puške, dvije bombe, jedan pištolj, sanduk s cigaretama te različita vojna oprema, ali se naknadno ispostavilo da je riječ o njegovu mlađem bratu Dervišu koji se htio pridružiti Ozrenskom odred. Derviš Kapetanović sljedećeg je dana sproveden u župsko redarstvo u Slavonskom Brodu. Druge dvije bojne njemačke 697.

---

²⁸⁰ Isto.

²⁸¹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 159.

pješачke pukovnije toga dana nisu imale dodira s neprijateljem i razmjestile su se u Gračanici.²⁸²

Na lijevom krilu *Borbene grupe Istok* nalazila se njemačka 750. pješачka pukovnija i napredovanje na ovom pravcu išlo je nešto sporije. Uzrok tome bio je uz puno lošije prometnice i jači otpor partizanskih postrojbi. Napad 750. pješачke pukovnije otpočeo je nakon topničke pripreme, za koju je zapovjednik Ozrenskog odreda Todor Vujasinović izjavio da je to bila *takva paljba kakvu ja dotad nikad nisam čuo*.²⁸³ Dvije čete partizanskog 4. bataljona pred ovim su se napadom povukle iz Milinog Sela prema Katanićima, što je otvorilo put njemačkoj I. bojni 750. pješачke pukovnije prema manastiru Ozren koji je i zauzela prije pada mraka.²⁸⁴ Međutim, na puno jači otpor naišla je njemačka III. bojna 750. pješачke pukovnije koja je trebala napredovati pravcem Turija – Seljište – Simičići. Ovaj pravac branili su dijelovi Udarnog bataljona koji su sačekali da im se Nijemci približe i kada su se našli na otvorenom prostoru, otvorili su jaku pušчанu i strojničku vatru, što je njemačku III. bojnu prisililo da se vrati na svoj početni položaj u selo Turija.²⁸⁵

Tijekom 30. siječnja *Borbena grupa Zapad* nije naišla na jači otpor, ali je njezino napredovanje svejedno bilo usporeno uslijed velikog snijega i hladnoće. Njezina središnja kolona sukobila se s partizanskom 1. četom 1. bataljona na području Krsno Polje – Krešnići, pri čemu su Nijemci imali dvojicu poginulih i dvojicu ranjenih, dok su partizanske gubitke procijenili na 25 – 30 poginulih.²⁸⁶ Domobranska I. bojna 15. pješачke pukovnije toga je dana prešla u sastav Zaprečne grupe Doboj, osim njezine 3. satnije koja je ostala pod zapovjedništvom *Borbene grupe Zapad* i razmještena je na njezino lijevo krilo. Domobranska II. bojna iz iste pukovnije postavljena je za prethodnicu desne kolone i tijekom dana bez borbe je dosegla crtu Blizna – Joševac – Bobetići – Bakotički Vis (kota 603).²⁸⁷ Međutim, kod sela Smrdina jedna je grupa partizana uspjela zarobiti opskrbnu kolonu domobranske II. bojne u čijoj pratnji nalazila dva domobrana i nekoliko civila. Partizani su pritom zarobili 12.000 puščanih naboja.²⁸⁸

---

²⁸² HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

²⁸³ Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str. 262.

²⁸⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

²⁸⁵ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 161.

²⁸⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁸⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 118.-126., 15. pješачka pukovnija, Op. br. 87/42., 5. ožujak 1942, Bojna relacija za mjesec veljaču 1942.

²⁸⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

Desno od *Borbene grupe Zapad*, ustaška bojna Francetić čistila je područje Pašin Konak – Svinjašnica – Stog. Izviđački zrakoplovi izvijestili su da se stanovništvo iz sela u okolici Trbuka i Maglaja, kao i iz Rovina kraj Lukavca, nalazi u paničnom bijegu prema planini Ozren.²⁸⁹

Na odsjeku *Zaprečne grupa Doboj*, III. pohodna bojna Hrvatske legije nastojala je popraviti svoj položaj i zauzela je dio sela Zarani južno od pruge, a napad partizanske 2. bojne kod sela Suho Polje je odbijen. Gubici III. pohodne bojne Hrvatske legije u ovim borbama bili su jedan poginuli i dvojica ranjena. Domobranska V. bojna 1. pješačke pukovnije, koja je držala postav na Glavici, pokušala je zauzeti Selište, ali je odbijena jakom pješačkom vatrom i tom je prilikom jedan domobran poginuo, a trojica su ranjena. Pri izvlačenju ranjenika naknadno je još jedan domobran ranjen. Predstraža u selu Jovak pojačana je na 50 domobrana i dva časnika.²⁹⁰

Njemačka I. i III. bojna 697. pješačke pukovnije prikupljale su se 31. siječnja na prostoru Boljanić – Sočkovac i toga dana nisu napadno djelovale, a II. bojna iste pukovnije ostala je s pukovnijskim pozadinskim jedinicama u Gračanici. Stanovništvo srpskih sela u velikom je broju bježalo u dubinu planine Ozren, dok je partizanski 3. bataljon odstupio prema selu Konopljište.²⁹¹ Na lijevom krilu *Borbene grupe Istok* domobranska 3. satnija 3. pješačke pukovnije smijenila je u 11,30 sati njemačku I. bojnu 750. pješačke pukovnije s postava kod manastira Ozren, domobranska 2. satnija iste pukovnije razmještena je u selo Kakmuž, a domobranska 1. satnija u Kataniće. Njemačka I. bojna 750. pješačke pukovnije nastavila je u 13,30 sati napredovanje prema selu Lazarevići, dok je III. bojna 750. pješačke pukovnije nakon neuspjeha od proteklog dana odustala od zadanog pravca Turija – Seljište – Simičići i skrenula na slabije branjen pravac prema Milinom Selu, Stuparima i dalje prema Bosanskome Petrovom Selu. Time je razmak između dviju borbenih grupa još više povećan, a partizanske su snage obranile za njih najosjetljiviji pravac i zapovjedno mjesto u Brezici, čime su sačuvale prostor za slobodnije djelovanje. S tim u svezi pukovnik Gustović uputio je zapovjedništvu 718. pješačke divizije sljedeće upozorenje:

Skrećem pažnju na činjenicu da do sada pobunjenički udarni bataljon još nije stupio nigdje u akciju i postoji bojazan da će se odmetnici po prolazku njemačkih četa prikupiti u centru planine i odatle ponovno vršiti napade u pravcu svojih sela, koja su sada zauzeta.

---

²⁸⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁹⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

²⁹¹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 164.

*Time bi cilj Ozrenske operacije po mišljenju ovoga stožera bio promašen. Bolje bi bilo da se akcija čišćenja izvodi sporije, ali zato radikalnije sa dubljim prodiranjem u masiv Ozren planine i razbijanjem njihovih četa koje do sada još nisu stupile u akciju. Ako ovako ne bude postupljeno imat će naše čete u dogledno vrijeme po odlasku njemačkih četa opet istu situaciju, koja je bila i prije, ako ne još i gore.*²⁹²

Borbena grupa Zapad u napredovanju od 31. siječnja nije naišla na značajniji otpor, osim na njezinu lijevom krilu, gdje je domobranska 3. satnija 15. pješačke pukovnije tijekom svog napredovanja naišla na utvrđene partizanske snage u selu Nedići. Partizani su bili dobro prikriveni i domobrani ih nisu zamijetili sve dok nije na njih otvorena vatra iz neposredne blizine. Razvila se oštra borba u kojoj je domobranska 3. satnija uspjela izbaciti partizane iz sela, a nakon toga je zauzela i kotu 364. Na desnom krilu domobranska II. bojna 15. pješačke pukovnije ušla je u selo Pilipovo, gdje se u zgradi tamošnje škole bilo smjestilo zapovjedništvo partizanskog 1. bataljona. Selo je zauzeto bez borbe, a zarobljena su četiri naoružana i 12 nenaoružanih partizana te pismohrana partizanskog bataljona.²⁹³ Podpukovnik Eiblinger u svom izvješću iznosi gubitke skupno za čitavu grupu, ali s obzirom da je borbu toga dana vodila samo 3. satnija 15. pješačke pukovnije, možemo pretpostaviti da su svi navedeni gubici pripadali ovoj satniji. Prema ovom izvješću smrtno su stradala dvojica domobrana (od kojih jedan časnik s činom satnika), a dvojica su ranjena, dok se za partizane gubici nisu mogli precizno iskazati.²⁹⁴

Glavnina ustaške bojne Francetić prebacila se 31. siječnja na lijevu stranu rijeke Krivaje, a na desnoj strani ostali su samo manji dijelovi pojačani milicijom koji su nastupali u pravcu brda Podsjelovo.²⁹⁵ Kako bi zaustavili ovo napredovanje, partizani su ubacili u pozadinu milicije jednu grupu od 40 ljudi pod zapovjedništvom Jefe Blagojevića, zapovjednika Vozučke čete iz sastava 4. bataljona. Ova je grupa u noći s 31. siječnja na 1. veljače počela paliti muslimanska sela, na što se je milicija počela povlačiti jer su njezini pripadnici većinom dolazili upravo iz ovih sela.²⁹⁶

U noći s 30. na 31. siječnja partizanski 2. bataljon napao je na postav III. pohodne bojne Hrvatske legije kod sela Zarani. Dio njezine 9. satnije potisnut je izvan sela, ali su u protunapadu vraćeni svi izgubljeni položaji. Kako je ovaj postav ostao izložen neprijateljskoj

²⁹² HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

²⁹³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 118.-126., 15. pješačka pukovnja, Op. br. 87/42., 5. ožujak 1942, Bojna relacija za mjesec veljaču 1942.

²⁹⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁹⁵ Isto.

²⁹⁶ Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str. 270.-271.

vatri s više strana, za što je podpukovnik Krumenacker okrivio lijevog susjeda ustašku XIII. djelatnu bojnu, jer se ova utvrdila iza željezničkog nasipa i nije se pomicala s mjesta. Stoga je zapovjedio da se njegova 9. satnija povuče iza željezničke pruge, a da se kuće u selu zapale kako bi se dobio čist i brisan prostor ispred novih postava bojne. S obzirom na brojno stanje ustaške XIII. djelatne bojne i dužinu njezina odsjeka od oko deset kilometara, te da je u Sočkovac tog dana upućena njezina 25. satnija, čije je brojno stanje bilo 61 vojničar, teško da se i moglo očekivati da ova bojna poduzima bilo kakva napadna djelovanja. Osim toga ustaška bojna imala je tijekom prethodne noći pet lakših slučajeva smrzavanja. Na ostalim dijelovima odsjeka Zaprečne grupe Doboj bilo je relativno mirno, jače ophodnje slane su jedino s postava na Glavici prema Selištu, pri čemu je jedan domobran ranjen.²⁹⁷

Tijekom čitavoga sljedećeg dana padao je gust snijeg što je u velikoj mjeri ograničilo borbena djelovanja. *Borbena grupa Istok* stoga se 1. veljače zadržala na dosegnutim položajima i toga dana nije imala dodira s neprijateljem.²⁹⁸

Lijeva je kolona *Borbene grupe Zapad* usprkos nevremenu napredovala do sela Riječica i zauzela ga bez borbe. Jedna manja partizanska grupa koju je predvodio zapovjednik partizanskog 1. bataljona Božo Spasojević, pokušala je postaviti zasjedu iznad sela Beljića i napasti pozadinu desne kolone, ali su njemačke snage razbile ovu grupu.²⁹⁹ Podpukovnik Eiblinger ne iznosi daljnje pojedinosti, već samo navodi da je deset partizana strijeljano, uključujući tu i zapovjednika 1. bataljona Spasojevića, a da se dodatnih 70 partizana predalo.³⁰⁰ Desna je kolona nakon toga dosegla selo Petroviće i tu zanoćila.

Na području *Zaprečne grupe Doboj* nije bilo značajnijih zbivanja. Tog je dana povučena u Tuzlu domobranska 13. satnija 8. pješačke pukovnije koja je bila priključena njemačkoj III. bojni 750. pješačke pukovnije. Njezin zapovjednik, satnik Kolaković izvijestio je zapovjedništvo domobranske 8. pješačke pukovnije da već dva dana nije primio nikakvu hranu, a da od Nijemaca ne može dobiti nikakvih sljedovanja. Osim toga, da je njegova satnija preko noći ostavljena na otvorenome, dok je njemačka bojna razmještena po seoskim kućama. Iz tih je razloga zapovjednik domobranske 8. pješačke pukovnije zapovjedio da se satnija istoga dana vrati u sastav matične postrojbe.³⁰¹

---

²⁹⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

²⁹⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

²⁹⁹ Isto i Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str. 274.

³⁰⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

³⁰¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

Ustaška bojna Francetić i nadalje je čistila prostor duž doline Krivaje. Dvije satnije iz ove bojne upućene su u selo Kamensko, udaljeno 31 km jugoistočno od Zavidovića, jer su se tamo navodno ponovno počele okupljati skupine ustanika. Ustaška bojna Francetić i narednih se dana zadržala na prostoru doline Krivaje, ali više nije bila vezana uz operaciju "Ozren", već je čistila prostor uz željeznički prugu prema Olovu. Nakon toga dvije satnije ostale su u Vozući, gdje su čekale da ih smjene domobranske postrojbe, a preostale su u noći s 3. na 4. veljače prebačene željeznicom u Sarajevo.³⁰²

Borbena grupa Istok dosegla je 2. veljače crtu selo Maljani – kota 269 – Visoki Cer – Topolovići (Topalovići), a *Borbena grupa Zapad* selo Čolići – Lazukići – Striježevica, čime je zatvoren trokut između rijeka Bosne i Spreče.³⁰³ Međutim u okruženju više nije bilo značajnijih partizanskih snaga jer se partizanski 2. bataljon pravodobno izvukao iz okruženja na područje oko sela Konopljište.³⁰⁴

Pukovnik Gustović zapovjedio je da se toga dana dio domobranske I. bojne 15. pješačke pukovnije koja se nalazi u Maglaju (dvije satnije) pojača s domobranskom 19. satnijom 1. pješačke pukovnije i uputi na zauzimanje sela Brezice, ali je u 12,25 sati pukovnik Mravinac, zapovjednik 1. pješačke pukovnije, izvijestio da je 19. satnija odbila poslušnost i da ne želi izvršiti pokret jer su već više od tri mjeseca na vježbi. Gustović je zapovjedio Mravincu da ima odmah uhititi sve časnike iz ove satnije, svakog desetog domobrana i dočasnika smjesta strijeljati, a ostatak satnije razoružati i postupiti prema zakonu. Kao zamjenu za 19. satniju Gustović je iz Doboja željeznicom uputio domobransku 3. satniju 4. pješačke pukovnije. U 14,25 sati pukovnik Mravinac je izvijestio da je umirio pobunjenu satniju, koja se stavila pod zapovjedništvo I. bojne 15. pješačke pukovnije i u 16 sati krenula prema Brezici. Na ostalim područjima *Zaprečne grupe Dobj* bilo je mirno, jedino su domobranska V. bojna i III. pohodna bojna Hrvatske legije 1. pješačke pukovnije izvršile zajednički pretres sela Joševo i Jovak, za koje je ustanovljeno da su ih partizani u potpunosti napustili. Predstraža u Jovku dodatno je utvrđena iskapanjem rovova oko sela. Iz ustaške XIII. djelatne bojne javili su da im se predalo 120 pobunjenika bez oružja.³⁰⁵

Borbena grupa Istok produžila je 3. veljače napredovanje prema Doboju. Njemačka 750. pješačka pukovnija dosegla je crtu Suho Polje – Jovak – Vrtlić – Selište i tijekom tog

---

³⁰² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

³⁰³ Isto i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 118.-126., 15. pješačka pukovnija, Op. br. 87/42., 5. ožujak 1942, Bojna relacija za mjesec veljaču 1942.

³⁰⁴ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 167.

³⁰⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

napredovanja dvojica partizana smrtno su stradala, a zarobljeno je ih je 69. Njemačka 697. pješačka pukovnija napredovala je do Doboja bez borbe i istoga je dana izišla iz sastava *Borbene grupe Istok* te je već sutradan upućena željeznicom u sastav svoje matične divizije.³⁰⁶

Slično stanje bilo je i na području djelovanja *Borbene grupe Zapad*. Njemačka 738. pješačka pukovnija napredovala je prema Doboju uz vrlo slab otpor malobrojnih partizanskih snaga, koje su nastojale izvući se između njemačkih nastupnih kolona, što im je uvelike i uspijevalo. Tijekom tog napredovanja *Borbena grupa Zapad* izvijestila je da ima 42 zarobljenika, zaplijenjene su četiri puške, a spaljen je jedan partizanski logor s brzoglasnim uređajima sjeverno od kote 378.

Područje kojima su prošle ove dvije borbene grupe trebale su zaposjesti postrojbe *Zaprečne grupe Doboj*. Tako je zapovjednik ustaške XIII. djelatne bojne 3. veljače rasporedio svoju 25. satniju u Sočkovac, 23. satniju u Karanovacu, a 6. satniju u Boljanić. Domobranska I. bojna 15. pješačke pukovnije (dvije satnije iz svog sastava s pridruženom 19. satnijom 1. pješačke pukovnije) nastavila je napredovati prema Brezici i izvijestila je da ima dosta zarobljenika, većinom mlađe osobe, ali bez oružja. Domobranska III. bojna 5. pješačke pukovnije trebala je zaposjesti sela Ivanovići i Lazići, ali su predvečer naišli na jak otpor partizana kod sela Narančići i Radići i povukli se na crtu selo Potočani – Bajića Brdo (kota 400).³⁰⁷

Karta 7. Raspored snaga Zaprečne grupe Doboj tijekom operacije "Ozren II."

Završetak operacije i partizanski protunapad, 4. – 9. veljače

Tijekom 4. veljače 1942. svi dijelovi 718. pješačke divizije dosegli su Doboj, čime je operacija "Ozren II." za njemačke postrojbe završena. Njemačka 697. pješačka pukovnija već je otpočela s ukrcajem i prebacivanjem, dok će se 718. pješačka divizija vratiti u svoja posadna mjesta tijekom 5. i 6. veljače. Kao što je već navedeno, i dijelovi ustaške bojne Francetić napustili su ovo područje i u noći s 3. na 4. veljače prebačeni su željeznicom u Sarajevo.³⁰⁸

---

³⁰⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

³⁰⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

³⁰⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

U izvješću od 1. veljače zapovjednik domobranske 8. pješačke pukovnije navodi da je: *Akcija Nijemaca površna, od strane naše nedovoljno pripremljena te stoga nedovoljno efikasna. Reakcija na pomolu.*³⁰⁹ Ova kratka ocjena doista dobro sažima stanje na području izvođenja operacije. Ozrenski je odred bio snažno pogođen ovom operacijom i velikom dijelu njegovih pripadnika činilo se da se nalaze u bezizglednom položaju, koji je dodatno otežavao velik broj izbjeglica. Pojedine skupine počele su zahtijevati od zapovjedništva odreda da se krene u proboj preko Olova i Han-Pijeska kako bi se pridružile četničkim postrojbama, dio je htio u proboj prema Romaniji, a jedan dio pripadnika već je počeo napuštati odred i vraćati se svojim kućama. Međutim, kada su počeli pristizati izvještaji da se Nijemci povlače, zapovjednik odreda Todor Vujasinović uspio je suzbiti paniku i ponovno uspostaviti nadzor nad većinom postrojbi. Nakon toga su u zapovjedništvu odreda donijeli zapovijed da se odmah krene u protunapad kako bi se ponovno zauzeli stari položaji. Partizanski Udarni i 4. bataljon tako su dobili zapovijed za protunapad na odsjeku od sela Katanići do manastira Ozren, 3. bataljon od manastira Ozren do Boljanića, a 2. bataljon trebao je vratiti svoje položaje od sela Suho Polje i Lipac do Trbuka.³¹⁰

Udarni i 4. bataljon najprije su zajednički napali na domobranksu posadu u Katanićima, koja se sastojala od 102 domobrana iz 1. satnije 3. pješačke pukovnije pojačane s devet domobrana iz sestriinske 4. satnije s jednom teškom strojnicom. Napad je počeo između 18,15 i 18,30 sati i domobranci su pružali jak otpor te su uspjeli zadržati partizanski napad sve dok se jedna grupa partizana nije uspjela ubaciti u pozadinu 1. voda, koji je držao južni i jugozapadni rub sela. Oko 19 sati partizani su se probili u samo selo gdje su se razvile borbe prsa u prsa. Borbe su se vodile do 21 sat nakon čega je domobranksa posada rasturena i koristeći okrilje mraka po grupama se povukla prema manastiru Ozren. Do manastira se uspio probiti 51 domobran te poručnici Petar Račan i Živko Kraljić. Zarobljeni su zapovjednik satnije, satnik Osman Mehmedbegović, poručnik Hugo Vernić te 56 domobrana. Od domobrana koji su došli u manastir Ozren jedan je bio ranjen hladnim oružjem u ruku, a nekolicini domobrana isječeno je odijelo u međusobnom gušanju s partizanima. Naknadno je iz partizanskog zarobljeništva pušteno 39 domobrana, dok za sudbine satnika Mehmedbegovića, poručnika Vernića i 17 domobrana nemam daljnjih podataka.³¹¹ Zapovjednik Ozrenskog odreda Todor Vujasinović u svojoj knjizi navodi podatak da je u borbama smrtno stradao jedan

---

³⁰⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2126 (ZM 53b/6), snimak 170., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 1. II. 1942.

³¹⁰ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 171.-172.

³¹¹ Isto, str. 173.-174., i HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

domobranski časnik i 30 domobrana, dok nešto kasnije u istom radu tvrdi da su ovi domobrani strijeljani iz osvete.³¹²

Na dijelu bojišnice koji je čistila *Borbena grupa Zapad*, domobranska III. bojna 5. pješačke pukovnije ponovno je u ranim jutarnjim satima 4. veljače krenula na Ivanoviće, a napad je podupirala i domobranska 1. satnija iz sastava I. bojne – *Bojne branitelja Višegrada* 4. pješačke pukovnije koja se kretala pravcem Lanište – Jazovac – Ilijin Grob – Ivanovići.³¹³ Međutim, na ovo područje već su se vratile partizanska 2. i 3. četa 2. bataljona koje su postavile zasjedu domobranskoj 1. satniji kod Ilijina Groba i prisilile je na povlačenje.³¹⁴ Domobrani su se povlačili u neredu i u Vrtlicima su povukli sa sobom i dijelove domobranske V. bojne 1. pješačke pukovnije. Povlačenje je zaustavljeno u Selištima, gdje su se pod zaštitom domobranske V. bojne prikupili raspršeni dijelovi 1. satnije, a kao pojačanje upućeni su joj preostale satnije iz sastava *Bojne branitelja Višegrada*, osim njezine 3. satnije koja se u tom trenutku nalazila u Maglaju. Zbog ovog povlačenja je zastao i napad domobranske III. bojne 5. pješačke pukovnije koja se približila Ilijinu Grobu i Ivanovićima na 500 – 600 metara. Dalje nisu mogli napredovati zbog jake neprijateljske vatre koja je osobito ugrožavala lijevi bok bojne, to jest dolazila je iz smjera kojim je trebala napredovati 1. satnija *Bojne branitelja Višegrada*. Oko 16 sati partizani su krenuli u napad i na III. bojnu 5. pješačke pukovnije te ju potisnuli natrag na početni postav. *Bojna branitelja Višegrada* u međuvremenu je dovršila prikupljanje, uključujući tu i njezinu 1. satniju, te ponovno je krenula u napad istim zadanim pravcem i uspjela vratiti selo Vrtlić i Lanište, nakon čega je zanoćila na Jazovcu. U protunapad je krenula i domobranska III. bojna ojačana jurišnim vodom iz sastava I. bojne 5. pješačke pukovnije. Kada je domobranska III. bojna izbila pred samo selo Ivanovići, dočekala ju je izuzetno jaka strojnička vatra i sam je zapovjednik bojne, bojnik Cviljušić, izbrojao šest teških strojica na protivničkoj strani. Partizani su smjesta počeli zaobilaziti lijevo krilo bojne i ubacivati se u njezinu pozadinu, čiji je položaja zbog toga, a i zbog pada mraka postao neodrživ, te je bojna odstupila u manjim grupama prema

---

³¹² Todor Vujašinić, *Ozrenski partizanski odred*, str. 280. i 285.

³¹³ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini. Domobranska 1. satnija nalazila se u sastavu I. bojne, 4. pješačke pukovnije, koja je nosila počasni naziv *Bojna branitelja Višegrada*. Ovaj naziv udijeljen joj je zbog zasluga u obrani Višegrada tijekom rujna 1941. godine. Bojna branitelja Višegrada stavljena je 4. veljače 1942. na raspolaganje zapovjedniku 5. pješačke pukovnije, pukovniku Mateši i od nje se puno očekivalo, ali je nakon ovog neuspjeha Mateša izjavio: "Čuvena 'Višegradska' bojna ovdje nije osvjetlala obraz i nije opravdala nade, koje su na nju polagane."

³¹⁴ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 178.

Potočanima i Šibovima, što je pokrивao jurišni vod I. bojne. Domobranski gubici u ovoj borbi bili su dvojica poginulih i petorica nestalih, svi iz jurišnog voda I. bojne.³¹⁵

Na pravcu napredovanja domobranske I. bojne 15. pješačke pukovnije otpor je bio puno slabiji, samo slaba puščana vatra bez izravnog dodira s neprijateljem. Bojna je uspjela doći na tri kilometra od sela Brezice, ali je zbog dva metra visoka snijega i guste magla bile prisiljena obustaviti daljnje napredovanje i povukla se u selo Pilipovo. Kako u tom trenutku u Brezicama nije bilo značajnijih partizanskih snaga, propuštena je prilika da se zauzme zapovjedno mjesto Ozrenskog odreda, što bi zacijelo dodatno poljuljalo već narušen moral partizanskih snaga i pitanje je da li odred u tom slučaju bio sposoban tako brzo organizirati protunapad.³¹⁶ Sljedećeg je dana bojna trebala obnoviti napredovanje prema Brezicama, ali je sutradan došla zapovijed da se domobranska I. bojna ima povući u Maglaj, odakle će se prebaciti u Zavidoviće i vratiti natrag u sastav matične postrojbe.³¹⁷

Toga je dana jedna satnija iz sastava IV. bojne 1. pješačke pukovnije zauzela Đurkin Krst (kota 636) i Krčmaricu (kota 682) bez borbe.

Ujutro 5. veljače nazvao je zamjenik zapovjednika *Bojne branitelja Višegrada*, satnik Zdenko Schreiber pukovnika Matešu i izvijestio ga da je veći dio bojne bez njegova znanja napustio položaj i uputio se prema Doboju. Pukovnik Mateša osobno se uputio u Doboj i nešto prije 11 sati uspio je okupiti njezine razbježale dijelove u dvorištu "Pavelićeva doma". Nakon kraćeg govora uputio je bojnu u Vrtlić, gdje se nalazio ostatak bojne pod zapovjedništvom satnika Schreibera. Zapovjedništvo 4. pješačke divizije o ovim je događajima II. domobranskom zboru poslalo slijedeće izvješće:

Operacija u trouglu sinoć prekinuta. Operacija razvijala se u toku noći i dana kako slijedi:

I/4. (bez 1 sata) koja je napadala Lanište i ovladala Jazovcem, povukla se je jutros pred svanuće, bez zapoviedi svog zapovjednika natrag ka Vrtličima i gotovo tri četvrtine tog djela bojne otišao je u Doboj, ostavljajući svog zapovjednika bojne sa jednom četvrtinom bojne na položaju kod Vrtlića. Zapovjednik divizije izvješten o tome događaju zapovjedio je ponovno vraćanje I/4. na položaj, koja se u međuvremenu bila raskrilila sa svojim časnicima po Doboju. Bojna je vraćena na položaj oko 11 sati i produžila napad na Lanište. U međuvremenu III. pohodna bojna Hrv. legije sa 23. satom 1. p.p. napadao je od Suhog Polja u pravcu Kamenka i bio obkoljen sa 3 strane jakim protivničkim snagama, a naročito

---

³¹⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vođenih u Ozren planini.

³¹⁶ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 184.

³¹⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vođenih u Ozren planini.

strojničkom vatrom. 1. vod 23. sata 1. p.p. upućen od Boljanića ka s. Orašju radi veze (s ustaškom XIII. djelatnom bojnom, op. A.O.) zarobljen sa 3 strojnice bez opaljenog metka. III./5. čekala je na svojim položajima Šibovi – Potočani (400) spremna za akciju u pravcu s. Ivanovići, ali obzirom na slab rad I/4. i III. pohodne bojne Hrv. legije, nije mogla preći u napad. Pobunjenici su svakim časom sve jači i drskiji. Obzirom na ovakvo stanje zapovjedjeno je bilo, a pošto još nije bio dobiven odgovor II. dom. sbora po traženju od sinoć (prošle noći) zapovjedjeno je da se I/3. sa prihvatom povuče na položaj Dugo Br. (374) – Krstac – s. Ilići – s. Topalovići – Ilijino Br. (294) s tim, da u povlačenju popali sva sela i da odvede svo muško stanovništvo. Jednovremeno zapovjedjeno je zapovjedniku 1. p.p. da obustavi akciju kombinovane I/15. u pravcu s. Brezići (Brezici, op.a.) i da dijelove te bojne vrati u Zavidović u sastav pukovnije, 3. sat 4. p.p. da vrati u Doboj, a svojim snagama da zauzme liniju: Papratine – 513 – Šib (369) – Brusnica (419) – Čolopek (609) – Đurkin Krst (636) – Njivice (546) i s. Maslovare i da nasloni svoje desno krilo na čete III/5. kod s. Lazići (384). Ova je mjera preduzeta zbog toga što Ozren pl. po njemačkim četama nije pročišćena i što su naše čete upućene da posjednu pojedine točke – gotovo svuda bile napadane nadmoćnijim pobunjeničkim snagama.³¹⁸

Bojna branitelja Višegrada obnovila je napad u 13,30 sati i nešto nakon 16,30 sati na zapovjednom mjestu domobranske 5. pješačke pukovnije začula se jaka vatra iz smjera Laništa koja se naglo približavala.³¹⁹ Satnik Schreiber izvijestio je da je bojna upala u neprijateljsku vatru u blizini Laništa (kota 277) i da su nakon toga domobrani počeli naglo odstupati. U selu Vrtlić bojna se ponovo prikupila i tu je uspjela zaustaviti daljnje napredovanje partizanskih snaga. Za to je vrijeme domobranska III. bojna 5. pješačke pukovnije stajala spremna za ponovni napad na Ivanoviće, ali kako se *Bojna branitelja Višegrada* i III. pohodna bojna Hrvatske legije toga dana nisu probile na zadanim pravcima, napad nije ni započinjala.

Zbog predaje 1. voda iz sastava 23. satnije 1. pješačke pukovnije, koji je držao postav u selu Orašje, u teškoj se situaciji našla i ustaška 6. satnija u Boljaniću. U sastavu 1. voda nalazila su se 43 domobrana i jedan časnik, a od težeg naoružanja raspolagao je trima stropicama.³²⁰ Njegovom predajom izgubljen je spoj između ustaške XIII. djelatne bojne i domobranske III. pohodne bojne Hrvatske legije te se ustaška 6. satnija, koja je brojala oko 60 vojničara, našla u poluokruženju. Kako bi održao svoj sadašnji položaj, ustaški satnik Stier

---

³¹⁸ Isto.

³¹⁹ Isto.

³²⁰ U istom izvješću pukovnika Gustovića navodi se i drugi podatak po kojem je vod bio snage 30 domobrana i tri strojnice.

zatražio je od zapovjedništva 4. pješačke divizije jednu satniju i podršku oklopnog vlaka. Pukovnik Gustović mogao mu je kao ispomoć uputiti samo oklopni vlak jer u pričuvi nije više imao slobodnih snaga. Očekivani partizanski napad ipak nije usmjeren na Boljanovac, već na Karanovac gdje je partizanski 3. bataljon prisilio ustašku 23. satniju da se povuče na svoj stari položaj oko željezničke postaje Karanovac.

Uslijed gubitka sela Katanić i partizanskog pritiska na ovom području, pukovnik Gustović zapovjedio je da se I. bojna 3. pješačke pukovnije povuče na crtu Ilijino Brdo (kota 294) – Topalovići – Ilići – Krstac – Dugo Brdo (kota 374). Prema istoj zapovijedi sve uporišne točke trebalo je osposobiti za kružnu obranu, a u povlačenju sve kuće spaliti, osim zgrade manastira i crkve u Ozrenu. Zapovjedništvo II. domobranskog zbora naknadno je izmijenilo ovu zapovijed i pukovnik Gustović donio je novu, po kojoj se jedino 1. satnija 3. pješačke pukovnije povlači na položaj Ilijino Brdo, dok su ostale satnije iz sastav I. bojne 3. pješačke pukovnije trebale ostati na svojim dotadašnjim položajima. Međutim, zapovjednik I. bojne već je bio postupio po prvobitnoj zapovijedi i područje oko manastira Ozren napustio je oko 17 sati 5. veljače. Manastir je odmah potom zauzeo partizanski 4. bataljon, koja se upravo prikupljala na ovom području i namjeravala je napasti ovaj položaj kad padne mrak.³²¹

U noći s 5. na 6. veljače povučena je *Bojna branitelja Višegrada* na odmor i sređivanje u Doboj jer je procijenjeno da nije u stanju držati dodijeljeni joj odsjek. Partizanski 2. bataljon smjesta je izvršio napad na oslabljene domobranske položaje na odsjeku Jovak – Joševo – Selišta – Vrtlići – Brđani. Oko 8 sati zauzeta su Selišta, u 9,25 sati i Vrtlići, a domobranske su se posade iz ovih sela povukle prema Glavici pod zaštitom topničke vatre. U 11 sati dijelovi domobranske V. bojne 1. pješačke pukovnije krenuli su u protunapad i vratili Selišta, dok Vrtliće nisu ni pokušali zauzeti jer je selo bilo previše istureno prema partizanskim položajima i suviše veliko da bi ga se lako moglo držati. U ovim borbama V. bojna imala je tri poginula i 11 ranjenih. Sela Jovak i Joševo uspješno je obranila III. pohodna bojna Hrvatske legije. Zapovjednik 5. pješačke pukovnije izvijestio je predvečer da su III. bojna 5. pješačke pukovnije, V. bojna 1. pješačke pukovnije, *Bojna branitelja Višegrada* i III. pohodna bojna Hrvatske legije fizički i moralno potpuno iscrpljene, te da o daljnjem napadu ne može biti ni govora, ističući pritom da je borbena sposobnost *Bojne branitelja Višegrada* trenutačno minimalna. Pukovnik Mateša stoga je predložio da se odustane od daljnjih napadnih djelovanja i da se prijeđe u obranu s čime se složio i pukovnik Gustović.

---

³²¹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 174.

Zapovjednik ustaške XIII. djelatne bojne odlučio je 6. veljače povući 6. satniju iz Boljanića na željezničku postaju Boljanić, s time da je pola satnije uputio kao pojačanje 25. satniji u Sočkovcu. S ovim pojačanjem ustaška posada u Sočkovcu narasla je na 90 vojničara. Na odsjeku domobranske I. bojne 3. pješačke pukovnije toga dana, 6. veljače, nije bilo borbenih djelovanja.³²²

U ranim jutarnjim satima 7. veljače partizanski 3. bataljon napao je na postav pojačane ustaške 25. satnije u Sočkovcu. Ustaška satnija utvrdila se u zgradi Ciglane koju su oko podneva partizani u potpunosti okružili. U 14,40 sati ustaški satnik Stier zatražio je od zapovjedništva 4. pješačke divizije da mu se žurno uputi jedna jaka satnija, kako bi tijekom noći zaštitio Gračanicu i kako bi se ujutro mogao probiti sa svojim snagama do Ciglane, te da se pod njegovo zapovjedništvo stavi jedan oklopni vlak. Pukovnik Gustović odobrio je ovaj zahtjev i u 16,10 sati uputio je ustaškoj posadi u Sočkovcu na ispomoć jednu satniju III. pohodne bojne Hrvatske legije i oklopni vlak br. 1. Partizani su u međuvremenu pokušavali nagovoriti ustašku 25. satniju na predaju. Oko 13 sati predložili su posadi u Ciglani da položi oružje, a zauzvrat će im omogućiti slobodan prolaz. Iako je ustaška posada ostala bez časnika i bila je pri kraju sa streljivom, ovaj je prijedlog odbijen. Visok snijeg, brisani prostor ispred dobro utvrđena postava u Ciglani i izmorenost desetodnevnim borbama nisu išli u prilog napadaču, tako da su predvečer obnovljeni pregovori. Na njima je dogovoreno da ustaška posada napusti položaje u Ciglani, a zauzvrat joj je omogućen slobodan prolaz pod punim naoružanjem.³²³ Time se ustaška XIII. djelatna bojna u cijelosti našla na položajima koje je držala prije početka operacije.

Partizanske su snage svom snagom napale i lijevog susjeda ustaške XIII. djelatne bojne. Oko 18 sati dijelovi partizanskog 3. i 4. bataljona zajednički su napali na postave domobranske I. bojne 3. pješačke pukovnije po čitavoj njezinoj dužini, ali su svagdje bili odbijeni bez gubitaka na domobranskoj strani.³²⁴

Toga je dana, 7. veljače s bojišta izvučena i III. pohodna bojna Hrvatske legije, a njezin odsjek preuzela je V. bojna 1. pješačke pukovnije, osim položaja kod željezničke postaje Suho Polje koji je zaposjela 1. satnija 5. pješačke pukovnije. Sela Joševo i Suho Polje napuštena su i spaljena, a glavnina III. pohodne bojne Hrvatske legije upućena je na odmor u Doboj, osim već spomenute satnije koja je upućena u Gračanicu na ispomoć ustaškoj bojni.

---

³²² HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

³²³ Isto i Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 175.-176.

³²⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

Partizanski 2. bataljon to je smjesta iskoristio i pojačao napade na ovom odsjeku. Ovim je napadom domobranska posada u selu Jovak dovedena u gotovo potpuno okruženje i jedva se izvukla na postav Glavica, a partizanski napad tu je i zaustavljen.³²⁵

Pod jakim pritiskom našli su se i položaji u Šibovima i Pridjelu koje je držala domobranska III. bojna 5. pješačke pukovnije. Pridjel je zauzet, a posada se razbježala bez da je pokušala pružiti ozbiljniji otpor. Pukovnik Gustović zapovjedio je da se časnici koji su vodili obranu Pridjela privedu u stožer 4. pješačke divizije, te uputio oklopni vlak br. 2. i 1. satniju 4. pješačke pukovnije radi protunapada na Pridjel. Ove su snage prispjele pred Pridjel 8. veljače u 5,45 sati, a dotada je ljudstvo koje se razbježalo prethodnoga dana prikupljeno, te je ponovno uspjelo ovladati muslimanskim dijelom sela. Nakon toga domobranska je posada iz Pridjela zajedno s pristiglim pojačanjima uspjela zauzeti i pravoslavni dio Pridjela, ali samo nakratko. U 18 sati partizanski protunapad ponovno je potisnuo domobranske snage u muslimanski dio sela. Sutradan, 9. veljače domobranske snage krenule su u protunapad i ponovno zauzele pravoslavni dio sela, čime su obostrana napadna djelovanja na ovom odsjeku bojišnice okončana.³²⁶

Partizanski 3. i 4. bataljon obnovili su napad na postav domobranske I. bojne 3. pješačke pukovnije u noći s 8. na 9. veljače, ali bez uspjeha. Čitav odsjek domobranske I. bojne bio je dobro utvrđen i ojačan žičanim zaprekama, a utvrđene točke međusobno su se dobro podupirale strojničkom vatrom. Partizanski napad dodatno su otežavali visok snijeg i hladnoća, tako da je zapovjedništvo Ozrenskog odreda 9. veljače donijelo zapovijed o obustavi daljnjih napadnih djelovanja i prelasku jedinica u obranu radi sređivanja i odmora.³²⁷

Time je u potpunosti okončana operacija "Ozren II." koja u konačnici nije dovela do velikih promjena na bojišnici. Gotovo sve točke koje su izgubile tijekom ove operacije, snage Ozrenskog odreda uspjele su vratiti, osim Bosanskoga Petrovog Sela i Pridjela. Zapovjednik domobranske 4. pješačke divizije pukovnik Gustović iznio je sljedeću ocjenu operacije "Ozren II.":

Iskustva: u dubokom snijegu i velikoj hladnoći mogu voditi operacije ove vrste u planini – samo čete specijalno opremljene i izvježbane (skije, krplje, bijeli plaševi i.t.d.) s tim, da se pretrese detaljno svaka kuća i svaka jaruga, a iza četa koje izvode operaciju treba da idu čete, koje odmah zaposjedaju zauzetu i pročišćenu prostoriju. Velikih međuprostora između

---

³²⁵ Isto.

³²⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2126 (ZM 53b/6), snimak 241., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 9. II. 1942.

³²⁷ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 177.

pojedinih kolona ne smije biti, jer se pobunjenici provuku kroz isti. U Ozren Man. n. pr. pobunjenici su uspjeli da izvuku čak i svoj namještaj.

Nedostatci: Ozrenskom operacijom nije bila zahvaćena cijela prostorija Ozrena, (nego samo prigorje Bosne i Spreče). Sredina planine ostala je potpuno netaknuta i nepročišćena, a prigorje kroz koje su prolazile čete nije bilo temeljno pročišćeno. Dnevni ciljevi Njem. četa su bili preveliki, što je dovelo do toga da njem. čete i ako su ulagale nadčovječanske napore, nisu obično stizale da dostignu te ciljeve, i to u uskim marševskim kolonama.

- *odmetnici su uspjeli da se sklone ispred njem. kolona*
- *pobunjenici su se znatno ohrabрили i moralno podigli, uspjevši se izmaći njemačkom udaru i njihovom čišćenju*
- *uslijed velike hladnoće trebala je biti odgođena operacija*
- *slaba oprema naših domobrana*
- *slaba izvježbanost naših domobrana (na pr. u V. bojni 1. p. p. na postavu Glavica bilo je 170 domobrana pričuvnika, koji nisu nikada služili vojsku i 40 domobrana neboraca).³²⁸*

Prema izvješću pukovnika Gustovića oružane snage NDH u ovoj su operaciji pretrpjele sljedeće gubitke:

U ljudstvu:

- poginulih	42
- ranjenih	40
- nestalih i zarobljenih	141
- zadobilo ozeblina	18

U stoci:

- poginulih konja	4
- zarobljenih konja	6

U tvorivu:

- teških strojnica	3
- lakih strojnica	11
- pušaka	120
- ručnih bombi	60
- puščanih naboja	22.000
- brdskih kuhinja	5

---

³²⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svici D-2162 (ZM 53b/42) i D-2163 (ZM 53b/43), snimci 619.-640. i 5.-34., Bojna relacija o toku operacija vodjenih u Ozren planini.

Gustović u izvješću ukazuje na nesrazmjeran broj poginulih i ranjenih, tj. da je ovaj broj podjednak, što ukazuje na to da su se borbe vodile na izrazito bliskim razmacima, prsa u prsa. Za protivničke gubitke donosi samo podatak o približno 200 zarobljenika, dok za poginule i ranjene navodi da nisu poznati ni približno.³²⁹

Uspoređujući operaciju "Romanija" i "Ozren II." podpukovnik Eiblinger iznio je sljedeća opažanja:

I. ROMANISKA

a. – Nesklad, koji je nastao između četnika i partizana imao je povoljan odjek.³³⁰

Nastali nesklad vidno se dokazao:

1. – Za vrijeme samih operacija četnici i partizani nisu zajednički djelovali, već svaka grupa posebice za sebe.

2. – Nesklad između pomenutih grupa dokazan je time, što su prema dobivenim podacima prije početka same operacije partizani strijeljali 3 četnička vodje (častnika).

3. – Četnici su parlamentarnim izaslanicima pokušali, da se započete operacije prekinu. Po saznanju slučaj se desio kod 342. njem. divizije (kod Višegrada) i kod 738. njem. pukovnije, pri kojoj je četnički vodja Lalatović (biv. jug. nadporučnik) kao zarobljenik izjavio da je parlamentar.

Navodno su parlamentari došli s nalogom pregovarati sa Nijemcima, da se prekinu borbe, jer se oni (četnici) neće boriti protiv Nijemaca, već samo protiv domobrana i ustaša.

Koliko mi je poznato, akcija parlamentara nije uspjela, jer se je započeta akcija produžila po projektiranoj osnovi.

b. – VELIKI SNIJEG I ZIMA nepovoljno je uticalo na izvodjene operacija. Za cijelo vrijeme vladala je prosječna temperatura od -32 do 34 stupnja. Snijeg visine 1-1 ½ m. Ovo je imalo za posljedicu sporo napredovanje i veći broj smrzavanja.

c. – KRATKO VRIJEME. Operacija je projektirana sa trajanjem od 10 dana (15. do 25. siječnja) pri čemu se nije predvidjelo nepovoljno vrijeme (visoki snijeg i vel. zima). Usljed ovoga i nije vršeno detaljnije čišćenje, osobito viših terenskih i šumskih predjela, i time se pobunjenicima dala mogućnost da se povuku, kako bi se u dogledno vrijeme opet pojavili i produžili novom akcijom. Kratko vrijeme zahtijevalo je, da se akcije pretežno izvode uzduž cesta i bližih naselja uz ove. Ovo je osobito došlo do vidnog izražaja kod skupina koje su djelovale na slijedećim pravcima: Višegrad – Rogatica – Han-Pijesak, Zvornik – Srebrenica i

---

³²⁹ Isto.

³³⁰ Iako je operacije „Romanija“ zacijelo produbila podijele između četničkog i narodnooslobodilačkog pokreta, ovaj je razdor imao je dublje uzroke i otpočeo je puno prije.

Zvornik – Vlasenica – Milići. Dokaz za ovo je, da je Vlasenica odmah po završenoj akciji ponovo zauzeta od pobunjenika.

Nadalje kratko vrijeme trajanja operacije imalo je za posljedicu i to, da se sjeverna (kladanjska) skupina nije sastala sa južnom, t.j. onom koja je operirala preko Rogatice – Sokolca ka Olovu. Uslijed ovoga ostao je cijeli prostor sjev. zapad. od ceste: Sokolac – Han-Pijesak do u bližu okolinu Olova neraščišćen od pobunjenika.

d. – NEDOVOLJNA ZIMSKA OPREMA hrvatskog domobranstva imala je za posljedicu smrzavanja tako, da je jedna postrojba usljed znatno smanjenog brojčanog stanja (smrzavanje i poboljevanje) bila nesposobna za dalji pokret i ostala u Olovu kao posada, nemajući daljeg udjela u operaciji.

e. – NEPRIJATELJSKA PROMIDJBA živo djeluje ne žaleći ni velike materijalne žrtve. Slučaj spuštanja padobranaca kod Sokolca.

f. – NEDOVOLJNE POSTROJBE hrvatskog domobranstva, da se ostave u oslobođenim krajevima kao posade sigurnosti.

II. OZRENSKA OPERACIJA

a. – Pobunjeničku skupinu činili su pretežno partizani vodjeni od njihovih vodja.

b. – Pobunjenici u glavnom rečeno dali su slab otpor i to samo mjestimično. Tome je razlog:

- akcija uništavanja i čišćenja izvodjena je u glavnom samo uzduž predjela uz rijeku Bosnu i Spreču, dok je viši planinski dio Ozren pl. izostao. Tako s. Brezić (Brezice, op. A.O.) u kom se navodno nalazi najjača pobunjenička skupina (Udarna brigada) nije uopće stupila u akciju. Posljedica je toga bila, da su se pobunjenici još odmah u početku same akcije najvećim djelom povukli u više predjele Ozren planine, propuštajući njemačke i domobranske postrojbe u njihovom daljem prodiranju ka Doboju.

Ovo je jedan od glavnih razloga, što Ozrenska operacija nije dala one rezultate, koji su se mogli očekivati.

c. – Ostale činjenice kao: kratko vrijeme, vel. snijeg i zima, oprema i neprijateljska promidjba ispoljile su se u istoj mjeri kao i u Romaniskoj operaciji.

ZAKLJUČAK:

1. – ROMANISKA OPERACIJA: može se reći uspjela je u znatnoj mjeri:

- stvoren je razdor između četnika i partizana,

- dezorganizirano je vodjstvo i pojedine skupine pobunjenika, da postoji vjerovanje da za dogledno vrijeme neće djelovati kao jedna organizirana skupina po planskoj osnovi.

2. – OZRENSKA OPERACIJA nije uspjela, jer pobunjenici nisu dezorganizirani, već su se i dalje održali kao jedna homogena skupina u Ozren planini. Udarne brigade u s. Brezići, kao najjača (600) dobro opremljenih uopće nije ušla u akciju. Za vjerovati je, da će Ozrenska pobunjenička skupina u skoro vrijeme ponovno postati aktivno, kao i ranije, ako ne još i u jačoj mjeri.³³¹

Podpukovnik Eiblinger u ovom izvješću navodi da su njemačke snage u ovoj operaciji pretrpjele sljedeće gubitke:

- poginula 3
- ranjenih 6
- oboljelih 83

Isti izvor navodi da su partizani imali sljedeće gubitke:

- poginula 3
- zarobljenih 310

Zaplijenjeno je:

- pušaka 8
- pištolja 1
- eksploziva 30 kg
- mnoštvo stoke³³²

Todor Vujasinović navodi da je Ozrenski odred imao oko 60 – 70 smrtno stradalih, među kojima dvojicu zapovjednika satnija i zapovjednika 1. bataljona Božu Spasojevića, te 80 teže ranjenih. Velik broj krupne i sitne stoke, kao i velike zalihe kukuruza i pšenice, zaplijenjeni su od strane njemačkih snaga, a iz većine seoskih kuća odnošena je zimmica. Vujasinović navodi da je u zarobljeništvo odvedeno između 300 i 400 seljaka, a da se među njima nalazio samo manji broj partizana koji su se predali bez oružja. Ovi gubici, iako znatni, nisu umanjili borbenu spremnost Ozrenskog odreda i njegovo je zapovjedništvo iskoristilo zatišje nakon operacije za ustroj još jedne bojne.³³³ Međutim, u odredu je uskoro došlo do unutarnjih previranja i u travnju dolazi do oružanog sukoba između pristalica JVUO i NOP-a u kojem su četnici u potpunosti preuzeli nadzor nad svim postrojbama odreda.

³³¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 36.-53., Izvješće podpukovnika Eiblingera o operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

³³² Isto.

³³³ Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str. 284.

Između velikih operacija, borbe u istočnoj Bosni, veljača – ožujak, 1942.

Stanje u istočnoj Bosni nakon završetka operacije "Romanija"

Njemački opunomoćeni general u Srbiji Paul Bader izvijestio je 5. veljače 1942. nadređeno Zapovjedništvo za Jugoistok da pokušaj gašenja žarišta ustanka u istočnoj Bosni nije uspio. Njegovo mišljenje bilo je da se to:

"...neće moći postići u budućnosti jer bi se pri ovoj veličini teritorije i poteškoćama koje zadaje zemljište, za to moralo upotrijebiti najmanje šest divizija, koje bi ga morale korak po korak očistiti tako da na njemu ne ostane nijedno muško lice sposobno da nosi oružje. Pri tome bi sasvim svejedno bilo da li se radi o Srbima ili Hrvatima. Za to bi trebalo šest do osam tjedana. Kad bi i posljednji čovjek koji može nositi oružje nestao iz istočne Bosne, još uvijek bi se moralo očekivati da će se žene međusobno ubijati. U proljeće se mora računati s jednim općim ustankom na Balkanu uz jaku englesku podršku. Tri i po divizije 15. vala koje se nalaze na srpskoj i hrvatskoj teritoriji neće biti u stanju da uguše ustanak. Hrvatske oružane snage, zbog svoje slabe vrijednosti, ne mogu se ni uzeti u razmatranje za ovu borbu. Međutim, s obzirom da se ne može računati da će se raspolagati s potrebnim divizijama, taj se ustanak mora pokušati na neki drugi način oslabiti ili bar rascjepkati i tako ga učiniti neučinkovitim."³³⁴

Mogućnost da se prodube podjele među ustanicima Bader je vidio u suradnji njemačkih snaga s četnicima Jezdimira Dangića. Iako je bio upoznat s dotadašnjim pregovorima, koji su se održavali na poticaj *Abwehra* i nižih vojnih zapovjedništava, Bader je bio iznenađen činjenicom da su Dangićeви četnici tijekom operacije "Romanija" redovito izbjegavali borbu s njemačkim snagama i da su se često predavali bez borbe, između ostalih i čitava jedna postrojba od oko 400 ljudi.³³⁵ Nastojeći iskoristiti ovu naklonost četničkih snaga u istočnoj Bosni, načelnik Operativnog stožera opunomoćenog generala u Srbiji, pukovnik Erich Kewisch, uspostavio je preko časnika *Abwehra* Josefa Matla i četničkog kapetana Čukovića kontakt s Dangićem i 30. siječnja 1942. sastao se s njim u Bajnoj Bašti.³³⁶ Na ovom je

---

³³⁴ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 23., str. 113.

³³⁵ Isto, str. 112.

³³⁶ Antun Miletić, *O suradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima*, str. 139. Bader u svom izvješću spominje da je pukovnik Kewisch organizirao ovaj sastanak bez njegove zapovijedi i na vlastitu odgovornost, što je malo vjerojatno. Vidi i Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 23., str. 115.

sastanku Dangić izrazio spremnost da se stavi pod njemačko zapovjedništvo radi potpunog uništenja partizana i održavanja mira u istočnoj Bosni. Izrazio je i mogućnost da prizna suverenitet NDH, ukoliko se hrvatsko činovništvo uspostavi na paritetnoj osnovi i uz uslov da se zemlja postavi pod njemačku vojnu upravu, ali da za to treba i suglasnost Milana Nedića. Pukovnik Kewisch predložio je nastavak pregovora na višoj razini i istog su se dana uputili u Beograd. U pratnji Dangića nalazio se Pero Đukanović, a tijekom pregovora boravili su Kewischovom stanu u Beogradu. Dangić se 31. siječnja sastao s Milanom Nedićem koji je odobrio njegovu suradnju s Nijemcima. Dangić je na sastanku izjavio da bi se borio na strani Nijemca i u slučaju dolaska engleskih snaga na ovo područje.

Slijedećeg je dana Dangić održao sastanak s Paul Baderom, Erich Kewischem, savjetnikom vojne uprave u Srbiji Georg Kiesselom i opunomoćenikom njemačkog Ministarstva vanjskih poslova pri opunomoćenom generalu u Srbiji Felix Benzlerom, a nešto kasnije sastanku se pridružio i Milan Nedić. Na sastanku je sklopljen sporazum između opunomoćenog generala u Srbiji i Jezdimira Dangića prema kojemu se njegove snage stavljaju neposredno pod zapovjedništvo generala Johanna Fortnera. Glavne točke ovog sporazuma bile su:

- da u koordinaciji s njemačkim postrojbama djeluje na smirivanju stanja na operativnom području njemačke vojske
- sva ubojstva, nasilja i pljačke trebala su se kažnjavati smrću bez obzira koje nacionalnosti su bile počinitelji
- NDH zadržava svoj suverenitet na operativnom području ali se predviđaju promjene u sastavu upravnih tijela
- u borbi protiv partizana četničke se snage mogu po potrebi koristiti i izvan njemačkog operativnog područja
- opskrbu streljivom osigurava opunomoćeni general u Srbiji
- otpuštaju se zarobljeni pripadnici Dangićevih postrojbi³³⁷

Međutim, do potpisivanja nije došlo jer je Felix Benzler zatražio da se pregovori prekinu dok se ne sasluša mišljenje nadležnih predstavnika iz Zagreba. Sutradan 2. veljače iz Zagreba su Beograd doputovali njemački opunomoćeni general Edmund Gleise von Horstenau, njemački poslanik u Zagrebu Siegfried Kasche, povjerenik vlade NDH pri talijanskoj 2. armiji Vjekoslav Vrančić i glavnostožerni pukovnik Fedor Dragojlov. Horstenau je izrazio sumnju u provedivost ovog sporazuma jer da je stvarnu snagu Dangićevih postrojbi teško utvrditi, da je

---

³³⁷ Antun Miletić, *O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima*, str. 140.-141.

poznata njegova suradnja s partizanima i da vlada NDH ne bi mogla prihvatiti da jedno tako veliko područje potpadne pod upravu Dangića. Slično mišljenje iznio je i poslanik Kasche, Vrančić je izjavio da je sporazum s Dangićem za vladu NDH nemoguć, a pukovnik Dragojlov je izjavio da su oružane snage NDH sposobne nadzirati cjelokupno područje istočne Bosne. Kako nije uspio postići kompromisno rješenje, Bader je odustao od daljnjih pregovora i pukovnik Kewisch izvijestio je 3. veljače Dangića da se odustaje od sporazuma. Dangić je zbog toga izrazio žaljenje naglasivši da će njegovo ljudstvo i nadalje izbjegavati voditi borbu protiv njemačkih snaga. Kewisch je odgovorio da se nada kako ovi razgovori mogu poslužiti kao uvod u nove pregovore i da zarobljeni četnici ne mogu biti otpušteni iz zarobljeništva ali da neće biti predani vlastima NDH i da će se s njima postupati kao s ratnim zarobljenicima. Međutim, zapovjednik njemačkih snaga za Jugoistok Walter Kuntze imao je sasvim suprotno mišljenje i ove je pregovore ocijenio kao veliku grešku. Njegovo je mišljenje bilo da je Dangić ovim sporazumom htio samo prebroditi zimu i pripremiti pripajanje istočne Bosne Srbiji, iako je ovo područje pripadalo NDH, njemačkoj saveznicu. Stoga je Kuntze 12. veljače donio zapovijed kojom samo on ima pravo odobriti vođenje svih vrsta pregovora.³³⁸

Dangić je po povratku iz Beograda 6. veljače ukinuo *Privremenu upravu za istočnu Bosnu* i izvršio preustroj četničkih snaga.³³⁹ Umjesto dotadašnje uprave uspostavljen je *Operativni štab bosanskih četničkih odreda*, na čelu kojeg se nalazio Dangić, a za načelnika *štaba* imenovao je majora Slavoljuba Vranješevića.³⁴⁰ Srebrenički i Tuzlanski odred ušli su u sastav Zvorničkog sektora, a Vlasenički i Kladanjski odred u sastav Kladanjsko-olovskog sektora. Preustroj drugih četničkih odreda tekao je sporije zbog nedostatka časnika u postrojbama i višim zapovjedništvima.³⁴¹

U međuvremenu su nakon naglog i prijevremenog završetka operacije "Romanija", njemačke postrojbe ubrzano napuštale prostor istočne Bosne, što oružane snage NDH nisu bile u stanju pratiti i sporo su preuzimale nadzor nad ovim područjem. Četnici su spremno iskoristili ovakvo stanje jer se tijekom operacije "Romanija" nisu upuštali u otvorene sukobe s protivnikom, te je veći dio njegovih snaga i nadalje ostao sposoban za borbu. Zapravo su jedine stvarne gubitke predstavljali oni dijelovi četničkih postrojbi koji su se svojevolumno predali i koji su odvedeni u njemačke zarobljeničke logore u Srbiji. Stoga su četnici bili u

---

³³⁸ Isto, str. 143.

³³⁹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 219.

³⁴⁰ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 65., str. 174., fusnota 6. i 7.

³⁴¹ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 219.

stanju brzo ovladati Vlasenicom, Srebrenicom i Bratuncem, prije nego što su u njih prispjele domobranske i oružničke posade.

Snage NOP-a znatno su se sporije oporavljali od nanesenih gubitaka, a dio njegovih snaga zahvatilo je osipanje i prelazak u redove JVUO. Naime, Dangić je nakon povratka iz Beograda pojačao promidžbeni rad protiv partizana, optuživši ih da oni snose najveću odgovornost za dolazak njemačkih snaga u istočnu Bosnu. U brojnim četničkim proglasima koji su izdavani nakon operacije "Romanija" isticano je da partizani pored ustaša predstavljaju novu napast za srpski narod, da su probisvijeti, robijaši i bogohulnici koji su protiv krštenja, molitve, vjenčanja i svih vjerskih obreda, da obmanjuju narod izjavama o skorom završetku rata i sl.³⁴² Osim toga, isticali su da partizani u svoje postrojbe primaju muslimane i optuživali ih za suradnju s vlastima NDH, što je imalo znatnog odjeka u partizanskim jedinicama, posebice u Romanijskom i Zvijezda odredu, te Majevičkom odredu, čije je ljudstvo velikom većinom prešlo na stranu četnika. Nakon zamora uzrokovanog dugotrajnim borbama i teškom zimom među pripadnicima partizanskih snaga javljalo se vjerovanje da je bolje slijediti četnički stav i čekati da se stvore povoljniji uvjeti za nastavak borbe.³⁴³

JVUO time je zadobio na snazi i posebno je ojačao na području južno od crte Drinjača – Vlasenica – Sokolac, te su nakon odlaska njemačkih snaga s ovog područja, ponovno počeli ugrožavati prometnice i napadati izolirane oružničke postaje. Tako je prometnica između Sokolca i Han-Pijeska bila u stalnom prekidu, a oružnička postaja Žljebovi zauzeta je 27. siječnja. Ubrzo nakon toga četničke su snage zauzele i Han-Pijesak.³⁴⁴

Partizanska promidžba naglašavala je s druge strane izdaju četničkog vodstva; da su uspjesi koje su postigle sile Osovine izravna posljedica njihove odluke da im se ne pruža otpor tijekom njihovog nastupa i da su se tijekom posljednjih borbi svi viši četnički zapovjednici sklonili na područje Srbije.³⁴⁵ Ova promidžba imala je utjecaja samo na onim područjima gdje su se nalazile jače partizanske snage, prvenstveno južno od željezničke pruge Sarajevo – Višegrad, gdje se je nalazila glavšina Romanijskog odreda, kojemu je kao pojačanje upućen bataljon Bajo Pivljanin iz sastava crnogorskog partizanskog Durmitorskog odreda i 1. proleterska brigada.³⁴⁶ Svakako da je konsolidaciji partizanskih snaga na ovom

---

³⁴² Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 120.-121.

³⁴³ Isto, str. 126.

³⁴⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 74.-82., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Broj 344./taj. od 27. veljače 1942., Mjesečna bojna relacija za siječanj 1942., i snimci 103.-117., Opća bojna relacija III. domobranskog zbora za mjesec veljaču 1942. godine.

³⁴⁵ Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 114.-115.

³⁴⁶ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 209.

području pridonijelo i to što se u Foči nalazilo sjedište partizanskog *Vrhovnog štaba*, koji će tu ostati sve do početka svibnja 1942. *Vrhovni štab* ulagao je znatne napore da prikupi razbijene partizanske postrojbe i da se od najboljeg ljudstva iz partizanskih odreda istočne Bosne ustroje operativne postrojbe po uzoru na 1. proletersku brigadu. Iskustvo iz operacije "Romanija" pokazalo je naime, da tamo gdje nema pokretnih, udarnih jedinica, koja nisu vezana za svoja sela, lako dolazi do urušavanja čitavog bojišta.³⁴⁷ *Vrhovni štab* stoga je sugerirao *Glavnom štabu NOPO za BiH* da ustroji pokretne udarne postrojbe na razine čete i bataljona u svim krajevima Bosne i Hercegovine, u koja bi se na zapovjedna mjesta imenovali časnici s najviše iskustva. Prva takva postrojba ustrojena 13. ožujka u selu Srednje od pripadnika Romanijskog i Zeničkog odreda i nosila je naziv Prvi udarni bataljon.³⁴⁸

Kako bi spriječio daljnje osipanje partizanskih jedinica i istodobno privukao što više broj četničkih snaga pod svoje zapovjedništvo, *Vrhovni štab* donio je sredinom siječnja 1942. zapovijed o ustroju dobrovoljačkih jedinica na području Bosne i Hercegovine, a prema potrebi i u ostalim pokrajinama. Ove jedinice ustrojene su: ...od svih onih rodoljuba koji su spremni da se bore protiv okupatora i ustaša, a nisu voljni ući ni u partizanske ni u četničke jedinice.³⁴⁹ Shodno tome i *Vrhovni štab NOPOJ* promijenio je svoj naziv u *Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije (NOP i DVJ)*. Kao prva postrojba *DVJ* ustrojen je još koncem siječnja Jahorinski odred koji je u svom sastavu imao Ustikotlinski, Jahorinski i Pračanski bataljon. Potom je 24. veljače ustrojen Fočanski odred, koji se sastojao od Zakmurskog, Dragočavsko-čelebičkog, Jošaničko-slatinskog i Miljevinskog bataljona, a 13. ožujka ustrojen je Drinski narodnooslobodilački odred s tri bataljona (Prvi čajnički, te Prvi i Drugi rogatički) i Omladinskom četom. U sve bataljone i čete dobrovoljačke vojske imenovani su politički komesari. Kao oznaku na kapama umjesto petokrake crvene zvijezde nosili su nacionalnu trobojnicu.³⁵⁰ Očito da je uvođenjem ovih promjena *Vrhovni štab* želio prikriti stvarne ideološke ciljeve NOP-a i ublažiti posljedice nastale otvorenim provođenjem revolucionarnih ciljeva i obračuna s klasnim neprijateljima, poput onog u istočnoj Hercegovini, što je u jugoslavenskoj historiografiji poznato kao "lijeva skretanja".³⁵¹ Istodobno se dodatno zaoštrio se stav prema četnicima i CK KPJ na

---

³⁴⁷ Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 131.-132.

³⁴⁸ Isto, str. 134.

³⁴⁹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak II., knjiga 1., str. 115.

³⁵⁰ Miloš Hamović, *Dobrovoljačka vojska Jugoslavije u sastavu oružanih snaga NOP-a*, str. 71.-76. i Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 115.-116. Do konca ožujka biti će ustrojena još četiri odreda Dobrovoljačke vojske; Rogatički, Krajiški, Vlasenički i Srebrenički odred.

³⁵¹ Davor Marijan, *Slom Titove armije*, str. 41.

savjetovanju u Foči 25. veljače analizirao dosadašnji tijek ustanka u istočnoj Bosni i između ostalog zaključio:

*Četništvo kao ideologiju treba suzbiti u narodu političkim sredstvima, a oružano četništvo vojnički uništiti, razbiti njegove organizacione centre, borce seljake koji hoće da se bore uvrstiti u narodnooslobodilačke odrede, a četničke starješine (vojvode, komandire i dr.) fizički istrijebiti.*³⁵²

Nevezano s ovim zbivanjima, u noći s 4. na 5. veljače 1942. u blizini Han Obhodaša (između Mokrog i Sokolca) padobranom se spustila četveročlana skupina koju je organizirala britanska obavještajna služba *SOE* radi uspostave veze s ustanicima. Grupa se sastojala od bojnika Cavana Elliota, poručnika Pavla Cernjanskog te dočasnika Petra Miljkovića i Roberta Chapmana.³⁵³ Grupi padobranaca sreća nije bila naklonjena i prema izvješću III. domobranskog zbora, već je 5. veljače uhvaćena od strane jedne domobranske ophodnje. Među njihovom opremom pronađeno je 1.000 zlatnika, četiri Mausera 7,63 mm s velikom količinom streljiva, tri ručne bombe, radiopostaja i četiri para skija. Nakon saslušanja u stožeru III. domobranskog zbora predani su njemačkim vlastima u Sarajevu.³⁵⁴

Borbe oko Rogatice, 2. – 21. veljače

Po završetku operacije "Romanija" novo zapovjedništvo Romanijskog odreda prvenstveno se usmjerilo na oporavak i preustroj svojih jedinica, koje su pretrpjele znatne gubitke u proteklim borbama, a velik dio njezinih pripadnika prebjegao je na stranu četnika. Koncem siječnja u zapovjedništvu odreda procijenili su da će na moral i koheziju postrojbe najbolje utjecati obnova napadnih djelovanja, stoga je Romanijski odred početkom veljače ponovno otpočeo napade na području planine Romanije i Jahorine, a posebice su ugrožavale cestovni pravac Sokolac – Rogatica.³⁵⁵ Domobranska II. bojna 13. pješačke pukovnije u Rogatici dovedena je tako u gotovo potpuno okruženje; sa sjeverne strane ugrožavale su je četničke snage, a s južne partizanske. Tako je 2. veljače 1942. opskrbna kolona koja se kretala iz Sokolca prema Rogatici pala u zasjedu i tom su prilikom partizani zaplijenili 1,800.000 kuna namijenjenih tamošnjoj domobranskoj posadi. Do Rogatice su se uspjele probiti samo jedne

---

³⁵² Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 130.

³⁵³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2126 (ZM 53b/6), snimak 248., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 9. II. 1942.

³⁵⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 136.-144., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za veljaču 1942. godine.

³⁵⁵ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 207.

saonice na kojima se nalazio uređaj za radiovezu i streljivo. Rogatica se našla u teškom položaju i u razdoblju od 3. do 6. veljače partizani su u više navrata napali grad, te je u ovim borbama tamošnja posada imala sveukupno 34 poginula i ranjena domobrana. Radi upućivanja pomoći opkoljenim domobranskim snagama u Sokolcu, 6. se veljače prikupila I. bojna iz sastava 7. pješačke pukovnije (bez 2. satnije) i 1. satnija III. bojne Vojne krajine, koje su 7. veljače krenule u proboj obruča. Ove su se snage podijelile u dvije kolone; desnu je sačinjavala 1. satnija III. bojne Vojne krajine, a u njezinoj pratnji nalazile su se i saonice s tvorivom za posadu u Rogatici, dok je lijevu činila I. bojna 7. pješačke pukovnije. Desna kolona napredovala je pod borbom do Kovnja, gdje se spojila s dijelovima posade iz Rogatice koji su joj bili krenuli ususret. Lijeva je kolona naišla na jači otpor uslijed kojeg je bila prisiljena zanočiti kod sela Kazare. Sutradan je bojna nastavila s prodorom, ali je kod sela Gučeva napadnuta s više strana. Napad je odbijen uz pomoć snaga iz Rogatice i bojna je u grad ušla u 13,30 sati.³⁵⁶ U borbama kod Gučeva I. bojna 7. pješačke pukovnije imala je dva poginula, dva ranjena i sedam nestalih domobrana.³⁵⁷

Usprkos ovim pojačanjima pritisak ustaničkih snaga na Rogaticu i nadalje je bio jak. Jedan domobranski vod iz Gromila kraj Sokolca, koji je upućen u izviđanje okolice puta prema Rogatici, upao je 9. veljače kod sela Kula u zasjedu Romanijskog odreda i tom je prilikom 12 domobrana izgubilo život, 33 su zarobljena, a samo se jedan izvukao i vratio u Sokolac. Sutradan su u čišćenje ovog područja krenule dvije satnije iz sastava ustaške bojne razmještene u Sokolcu, kojima je zapovijedao ustaški satnik Rafael Boban, ali su kod Kule dočekani jakom vatrom iz šume s obje strane puta od strane partizanskog Glasiničkog bataljona iz sastava Romanijskog odreda. Poslije višesatne borbe u kojoj su imali trojicu poginulih i 20 ranjenih, ustaške satnije bile su prisiljene povući se u selo Gromile. Istodobno se iz Rogatice prema Sokolcu uputila i domobranska I. bojna 7. pješačke pukovnije, koja je odmah po izlasku iz mjesta naišla na niz zasjeda od strane partizanskih snaga. Vodeći čitavim putem jake borbe, bojna je tek u 24 sata dospjela u Gromile uz gubitke od dva poginula i 12 ranjenih domobrana, a izgubljena su i dva konja. Velike gubitke pretrpjela je i skupina od 90 oružnika te pripadnika seoske milicije, koja je 11. veljače prenosila hranu i streljivo iz

---

³⁵⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 136.-144., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za veljaču 1942. godine.

³⁵⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 3., dokument br. 151., str. 501.

Sokolca za selo Knežinu i pritom upala u zasjedu. Izgubljeno je 4.000 naboja i sanduk bombi, a poginula su četiri i ranjeno je 12 pripadnika ove skupine.³⁵⁸

Kako je u III. domobranskom zboru postalo očito da se na području Romanije nalaze jake snage ustanika, odlučeno je da se pokrene veća operacija čišćenja, a prioritet je dan pravcu prema Rogatici. Radi toga je u Sokolcu do 13. veljače prikupljena Zagrebačka konjanička pukovnija kojoj je pridodana 2. bitnica XI. topničkog sklopa (haubička) za potporu. Pukovnija je 14. veljače krenula u čišćenje podijeljena u dvije borbene grupe i odmah po izlasku iz Sokolca naišla na otpor Romanijskog odreda. Lijeva borbena grupa probila se do sela Bandin Odžak, dok je desna borbena grupa zaustavljena kod Kule, gdje je naišla na dobro utvrđene položaje s rovovima i bunkerima sačinjenih od drveća i kamenja, koje protivnik nije napuštao ni nakon snažne i točne topničke vatre. Dolaskom večeri cjelokupna pukovnija prikupila se na području Kule gdje je zanoćila na otvorenom, osim 4. satnije II. konjičkog sklopa koju je tijekom borbe zapovjednik desne borbene grupe bojnik Franjo Furtinger uputio u pogrešnom smjeru, zbog čega se ova satnija odvojila od glavnine i bila napadnuta s leđa i bokova. Ne mogavši se pridružiti svojoj glavnini, zapovjednik satnije produžio je pod borbom prema Rogatici u koju se uspio probiti 15. veljače.³⁵⁹

Sutradan je pukovnija uspjela probiti obrambeni postav partizanskog Glasiničkog bataljona pojačanog dijelovima bataljona Bajo Pivljanin kod sela Kula i nakon teške borbe napredovati do Han Stjenice.³⁶⁰ U selu je zatekla sve kuće u plamenu, tako da je ponovno morala noćiti na otvorenom na temperaturama koje su se spuštale 20 stupnjeva ispod ništice. Zbog velikog snijega haubička bitnica nije mogla pratiti ovo napredovanje, stoga je zamijenjena vodom brdskih topova 75 milimetara. Oko ponoći odbijen je jedan partizanski protunapad izveden iz više smjerova.

Dana 16. veljače nastavljeno je napredovanje prema Rogatici, a partizanske su snage počele primjenjivati ponešto neobične metode ratovanja. Jedna skupina partizana preobukla se u ženske muslimanske nošnje i pokraj ove grupe pukovnija je prošla bez zadržavanja, vjerujući da su u pitanju izbjeglice. Nakon prolaska pukovnije skupina je vatrom iz strojnica i ručnim bombama uništila roj iz zalaznice. U protunapadu konjaničke pukovnije veći dio ove skupine smrtno je stradao, dok se ostatak rasprišio po okolnim šumama. Spoj s posadom iz Rogatice ostvaren je u 17 sati kod Kovnja, a čišćenje okolice nastavilo se do pada mraka. Pukovnija je u Rogaticu dospjela u 21,30 sati.

---

³⁵⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 136.-144., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za veljaču 1942. godine.

³⁵⁹ Isto.

³⁶⁰ Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu*, str. 211.

Tijekom ovih trodnevnih borbi ukupni gubici pukovnije iznosili su 143 poginula i ranjena pripadnika, među kojima i 13 časnika i šest dočasnika. Ovim gubicima treba pripisati i gubitke pretrpljene prilikom evakuacije ranjenika, kada je 16. veljače kod Han Obhodaša transport s ranjenicima pao u zasjedu. Pratnja koja se sastojala od 34 domobrana htjela je pružiti otpor, ali je bojniki Furtinger, koji je evakuiran zbog ozeblina, pod prijetnjom samokresom prisilio pratnju da se preda, iako je protivnik bio malobrojniji, procjenjuje se na oko 15 – 20 ljudi. Upravo u tom trenutku slučajno su naišli dijelovi ustaške bojne iz Sarajeva, koji su se kamionima prebacivali prema Sokolcu i koji su odmah stupili u borbu. U nevjerojatnom raspletu ubijeno je osam partizana, a ostali su se razbježali vodeći sa sobom 35 zarobljenih domobrana.³⁶¹ Bojnik Furtinger uhićen je zbog kukavičluka i pritvoren. Presudom Vrhovnog suda oružanih snaga osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od godine i tri mjeseca te gubitak čina.³⁶²

Nakon ovog slučaja ustaške snage iz Sarajeva dovršile su prikupljanje u Sokolcu i 17. i 18. veljače izvršila čišćenje područja sjeverno i sjeverozapadno od grada (Stari Grad – Šahbegovići – Pediše).³⁶³ Operacija je uspješno izvedena pri čemu su ustaške snage imala trojicu poginulih i sedmoricu ranjenih, a izvijestili su da je protivnik imao oko 100 poginulih i trojicu zarobljenih od kojih je jedan komesar. Zatim je 20. veljače u zajednici s III. bojnomojnoj krajine pristupila čišćenju pravca prema Rogatici. Kod sela Zavorine ustaška je bojna naišla na vrlo jak otpor koji je savladan uz potporu topništva. Protivnik je potisnut iza potoka Rakitnica, pri čemu je bojna imala četiri poginula i šest ranjenih vojnika, dok je III. bojna vojne krajine naišla na samo jednu manju zasjedu koju je savladala bez gubitaka i istoga je dana dostavila tvorivo posadi u Rogatici. U borbama od 14. do 20. veljače očišćena je Glasinačka visoravan od ustanika i osiguran je nesmetan promet na cesti Sokolac – Rogatica. Crna legija je 21. veljače povučena u Sokolac, a Zagrebačka konjanička pukovnija upućena je prvo u Mokro, a zatim na Pale.³⁶⁴

---

³⁶¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 136.-144., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za veljaču 1942. godine.

³⁶² HR HDA 487, Ministarstvo oružanih snaga NDH, Matični listovi djelatnih časnika.

³⁶³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 136.-144., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za veljaču 1942. godine. U bojnoj relaciji ove snage nazivaju se "Ustaška pukovnija iz Sarajeva". Ovdje se očito radi o Skupini bojni Francetić, kolokvijalno poznatoj kao *Crna legija* i ovo je prvi zabilježeni slučaj da je tijekom jednog poduhvata upotrijebljeno više od jedne bojne iz sastava ove skupine. Kao i uvijek, domobranska izvješća vrlo šturo izvještavaju o djelovanju ovih snaga i možemo samo pretpostaviti da je nakon okončanog čišćenja prostora oko Sokolca jedna bojna ostala u Sokolcu kao posada, a jedna je upućena u prodor prema Žljebovima.

³⁶⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 132.-152., Rogulja Julio, Izvještaj o pokretu III. bojne vojne krajine za Rogaticu i stanje u predjelu Rogatice za dane 11. do 24. veljače 1942.

Boj za Žljebove, 26. veljače – 14. ožujka

Nakon što je očišćeno područje oko Rogatice i Glasinačke visoravni i osigurana prometnica Sokolac – Rogatica, na prijedlog ustaškog bojnika Jure Francetića pristupilo se čišćenju područja pravcem Sokolac – Žljebovi – Han-Pijesak – Vlasenica. Snage određene za ovu operaciju podijeljene su u tri borbene grupe i to:

- na desnom krilu ustaška bojna Francetić
- u sredini 1. satnija IV. bojne Vojne krajine, vod brdskih topova i opskrbna kolona
- na lijevom krilu ostatak IV. bojne Vojne krajine.³⁶⁵

U sastavu IV. bojne Vojne krajine nalazili su se većinom domobrani starijih godišta, koji su mobilizirani pozivom na vojnu vježbu kojoj je trajanje već bilo isteklo, dok su ustašku bojnu Francetić sačinjavali dragovoljci mlađih godišta, a u svom su sastavu imali dva minobacača 82 mm za potporu.³⁶⁶

Operacija je otpočela 26. veljače 1942. u 8 sati. Prostorom desno od puta Sokolac – Han-Pijesak nastupala je I. djelatna bojna, a dvije borbene grupe IV. bojne Vojne krajine napredovale su lijevom stranom. Odmah po izlasku iz Sokolca, borbena grupa na lijevom krilu naišla je kod sela Nadići i Brajkovići na položaje koje su držali dijelovi Romanijskog odreda i dijelovi 1. proleterske brigade, a ustaška bojna zaustavljena je ispred sela Vidrići koje su zaposjeli četnici. Sve su borbene grupe naišle na jak otpor uslijed kojih je napredovanje zaustavljeno. U ovim borbama ustaška bojna Francetić imala je ranjena dva časnika i deset vojničara, a IV. bojna Vojne krajine dva časnika i 14 domobrana.³⁶⁷

Sutradan je nakon topničke pripreme nastavljeno s napredovanjem, ustaška bojna Francetić zaobišla je Vidriće i nastavila prodor prema Žljebovima, dok je zauzimanje uporišta u Vidrićima ostavila IV. bojne Vojne krajine. Vidrići su se nalazili na uzvisini ispred koje je bio brisani prostor, a samo selo bilo je dobro utvrđeno nizom rovova i postava s teškim i lakim strojnicama. Pod zaštitom zaprečne topničke vatre domobrani su krenuli u napad preko brisanog prostora, koji se pružao u dužini od preko 1.000 metara i pritom su pretrpjeli teške gubitke. Napad je odbijen, a IV. bojna Vojne krajine imala je 25 poginulih i ranjenih. Među ranjenima nalazio se i pobočnik zapovjednika bojne, nadporučnik Domitrović. Međutim, kako je ustaška bojna Francetić četnicima u Vidrićima odsjekla odstupnicu prema Žljebovima i

---

³⁶⁵ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 3., dokument br. 150., str. 492.

³⁶⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 132.-152., Rogulja Julio, Izvještaj o suradnji domobranske i ustaške vojske na području između Sokolca i Han Pijeska.

³⁶⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 3., dokument 152., str. 512.

Han-Pijesku, njihove su snage pod okriljem mraka napustile položaje u selu u koje je IV. bojna Vojne krajine ušla u jutarnjim satima 28. veljače. Nakon kratkog zadržavanja napredovanje je nastavljeno, a selo je spaljeno. Istoga je dana ustaška bojna Francetić nakon teških borbi uspjela zauzeti selo Žljebove pri čemu je pretrpjela znatne gubitke: poginula su dva ustaška časnika i sedam vojničara, a 20 ih je ranjeno.

Zauzimanje Žljebova omogućilo je IV. bojni Vojne krajine da nastavi napredovanje bez otpora. Ipak, moral domobrana bio je prilično nizak, na što je utjecala jaka zima i temperature koje su se noću spuštale i do -30°C . Kako je oprema bila loša i neodgovarajuća, a obuća trošna, svaki je drugi domobran imao ozeblina, dok su ušiju svi imali na pretek. Osim toga, domobrani su bili zlovoljni jer su zapravo dobili poziv na vojnu vježbu čije je trajanje odavno isteklo, a o nekoj zamjeni nije bio ni govora, te je stega u postrojbi održana na primjerenom visini prvenstveno zahvaljujući trudu i zalaganju zapovjednika bojne, podpukovnika Julija Fritza i satnika Veljka Jakaše, koji su zajedno s domobranima dijelili sve njihove nedaće. Bojna Vojne krajine se u večernjim satima spojila s ustaškom bojnomo u selu Žljebovi i sve tri borbene grupe razmještene su na položaje oko sela. Noć je protekla mirno i bez borbenih djelovanja.

Tijekom noći dovedena su dva zarobljena četnika u stožer na ispitivanje, koje je Francetić nakon saslušanja pustio na slobodu s porukama za četničko vodstvo. Očito je ovo puštanje bilo sračunato na podrivanje protivnikova morala, jer se među četnicima osjećalo stanovito kolebanje još od početka operacije "Romanija". Prema nekim kasnijim saznanjima, navodno je učinak bio dobar, te je jedno selo bilo spremno predati oružje, što je oštrim mjerama spriječio zapovjednik četničke obrane Han-Pijeska, kapetan Dragoslav Račić.

Navečer je iz njemačkog zapovjedništva u Sarajevu stigla zapovijed da se ustaška bojna Francetić ima povući natrag u Sokolac. Kako je bilo očigledno da IV. bojna Vojne krajine sama neće biti u stanju održati postave oko Žljebova, radiovezom zatražena je izmjena ove zapovijedi, ali bez uspjeha. U jutarnjim satima 1. ožujka zapovijed je izvršena, ali je Francetić odmah produžio za Sarajevo gdje je uspio ishoditi opoziv i iste je večeri ustaška bojna krenula natrag za Žljebove. Bojna je u klancu pred Žljebovima naišla na zapreku, koju je u noćnim borbama uspjela probiti i pred zoru izbiti pred selo gdje je u tijeku bio jak napad četničkih snaga. Napad je otpočeo 2. ožujka u 3 sata i u njemu su sudjelovale sve četničke jedinice s odsjeka Han-Pijesak – Vlasenica pod zapovjedništvom Bore Mitranovića.³⁶⁸ Prema zapovijedi koja je zaplijenjena nešto kasnije u travnju, prilikom zauzimanja Vlasenice u ovom su napadu

---

³⁶⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 132.-152., Rogulja Julio, Izvještaj o suradnji domobranske i ustaške vojske na području između Sokolca i Han Pijeska.

sudjelovale Knežinski, Derventski, Djirmijski, Planinska, Boričko-Semički i Sokolovačka bataljon, te Žljebovska, Malopoljska, Dobrovoljačka, Kopitska, Sofrena Basovića i Crnogorska četa.³⁶⁹

Ustaška bojna uspjela je probiti vanjski obruč i ući u selo, te je u zajednici s IV. bojnom Vojne krajine izvršila protunapad podržan snažnom minobacačkom i topničkom vatrom. Obruč je ubrzo u potpunosti slomljen i četnici su se počeli neorganizirano povlačiti preko guste šume, pri čemu su pretrpjeli ogromne gubitke. Pri gonjenju su domobrani umalo zarobili zapovjednika 6. čete Radivoja Pušonju, koji je u ovim borbama bio ranjen u nogu, ali je unatoč tomu odbijao predaju, te se sam raznio ručnom bombom radije nego da padne u zarobljeništvo.³⁷⁰ Sveukupni gubici četnika u ovom su napadu bili 62 poginulih i nepoznat broj ranjenih, dok je na hrvatskoj strani smrtno stradalo pet domobrana i dva ustaška vojnicičara, a ranjeni su jedan domobranski časnik, 18 domobrana i pet ustaških vojnicičara. Zaplijenjene su 62 puške i dvije lake strojnice.³⁷¹

Dodatni gubici zabilježeni su sutradan, 3. ožujka kada je prema Sokolcu upućena kolona s ranjenicima koja je kod sela Košutica upala u zasjedu. Pritom su u ranjeničkoj koloni sedmorica smrtno stradala, a 30 ih je ranjeno. Među poginulima nalazio se i ranjeni poručnik Blažeković, koji se ustrijelio kako ne bi četnicima pao u ruke.³⁷²

Istoga dana u Žljebovima su otpočele pripreme za nastavak napredovanja prema Han-Pijesku. Napad je otpočeo 4. ožujka i do podneva je zauzeto selo Mačkovac kojeg su branili pripadnici Samostalnog dobrovoljačkog odreda pod zapovjedništvom kapetana Bogdana Dakića. Ova postrojba ustrojena je početkom siječnja 1942. u selu Breznica kraj Požarevca, a u njezin sastav ušlo je ljudstvo koje se dobrovoljno javilo za odlazak u Bosnu.³⁷³ Pripadnici ove postrojbe većinom su bili porijeklom iz Like, Korduna i Bosanske krajine, a po izbijanju rata su se zatekli na području Srbije, te se zbog toga neformalno nazivao i Ličko-kordunaški odred.³⁷⁴ Iz dokumenta koji su pronađeni kod poginulih pripadnika Samostalnog dobrovoljačkog odreda bilo je vidljivo da je ova postrojba bila ustrojena kao dio oružanih snaga vlade Srbije pod predsjedanjem Milana Nedića. Dvojica časnika ove postrojbe,

---

³⁶⁹ Vojni arhiv, Fond NDH, k.114b, f.9/13, 22, Mušan Mundžehasić ustaša, Crtice iz borbi za oslobođenje.

³⁷⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 132.-152., Rogulja Julio, Izvještaj o suradnji domobranske i ustaške vojske na području između Sokolca i Han Pijeska.

³⁷¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2194 (ZM 53b/74), snimci 588.-597., Zapovjedništvo 5. pješake divizije, Očevidni izvještaj za prvih 15 dana mjeseca ožujka 1942. godine.

³⁷² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 132.-152., Rogulja Julio, Izvještaj o suradnji domobranske i ustaške vojske na području između Sokolca i Han Pijeska.

³⁷³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2179 (ZM 53b/59), snimci 24. i 43., Očev.580/taj., 17. ožujka 1942. Dolazak Nedićevih četnika i sudjelovanje istih u borbama u Bosni.

³⁷⁴ Miloš Hamović, *Dobrovoljačka vojska Jugoslavije u sastavu oružanih snaga NOP-a*, str. 109.

potporučnici Miodrag Ristić i Borivoj Mirić, bili su pripadnici srpske *žandarmerije* i prema zapovijedi *Komande žandarmerije* premješteni su 3. siječnja 1942. u sastav Samostalnog dobrovoljačkog odreda, koji je nakon dovršenog ustroja brojio 84 časnika i vojnika. Odred je 22. veljače vlakom prebačen od Požarevca preko Beograda do Obrenovca, a slijedećeg su dana kamionima prebačeni u Šabac i zatim u Koviljaču. Od tuda su 27. veljače pješice krenuli za Ljuboviju gdje su istog dana prešli u Bosnu, te su 2. ožujka raspoređeni u okolicu Han-Pijeska.³⁷⁵

Prodor ustaške bojne Francetić i IV. bojne Vojne krajine nastavljen je nakon zauzimanja sela Mačkovac bez zastoja i poslijepodne je zauzeto selo Kram, gdje su ostaci Srpskoga dobrovoljačkog odreda potpuno razbijeni.³⁷⁶ U ovim su borbama hrvatske snage imale dvojicu poginulih te četvoricu ranjenih, dok se gubici Srpskoga dobrovoljačkog odreda navode kao 3 časnika i nekoliko vojnika smrtno stradali, među njima i potporučnik Borivoj Mirić, te sedmoricu zarobljenih.³⁷⁷ Iz dokumentacije pronađene kod poginulih i zarobljenih četnika vidljivo je da su porijeklom većinom bili iz istočne Bosne i da su se prije nalazili u sastavu četničkog Vlaseničkog odreda ali nije poznato kada i kako su se prebacili na područje Srbije i stupili u sastav Srpskoga dobrovoljačkog odreda.³⁷⁸

Daljnje napredovanje oružanih snaga NDH tu je obustavljeno i pristupilo se utvrđivanju položaja oko sela. Iščekivalo se da će protivnik izvršiti protunapad, ali je noć je protekla mirno i bez posebnih događanja. Sutradan, 5. ožujka, nastavljen je nastup prema Han-Pijesku kojeg su četničke snage pokušale zaustaviti na ravnici ispred Debele Međe. Bila je to posljednja prepreka prije Han-Pijeska, koji je nakon kratkog četničkog otpora zauzet još istoga dana. U ovim su borbama snage NDH imale trojicu poginulih i četvoricu ranjenih.³⁷⁹

U želji da se uspostavi željeznička veza Han-Pijesak – Olovo, ustaški bojnik Francetić pokrenuo je 6. ožujka čišćenje prostora prema Pjenovcu, ali je kod sela Berkovine naišao na

---

³⁷⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2179 (ZM 53b/59), snimak 48., Očev.580/taj., 17. ožujka 1942. Dolazak Nedićevih četnika i sudjelovanje istih u borbama u Bosni, priklop br. 4. Bilješke potporučnika Mirić Borivoja. Njemačka vojna uprava za Srbiju nije dozvoljavala Nedićevoj vladi ustroj vojnih snaga i jedina oružana sila koja joj je stajala na raspolaganju bile su jedinice *žandarmerije*. Kako su ove snage bile nedovoljne za borbu protiv ustanika, Nijemci su 9. rujna 1941. dozvolili da u sastavu *žandarmerije* i policije mogu ustrojavati nove jedinice ali da smiju biti naoružane samo lakim pješačkim naoružanjem. Tako je došlo do ustroja *Srpskih oružanih odreda*, a od pripadnika predratnog *Jugoslovenskog narodnog pokreta Zbor* ustrojena je *Srpska dobrovoljačka komanda*. Više o ustroju oružanih snaga Nedićeve vlade vidi Bojan Dimitrijević, *Vojska Nedićeve Srbije, oružane snage srpske vlade 1941-1945*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2011.

³⁷⁶ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 132.-152., Rogulja Julio, Izvještaj o suradnji domobranske i ustaške vojske na području između Sokolca i Han Pijeska.

³⁷⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2179 (ZM 53b/59), snimci 24. i 43., Očev.580/taj., 17. ožujka 1942. Dolazak Nedićevih četnika i sudjelovanje istih u borbama u Bosni.

³⁷⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2179 (ZM 53b/59), snimak 42., Očev.580/taj., 17. ožujka 1942. Dolazak Nedićevih četnika i sudjelovanje istih u borbama u Bosni, priklop br. 15.

³⁷⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2163 (ZM 53b/43), snimci 132.-152., Rogulja Julio, Izvještaj o suradnji domobranske i ustaške vojske na području između Sokolca i Han Pijeska.

jak otpor, te je uslijed teškog terena i velikog snijega odustao od daljnijeg izvođenja ovog pothvata. Nakon tri mirna dana bez borbi, što je iskorišteno za utvrđivanje postava oko Han-Pijeska, 10. ožujka u 6,15 sati uslijedio je napad jakih četničkih snaga. Borbe su se vodile tijekom čitavog dana i četničke su snage uspjele posadi Han-Pijeska odsjeći vezu prema Sokolcu te ih dovesti u potpuno okruženje. Tijekom ovih borbi snage NDH imale su četvoricu smrtno stradalih i sedmoricu ranjenih, a kod protivnika je nepobitno utvrđeno da je imao sedmoricu poginulih i nepoznat broj ranjenih.³⁸⁰

Dostava streljiva i ostalih potreba cestom Sokolac – Han-Pijesak bio je moguć samo uz jaku pratnju, o čemu svjedoči zapis ustaškog vojničara Mušana Mundžehasića, koji se toga istog dana nalazio u pratnji opskrbe kolone za Žljebove:

Tu mi se ponovi sjećanje na jedan težki dan kog smo proveli u tom polju (Luburić polje, op. A.O.) dan 10. ožujka 1942. kada je poginuo povratnik Buljan. Kada je toga dana išao jedan roj ustaša iz sarajevskog ustaškog logora I. na putu koji vodi kroz polje naišli smo na dvanaest mrtvih i iznakaženih hrvatskih domobrana koje neprijatelj nije dao sahraniti tukući s kose koja se uzdizala na istočnoj strani polja a gledala prema klancu koji je vodio u polje, sve dotle dok mu nismo uz pomoć bacača mina uništili njihova dva strojna gnijezda, iz kojih su nas napadali. Poslije teške borbe (10. ožujka) od 11. sati predao nam se je jedan partizan u odori hrvatskog domobranskog razvodnika. Kada ga je naš nadporučnik zapitao: 'Koliko vas je danas bilo u polju? Nas je bilo 25 i mi smo držali lijevu stranu polja iznad rezervoara, a njih je desetak i oni su vas tukli sa desne strane polja iznad sela.'

- *Koga njih?*
- *Pa četnika.*
- *Zar vi niste zajedno?*
- *Ne. Mi se ne trpimo. Baš danas na 10. ožujka naš VI. bataljon I. brigade imao je zadatak da udari sektor Mičivoda – Mrkalji gdje se nalazi četnička dobrovoljačka četa.*³⁸¹

Sutradan je posadi u Han-Pijesku upućena popuna hranom i streljivom iz Sokolca, a njima ususret krenule su tri satnije ustaške bojne pod zapovijedanjem ustaškog satnika Bobana. Srušeni most preko tjesnaca kod sela Košutica onemogućio je daljnje napredovanje opskrbenoj koloni, a u povratku prema Sokolcu naišli su na zasjedu u kojoj je poginuo jedan ustaški vojničar, ranjena su tri vojničara i jedan domobran, te i sam zapovjednik opskrbe kolone satnik Pavao Slade. Ova vijest dostavljena je Bobanovoj grupi bacanjem poruke iz

---

³⁸⁰ Isto.

³⁸¹ Vojni arhiv, Fond NDH, k.114b, f.9/13, 3-4, Mušan Mundžehasić ustaša, Crtice iz borbi za oslobođenje.

zrakoplova, na što su se njegove tri satnije utvrdile u Žljebovima. Potrebno tvorivo za posadu u Han-Pijesku dostavljeno je naknadno zračnim putem. Dana 12. ožujka popravljen je srušeni most kod Košutice, a sljedećeg dana uspostavljena je veza Sokolac – Han-Pijesak i opskrba je dostavljena kopnenim putem.³⁸² Unatoč tomu njemački general u Sarajevu Johann Fortner zapovjedio je napuštanje Han-Pijeska i povlačenje IV. bojne Vojne krajine i ustaške bojne na crtu Kram – Žljebovi – Košutica. Povlačenje je predviđeno za 14. ožujka, međutim, iz brzjava koje su domobranski zborovi svakodnevno slali u Glavni stožer, vidljivo je da ova zapovijed nije izvršena i da se u Han-Pijesku i nadalje nalazi IV. bojna Vojne krajine i jedna ustaška bojna iz sastava *Crne legije*. Primjerice, 19. ožujka izviješteno je o manjem neprijateljskom napadu na Han-Pijesak, dok se iz brzjava poslanog 22. ožujka vidi da je posada u Han-Pijesku u okruženju i da im se tvorivo doprema putem zrakoplova.³⁸³ Osim toga i vremenski uvjeti bili su izuzetno loši radi čega nije bilo moguće poduzimati veća borbena djelovanja. Do razvedravanja je došlo 23. ožujka, što je posada u Han-Pijesku iskoristila da od neprijateljskih snaga očisti pravac prema Olovu.³⁸⁴ Zbog prekida na prometnici Sokolac – Han-Pijesak iz zapovjedništva III. domobranskog zbora zatražili su od Glavnog stožera da se žurno povрати vod tenkova koji je upućen u Zagreb radi popravka, te da mu se pridoda još jedan terenski samovoz radi dostave tvoriva posadi u Han-Pijesku.³⁸⁵ Ovaj je zahtjev podržao i Francetić. Napadi ustaničkih snaga pojačali su se 28. ožujka kada su zapalili šestmetarski drveni most kod Žljebova i napali opskrbna vozila na pravcu Sokolac – Han-Pijesak, a istodobno je posada Han-Pijeska napadnuta iz pravca Olova, Vlasenice i Kusača.³⁸⁶ Radi jake koncentracije ustaničkih snaga Francetić je u brzoglasu od 31. ožujka izvijestio Glavni stožer da ustaška bojna ne može osiguravati popunu za posadu u Rogatici, jer bi u tom slučaju u Han-Pijesku ostala samo IV. bojna Vojne krajine, a što je očigledno bilo nedovoljno za uspješnu obranu mjesta.³⁸⁷

---

³⁸² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2194 (ZM 53b/74), snimci 588.-597., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Očevidni izvještaj za prvih 15 dana mjeseca ožujka 1942. godine.

³⁸³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimci 137. i 176., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 20. i 23. III. 1942.

³⁸⁴ SAD, Washington, The National Archives and Records Administration (NARA), Fond T-315, Records Of German Field Commands: Divisions, svitak 2268., snimci 585 i 595., 718 Inf Div. Funkstelle Francetić, Nr. 63. Aufgegeben 20. 3. 42. i Nr. 77. Aufgegeben 23. 3. 42.

³⁸⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimak 232., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 26. III. 1942.

³⁸⁶ NARA, Fond T-315, svitak 2268., snimci 617. i 628., 718 Inf Div. Funkstelle Francetić, Nr. 90. i Nr. 91. Aufgegeben 28.3.42.

³⁸⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimak 305., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 31. III. 1942.

Sukob NOP-a i JVUO u ožujku 1942.

Neobično je da se u bojnoj relaciji III. domobranskog zbora za mjesec ožujak ovi događaji oko Han-Pijeska uopće ne spominju, jer su inače ove relacije vrlo detaljne i iscrpne. Dušan Trbojević, koji se tijekom rata nalazio u sastavu četničkoga Cerskog odreda, navodi u svojoj knjizi da su četnici 12. ožujka 1942. izvršili snažan napad na Han-Pijesak. U napadu su sudjelovali četnici iz istočne Bosne koji su se nalazili pod Dangićevim zapovjedništvom, Cerski te Ličko-kordunaški odred (Samostalni dobrovoljački odred, op. A.O.) Trbojević procjenjuje da je u opsadi Han-Pijeska sudjelovalo više od 2.000 četnika, a da napad nije uspio zbog: *...žestoke vatre ustaša iz utvrđenih kuća dok je veliki sneg onemogućavao da im se približimo na kraće odstojanje.*³⁸⁸

Četnici su namjeravali obnoviti napad u noći sa 16. na 17. ožujka, ali ih je u tome spriječio prodor partizanske Udarne grupe pod zapovjedništvom Koče Popovića. Ova se grupa sastojala od 2. proleterske brigade, te 2., 3. i 6. bataljona iz sastava 1. proleterske brigade, a ustrojena je s namjerom razbijanja četničkih snaga sjeverozapadno od Višegrada.³⁸⁹ Ovaj prodor Udarne grupe došao je kao posljedica odluka sa savjetovanja CK KPJ u Foči od 25. veljače na kojemu je zaključeno da se četnici trebaju dotući politički i vojnički.³⁹⁰ U instrukciji donesenoj 3. ožujka iznesena je orijentacija kako Udarne grupa treba izvršiti dobivenu zapovijed:

*Što prije razbiti sve četničke formacije u predjelu Glasinca i na njihovo mjesto organizovati narodno-oslobodilačku dobrovoljačku vojsku. Sve četničke vođe, vojvode, četobaše, funkcionere likvidirati. Starim četničkim starješinama ne povjeravati nikakve uloge u novoformiranoj dobrovoljačkoj vojsci. Usporedo s ovim vojničkim poslom organizovati narodnooslobodilačke odbore po svim opštinama, odnosno selima. U ove odbore uvoditi ljude poštene i čestite, prvenstveno iz redova siromašnih seljaka i radnika, a zatim i iz redova srednjih seljaka.*³⁹¹

Grupa je 4. ožujka krenula sa šireg područja Goražda i sa 7. na 8. ožujka vodila manju borbu s četničkim snagama kod sela Borike, gdje se nalazio četnički stožer koji je zapovijedao

---

³⁸⁸ Dušan Trbojević, *Cersko-Majevička grupa korpusa pukovnika Dragoslava S. Račića*, str. 59.-60.

³⁸⁹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak II., knjiga 3., dokument br. 13., str. 35. i Terzić Velimir, urednik, *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941.-1945. Knjiga prva*, str. 194.

³⁹⁰ Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 129.-130.

³⁹¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak II., knjiga 3., dokument br. 8., str. 20.

snagama oko Rogatice.³⁹² Partizani su zarobili veći dio stožera i strijeljali 14 četnika među kojima i šest časnika, dok je preostali dio četničkog stožera pobjegao u Višegrad. Nakon toga partizanska Udarne grupa nastavila je napredovati prema Vlasenici i u zoru 15. ožujka prikupila se na području Plana – Podžeplje – Krivača i još istog dana u 16 sati zauzela selo Miliče, gdje se nalazio *Operativni štab* pod zapovjedništvom majora Slavoljuba Vranješevića i *štab Cerskog odreda*. Udarne grupa još iste večeri izvršila pokret prema Vlasenici koju je zauzela bez borbe 16. ožujka u 6 sati.³⁹³ Na vijest o zauzimanju Vlasenice Račić je odustao od daljnje opsade Han-Pijeska i pokušao je ponovno zauzeti selo Miliče. Međutim, domicilne četničke postrojbe odbile su sudjelovati u ovom napadu, stoga se Cerski odred povukao pravcem Sikira – Supač – Mišić. U Mišićima je razbio jednu grupu partizana i zaplijenio njihovu logistiku, a zatim je produžio prema Srebrenici odakle se u travnju prebacio na područje Srbije. Tijekom ovog nastupanja Konjanički eskadron iz sastava Cerskog odreda, koji je kao zaštitnica bio raspoređen u Mrzlom Polju kod Vlasenice, razbile su partizanske snage i pritom zarobili njegovog zapovjednika, poručnika Miluna Milovića, jednoga neimenovanog časnika i 14 četnika. Oba časnika naknadno su strijeljana, a četnici odvedeni u zarobljeništvo.³⁹⁴

Operativni štab partizanske Udarne grupe preuzeo je nakon zauzimanja Vlasenice zapovjedništvo nad svim postrojbama u okolini Han-Pijeska, a sve četničke postrojbe preimenovane su u *Dobrovoljačke jedinice*. U svome izvješću Koća Popović ove postrojbe naziva *meštanskim*.³⁹⁵ Glavnina Udarne grupe potom se okrenula prema Srebrenici, Bratuncu i Drinjači, te je bez borbe stavila ova mjesta pod svoj nadzor, a iz njezinog sastava izdvojen je 2. bataljon 1. proleterske brigade koji je ostao na položaju oko Han-Pijeska.³⁹⁶ Neposredno zapovijedanje nad *Dobrovoljačkim jedinicama* ustrojenim na području Vlasenice i Han-Pijeska preuzeo je *Operativni štab Han-Pijesak*, koji je ustrojen 17. ožujka po zapovijedi *Operativnog štaba* partizanske Udarne grupe. Sastav ovog *štaba* činili su: zamjenik zapovjednika 2. proleterske brigade Ljuba Đurić, zapovjednik 6. bataljona 1. proleterske brigade Milorad Ivanović, zapovjednik Derventskog bataljona Rajko Čelonja, Ljubiša

---

³⁹² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 65., str. 175.

³⁹³ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 30., str. 86.

³⁹⁴ Dušan Trbojević, *Cersko-Majevička grupa korpusa pukovnika Dragoslava S. Račića*, str. 61., i Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 65., str. 175.

³⁹⁵ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 30., str. 87.

³⁹⁶ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 33., str. 95.

Urošević iz zapovjedništva 2. proleterske brigade, Rade Jakšić i Svetozar Kosorić. Svim postrojbama koje su napustile položaje zapovjedbno je da smjesta vrata natrag, a bjeguncima se prijetilo kaznom strijeljanja.³⁹⁷

U Vlasenicu je 18. ožujka došao i *Glavni štab NOPO i Dobrovoljačkih jedinica za BiH*, koji je izvijestio da se na bojišnici prema Han-Pijesku od *Dobrovoljačkih jedinica* nalaze Milički, Donjezalukovački i Derventski bataljon, dijelovi Olovskog i Planinskog bataljona, te Samostalni dobrovoljački odred koji je preimenovan u Krajiški odred.³⁹⁸ Nešto kasnije ove su jedinice preustrojene u Vlasenički odred, u čiji su sastav ušli Milički, Derventski, Vlasenički, i Planinski bataljon, te Srebrenički odred sa Kravičkim, Bratunačkim i Srebreničkim bataljonom. Donjezalukovački, Tupnarski, Sprečanski i Paprački bataljon ušli su u sastav partizanskog Birčanskog odreda, a Cikotski bataljon ukinut je i njegovo ljudstvo je iskorišteno za popunjavanje Papračkog bataljona. Sveukupno su ove snage brojale 1.200 ljudi uključujući i 2. bataljon iz sastava 1. proleterske brigade.³⁹⁹ Osim toga, određen broj četničkih jedinica na razini satnije nalazio se na pravcu Sokolović – Han-Pijesak i na području oko Knežine. U Vlasenici je još ustrojena jedna samostalna *četa* snage 80 ljudi, koja je služila kao interventna postrojba.⁴⁰⁰

Zapovjednik *Glavnog štaba NOP i DVJ BiH* Svetozar Vukmanović-Tempo izvijestio je 31. ožujka *Vrhovni štab NOP i DVJ* da su sve četničke jedinice na području istočne Bosne prešle pod zapovjedništvo NOP-a, osim Fakovičkog i Skelanskog bataljona, koji su još uvijek neodlučni i čekaju daljnji razvoj situacije. U izvješću nadalje stoji: *Čitav narod i svi borci očekuju sada da ćemo likvidirati Han-Pijesak. Ako to učinimo, mi ćemo i politički u potpunosti zavladatai ovim krajem.*⁴⁰¹ Iz ove posljednje rečenice dobro se može iščitati kolika je bila važnost Han-Pijeska za čitavo područje istočne Bosne.

---

³⁹⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 3., dokument br. 109., str. 325.

³⁹⁸ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 33., str. 94. Čitav Samostalni dobrovoljački odred prešao je u sastav partizanskih snaga, osim njegovog zapovjednika kapetana Dakića koji se u tom trenutku nalazio u Koviljači. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 65., str. 176. i Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 38, str. 109. Prema Hamoviću zapovjednik Samostalnog dobrovoljačkog odreda bio je kapetan Predrag Marković, koji je na toj dužnosti ostao i nakon što je odred prešao u sastav Dobrovoljačke vojske, te je preimenovan u Krajiški odred. Miloš Hamović, *Dobrovoljačka vojska Jugoslavije u sastavu oružanih snaga NOP-a*, str. 109.

³⁹⁹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 38, str. 109. i Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 135.

⁴⁰⁰ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 35, str. 98.

⁴⁰¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 38, str. 107.

Prema izvješću Svetozara Vukmanovića-Tempa, zapovjednika *Glavnog štaba NOPO i DJ za BiH*, sve su bivše četničke postrojbe bile prilično demoralizirane i bez pogovora su se stavljale pod partizansko zapovjedništvo, ali se nisu mogle pokrenuti na nikakvo djelovanje i da *svi bježe na sve strane*.⁴⁰² Da moral među četničkim snagama nije bi na visini potvrđuje i izvješće majora Radoslava Đurića, kojeg je 27. ožujka podnio Draži Mihailoviću:

*Pojedini komandanti oficiri čim su saznali za prisustvo partizana pitali su svoje ljudstvo hoće li se boriti protiv njih i svi bez razlike, sem Račićevih, izjavili su da se neće boriti jer su i partizani Srbi, a oni su pošli da se bore samo protiv ustaša. Oficirima su rekli da se sklone, a pojedincima su nudili da ih oni sakriju. Kod ovakvog stanja, oficiri su morali napustiti položaj i sami bez ljudstva povući se u Srbiju.*⁴⁰³

Ježdimir Dangić potpuno je izgubio nadzor nad svojim ljudima i prema Đurićevom izvješću *pri nailasku partizana on nije mogao naći ni 100 ljudi koji bi hteli da brane njega i štab*. Četnički *Operativni štab* prisiljen je na povlačenje u Bajnu Baštu, a većina pripadnika njegovih snaga koja nije prešla u *Dobrovoljačku vojsku* povukla se u planine istočne Bosne. Manje grupe i pojedinci potom su se prebacivali na područje Srbije i početkom travnja *Operativni štab* raspolagao je s 300-350 ljudi. Od ovog ljudstva ustrojen je odred pod zapovjedništvom majora Petra Baćovića, koji je 8. travnja izvršio napad na partizanske jedinice u okolici Rogatice.⁴⁰⁴ Baćovićev odred sukobio se s dijelovima 1. proleterske brigade na planini Šaran i nakon početnih uspjeha odbačen je preko Drine natrag na područje Srbije.⁴⁰⁵

U međuvremenu je Ježdimir Dangić otputovao u Beograd, gdje je boravio od 30. ožujka do 2. travnja, radi savjetovanja s Milanom Nedićem oko suradnje s Talijanima.⁴⁰⁶ Dangić je ponovno boravio u Beogradu 10. travnja i tada je poslao poruku ministru unutrašnjih poslova Milanu Aćimoviću da su Talijani od njega zatražili da im uputi zahtjev za ulazak talijanskih snaga u istočnu Bosnu radi zaštite tamošnjeg stanovništva. Talijani su naglašavali da je dovoljno da se uz Dangićev potpis nalazi i potpis stotinjak njegovih pristalica i da će njihove snage 48 sati nakon primitka zahtjeva zaposjesti istočnu Bosnu, te je pripojiti talijanskoj

---

⁴⁰² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 33., str. 94.

⁴⁰³ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 65., str. 175. Đurić je početkom ožujka 1942. od Mihailovića dobio zapovijed da se uputi u istočnu Bosnu s radio-stanicom radi izvješćivanja o tamošnjem stanju.

⁴⁰⁴ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIV., knjiga 1., dokument br. 80., str. 234.

⁴⁰⁵ Isto, str. 235. Vidi i Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak II., knjiga 3., dokument br. 150., str. 393.

⁴⁰⁶ Veljko Đ. Đurić, *Novi prilozi za biografiju vojvode Ježdimira Dangića*, str. 66.

okupacionoj zoni. Nijemci su znali da je Dangić nakon prekida pregovora s njima stupio u kontakt s Talijanima i pretpostavljali su da će zacijelo prihvatiti ovu talijansku ponudu, stoga je zapovjednik njemačkih snaga za Jugoistok general Walter Kuntze naložio njegovo privođenje.⁴⁰⁷ Dangića su u noći s 11. na 12. travnja uhitili pripadnici jedne polubojne iz sastava *Ruskog zaštitnog korpusa* i njemačke 4. satnije 741. pješačke pukovnije u selu Rogačica kraj Bajne Bašte.⁴⁰⁸ U zatvoru je Jezdimir Dangić otpočeo štrajk glađu, ali bez uspjeha i 23. travnja je zajedno s još 128 djelatnih časnika bivše vojske Kraljevine Jugoslavije, sproveden u njemački logor za ratne zarobljenike u Nürnbergu. Dangić je smješten u logor za časnike XIII B.11.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁷ Antun Miletić, *O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima*, str. 144.

⁴⁰⁸ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 64., str. 350.

⁴⁰⁹ Isto, str. 352. Dangić je uspio pobjeći iz njemačkog logora i pridružiti se poljskim ustanicima pod vodstvom Tadeusza Bor Komorowskog (*Armia Krajowa*). Ponovno je uhapšen i interniran u logor Krakow iz kojeg su ga oslobodili pripadnici Crvene armije. Sovjetski savez izručio ga je Jugoslaviji, te je u lipnju 1947. na vojnom sudu u Sarajevu osuđen na smrt strijeljanjem. Veljko Đ. Đurić, *Novi prilozi za biografiju vojvode Jezdimira Dangića*, str. 69.-71.

Operacija "Trio"

Priprema za operaciju "Trio"

I nakon velikih operacija koje su provedene tijekom proteklog prosinca i siječnja, ustaničke snage na području istočne Bosne i nadalje su bile vrlo djelatne, te su Nijemci smatrali da je opasnost da se ustanak s ovih žarišta proširi na čitav hrvatsko-srpski prostor vrlo velika.⁴¹⁰ Stoga je smirivanje i neutralizacija područja istočne Bosne bila temeljna pretpostavka za suzbijanje cjelokupnog ustanka. Kako zbog stanja na Istočnom bojištu njemačka strana nije raspolagala s dovoljno snaga da sama provede trajnu i snažnu okupaciju, to je bilo moguće samo uz sudjelovanje oružanih snaga NDH i Italije. U tu je svrhu sazvano savjetovanje na kojem su s njemačke strane sudjelovali: zapovjednik njemačkih snaga za Jugoistok general Walter Kuntze, opunomoćeni general u Srbiji Paul Bader, časnik za vezu pri talijanskom Vrhovnom zapovjedništvu general Enno von Rintelen i opunomoćeni general u Hrvatskoj Edmund Gleise von Horstenau; s talijanske strane sudjelovali su načelnik talijanskoga Glavnog stožera kopnene vojske general Vittorio Ambrosio, zapovjednik talijanske 2. armije general Mario Roatta i zapovjednik talijanske vojne misije u Hrvatskoj general Giovanni Batista Oxillia, dok je hrvatsku stranu zastupao načelnik Glavnog stožera, general Vladimir Laxa. Savjetovanje je održano 2. i 3. ožujka 1942. u Opatiji i na njemu je dogovoreno da je svrha predstojećih operacija potpuno čišćenje NDH od pobunjenika, da se operacije moraju izvoditi prema jedinstvenom planu, a kao najznačajnije ustaničko područje označena je istočna Bosna. Stoga je sve raspoložive snage trebalo usmjeriti najprije na ovo područje, a zatim ih preusmjeriti prema zapadnoj Bosni. Izrada operativnog plana i cjelokupno zapovjedništvo nad operacijom dodijeljeno je zapovjedniku talijanske 2. armije Roatti, dok je Bader preuzeo neposredno zapovjedništvo nad snagama koje su sudjelovale u operaciji. Nadalje je dogovoreno da u zaposjednutim područjima upravu u početku preuzmu okupacijske snage, a kako bi se stanje u pojedinim područjima normaliziralo, uprava bi se predala hrvatskim vlastima. Odluku o tome donosio je zapovjednik talijanske 2. armije. Ovim sporazumom utvrđeno je i da se s ustanicima ne smiju sklapati nikakvi sporazumi, kako s

---

⁴¹⁰ Bogdan Krizman, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Globus, Zagreb, 1986. str. 272.

četničkim tako ni s partizanskim snagama. Točan datum početka operacije nije donesen, već je utanačen samo okvirno za 15. travnja, a ovisio bi o vremenskim prilikama.⁴¹¹

Na hrvatskoj je strani veliku zabrinutost izazvala odredba da okupacijske snage preuzimaju upravu na zauzetom području i da njezino trajanje ovisi o procjeni talijanske strane. Vlada NDH smatrala je da bi Talijani mogli iskoristiti ovu priliku da se trajno zadrže u Sarajevu.⁴¹² Takve strahove njemačka je strana nastojala odagnati uvjeravanjima vlade NDH da se Sarajevo nalazi u njemačkome operativnom području i da će nakon završetka operacije moći uputiti talijanske snage natrag preko njemačko-talijanske demarkacijske crte. Nakon ovih uvjeravanja vlada NDH odobrila je Opatijski sporazum, uz rezervu izraženu verbalnom notom o očuvanju suvereniteta države i prava civilne uprave.⁴¹³

Konačan okvir operacije postavljen je na sastanku triju strana održanom u Ljubljani 28. i 29. ožujka. Da su bojazni vlade NDH glede talijanskih namjera oko Sarajeva bile opravdane, potvrdio je Roattin zahtjev za ulazak talijanskih snaga u grad, jer im je Sarajevo neophodno kao opskrbno središte. Osim toga, Roatta je uspio nagovoriti Badera da se odustane od odluke da s ustanicima nema pregovora i da se četničke snage pridobiju za borbu protiv Narodnooslobodilačkog pokreta. Pritom se pozvao na nedavne pregovore koje je s četnicima iz istočne Hercegovine vodio povjerenik vlade NDH pri talijanskoj 2. armiji Vjekoslav Vrančić.⁴¹⁴ Međutim, ovaj dogovor o pregovorima s četničkim snagama nije odobrio zapovjednik njemačkih snaga za Jugoistok general Kuntze, a 6. je travnja i talijansko Vrhovno zapovjedništvo izvijestilo Kuntzea preko njemačkog časnika za vezu da se slaže s odlukom i da se prema četnicima treba odnositi prema odredbi Opatijskog sporazuma. Ova odredba Opatijskog sporazuma ipak nije u potpunosti ispoštovana. Tako je Bader svim postrojbama pod njegovim zapovjedništvom odaslao 10. travnja uputu u kojoj je stajalo da se prema četničkim postrojbama koje ne pružaju otpor ne odnose kao prema ustanicima, već da prema njima treba postupati prema haškim odredbama o vođenju rata, dok je talijanska strana

---

⁴¹¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIII., knjiga 2., dokument br. 25., str. 104.-108.

⁴¹² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 39., str. 208.

⁴¹³ Bogdan Krizman, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, str. 279. i 283.

⁴¹⁴ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 48., str. 241.-249. Talijanske pretenzije prema Sarajevu potvrdio je i njemački časnik za vezu pri stožeru talijanske 2. armije koji je 13. travnja izvijestio Glaisea von Horstenaua da Roatta pod svaku cijenu želi postići vojnu vlast u prostoru Sarajeva i zatim je održati što je moguće duže. Vidi Bogdan Krizman, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, str. 293.

nastavila već uspostavljenu suradnju s pojedinim četničkim odredima i usprkos zabrani nastavila pregovore.⁴¹⁵

Sukladno postignutim sporazumima u Opatiji i Ljubljani, Roatta je 30. ožujka poslao njemačkom opunomoćenom generalu u Srbiji Baderu odluke i upute za vođenje predstojeće operacije koja je dobila naziv "Trio", čime se htjelo naglasiti zajednički nastup triju ratnih saveznika. Ovim je uputama definirano da je cilj operacije "Trio" uništenje ustaničkih snaga u Bosni i pacifikacija cijelog područja. S obzirom na veličinu područja na kojemu se planira izvođenje operacije, kao i na to da raspoložive snage nisu u mogućnosti istodobno djelovati u cijeloj Bosni, odlučeno je da se operacije izvode po zonama. Svaku zonu prvo bi se dovelo u potpuno okruženje, a zatim bi se koncentričnim nastupom prišlo uništavanju ustaničkih snaga i sistematskom pročešljanju okružene zone.⁴¹⁶

Operacija se dijelila na tri faze; prva faza trebala je otpočeti pod nazivom "Trio I." i zahvatila bi šire područje oko Rogatice. Nakon toga uslijedila bi druga faza operacije pod nazivom "Trio II.", koja bi zahvatila luk rijeke Drine na području Vlasenica – Srebrenica, dok treća faza, "Trio III.", u tom trenutku još nije bila precizno razrađena, a trebala je zahvatiti područje planine Ozren. Okvirni početak operacije ostao je 15. travnja, ali je točan datum ovisio o vremenskim prilikama i pravodobnom raspoređivanju uključenih snaga.⁴¹⁷

Snage predviđene za izvođenje operacije ustrojene su u *Borbenu grupu Bader (Kampfgruppe General der Artillerie Bader)*, o čemu je zapovijed donesena još 16. ožujka 1942. godine. Grupa je operativno bila podređena talijanskoj 2. armiji, zapovjedno mjesto grupe nalazilo se u Sarajevu od 25. ožujka, a u njezin su sastav ušle:

- njemačka 718. pješačka divizija
- njemačka III. bojna 737. pješačke pukovnije
- sve postrojbe Hrvatskog domobranstva i Ustaške vojnice koje su bile podređene zapovjedniku njemačke 718. pješačke divizije
- talijanska 5. gorska divizija *Pusteria*
- talijanska 22. pješačka divizija *Cacciatori delle Alpi*
- talijanska 1. gorska divizija *Taurinense*.⁴¹⁸

---

⁴¹⁵ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIII., knjiga 2., dokument br. 33., str. 131.

⁴¹⁶ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XIII., knjiga 2., dokument br. 33., str. 124.-126.

⁴¹⁷ Isto.

⁴¹⁸ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 46., str. 234.

Njemačka 750. pješačka pukovnija nalazila se području Doboj – Zavidovići – Banovići – Olovo – Kladanj – Tuzla – Lopare, a 738. pješačka pukovnija na području Sarajevo – Visoko – Kladanj – Zenica – Travnik. Na desnoj obali Drine, na području Zvornika nalazila se njemačka III. bojna 737. pješačke pukovnije.⁴¹⁹ Prije početka operacije "Trio I." njemačka 718. pješačka divizija s dijelom hrvatskih postrojbi trebala se prikupiti na području Pale (isključeno) – Mokro – Olovo – Vlasenica.⁴²⁰ Osim toga, dijelovi njemačke 737. i 721. pješačke pukovnije na području Srbije trebali su potpomagati operaciju tako da zapriječe prebacivanje ustaničkih snaga s područja Crne Gore u Bosnu i obrnuto.⁴²¹

Talijanska 5. gorska divizija *Pusteria* trebala se rasporediti na području Višegrad – Priboj – Pljevlja – Čajniče, 22. pješačka divizija *Cacciatori delle Alpi* na području Gacko – Kalinovik, a 1. gorska divizija *Taurinense* na području Turbe – Trnovo – Dobro Polje.⁴²² Međutim, talijanske divizije *Cacciatori delle Alpi* i *Taurinense* znatno su kasnile s prebacivanjem na predviđena područja jer su čekale smjenu iz Italije (divizije *Emilia* i *Murge*). Prebacivanje ovih divizija na područje Dubrovnika i Kotora kasnilo je zbog podmorničke opasnosti na Jadranskom moru.⁴²³

Oružane snage NDH koje su bile podređene zapovjedniku njemačke 718. pješačke divizije nalazile su se na području između Bosne, Save, Drine i njemačko-talijanske demarkacijske crte. Njihov je raspored bio slijedeći:

- na području Vareš – Sarajevo – Jahorina nalazila se domobranska 7. pješačka pukovnija
- na području Pale – Podromanija nalazila se domobranska Zagrebačka konjanička pukovnija
- na području Romanija – Glasinac – Rogatica – Sokolac nalazila se domobranska 13. pješačka pukovnija, II. i III. bojna Vojne krajine, te IX. i XI. topnički odjel
- na području Zvornik – Drinjača – Vlasenica – Han-Pijesak nalazila se domobranska 3. pješačka pukovnija, *Crna legija*, ustaška XXI., XXII. i XXIV. djelatna bojna, IV. bojna Vojne krajine i dijelovi VII. topničkog odjela

---

⁴¹⁹ Miroslav Stepančić, *Treća neprijateljska ofanziva u istočnoj Bosni, Crnoj Gori i Hercegovini gledana kroz neprijateljska dokumenta*, Vojnoistorijski glasnik, br. 3/1951., str. 91.

⁴²⁰ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 55., str. 293.

⁴²¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 52., str. 275.

⁴²² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 55., str. 294.

⁴²³ Miroslav Stepančić, *Treća neprijateljska ofanziva*, str. 92.

- na području Olovo – Kladanj – Tuzla nalazila se domobranska 8. pješačka pukovnija, Dobrovoljački odjel narodnog ustanka bojnika Hadžiefendića i dijelovi VII. topničkog odjela
- na području Brčko – Bijeljina domobranska 6. pješačka pukovnija
- na području Begov Han – Zavidovići – Maglaj – Doboj – Gračanica – Ozren nalazila se domobranska 15. pješačka pukovnija, domobranska IV. i V. bojna 1. pješačke pukovnije, I. i III. bojna 5. pješačke pukovnije, ustaška XIII. djelatna bojna, te III. i X. topnički odjel
- na području Nemila – Zenica – Kakanj – Visoko nalazila se domobranska I. bojna 2. pješačke pukovnije⁴²⁴

"Trio II." – Francetićevo prodor prema Drini⁴²⁵

Nakon savjetovanja u Ljubljani nepovjerenje koje je vlada NDH gajila prema Talijanima postalo je još veće. Povjerenik vlade NDH pri talijanskoj 2. armiji Vjekoslav Vrančić istaknuo je u razgovoru s poslanikom Kascheom i njemačkim opunomoćenim generalom Glaiseom von Horstenuom da bi ostajanje Talijana sjeverno od demarkacijske crte, posebno u Sarajevu, predstavljalo teško opterećenje za NDH i čitav muslimanski svijet, a vojskovođa Slavko Kvaternik ocijenio je predstojeću operaciju gotovo kao nesreću za NDH. Glaise je smatrao da kroz ovu sve veću zabrinutost treba promatrati Francetićevo prodor prema Drini koji je poduzet 1. travnja mimo svih dotadašnjih dogovora. U vodstvu NDH očito su procijenili da će kada jednom prijeđu njemačko-talijansku crtu razgraničenja, talijanske snage biti teško vratiti natrag i da ih se može zaustaviti samo ako istočnu Bosnu sami očiste od ustaničkih snaga. Kao najpogodnije snage za takvo što ocijenjene su snage pod zapovjedništvom ustaškog podpukovnika Jure Francetića.⁴²⁶

Pripreme za predstojeći pothvat odvijale su se ubrzano, a postoje indicije da se potrebno naoružanje nabavljalo i na crnom tržištu. Vojničar Mušan Mundžehasić iz 1. satnije ustaške

---

⁴²⁴ Isto, str. 91.-92. U popisu postrojbi koji donosi Stepančić potkrale su se manje pogreške koje sam ispravio uvidom u bojne relacije II. i III. domobranskog zbora iz ovog razdoblja.

⁴²⁵ Arhivska građa o ovom prodoru vrlo je oskudna i nisam uspio saznati gdje su pohranjena izvješća Ustaške vojnice o operaciji "Trio". Iz dnevnih izvješća koja su se svakodnevno slala u Glavni stožer netko je čak sustavno izlučio i sve brzjave koje je slao general Lukić, časnik za vezu pri njemačkoj 718. pješačkoj diviziji (HRGEN). U dnevnim izvješćima nalaze se samo fragmentarna izvješća, stoga ću se u rekonstrukciji ovih događaja najviše služiti njima, svjedočanstvu koje je neposredno nakon završene operacije sastavio vojničar Mušan Mundžehasić iz Pripremne bojne Sarajevo (Vojni arhiv, Fond NDH, k.114b, f.9/13) i dokumenata njemačke i protivničke strane.

⁴²⁶ Bogdan Krizman, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, str. 291.

Pripremne bojne Sarajevo svjedoči kako se tekle pripreme neposredno prije samog početka pothvata:

23. ožujak 1942. godine, u ponedjeljak.

U potpunosti je formirana Pripremna bojna u Sarajevu. Glavni nastup je održan na igralištu nogometnog društva Hajduk. Postrojbe pripremne bojne pregledao je toga dana Podpukovnik Jure Francetić u prisustvu bojnika Kvaternika i stožernika Velike Župe Vrh-Bosna Marka Mihaljevića. Poslije pozdrava Podpukovnik Jure Francetić održao je kratku riječ ustaškim postrojbama u kojima je između ostalog rekao:

Drage ustaše!

Vi danas stupate u ustaške redove, vi ste dobrovoljno pristupili k tome, vi ste se odazvali na poziv domovine i Poglavnika onako kako to dostoji jednog Hrvata i dostojno ste shvatili dužnost vašu kao sinova ove naše grude.

Vi uskoro polazite na naše bojište, idete u borbu koja od vas zahtjeva čelik borca i junaka. Tu morate biti u prvom redu hrabri kao lavovi i blagi kao jagnjad, jer takav mora biti ustaša, a i borba s našim neprijateljem tako zahtjeva.

Trebate imati na umu da ste ustaše, a ustaška stega i disciplina je teška. Biti ustaša znači biti čovjek u svakom pogledu. Zato svaki onaj tko misli da neće moći podnijeti ustaška načela neka ostavi naše redove.

Još morate i to znati da ustaška odora nije i ne smije biti sredstvo za udovoljavanje osobnih probitaka. I svakom onom koji tako misli nema mjesta među nama.

24. ožujka, u utorak.

Ustaške satnije Pripremne bojne smještene su prostorije vojarnе Jajce.

25. ožujka, u srijedu.

U 10. sati prije podne nastup čitave bojne na dvorištu pred vojarnom. Poslije održane vježbe ulaze na kapiju dva samovoza koji stadoše pred satnijama. Počeše iz samovoza iznositi neke omote. Bile su to strojnice. Nove, neupotrebljavane, tek montirane, stajale su pred nama te lijepe naprave, čije su se cijevi sjajile na zracima proljetnog sunca. 'To nam treba' povikale su ustaše. Radost je prostrujala kroz sve satnije. Nije ih jedna ili dvije, već toliko mnogo, crne se na dvorištu pred nama.⁴²⁷

Nakon kratkotrajne obuke s novim oružjem uslijedila je prisega novaka i pokret prema Han-Pijesku, koji je detaljno i ponešto pjesničkim jezikom opisao vojničar Mundžehasić:

26. ožujka, u četvrtak.

---

⁴²⁷ Vojni arhiv, Fond NDH, k.114b, f.9/13, 2-3, Mušan Mundžehasić ustaša, Crtice iz borbi za oslobođenje.

I već u 12. sati na večer dana je zapovijed 'Naprijed'. Krenula je I. satnija Pripremljene bojne, a odmah za njom 27. ožujka u jutro u 9. sati krenule su II. i III. satnija istim pravcem. Kuda? – Preko Romanije, glasio je odgovor.

27. ožujka, u petak.

Uz pjesmu i vesele uzvike kretali su naši samovozi prema Romaniji. Bez opasnosti i očekivanja. Spuštajući se niz strmine i okuke šumovite Romanije prema Podromaniji pred nama su se ukazivala opustjela sela i zaseoci sa svojim razrušenim i sagorjelim domovima kuda su se isključivo sive odore hrvatskih domobrana. Došavši na treći kilometar pred Sokolac zazviždali su prvi neprijateljski naboji iznad naših samovoza. U Sokolac smo stigli u 4. sata poslije podne, gdje smo se okrijepili parčetom kukuruznog peciva i čašicom pitke vode. No ipak stajalo se nije. Odmah u 8. sati na večer pošli smo dalje. Pošto su naši samovozi na Sokolcu pretovareni municijom ovog puta smo mi krenuli pješice. Noć mračna, bez mjesečine, bez one živosti koja se opaža u noćima proljeća, tišina kakva može da pokrije jedan kraj u kome svakog časa smrt može da pokaže svoje široke čeljusti, gdje još uvijek prijete opasnost od gdje kojeg zaostalog neprijatelja, kraj koji je najviše poškropljen hrvatskom krvlju, ta noć izazvala je u ustašama izraz neke napetosti i očekivanja mogućeg iznenadjenja. Bez riječi, bez razgovora, koračali smo korak po korak naprijed. I. satnija Pripremljene bojne išla je putem, II. satnija je imala desno krilo, a III. lijevo. Naprijed stopu po stopu. Prolazeći kroz uzki klanac ulazimo u Luburić polje kod Vidrića.

/.../

Kroz tminu, kroz polje, kroz noć, samo naprijed. Prolazimo kroz selo Košuticu. Tišina nigdje pucnja. Najedanput naša prethodnica udara na vatru. Prvi neprijateljski rov. Vatra. Naša I. satnija skreće na desnu stranu od puta u šumu kroz koju se nastavlja napredovanje na juriš. Ali vatra ne prestaje. Čak što više biva i postaje sve jačom. Straža na putu ostaje u zasjedi. Brza paljba naredjuje satnik Sudar. Vatra se širi duž cijelog našeg čela. Ali mi ne stojimo. Jednim prolomnim 'Hura' potiskujemo neprijatelja s našeg desnog krila uslijed čega on pojačava vatru na našoj desnoj strani koja mu se činila slabija. 'Naprijed lijevo krilo!' – prolamalo se kroz šumu koja nas je vodila prema Žljebovima. Opažalo se odstupanje neprijatelja koje je on ipak zadržavao snažnom vatrom sredinom puta i našim lijevim krilom. Probijalo se naprijed, kroz šumu, kroz gusto drveće i visoke jele. Miris baruta izpunjavao je uzduh. Sa vriskom i pjesmama tjerali smo neprijatelja unazad. 'O Jovane' – odjekivalo je kroz šumu prema tamnom nebu koga su prekrivali mutni proljetni oblaci. II. vod I. satnije koji se kretao putem naišao je na barikadu od velikog naslaga drveća i kamenja, koje su četnici

postavljali da posluži kao zaprijetka našim samovozima, koji su pažljivo išli iza nas. Ali je to brzo uklonjeno i odmah se pošlo naprijed.

Pred nam se ukazuju goli obronci i brežuljci Žljebovskog polja na čijem ulazu nas je dočekala još jača vatra sa sviju strana. Zahvaljujući svome odličnom položaju i važnosti brežuljaka s kojih su nas tukli nesmetano neprijatelj je otežavao naš ulazak u Žljebove i čak što više pokušao da zaobidje naše desno krilo upustivši ga preda se i onda otvorivši vatru s boku i sprijeda. Ali time oni padaju u sklop našem IV. vodu koji ih strahovito potuče u šumi kraj Žljebovskog polja. Bez uspjeha na našem desnu krilu oni možda i nehотиčno napuštaju podpuno vatru na južnoj strani polja i udaraju svom snagom na sredini što je naše desno krilo iskoristilo i priviklo se iza ledja čime su jakom vatrom za jedan čas potisnuti dalje na naše lijevo krilo koje ih opet dočekuje na još jaču vatru čime se nama otvara sloboda put u polje, još uvijek napadani iz daljine s lijeve strane sela. Puzeći ulazimo u selo. 12. sati noći. Jak pljusak pomiješan sa krupnim pahuljicama snijega pratio nas je u selo.

28. ožujka

Poslijednji pucnji njihova oružja odjekivali su iz daljine što nam je jasno kazivalo da se povlače. Naša dva ranjena i dva poginula. Tu u Žljebovima smo zatekli jednu satniu sarajevske željezničke bojne koja ima svrhu da nam osigura put. Sa velikom hrabrošću držali su borbu puna 24. sata. U Žljebovima smo imali odmor do 6. sati u jutro, kada se pošlo dalje. Na pola sata od polazka ponovo nas je dočekala vatra sa desnog boka. Povlačeći se između brežuljaka i napredujući jarkom vatrom pored puta ulazili smo više u neprijateljsku vatru koja nam je sada dolazila sa svih strana. Teške strojnice sarajevske željezničke bojne štatile su nas sa lijeve strane. Predhodnica nam je javila da je na pola kilometra od Žljebova zapaljen i razrušen [most] koji prelazi preko jednog potoka. Tu smo stalno praćeni vatrom sa svih strana očekivali samovoze. Šta da se radi. A samovozi se moraju prevesti na drugu stranu puta, kako bi nastavili napredovanje. Onda je naredjeno da se samovozi moraju prevesti preko jednog brežuljka na lijevoj strani puta u duljini od kojih 350 metara. S velikim naporom samovozi su upravo prenešeni preko dubokog blata i susnježice koja je natapala brežuljak. Jedan ustaša ranjen.

Kao odmazdu naše desno krilo palilo je čitavu desnu stranu pored puta. Uz pratnju vatre sa sviju strana ulazimo u Han-Kram, gdje nas s lijeve strane sela dočekala jaka mitraljezka vatra, koju su naši topovi ubrzo učutkali. ponovo napad sprijeda. Desno krilo zauzima selo iz čijih je kuća dolazila puščana vatra. Ponovo naprijed. Najzad u Han-Pijesak. 6. sati poslije podne.

29. ožujka.

Bez događaja. Na večer je došla sarajevska željeznička bojna.

30. ožujka.

Bezuspješan napad na Han-Pijesak od strane četnika. U času kada smo počeli primati večeru neprijatelj je udario sa brda na kome se je nalazila crkva iza koje su se čuli naboji. Ali samo jedan topovski pucanj umirio je sve.⁴²⁸

Mundžehasićev navod o odlasku Pripremne bojne na položaj potvrđuje i izvješće Župske redarstvene oblasti Sarajevo:

U noći između 26. i 27. o. mj. u jedan sat napustio je Sarajevo ustaški potpukovnik gosp. Juraj Francetić, uputivši se sa 20 kamiona ustaša preko Romanije u pravcu Han Pijeska. Tokom dana t. j. u 10 sati prije podne napustilo je Sarajevo, daljnjih 10 kamiona uputivši se u istom pravcu. preostale trupe trebale su biti upućene tek danas 28. o. mj. prije podne, ali je međutim promijenjena odluka, te su iste zajedno sa preslicom još tokom prošle noći također napustile Sarajevo. Preslica, koja se je nalazila u pratnji trupa bila je vrlo dobro snabdjevena tako, da će im ponijeta hrana biti dovoljna za punih 20 dana.

Prema obavijestima s kojima ovaj čas raspoložem gosp. potpukovnik Francetić krenuo je prošle noći iz Sokoca dalje, te je već prošao i Žljebove u pratnji odreda, koje je poveo sa sobom. Tokom ovog puta nije bilo nikakvih naročitih zapreka, jedino su u Žljebovima imali jedan manji okršaj u kojem ali nitko od naših nije ubijen niti ranjen. detaljni podaci o samoj borbi za sada manjkaju, ali čim ih primim dostaviću ih Naslovu.⁴²⁹

Prema brzoglasnom izvješću koje je Francetić 29. ožujka uputio zapovjedništvu njemačke 718. pješачke divizije, snage Pripremne bojne Sarajevo i II. željezničke ustaške bojne trebale su osigurati pravac Sokolac – Han-Pijesak i njihova ukupna snaga brojala je 600 ljudi. Osim ovih snaga Francetić u Sarajevu raspolagao i imao dvije bojne novaka, od kojih je svaka brojala po 600 ljudi. Jedna je bila smještena na Kasindolu, a jedna na Koševu, s tim da novaci iz bojne na Koševu nisu raspolagali s osobnim naoružanjem.⁴³⁰

Nakon okončanog prikupljanja ustaških bojni u Han-Pijesku, 1. travnja u 6 sati otpočeo je prodor prema Vlasenici pod zapovjedništvom ustaškog podpukovnika Jure Francetića. Prostor prema Vlasenici zatvarale su 2. bataljon 1. proleterske brigade i Vlasenički dobrovoljački odred, čije su postave u silovitom naletu probile snage Francetića.⁴³¹ Tijekom ovih borbi u

---

⁴²⁸ Isto, f.9/13, 3-4

⁴²⁹ AHMBIH, Fond NDH, Župska redarstvena oblast Sarajevo, Taj.broj 1502/42., Dnevni izvještaj za dane 27. i 28. ožujka 1942.

⁴³⁰ NARA, Fond T-315, svitak 2268., snimak 628., 718 Inf Div. Funkstelle Francetić, Nr. 94. Aufgegeben 29. 3. 42.

⁴³¹ Terzić Velimir, urednik, *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941.-1945. Knjiga prva*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1957., str. 201.

Vlaseničkom odredu došlo je do potpunog rasula i odred je prestao postojati kao vojna formacija. Mundžehasić je početak napada opisao slijedećim riječima:

Prešavši Kraljevo Polje gdje su nas propratile posade željezničke bojne i 'legije crnaca' penjali smo se uz brda i brežuljke Kraljeve Gore, provlačeći se kroz klance i klisure visokih i ponosnih bosanskih stijena. Išli smo prema zloglasnim Pločama koje štite i brane ulaz u Vlasenicu. Put prema Pločama vodi na okuke. Penjući se tako uz obronke Kraljeve Gore naše lijevo krilo koje se sastojalo od dva voda željezničke bojne koju je poručnik Mamić u današnjim borbama nazvao 'željezna bojna' dobilo je vatru sprijeda iz sela koje se pružalo preko jednog obronka na lijevoj strani puta. Ali jedno "pali" na poluži topovskog stroja prokrčilo je put naprijed. /.../ Penjemo se na Han-pogled gdje nas dočeka jaka neprijateljska vatra u kojoj smo zarobili nekoliko partizana koje smo raspoznali po crvenim petokrakim zvijezdama koje su nosili na šubarama. Odatle se put pruža niz strmenite okuke Ploče prema Vlasenici po kojima nas kratko vrijeme pratio neprestani napad u kome su naša dvojica ranjena ali gdje je neprijatelj pretrpio mnogo više gubitaka. /.../ Prolazimo kroz sela oko Vlasenice. Sve pusto. Svuda nalazimo samo na tragove četničko-komunističkog prebitavanja. Naišli smo na jednu staru, skoru oborenu, seosku kućicu na čijoj je prednjoj strani pisalo: 'Proleterska brigada', a odmah iznad vrata 'Komesariat SSSR za BiH' /.../ Pogledamo na sat. 4. sata i 25 minuta. Ulazimo u Vlasenicu. Naše strojnice su nam sa obronaka obližnjih brda najprije osiguravale ulazak u varoš.⁴³²

U jednom od rijetkih sačuvanih brzjava časnika za vezu pri njemačkoj 718. pješačkoj diviziji, generala Mihajla Lukića upućenog Glavnom stožeru domobranstva stoji:

2.IV. HRGEN SARAJEVO 20,05 -Žurno-

Podpukovnik Francetić javlja preko redarstvenog krugovala Sarajevo:

Prvog travnja u 18 sati ustaške jedinice ušle u Vlasenicu. Molim najžurnije u Zvornik dopremiti hrane za prepetalo pučanstvo. Ako posada iz Zvornika ne može izaći, to ćemo hranu preuzeti i dopremiti. Činovništvo i oružništvo takodjer odmah uputiti u Zvornik i imadu preuzeti dužnosti.⁴³³

O zauzimanju Vlasenice puno je detaljniji izvještaj *Operativnog štaba za istočnu Bosnu Vrhovnom štabu NOP i DVJ*, koji potpisuje Uglješa Danilović i koji ovdje prenosimo u cijelosti:

VRHOVNOM ŠTABU

⁴³² Vojni arhiv, Fond NDH, k.114b, f.9/13, 5, Mušan Mundžehasić ustaša, Crtice iz borbi za oslobođenje.

⁴³³ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimak 348., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 2. IV. 1942.

Položaj

1. Danas u 15 časova ustaše i hrvatska vojska ušli su u Vlasenicu. Brojna snaga neprijatelja iznosila je 5 – 600 ljudi. Borbe gotovo nije ni bilo, jer su se mještanske čete odmah pri pojavi neprijatelja povukle. Događaji su tekli ovako. Jučer 31. marta, neprijatelj je izvršio napad prema selu Kusače. Išao je u tri kolone: pravo na Kusače, preko Mekote i u pravcu Mironje. U Mironji i Kusačama nalazio se II bat. I brigade i neke mještanske čete. Neprijatelj je iskoristio vrlo gustu maglu i poslije artiljerijske pripreme uspio je da iznenadi i lako razbije naše jedinice. Poslije toga prvog uspjeha neprijatelj je unio paniku i pometnju i u ostale jedinice koje su se pri pojavi neprijatelja razbjegle u paničnom bjekstvu. Put prema Vlasenici ostao je potpuno otvoren i branio ga je samo jedan vod koji smo uputili iz Vlasenice. Jutros se bilo prikupilo na položaju nešto ljudstva, ali se je opet pri pojavi neprijatelja razbjeglo.

Naše snage oko Han-Pijeska brojale su oko 800 ljudi i bile su u stanju da drže neprijatelja sve dok nije dobio pojačanje prije tri dana. Naše snage morale su biti raspoređene na tri pravca kuda je sve neprijatelj mogao da krene: prema Olovu, Vlasenici i Kusačama. Htjeli smo da držimo jedan bataljon u rezervi u Vlasenici, ali ga nismo mogli stvoriti jer su sve snage Birčanskog odreda angažovane na položajima, a morale su dijelom da popunjavaju položaje prema Zvorniku, jer se neke četničke jedinice još nisu vratile.

Stizanjem pojačanja u Han-Pijesak odnos snaga promijenio se na našu štetu. Moglo se je pretpostaviti da će neprijatelj preduzeti prodor i da domaće čete neće biti u stanju da ga zadrže. Mi smo stoga predlagali da se još jedna jedinica Proleter. brigade angažuje položajima prema Han-Pijesku. Predložili smo da [se] Crnogorski bataljon pomjeri ka Kordunu i da tu služi kao rezerva, a da Drugi bataljon ostane na Kusačama ili Đimriji i da ima zadatak postavljanja zasjeda na drumu prema Kramu. Da je to učinjeno, vjerujemo da ne bi došlo do ovog što se desilo.

Razlozi da se je neprijatelj ovako lako probio, pored ostalog, jesu: nebudnost naših jedinica koje dozvoljavaju da budu iznenađene iako je neprijatelj vršio artiljerijsku pripremu, razvučenost naših jedinica koja je došla kao posljedica što su se morala štiti tri pravca, taktika neprijatelja da udari sa jakom snagom na jednom mjestu, prilično slab borbeni moral kod domaćih četa koji je došao kao posljedica dosadašnjih prodora neprijatelja a naročito nedavnog napada na Kram, gdje su mnogi borci izginuli bez ikakva rezultata. Još jedan je ozbiljan razlog, to su slabi komandiri koji prvi bježe sa položaja i povlače čete za sobom.

2. Smatramo da smo gubitkom Vlasenice doživjeli jedan priličan politički poraz i da će to pokušati da iskoriste petokolonaši. Zbog toga, kao i zbog vojničkog položaja: ugroženi

zvornički položaji, morali bi hitno učiniti nešto što bi neprijatelju donelo jak udarac i podiglo moral kod domaćih četa. Mišljenja smo da treba odmah preduzeti napad na Vlasenicu. Taj napad vršili bi mi: dijelovi Birčanskog odreda, Majevički bataljon, jedinice Vlaseničkog odreda. Ali brigade bi nam morale u tom ukazati pomoć. Njihov zadatak bi [bio] da presjeku put Han-Pijesak – Vlasenica i da preduzmu demonstrativni ili stvarni napad na Han-Pijesak. Ovo bi trebalo učiniti za 3-4 dana, dok se neprijatelj nije još organizovao na novim položajima i preduzeo dalji prodor. Ako dobijemo pozitivan odgovor od Brigade, preduzećemo isti.

3. Našem Udarnom majevičkom bataljonu, koji je imao zadatak da kontroliše: Drinjaču, Srebrenicu i Bratunac sa po jednom četom, naredili smo da se odmah prikupi i sav prebaci u Miliće i da tu sa domaćim četama zadrži dalji prodor neprijatelja. To smo učinili iz dva razloga: a) što smatramo da je sada najvažniji zadatak zadržati dalji prodor neprijatelja i b) što taj bataljon pri ovakvom položaju ne bi mogao izvršiti zadatak koji mu je određen.

Naredili smo Cviki da dođe iz Drinjače u Miliće.

4. U toku noći 31/1 aprila izvršili smo evakuaciju bolnice u kojoj [je] bilo preko 80 ranjenika i bolesnika. Tri sata pre ulaska neprijatelja u grad pozvali smo građanstvo da se evakuiše. Naša jedna omladinska četa čiji [je] vod bio na Ploči povukla se je posljednja sasvim u redu.⁴³⁴

Do protunapada, međutim, nije došlo i dijelovi 1. proleterske brigade, Birčanski odred i ostatak Krajiškog odreda povukli su se prema Romaniji i Zvijezdi, zajedno s *Operativnim štabom NOP i DV za istočnu Bosnu*.⁴³⁵

Nakon zauzimanja Vlasenice snage pod zapovjedništvom podpukovnika Francetića pristupile su učvršćivanju obrane i sređivanju prilika kako bi vlasti NDH mogle preuzeti upravu nad ovim područjem. U samoj Vlasenici zatečeno je teško stanje, mnoge su zgrade bile spaljene, uključujući i džamiju iz 16. stoljeća, a preostalo stanovništvo, njih oko 600, bilo je izglednjelo.⁴³⁶ Iz zarobljeništva je oslobođeno 15 domobrana iz sastava 3. pješačke pukovnije, 20 domobrana iz 13. pješačke pukovnije, šest domobrana iz 1. pješačke pukovnije, jedan domobran iz 7. pješačke pukovnije i jedan domobran iz pohodne bojne Požeške pukovnije, sveukupno 43 domobrana.⁴³⁷

---

⁴³⁴ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 40., str. 116.-117.

⁴³⁵ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 53., fusnota 10., str. 278.-279.

⁴³⁶ Vojni arhiv, Fond NDH, k.114b, f.9/13, 9, Mušan Mundžehasić ustaša, Crtice iz borbi za oslobođenje.

⁴³⁷ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimak 367., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 3. IV. 1942.

Nijemci su u početku osudili Francetićeov prodor kao samovoljni čin, ali su ubrzo uvidjeli da su ustaničke snage u ovom dijelu istočne Bosne u potpunom rasulu i njemačka je III. bojna 737. pješačke pukovnije iz Zvornika gotovo bez borbe 4. travnja zauzela Drinjaču.⁴³⁸

I dok su se vodile borbe u luku rijeke Drine, neidentificirane ustaničke snage i dalje su ometale prometovanje na komunikaciji Mokro – Sokolac. Dana 2. travnja opskrbnu kolonu *Crne legije* napala je skupina ustanika i tom prilikom su izgubljena 4 sanduka puščanog streljiva, veća količina hrane, nekoliko sanduka s nabojima za brdski top 75 mm, a tom prigodom smrtno je stradalo 8 pripadnika II. bojne Ustaške željezničke vojnice, 6 domobrana i 2 oružnika. Ranjen je poručnik Knežević i 8 domobrana, a jedan pripadnik željezničke bojne je nestao. Nesigurno je bilo i u samoj blizini Sarajeva gdje je u selu Gornji Kotarac 3. siječnja u 1,30 sati skupina ustanika snage od 30 ljudi odvela 5 hrvatskih obitelji u nepoznatom pravcu.⁴³⁹

Nakon nekoliko dana mirovanja, *Crna legija* je 7. travnja u 3 sata napustila Vlasenicu i istoga dana nakon kratke ali oštre borbe u 13 sati zauzela važno partizansko uporište – selo Miliće.⁴⁴⁰ Na svim su se cestama nalazile zapreke, ali je usprkos tome prodor bio brz. Francetić je nakon zauzimanja Milića nastavio goniti protivnika i u 17,15 sati izbio je pred Novu Kasabu. Izgleda da nesporazumi s Nijemcima još nisu bili izgladjeni jer je na upit podpukovnika Francetića o stanju oko Olova iz zapovjedništva 718. pješačke divizije odgovoreno: "Pošto se akcija vodi protivno izričitoj zapovjedi njemačke divizije, nema razloga za uspostavljanje neke veze i posredovanje." Brzjav je Glavnom stožeru Domobranstva prosljedio general Mihajlo Lukić i uz napomenu da se izvijesti i Glavni stan Poglavnika.⁴⁴¹ Iz II. domobranskog zbora izvijestili su Glavni stožer da je 7. travnja u 21 sat ustaška bojna podpukovnika Francetića ušla u Drinjaču.⁴⁴² Sam Francetić poslao je brzglas zapovjedništvu njemačke 718. pješačke divizije u kojem navodi da tijekom napredovanja od Milića prema Drinjači nije imao gubitaka i da je pri tome zarobljeno 15 neprijateljskih vojnika s 3.000 puščanih nabojima.⁴⁴³ Istoga je dana vojskovođa Kvaternik zatražio od Glavnog stana Poglavnika dozvolu da ustaška III. djelatna bojna Brčko, koja se od 1. travnja nalazila u

---

⁴³⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimak 380., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 4. IV. 1942.

⁴³⁹ AHMBIH, Fond NDH, Župska redarstvena oblast Sarajevo, Taj.broj 1502/42., Dnevni izvještaj za dane 3. i 4. travnja 1942.

⁴⁴⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimak 409., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 7. IV. 1942.

⁴⁴¹ Isto, vidi i snimak 430. brzjav od HRGEN na kojem je netko rukom nadopisao "Sve u redu".

⁴⁴² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimak 426., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 8. IV. 1942. Vidi i snimak 431., brzjav koji je poslao HRGEN.

⁴⁴³ NARA, Fond T-315, svitak 2268., snimak 677., 718 Inf Div. Funkstelle Francetić, Nr. 33. Aufgegeben 8. 4. 42.

Sarajevu, nakon preostroja uđe u zdrug podpukovnika Francetića, jer bez ove suglasnosti to zapovjednik 718. pješačke divizije ne može odobriti.⁴⁴⁴

Iz Glavnog stana Poglavnika poslana je obavijest da je 8. travnja u 13 sati Francetić iz Drinjače krenuo s dvije kolone prema Bratuncu. Borba je bila kratkotrajna i vodila se samo na izlazu iz Drinjače, te je prva kolona koja se kretala cestom ušla u Bratunac 9. travnja u 2 sata, a kolona koja se kretala preko sela Kravica ušla je u mjestu tri sata kasnije.⁴⁴⁵ Dok je Francetić s dijelom svojih snaga napredovao prema Drini, u Vlasenici je kao posada mjesta ostala ustaška Pripremna bojna Sarajevo.⁴⁴⁶ U kasnim večernjim satima 8. travnja, pod okriljem mraka i kiše, partizanske su snage izvršile manji napad s južne strane grada na postav koji se nalazio na brdu Viselac. Napad je odbijen bez gubitaka, kada je posadi bunkera u pomoć došao jedna desetina iz 2. voda 1. satnije ustaške Pripremne bojne Sarajevo.

Nakon zauzimanja Bratunca Francetić je bez borbe zauzeo Srebrenicu 9. travnja u 18 sati. Tim je povodom sljedećeg dana uputio Glavnom stanu Poglavnika sljedeći brzopjav:

9. travnja u 18.15 sati bez otpora ušli u Srebrenicu. Istog dana u 12.00 sati naša ophodnja koja je krenula od Bratunca u selo Bjelovac da spriječi prebacivanje odmetnika u Srbiju dobila je strojničku vatru iz Srbije. 2 ustaša, jedan seljak i jedna seljanka Srbi su tom prilikom ranili. Mi smo na to vatrom uzvratili te nakon upotrebe naših bacača mina vatra sa strane srpske prestala. Kod sela Bjelovca na Hrvatskoj obali zarobljen je zapovjednik srpske pogranične straže iz Bukovice pitomac narednik Božidar Radivojević koji je priznao da njegova straža imade naredjenje štiti vatrom prijelaz bandita iz Hrvatske u Srbiju. Br. njegove legitimacije IV ad broj 2050/IV.13 ministra unutarnjih poslova a potpis komandanta žandarmerije pukovnik Velimir Jovanović. Isti je takodjer priznao da je kapetan Sergije Mihaljevića zloglasni četnički vodja prilikom napada na Višegrad i Rogaticu poginuo prije nekoliko dana prevozeći samovozom iz Srbije u Hrvatsku da bi minirao ceste i spriječio naše napredovanje.⁴⁴⁷ Vodja sviju četničkih odreda u Bosni (Jezdimir Dangić, op. A.O.) koji nagovara srpsko pučanstvo na zločine protiv Hrvatskih državnih vlasti preselio je iz Ljubovije u Rogačicu i tamo se slobodno šeta. Isti nadalje priznaje da redoviti Nedićevi odredi krađu

---

⁴⁴⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimci 411. i 412., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 7. IV. 1942.

⁴⁴⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimci 426. i 454., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 8. i 9. IV. 1942. i NARA, Fond T-315, svitak 2268., snimak 679., 718 Inf Div. Funkstelle Francetić, Nr. 27. Aufgegeben 9. 4. 42.

⁴⁴⁶ Vojni arhiv, Fond NDH, k.114b, f.9/13, 10, Mušan Mundžehasić ustaša, Crtica iz borbi za oslobođenje.

⁴⁴⁷ Kapetan Sergije Mihailović poginuo je na putu između Rogačice i Okletca dok je zamaskiranim vozilom prevezio streljivo za Bosnu. Iz nepoznatog razloga streljivo je eksplodiralo i tom su prilikom poginuli svi koji su se nalazili u vozilu. Vidi Dušan Trbojević, *Cersko-Majevička grupa korpusa pukovnika Dragoslava S. Račića*, str. 63.

oružje od Ruskog korpusa koji je rasporedjen na srpskoj granici i to oružje prodavaju i liferuju preko Drine u Hrvatsku.⁴⁴⁸ Molim da mi se javi njemački raspored jedinica na Srpskoj strani jer smo mi prisiljeni da svaki ponovljeni pokušaj povrijede granice snagom vlastitog oružja najenergičnije spriječiti.⁴⁴⁹

Tijekom 10. travnja Francetićeve snage čistile su područje duž Drine od Bratunca do sela Bjelovac. Znatnijeg otpora nije bilo, a prilikom pokušaja prebacivanja preko Drine jedanaest četnika se utopilo kada im se prevrnuo čamac kojim su se pokušali prebaciti na srpsku obalu rijeke. Tijekom čišćenja zarobljeno je osam pušaka, jedna laka strojica i 20 ručnih granata.⁴⁵⁰ Nakon toga Francetićeve su se snage uputile pravcem Srebrenica – Vlasenica i kod sela Viogore, tri kilometra zapadno od Srebrenice, vodile jaču borbu protiv partizanskih snaga.⁴⁵¹ U Vlasenicu su prispjele 12. travnja, čime je završeno čišćenje trokuta Vlasenica – Drinjača – Srebrenica i zapravo je ovim pothvatom prijevremeno izvedena operacija "Trio II.". Partizanske snage na ovom su se području nalazile u povlačenju, a novoustrojene *Dobrovoljačke jedinice* dijelom su se razbježale, a jednim dijelom prebacile u Srbiju.⁴⁵² Tijekom ovog prodora potpuno su uništeni Vlasenički i Srebrenički dobrovoljački odred, te dobrovoljačke Kravički i Paprački bataljon iz sastava partizanskog Birčanskog odreda.⁴⁵³

Ustaška III. djelatna bojna prispjela je 12. travnja u Kram, a sljedećeg je dana jedna njezina satnija čistila područje sjeverno od Vlasenice. Ubrzo po izlasku iz grada satniju su napale partizanske snage kod neimenovanoga spaljenoga muslimanskog sela, ali je napad nakon kraće borbe odbijen. U borbi je zarobljen jedan partizan, koji je na ispitivanju svjedočio o slaboj suradnji između partizanskih postrojbi i novoustrojenih *Dobrovoljačkih jedinica*, a koje je ovaj zarobljenik još uvijek nazivao četničkim.⁴⁵⁴

Zapovjednik njemačke 718. pješačke divizije general Johan Fortner zapovjedio je 14. travnja podpukovniku Francetiću da se snage pod njegovim zapovjedništvom moraju prikupiti

---

⁴⁴⁸ Riječ je o *Ruskom korpusu*, osnovanom 12. rujna 1941. u Beogradu pod zapovjedništvom generala M.F. Skorodumova. Njegov su sastav činili ruski emigranti iz Kraljevine Jugoslavije, koji su se dobrovoljno javili za pohod protiv SSSR-a. Međutim, njemačko Vrhovno zapovjedništvo nije odobrilo njihov odlazak na Istočno bojište i *Korpus* je ostao na području Srbije. *Korpus* je 30. studenoga 1942. uključen u sastav njemačkih oružanih snaga i mijenja naziv u *Ruski zaštitni korpus*, a nešto kasnije u *Ruski zaštitni korpus u Srbiji*. Osnovni mu je zadatak bila zaštita industrijskih objekata i željezničkih pruga u Srbiji i Bosni.

⁴⁴⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2212 (ZM 53b/92), snimak 249., Brzjav od 10. IV. 1942.

⁴⁵⁰ NARA, Fond T-315, svitak 2268., snimak 680., 718 Inf Div. Funkstelle Francetić, Nr. 46. Aufgegeben 10. 4. 42.

⁴⁵¹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimak 487., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 12. IV. 1942.

⁴⁵² Miroslav Stepančić, *Treća neprijateljska ofanziva*, str. 93.

⁴⁵³ Terzić Velimir, urednik, *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945. Knjiga prva*, str. 201.

⁴⁵⁴ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2127 (ZM 53b/7), snimak 487., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 12. IV. 1942., i Vojni arhiv, Fond NDH, k.114b, f.9/13, 14, Mušan Mundžehasić ustaša, Crtrice iz borbi za oslobođenje.

do 20. travnja na odsjeku Han-Pijesak – Podžeplje radi izvođenja predstojeće operacije "Trio I."⁴⁵⁵ Ustaška Pripremna bojna Sarajevo i nadalje se nalazila u Vlasenici, a 15. travnja u grad je prispjela i njezina 5. satnija.⁴⁵⁶ Na čitavom je području nastupilo zatišje i vodile su se borbe samo manjeg intenziteta. Detaljan prikaz jedne takve borbe koja se vodila 17. travnja u svom je dnevniku opisao vojničar Mušan Mundžehasić iz 1. satnije ustaške Pripreme bojne Sarajevo:

U petak u 7. sati ujutro pošao je I. i II. vod I. satnije i cijela IV. satnija pravcem prema istočnoj strani od Vlasenice. Presjekavši put koji vodi prema Pločama prešli smo klanac između Borića i gudura koje se uzdižu prema Pločama. I. satniju je vodio nadporučnik Pogačnik, a IV. zastavnik Josip Bulić. Prešavši klanac na drugu stranu, pred nama se ukazala otvorena kotlina koju su kitila razštrkana sela i zaseoci. Okruživale su je visoke i strme gole stijene i brda visokih bosanskih planina. Kroz kotlinu se pružao Studeni Jadar, koji se je kao brdska zmijica caklio pri zraku sunca od čije topline smo se svi oznojili. IV. satnija je krenula na suprotnu stranu sela i kretala se izpod brda s desne strane kotline Zalukovik.

Postrojeni u čarkarski lanac mi smo se kretali čutke prema zalukovačkim selima koje smo po naredjenju morali osvojiti.

Nadporučnik je naredio da se osigura cijela lijeva strana tako da bi podpuno bila odklonjena opasnost sa brda izpod kojih smo mi išli, da nas ne bi mogli odatle tući. Kote 657. i 604. moraju biti sigurne. Šest ljudi I. voda naprijed sa strojnicom.

Dolazimo do prvog zaseoka. Kuće sve prazne. Nigdje pucnja. Na stolu u jednoj kući stoji nekoliko komada pečenog kruha. Uskoro su objedovali. Na dvorištu stoji konj osamaren i maše glavom. Naprijed. Već na polovini 3. km. ču se prva puška, na desnoj strani Zalukovića. Odmah za njom druga, treća i – pakao. Grmi uzduhom. Čuju se povici 'naprijed'. Naši su udarili na vatru u prvom selu. Ali uzalud. Naši uz gromko 'hura' zauzimaju prvo selo. Preko potoka koji se pružao odmah izpod kuće opažaju se crne siluete četnika. Bježe dole prema bunkerima koje su sagradili po dnu kotline uzduž vodenica čije je grubo i hrapavo hrkanje dolazilo i do naših ušiju. 'Pucaj u potok' – zapovijedi vodnik. Bježanje zaustavljeno. Naprijed I. satnija. Mi skoro trčecim korakom napredujemo preko njiva, gajeva, proplanaka, u namjeri da zaobidjemo selo, naime da spriječimo bježanje kroz klanac koji se otvara iz Zalukovika prema sjeveroistoku. 'Naprijed' odjekivalo je o sura brda bosanska. Na desnoj strani još uvijek puška grmi. Poznajemo četničke naboje. Kroz vatru i pucanj pušaka razpoznaje se

---

⁴⁵⁵ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2128 (ZM 53b/8), snimci 96. i 104., Glavni stožer, Prilog dnevnom izvještaju br. 103. i 107.

⁴⁵⁶ Vojni arhiv, Fond NDH, k.114b, f.9/13, 15-16, Mušan Mundžehasić ustaša, Crtice iz borbi za oslobođenje.

ustaško 'Hura'. Naši napreduju. Selo po selo, kuća po kuća. Svuda tragovi njihova bježanja. U jednom gaju više samog mlina naišli smo na jedno dijete od tri godine koga je majka bacila prilikom bježanja. Zar je to bila majka?

Na zidu kuće koja se bijelila usred voćnjaka s druge strane potoka bio je natpis iznad vrata: 'Komanda dobrovoljačkih,četa', a na jednoj šupi odmah kraj 'komande' pisalo je 'bacač mina I. odelenje' u kojoj smo stvarno našli jedno staro već zardjalo podnožje valjda od nekog bacača. Ulaz u klanac je spriječen. Oni se okrenu desno bježeći uz strmenitu i visoku kosu koja se pružala duž istočne strane Zalukovika. Opet zapovijed 'pali', čemu su još pomogli topovi koji su dolazili s visokih kota Ploče. Napredujući po napornom terenu i ljetnoj žezi mi smo uz veliki broj zarobljenika, koji su odmah uz pratnju upućeni u Vlasenicu, zauzeli Zalukovik bez žrtava.

Kao zauzvrat njihovom napadu zapovjednik je dao zapovijed: 'Pali sve'. Visoki mlazevi plamena već se pomaljavu izpod krovova. Znak da je tu stupila ustaška noga. Plamen je kuljao velikom brzinom kao da želi što prije sagoriti ostatke naših tirana i srušiti do temelja sve ono što bi podsjećalo na dane našeg robovanja i na tim sgarištima treba sagraditi novi svijet neprotkan nasiljem i spletkama, nevjericom i nemoralom, nego čovječstvom i ljubavlju, radom i vječitim mirom čega smo mi dostojni.⁴⁵⁷

Karta 8. Operacije "Trio I." i "Trio II."

"Trio I."

S obzirom na ključni položaj koji je imala Rogatica u izvođenju operacije "Trio I.", potrebno je najprije opisati stanje koje je vladalo u ovom gradu koji su snage *NOP* i *DVJ-a* dovele 9. ožujka 1942. u potpuno okruženje. Posadu Rogatice činile su domobranska II. bojna 13. pješačke pukovnije i III. bojna Vojne krajine, a njihova je opskrba bila otežana uslijed stalnih partizanskih zasjeda. Tako je i opskrba kolona upućena 9. ožujka napadnuta od strane jačih partizanskih snaga. Kolona se uz znatne gubitke ipak uspjela probiti u Rogaticu, ali je opskrba od toga dana vršena samo putem zrakoplova. Zapovjedništvo III. domobranskog zbora pokušalo je 16. ožujka deblokirati opkoljenu posadu u Rogatici za što su određene sljedeće snage:

- II. bojna 1. pješačke pukovnije, imala se prikupiti u Podgrabu, a dodijeljen joj je pravac napredovanja Podgrab – Prača – Vrhlažije

---

⁴⁵⁷ Isto.

- I. sklop Zagrebačke konjaničke pukovnije prikupljao se u Podromaniji, a napredovati je trebao pravcem Podramanija – Gromile – Ozerkovići – Vrhlazije
- III. bojna Vojne krajine je iz Rogatice trebala krenuti iz Rogatice u susret II. bojni 1. pješačke pukovnije⁴⁵⁸

Domobranska II. bojna u početku nije nailazila na jači otpor i pročistila je bez većih problema zemljište sjeverno i južno od željezničke pruge Podgrab – Prača, ali je kod kote 954 (jedan i pol kilometar sjeveroistočno od Prače) zaustavljena jakom neprijateljskom vatrom. Borba je vođena do kasno u noć, a tijekom cijele noći bilo je puškanja.⁴⁵⁹

Prvi konjanički sklop naišao je na jači otpor tek predvečer. Nakon trosatne borbe uspio je napredovati do crte Borovac – Čengić – kota 1015. Partizani su pokrenuli tri uzastopna protunapada na ovaj položaj, ali su svaki puta odbijeni. U jednom od partizanskih juriša ranjen je i zapovjednik sklopa, bojnik Zdenko Strelec te je zapovijedanje nad postrojbom preuzeo satnik Kvirin Pastorčić.

Slamajući uzastopni slabiji otpor, III. bojna Vojne krajine napadnuta je sučelice i s oba boka od strane dobrovoljačkog Drinskog odreda i Jabučke čete, kada je dosegla crtu selo Raslovići – Rusenovići. Nakon što je napredovanje III. bojne Vojne krajine zaustavljeno, uslijedio je i napad s leđa, te se njezin zapovjednik nakon dvosatne borbe odlučio na povlačenje u Rogaticu, koje je izvršeno pod najtežim uvjetima. Bojna se uspjela probiti u mjesto, ali je pri tome pretrpjela znatne gubitke: dva časnika i 13 domobrana je poginulo, jedan časnik i 33 domobrana su ranjena, a dva časnika i 52 domobrana su nestali. Zbog ovako velikih gubitaka III. bojna Vojne krajine je povučena iz daljnjih borbenih djelovanja.

Sljedećeg dana I. konjanički sklop naišao je na jak otpor i nakon što mu je streljivo u cijelosti utrošeno, povukao se u selo Bogoviće. Kod II. bojne 1. pješačke pukovnije primijećeno je da domobrani pružaju pasivan otpor i izbjegavaju borbu i da samo časnici, veći dio dočasnika, te manji dio domobrana stvarno sudjeluje u napadu. Stoga je donesena zapovijed da se tijekom noći odustane od daljnjih pokušaja proboja prema Rogatici. Dana 18. ožujka domobranska II. bojna povukla se pod borbom u Praču, a I. sklop konjaničke pukovnije u Pale. Na putu prema Palama kod Careve vode sklop je zašao iza leđa nepoznate ustaničke skupine, koja je brojila oko 100 ljudi i koja se u tom trenutku nalazila u borbi s ustaškom posadom Pale. Pred napadom iz dvaju pravaca snage ustanika su se razbježale pri čemu su imali osam poginulih.

⁴⁵⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 245.-255., Opća bojna relacija III. domobranskog zbornog za mjesec ožujak 1942. godine.

⁴⁵⁹ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 276.-281., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za ožujak 1942. godine.

U međuvremenu se glavnina partizanske Udarne grupe povukla na područje između Rogatice i Sokolca gdje su prema zapovjedi *Vrhovnog štaba NOP i DVJ* trebali sudjelovati u zauzimanju Rogatice.⁴⁶⁰ U tu je svrhu stožer 2. proleterske brigade ustrojio u suradnji sa stožerom Rogatičkog odreda zajednički *Rogatički operativni štab* koji je trebao biti u stalnoj vezi sa stožerom 1. proleterske brigade i s *Operativnim štabom za Istočnu Bosnu*.⁴⁶¹ Napad na Rogaticu uslijedio je 7. travnja u 22,45 sati. U napadu je sudjelovalo Užički bataljon iz sastava 2. proleterske brigade i dobrovoljački Drinski odred, a od topničke podrške imali su jedan top 80 mm, jedan minobacač i veći broj tromblonskih bombi. Užički bataljon napadao je pravcem selo Kovanj – Rogatica s težištem na desnom krilu preko sela Živaljevine, gdje se nalazio jedan istaknuti vod domobrana iz sastava II. bojne 13. pješačke pukovnije, a Drinski odred napadao je bunkere na crti Zahrid – Lunj (kota 875), s težištem na dva bunkera na Lunju, koje su držali domobrani II. bojne. Na ostalim pravcima Gučevska i Seljenska četa iz sastava Romanijskog odreda vršile su demonstrativne napade.

Užički bataljon uspio je probiti se do grada i zauzeti nekoliko napuštenih stovarišnih zgrada, ali je daljnje napredovanje zaustavljeno na utvrđenim točkama koje su se međusobno podupirale strojničkom vatrom, kao i pravodobnom reakcijom snaga iz pričuve koje su se nalazile razmještene oko bolnice i kotarske zgrade. U napuštenim stovarištima došlo je do bliske borbe u kojoj su domobrani uspjeli vratiti sve izgubljene položaje. U isto vrijeme istaknuti vod u selu Živaljevina došao je u potpuno okruženje, ali je unatoč tome uspio odbiti tri izravna partizanska napada. U posljednjem napadu borba se vodila najviše ručnim granatama, nakon čega je Užički bataljon bio prisiljen povući se na svoj ishodišni položaj.

Napad Drinskog odreda na postav utvrđen bunkerima zaustavljen je jakom vatrom pred žičanim preprekama. Dva bunkera na Lunju, koje je branila posada snage 50 ljudi, došla su u neprijateljsko okruženje, ali su se uspjeli održati i pored žestoke borbe ručnim granatama.⁴⁶²

Za posadu Rogatice ova obrana predstavljala je velik uspjeh, što je posebno naznačeno u izvješću zapovjednika domobranske 5. pješačke divizije:

Posada je u postavljenom joj zadatku podpuno uspjela, jer je zadržala sve točke u svojim rukama. Uspjeh je u toliko značajniji, što je posada obkoljena od 1. veljače, što je duže vremena formalno gladovala, trpivši pri tome i teške zarazne bolesti kao pjegavac i druge, što je izdržala nekoliko dana prije ovog napada neprijateljsko djelovanje iz topa i bacača kao

---

⁴⁶⁰ Terzić Velimir, urednik, *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945. Knjiga prva*, str. 201.

⁴⁶¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak IV., knjiga 4., dokument br. 44., str. 131.

⁴⁶² HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2165 (ZM 53b/45), snimci 310.-315., Zapovjedništvo 5. pješačke divizije, Bojna relacija za travanj 1942. godine.

i činjenica da je II. bojna 13. pješačke pukovnije neprekidno već 5 mjeseci po raznim položajima i akcijama, pretrpjevši za to vrijeme osjetljive gubitke u momčadi bez da je vršena popuna u gubiticima.

Prema izjavama zarobljenih partizana, oni su bili tvrdo uvjereni da će se posada predati ili pružiti vrlo slabi odpor, pošto su znali da posada već duže vremena gladije.

Posada je imala poslije borbe od 7 sati 2 mrtva, 9 ranjenih i 5 zarobljenih. Svi iz II. bojne 13. pješačke pukovnije.

Ovako relativno mali gubitci obzirom na veličinu i dugotrajnost borbe koja se vodila, proizlaze uslied toga, što je većina momčadi bila u bunkerima i dobrim zaklonima kao i uslied veoma tamne noći gdje je vjerojatnoća pogadjanja daleko manja nego danju.

Pobunjenici ostavili su 34 mrtvih koje uslied razdanjivanja nisu mogli odvući, a pored toga zarobljena su 4.

Medjutim gubitci pobunjenika prema iskazima zarobljenika kao i prema naročito odaslanim osobama, veoma su osjetljivi, što je utvrđeno i pred samu zoru kako vuku i nose mrtve i ranjene. Pored toga utvrđeno je da su 8. i 9. dolazili u Mesiće 2 teretna samovoza koji su prenosili ranjenike u bolnicu u Goražde.⁴⁶³

Partizani su 9. travnja u 3 sata slabijim snagama ponovno napali na Rogaticu, ali je napad odbijen bez gubitaka među domobranima. Nakon toga na bojištu je nastalo zatišje na što su nesumnjivo utjecala i zbivanja na području Vlasenica – Srebrenica, kao i pripreme za predstojeću operaciju "Trio I.". Naime, zapovjednik njemačkih snaga za Jugoistok general Walter Kuntze smatrao je da uspjeh Francetićevih snaga u luku Drine kod Srebrenice treba iskoristiti i 11. travnja izdao je zapovijed *Borbenoj grupi Bader* da otpočne s operacijom "Trio I."⁴⁶⁴ Kako su talijanske postrojbe kasnile s pripremom i prebacivanje snaga iz Italije odvijalo se vrlo sporo, Kuntze je od Badera zatražio mišljenje može li 718. pješačka divizija u skorije vrijeme prijeći u nastupanje prema njemačko-talijanskoj crti razgraničenja.⁴⁶⁵ Nakon što je dobio pozitivan odgovor, Kuntze je donio zapovijed da operacija otpočne bez Talijana, jer je smatrao da su iskazali manje zanimanja za samu operaciju, a više za ispunjenje svoga

---

⁴⁶³ Isto. U izvješću se spominje da se posada u Rogatici nalazi u okruženju od 1. veljače, međutim, sve do 9. ožujka opskrba je bila moguća kopnenim putem, ali uz jaku pratnju. Dana 20. veljače ustaška I. djelatna bojna i III. bojna Vojne krajine otvorile su prometnicu prema Rogatici, ali se nedugo nakon toga stanje ponovno pogoršalo te je 9. ožujka Rogatica dovedena u potpuno okruženje i opskrba je bila moguća samo zračnim putem. Pritom se 23. ožujka u 11 sati jedan opskrbeni zrakoplov srušio u samu Rogaticu, dok je dostavljao hranu za opkoljenu posadu. Zrakoplov je potpuno uništen, a poginuli su pilot i izviđač zrakoplova.

⁴⁶⁴ Miroslav Stepančić, *Treća neprijateljska ofanziva*, str. 97., i HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2128 (ZM 53b/8), snimak 104., Glavni stožer, Prilog dnevnom izvještaju br. 107.

⁴⁶⁵ Mišo Leković, *Dogovor okupatora i kvistlinga o zajedničkim operacijama protiv NOVJ u proleće 1942 ("TRIO" – TREĆA OFENZIVA)*, Vojnoistorijski glasnik, br. 1/1988, str. 41.

političkog cilja, zauzimanje Sarajeva i istočne Bosne. Ova je tvrdnja kasnije potvrđena u zaključnom izvješću *Borbene grupa Bader* o operaciji "Trio I." upućenog 4. svibnja 1942. Zapovjedništvu za Jugoistok i u kojemu je naglašeno slijedeće:

"U međuvremenu je po mnogim znacima postalo jasno da je zapovjedništvu talijanske 2. armije manje stalo do uništenja ustanika. Glavni njihov interes bio je usmjeren na okupaciju i na konačni ostanak talijanske vojske na njemačkom okupacionom području u Bosni."⁴⁶⁶

Bader je 14. travnja zapovjedio 738. pješačkoj pukovnici da otpočne s temeljitim čišćenjem Romanije i da do 20. travnja zauzme crtu Podložnik – Sokolac, a da se Francetićeve snage razmjesti na crti Han-Pijesak – Podžeplje. Njemačka III. bojna 737. pješačke pukovnije ojačana sa 714. opkoparskom satnijom trebala je zaposjesti crtu Godjenje – Slap, s time da nastupaju prema Rogatici, a preostale bojne iz sastava 737. pješačke pukovnije trebale su se razmjestiti duž Drine, na području od utoka rijeke Žepe do Višegrada, radi sprečavanja prelaska partizanskih snaga u Srbiju.⁴⁶⁷

Ovu je odluku vlada NDH smjesta podržala i u Sarajevu je 19. i 20. travnja održano savjetovanje između njemačke i hrvatske strane o predstojećoj operaciji. Sastanku su bili nazočni njemački generali Bader, Horstenau i Fortner, te glavar stožera Glavnog stana Poglavnika, general Ivan Prpić, ministar vanjskih poslova NDH Mladen Lorković, ravnatelj za javni red i sigurnost Eugen Dido Kvaternik. Na sastanku je odlučeno da se ne čeka više na Talijane i da operacija otpočne 22. travnja jer stanje u Rogatici traži hitnu deblokadu. Dogovoreno je da njemačke i hrvatske snage krenu s polukružne osnovice Podložnik – Sokolac – Han-Pijesak – Podžeplje u smjeru prema Rogatici i da nakon njezine deblokade izbiju na rijeku Praču i u dolinu rijeke Drine, na dijelu od Ustiprača do Višegrada, čime bi operacija bila okončana.⁴⁶⁸ Zaključeno je da talijanske snage ne bi pridonijele smirivanju stanja u istočnoj Bosni s obzirom na njihovo držanje prema četnicima. Stoga je predloženo da se po završetku operacije prekinu predviđena zajednička njemačko-talijansko-hrvatska djelovanja u istočnoj Bosni, te da se Talijanima sugerira temeljito čišćenje svoga okupacijskog područja.⁴⁶⁹ Od zapovjedništva talijanske 2. armije zatraženo je samo da

---

⁴⁶⁶ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 69., str. 385.

⁴⁶⁷ Miroslav Stepančić, *Treća neprijateljska ofanziva*, str. 97.-98.

⁴⁶⁸ Mišo Leković, *Dogovor okupatora i kvislinga o zajedničkim operacijama protiv NOVJ*, str. 41.

⁴⁶⁹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 58., str. 314.

upotrebom raspoloživih snaga na demarkacijskoj crti spriječe izvlačenje partizanskih snaga u talijansku okupacijsku zonu.⁴⁷⁰

Posljednjeg dana sastanku se pridružio i ustaški podpukovnik Francetić, koji je podnio prijavak Baderu u 8,30 sati. Francetić je izvijestio da je pod njegovim zapovjedništvom pet ustaških bojni sveukupne snage 2.200 ljudi.⁴⁷¹ Po jedna bojna nalazila se u Srebrenici, Bratuncu i Vlasenici, a I. djelatna bojna i II. bojna Ustaške željezničke vojnice s ukupno 900 ljudi nalazile su se na dodijeljenom odsjeku Han-Pijesak – Podžeplje. O stanju kod ustanika izvijestio je da im je moral prije iznenadnog prodora njegovih snaga bio izuzetno nizak, ali da se protivnik oporavlja nakon dolaska jedne grupe iz Srbije na područje Vlasenice. Ova grupa navodno je naoružana i opremljena od strane Nedićeve vlade, te je naknadno utvrđeno postojanje i drugih grupa iste vrste. O vlastitim snagama Francetić je izvijestio da su disciplinirane i da Nijemci mogu istražiti njegovo dosadašnje držanje i postupke, a da su nedjela počinjena od strane postrojbi narodnog ustanka bojnika Hadži-Efendića, te da je zbog toga u više navrata zatraženo njihovo razoružanje.⁴⁷² Ovaj posljednji dio Francetićeve izvješća najvjerojatnije se odnosio na zločine počinjene nad srpskim izbjeglicama, koje su se pred prodorom ustaških snaga nastojale prebaciti preko Drine u Srbiju.⁴⁷³ Francetić je očito nastojao da se postrojbe pod njegovim zapovjedništvom pridržavaju "Odredbe za postupak prigodom podhvata za čišćenje pobunjeničkih područja", prema kojoj je domobranskim i ustaškim postrojbama bilo zabranjeno samovoljno djelovanje, osim u slučajevima iznenadnog protivničkog napada ili gušenja nemira i pobuna koje su zahtijevale hitno samoinicijativno djelovanje. Postrojbama koje su izvršavale operativne i taktičke zadaće nije bilo dozvoljeno vršiti nikakvu drugu službu, poput prikupljanja i odvoza zaplijenjenih materijalnih dobara. Tijekom operacija žene i djecu trebalo je poštediti i ostaviti ih u njihovim domovima. U načelu je muško stanovništvo, koje je zatečeno kod svojih kuća bez oružja i koji nisu pružali otpor, trebalo ostaviti na miru. Zabranjena je bila samovoljna štetna djelatnost poput ubijanja, pljačke, paleži, krađe i drugih načina uništavanje imovine, a kuće i imanja tijekom operacija

---

⁴⁷⁰ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 63., str. 337.

⁴⁷¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 60., str. 322.

⁴⁷² Nažalost u dokumentu se ne navodi koje su bojne razmještene u Srebrenici, Bratuncu i Vlasenici. Nepobitno je u Vlasenici razmještena Pripremna bojna Sarajevo, jedna od triju navedenih bojni je III. djelatna bojna, ali mi nije poznato u kojem je mjestu razmještena, dok za treću bojnu možemo samo nagađati je li riječ o ustaškoj II. djelatnoj bojni.

⁴⁷³ Za ove optužbe vidi Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 57., str. 307., br. 63., str. 339., i br. 70., str. 390.-391. Nakon završetka operacije "Trio I." i "II." njemački generali Bader i Fortner pohvalno su se izrazili o ustaškim bojnama pod Francetićevim zapovjedništvom, vidi HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2369 (ZM 53b/249), snimci 380.-381., Pohvala rada ustaških postrojbi i Zbornik NOR, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 69., str. 384.

nije se smjelo oštetiti. Za nepridržavanje ovih odredbi bilo je predviđeno izvođenje pred prijeki sud, a odgovornima su se smatrali i zapovjednici koji su nadređeni počiniteljima.⁴⁷⁴

Tako je primjerice zabilježeno da je srpskim izbjeglicama koje su čekale na prebacivanje u Srbiju kod Starog Broda Francetić održao govor u kojem ih je na njihovo iznenađenje pozvao da se vrate svojim kućama i obrađuju svoju zemlju. Okupljenima je zagarantirao slobodu i izjavio da nitko nikoga neće smjeti dirati, te je pozvao muškarce sposobne za vojsku da stupe u ustaše i da se bore protiv partizana koji su jedini krivci za sve njihove nedaće. Većina se izbjeglica nakon ovog govora vratila kućama. Prema nekim svjedočanstvima ustaške postrojbe do kraja 1942. godine, na užem području Romanije, nisu počinili nikakvog nasilja osim dva izolirana slučaja samovolje. Ustaški pukovnik Ivo Stipković, čije se zapovjedništvo nalazio u Sokolcu, kažnjavao je pripadnike svoje postrojbe za najmanje ispade i poduzimao je niz mjera da odnos ustaških vojnika prema lokalnom stanovništvu bude korektan.⁴⁷⁵

Istog dana kada je održan posljednji sastanak između hrvatskih i njemačkih vojnih predstavnika u Sarajevu, talijanska 1. gorska divizija *Taurinense* počela pristizati na željezničku postaju Alipašin Most kod Sarajeva. Iako je njezin dolazak bio očekivan, njezina pojava predstavljala je iznenađenje i za njemačkog zapovjednika, jer je pokret djelovao kao da je usmjeren protiv neprijateljskog grada. S obzirom na nedavni dogovor s hrvatskom stranom, Bader je Roatti predložio da se divizija upotrijebi na talijanskom okupacijskom području.⁴⁷⁶ Međutim, iako se Roatta složio da je pri trenutačnom stanju stvari zajednička operacija postala bespredmetna, ipak je zahtijevao da se već otpočeti pokreti izvrše do kraja; prebacivanje divizije *Taurinense* željeznicom od Mostara prema Sarajevu, prikupljanje divizije *Cacciatori delle Alpi* kod Kalinovika i divizije *Pusteria* kraj Višegrada. Bader je smatrao da ovaj zahtjev prvenstveno proizlazi iz političkih razloga, a potvrdu tome vidio je u opsežnim pripremama za smještaj divizije *Taurinense*, poput izgradnje velikog broja baraka za smještaj vojnika, uspostavu velike opskrbne baze i organiziranje vlastitog mjesta za izvlačenje drveta, što je sve upućivalo na želju Talijana da se na duže vrijeme zadrže sjeverno od njemačko-talijanske crte razgraničenja.⁴⁷⁷ Talijanske snage na kraju su ipak sudjelovale u operaciji "Trio I.", ali je njihovo sudjelovanje bilo ograničeno i nisu se duže zadržavale na području sjeverno od crte razgraničenja.

---

⁴⁷⁴ Davor Marijan, *O zločinima Crne legije na području Kupresa u ljeto 1942. godine*, Časopis za suvremenu povijest 32/2 (2000), str. 329.-331.

⁴⁷⁵ Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str 211.

⁴⁷⁶ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 59., str. 316.

⁴⁷⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 63., str. 340.-341.

Dok su ovi dogovori još bili u tijeku, u razdoblju od 15. do 20. travnja okončano je prikupljanje postrojbi za predstojeću operaciju "Trio I." te su očišćeni njihovi polazni položaji od ustaničkih snaga. Sama operacija otpočela je 22. travnja, a njemačko-hrvatske snage koje su sudjelovale u operaciji, nalazile su se pod neposrednim zapovjedništvom generala Fortnera. On je svoje snage podijelio u sljedeće borbene grupe:

Borbena grupa Suschnig na odsjeku Podložnik – Sokolac

- njemačka 738. pješačka pukovnija
- jedna trećina njemačke 718. opkoparske satnije
- tri pješačke satnije iz sastava domobranske I. bojne 13. pješačke pukovnije
- tri satnije iz sastava domobranske III. bojne Vojne krajine
- četvero oklopnih kola iz Sarajeva
- njemačka 2. i 3. bitnica 668. topničke pukovnije
- jedan vod iz sastava domobranske 3. bitnice IX. topničkog odjela
- jedan vod brdskih topova iz sastava domobranske III. bojne Vojne krajine

Borbena grupa Wüst na odsjeku Sokolac – Han-Pijesak

- njemačka 750. pješačka pukovnija
- dvije trećine njemačke 718. opkoparske satnije
- dvije pješačke satnije iz sastava domobranske 15. pješačke pukovnije
- dvije pješačke satnije iz sastava domobranske 8. pješačke pukovnije
- dvije pješačke satnije iz sastava domobranske IV. bojne Vojne krajine
- troje oklopnih kola
- jedan vod brdskih topova iz sastava domobranske IV. bojne Vojne krajine
- jedan vod iz sastava domobranske 3. bitnice IX. topničkog odjela

Borbena grupa Francetić na odsjeku Han-Pijesak – Podžeplje

- dvije do tri bojne Ustaške vojnice
- jedan vod iz sastava domobranske 3. bitnice IX. topničkog odjela

Borbena grupa zapovjednika Srbije na odsjeku Gođenje – Slap – Drina

- njemačka III. bojna 737. pješačke pukovnije
- njemačka 714. opkoparska satnija

Zapovjedništvo njemačke 718. pješačke divizije sa stožerom 668. topničke pukovnije nalazilo se u Sokolcu.⁴⁷⁸

---

⁴⁷⁸ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 56., str. 301.-303.

Pripreme za "Trio I." nisu prošle nezapaženo od strane snaga *NOP i DVJ-a* čije je zapovjedništvo ocijenilo da se ne bi trebalo upuštati u odlučne borbe s protivnikom s obzirom na njegovu brojnost i snagu. Stoga je *Vrhovni štab* donio odluku o napuštanju daljnje opsade Rogatice i izvlačenju svojih snaga na jug. Zbog sve jačih borbi u Crnoj Gori, 1. bataljon 1. proleterske brigade već je 15. travnja upućen u Žabljak, a 16. travnja i 5. bataljon koji je zadržana u Sandžaku, gdje je trebao usporiti napredovanje talijanske divizije *Pusteria* prema Čajniču. Kako su ove snage uspjele samo usporiti talijansko napredovanje, tijekom 22. i 23. travnja na desnu obalu Drine prebačeni su dobrovoljački Drinski odred i 2. proleterska brigada (bez dva bataljona), kako bi pomogle sandžačkim jedinicama zaustaviti napredovanje divizije *Pusteria* prema Čajniču i Goraždu.⁴⁷⁹

Borbene grupe pod zapovjedništvom 718. pješačke divizije stoga su nailazile samo na neznatan otpor i jedinu poteškoću u napredovanju predstavljao je teren, dok je na pravcu napredovanja talijanske divizije *Pusteria* otpor bio puno jači. Prostor između Višegrada i Goražda ova je divizija uspjela zaposjesti 24. travnja, ali je pravac preko rijeke Prače prema Foči i nadalje ostao slobodan, jer se divizija *Cacciatori delle Alpi* tek 25. travnja prikupila u okolini Nevesinja kada je i otpočela s napredovanjem prema Gackom. Divizija *Taurinense* prikupljanje je okončala tek koncem travnja i nije imala udjela u operaciji "Trio I.". Obruč tako nije u potpunosti zatvoren i njemačko-hrvatske snage pod zapovjedništvom generala Fortnera samo su potiskivale snage *NOP i DVJ-a*, koje su se bez većih poteškoća povukle južno od rijeke Prače. Rogatica je deblokirana 27. travnja i njemačko-hrvatske snage izbile su 28. travnja na crtu koja se pružala duž rijeke Prače i Drine do iznad Višegrada.⁴⁸⁰ Time je ujedno i okončana operacija "Trio I.". *Borbena grupa Bader* izvijestila je da su tijekom operacije zabilježeni sljedeći gubici:

Njemačke oružane snage: četvorica poginulih i 11 ranjenih

Oružane snage NDH: devetorica poginulih i 11 ranjenih

Talijanske oružane snage: trojica poginulih i jedan ranjen⁴⁸¹

Zaplijenjeno: 266 pušaka i četiri strojnice

Snage *NOP i DVJ-a*: 80 poginulih i 786 zarobljenih (298 je zarobila 718. pješačka divizija, a 488 divizije *Pusteria*).⁴⁸²

---

⁴⁷⁹ Terzić Velimir, urednik, *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941.-1945. Knjiga prva*, str. 202.

⁴⁸⁰ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 63., str. 342.-345.

⁴⁸¹ Talijanski gubici bili su svakako puno veći, jer su Talijani vodili jake borbe sa snagama *NOP i DVJ-a* još tijekom napredovanja prema mjestima prikupljanja. Primjerice, general Lukić navodi da je talijanska divizija *Cacciatori delle Alpi* tijekom napredovanja prema Gackom imala sedam poginulih, 34 ranjena i 54 nestala pripadnika, ali ih Bader najvjerojatnije nije iskazao jer ove borbe nisu bile neposredne vezane uz "Trio I.". HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2128 (ZM 53b/8), snimak 26., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 27. IV. 1942.

Osim ovih gubitaka, kod snaga *NOP* i *DVJ-a* došlo je do pojavaje bjegstva i osipanja postrojbi, te se veći dio istočnobosanskih dobrovoljačkih jedinica potpuno raspao, a osipanje je zahvatilo i pojedine partizanske postrojbe.⁴⁸³ Trend mijenjanja strana među ustaničkim jedinicama istočne Bosne sada se okrenuo u korist JVUO i sve mjere *Vrhovnog štaba* za zaustavljanjem rasula u jedinicama *Dobrovoljačke vojske* nisu imale nikakvog učinka. Pozivi da se prebjezi vrate u dobrovoljačke jedinice, proglasi u kojima su naglašavana stradanja srpskog stanovništva i ukazivanja na suradnju četničkog vodstva s okupatorom, došli su previše kasno da bi mogle zaustaviti proces raspadanja, tako da ni mjere odmazde poput spaljivanje kuća povratnicima u četničke postrojbe nisu bile djelotvorne.⁴⁸⁴

Dezintegracija se potom proširila i na partizanske odrede koji tijekom operacije "Trio" nisu bili izloženim izravnim napadnim djelovanjima njemačkih i hrvatskih snaga. Zamor od dugotrajnih borbi uzrokovao je oskudice svake vrste, a nastupila je i demoraliziranost uslijed spoznaje da rat neće tako uskoro završiti što je znatno ojačalo utjecaj četnia.⁴⁸⁵ Za razliku od jedinica *Dobrovoljačke vojske*, u ovim odredima nije dolazilo do postupnog odlijeva boraca, već bi se putem prevrata preuzimalo vodstvo nad postrojbom. Politički komesari i zapovjednici odani *NOP-u* svrgnuti su u nizu malih pučeva, a prvi je izvršen 18. travnja u partizanskom Ozrenskom odredu.⁴⁸⁶ Prevrat je organizirao zapovjednik 2. bataljona Cvijetin Todić i time preduhitrio Prvi udarni bataljon, koji je na Ozren stigao nekoliko dana prije s namjerom da očisti Ozrenski odred od pripadnika koji su naginjali četništvu. U ovom sukobu Prvi udarni bataljon imao je 8 poginulih i više ranjenih, te je prisiljen na povlačenje preko rijeke Krivaje na područje Zeničkog odreda. Zajedno s Prvim udarnim bataljonom povuklo se i dotadašnje zapovjedništvo odreda i manji broj partizana.⁴⁸⁷ Cvijetin Todić je imenovan za novog zapovjednika Ozrenskog odreda, a 28. svibnja 1942. s vlastima NDH sklopio sporazum kojim priznaju vlast NDH i izražavaju lojalnost Poglavniku. Zauzvrat im je priznata određena autonomija na području planine Ozren. Četničke postrojbe sa svojim predstavnicima obvezale su se u svakom pravcu pomagati državne vlasti NDH te na dobrovoljnu suradnju s njezinim

---

⁴⁸² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 69., str. 387.

⁴⁸³ "Treća neprijateljska ofanziva", *Vojna enciklopedija*, sv. 10., str. 96.

⁴⁸⁴ Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 235.

⁴⁸⁵ U svibnju 1942. održan je niz pregovara predstavnika vlade NDH i četničkih odreda iz kojih je vidljivo da je među ustanicima vladala premorenost i neimaština. Vidi HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2164 (ZM 53b/44), snimci 527.-612., Zapovjedništvo II. domobranskog zbora, Op. broj 1148/tajno, 31. svibnja 1942., Priepis zapisnika zaključenih pregovora između predstavnika NDH i predstavnika četnika. Posebice snimke 595.-599., VI. bojna 1. pješачke pukovnije, 894/taj, 15. VI 1942., Sastanak sa zapovjed. Borjanskog čet. odreda u Prnjavoru.

⁴⁸⁶ Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, str. 353.-355.

⁴⁸⁷ Rasim Hurem, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 230.-231.

oružanim snagama na suzbijanju i uništavanju partizana, čime je na području Ozrena nastupilo primirje koje je potrajalo do travnja 1943. godine.⁴⁸⁸

Nakon Ozrenskog odreda prevrat je izvršen i u Mokranjskom bataljonu Romanijskog odreda, te u Zvijezda odreda, gdje su u prevratu pobijeni svi politički komesari koji su se zatekli u jedinicama. Početkom svibnja izvršen je prevrat u Trebevičkom bataljonu Kalinovičkog odreda, u kojemu je stradao cjelokupan njegov štab, dok se Igmanski bataljon istog odreda u potpunosti rasuo. Četnici su preuzeli vodstvo i u Zakmurskom bataljonu Fočanskog odreda, a u noći između 8. i 9. svibnja izvršen je prevrat i u Zeničkom odreda tijekom kojeg je život izgubilo više zapovjednika, komesara i partizana. Do puča jedino nije došlo u Birčanskom odreda, ali je i u ovom odreda došlo do znatnog osipanja jedinica.⁴⁸⁹

Unatoč ovim previranjima među ustanicima, borbena djelovanja nisu u potpunosti prestala i u vrijeme dok je *Borbena grupa Bader* napredovala prema Rogatici ustaničke snage s područja Vlasenica – Srebrenica ponovno su se počele prikupljati i vršiti manja napadna djelovanja. Tako je ustaški satnik Rafael Boban izvijestio ravnatelja za javni red i sigurnost Didu Kvaternika da je 25. travnja Srebrenica napadnuta u 5,30, a Bratunac u 7,00 sati. Snage napadača procijenjene su na 400 ljudi, a nakon petosatne borbe oba napada uspješno su odbijena. Gubici kod ustaških bojni iznosili su dvojica smrtno stradalih te 18 ranjenih.⁴⁹⁰ U izvješću opunomoćenog generala u Srbiji Paula Badera od 30. travnja ove su napade pripisali dangičevim četnicima, za koje su ocijenili da za sada ne predstavljaju značajniju opasnost i da nisu u stanju postići ni lokalni uspjeh.⁴⁹¹ I na području Vlasenice obnovili su se sukobi. Ustaški vojničar Mušan Mundžehasić u svojim je zapisima iznio detaljan opis jedne takve borbe, koji iako na trenutke konfuzan, pruža dobar uvid u stanje pojedinca koji se nalazi u bliskoj borbi s neprijateljem:

25. travnja, u subotu u 7. sati ujutro nastup I. i II. vodu Pripremne bojne Sarajevo. Pošli smo sjeverozapadno od Vlasenice, putem koji vodi zapadnim dijelom Drinjače prema Tuzli. Vesela pjesma ustaša horila se je uzke ulice varoši. Napuštamo uskoro grad i prelazimo u brežuljkasto vlaseničko polje kuda je put vodio. Imali smo zadatak zauzeti selo u koje su se četnici povukli pošto su izvršili strahovitom vatrom odbijeni napad u noći od 24. na 25. travnja sa zapadne strane varoši.

---

⁴⁸⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2164 (ZM 53b/44), snimci 528.-529., Zapisnik sporazuma od 28. svibnja 1942. između predstavnika vlasti NDH, te *Ozrenskog i Trebavskog odreda*.

⁴⁸⁹ Rasim Hurem, *Križa NOP-a u Bosni i Hercegovini*, str. 231.

⁴⁹⁰ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2128 (ZM 53b/8), snimak 12., Glavni stožer, Dnevna izvješća, 26. IV. 1942.

⁴⁹¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 64., str. 348.

Već na drugom km. od varoši pjesma je učtkala. Koračalo se brzim korakom prema selu koje je ležalo na jednom brežuljku skoro na 7. km. od Vlasenice na lijevoj strani puta. Išlo se pod zapovjedništvom poručnika Bože Stanarevića. (Moram naglasiti da to nisu bila puna dva voda, možda svega oko 30. ljudi, samo dobrovoljci). Na 4. km. naredjuje poručnik I. vodu da se prebaci desno od puta na kotu koja je gledala u daljinu prema šumi kroz koju se tamo u daljini ukazivale bijele seoske kućice. Do kote se dolazilo preko potoka u dužini od jedno pola km. Drugi vod se mora prebaciti lijevo od puta i napredovati kroz gaj lijevo prema selu kako bi se spriječio uzmak na sve strane. Jedan poluroj II. voda imao je zadatak da odmah neposredno jarkom pored puta napreduje sredinom i čuva put. Išli smo tako u čarkarskom lancu, tiho, korak po korak, stopu po stopu. Kroz šumice i gajeve, preko šumskih potoka i uvala. Šuteći, puni pažnje, išli smo naprijed bez odmora. Jedan po jedan u razmaku od 5. koraka naprijed prema kućama, razvivši lanac oko cijelog sela. Ništa. Tišina. Stoj – zapovijedi vodnik. Oslušuj, pazi i promatraj! Nigdje nikoga. Sve mirno. Naprijed! Dolazimo do prve kuće. Nikoga. Druga, treća. Zauzimamo cijelo selo. Ni žive duše u selu. Naprijed kroz šumu – zapovijeda poručnik. Išli smo već kojih 200. koraka, onda na zapovijed morali smo zaviti desno prema putu da bi stvorili vezu sa I. vodom. Medjutim sa livade kojom smo skretali prema putu opazismo tri siluete koje su se kretale oko plota na proplanku preko potoka, na daljini od kojih 300. metara od nas. Tek što smo se makli mjesta odakle smo ih dvogledom promatrali začu se prvi pucanj i to pred nama na desnoj strani puta. Odmah za njim drugi, treći i vatra. Prvi udarac je bio na našu ophodnicu koja je išla putem.

Grmila je strahovita vatra sa obje strane. Vodnik naredjuje da se dva roja sa strojnicom prebace na obližnju kotu odakle bi imali pogled na cio front i odakle bi mogli spriječiti svako zaobilaženje naših ustaša od strane četnika i partizana (jer smo docnije saznali da su na lijevoj strani bili partizani, a na desnoj četnici). U medjuvremenu dok smo mi pognutih ledja kroz kišu naboja uzpinjali na kotu četnici su razvijali svoj front sve više u desno od nas, valjda nastojeći nas zaobići. Na naše desno krilo izgleda da su prešli i partizani čime je vatra strahovito pojačana, jer lijevo nisu nikako mogli, pošto im je [put] sprječavala velika udolina koju smo mi sa kote imali cijelu na nišanu. Vatra na desnoj strani sve jača. Tuci s boka – naređuje poručnik. Kota je otvorila vatru, čime je sve njihove snage umjesto unazad potisnula desno i time je njihova vatra na naš I. vod, koji je izgubivši vezu s nama zašao duboku unaprijed, ali savršeno zauzeo položaje po kotama oko šume iz koje su nas tukli. Na lijevom krilu sve mirno. Dolazi zapovijed da se dva roja sa strojnicom sa kote prebacuju neprimjetno jedan po jedan desno i to stalno napredujući unaprijed kako bi se neprijatelj tukao s boka čime bi se oslobodila kosa koja se pružala lijevo od puta prema šumi, a kojom lijevo naše

krilo treba prodrijeti da bi se na taj način neprijatelj mogao tući sa tri strane. Medjutim desno krilo četnika dobiva pomoć i pokušava zaobići naše lijevo krilo povlačeći se jedan po jedan kroz šumu ispod kose. Ali naši su već bili zauzeli neke položaje na kosi odakle ih je naša strojnica do jednog potukla. Ti su nosili bijele šubare sa dugačkim kićenkama i crne kabanice. Već se naši poslije toga sjajnog uspjeha brzo prebacuju preko kose u šumu, gdje su ih čekali dobri rovovi koje su četnici napustili poslije jakog protunapada s naše strane. Za to vrijeme je IV. roj I. voda odbijao svojim strojnicama vatru koja se stalno pojačavala sredinom puta podpomognuta četnicima koji su dolazili sa Rudišta (kotar Vlasenica) u pomoć našim napadačima. Vatra se na našem desnom krilu sve više pojačavala, strojnice su neprestano skiktale, ali pored svega toga njihovo lijevo krilo, izbjegavajući napad na strojnicu koja ih je tukla iz šume sa desne njihove strane. U to naše lijevo krilo (II. vod) ulazi neopaženo u sklop uslijed pojačane vatre na naše lijevo krilo, tako da ono sada dobiva vatru sa tri strane: sprijeda, s lijevog boka i sledja. Stanje je bilo kritično. U to vodnik saopštava da je I. vod sav zarobljen i da je neprijatelj već za leđima. Što da se radi? Nas svega 35 momaka, a teren za tako mali broj boraca veoma nezgodan. Osim toga dugačak front koga su razvili u dužini ne manje od 3 km omogućavao im je nesmetano obkoljavanje naših vodova. Zatim njihovo 'Hura' koje je iz stotina grla izlazilo, u čemu su sudjelovali i ženski i dječji glasovi, pa razni zamamljivi povici, sve je to ispunilo atmosferu jednom da kažem grmljavinom koja se teško podnosila. Tako obkoljeni borili smo se puna tri sata. Na desnom krilu pogine ustaša Marin Tadija, I. satnija, I. vod, premda je imao veoma zgodan zaklon, ali mu je naboj došao s boka. Skroz kroz srce.

Ali nastaje nešto još strahovitije. Četnici dobivaju stalno pomoć što smo mi mogli opaziti po sve pojačavanoj vatri sa svih strana naročito sprijeda. Daljina nije velika. Oni sve bliže. Vidimo ih. Noževi na njihovim puškama odsijevaju se na zracima sunca, koje je teško oznojilo naša umorna čela. Naša vatra sve je redja, konačno da bi katastrofa bila što gora kod nas ponestaje municije naročito tamo kod I. voda. Pojedinačna vatra iz naših strojnica zavaravala je unekoliko neprijatelja. Čekali smo od nekuda spasenje. Samo živi k njemu nismo htjeli. Strojnica na lijevom krilu se podpuno zakočila. Rojnik IV. roja I. voda, sjeo kraj zakočene strojnice, odvrnuo bombu i – čeka. Zapovijedi nema još nikakve. Strijeljiva neima. Pomoći ni od kuda. A oni sve bliže. Što da se radi. Poručnik u nezgodnom položaju, jer tu je odgovornost za tolike živote. Ali ipak je bio samo jedan izlaz, i to velika udolina na našoj lijevoj strani koja je vodila sve do puta prema Vlasenici. Ali mi nismo ni po koju cijenu mogli upotrijebiti tu priliku, gdje bi nas oni mogli sa okolnih kota sve do jednog potući a možda i zarobiti. Spasite se ili umrijeti! – dolazi takva zapovijed od poručnika. Dvojica iz drugog

voda pokradu se čutke i neopaženo kroz udolinu i upute se prema Vlasenici da bi ma na koji način spasili svoje obkoljene drugove. 'Sad će doći pomoć' prozujalo je kroz vodove. Strojnice ni naboja više. Strijeljiva nestalo podpuno. Poručnik šutke naredjuje vodnicima povlačenje. Ali kako? Drugi vod mora na juriš 'hura' probijati naprijed i to sve u desno prema I. vodu sa posljednjih nekoliko naboja, dok će se I. vod, koji je u mnogo gorem položaju neprimjetno povlačiti kroz lanac II. voda i to jedan po jedan. Samo momenat je odlučivao o životu ili smrti. Sve će zavisiti o sposobnosti samih boraca. Medjutim ni to povlačenje I. voda nije umaklo njihovom oku i oni popratiše jakom vatrom I. vod koji se kretao puzeći jednim potokom po čijem rubu su bila smještena njihova gnijezda. II. vod je u medjuvremenu sprječavao njihov juriš tukući ih rijedkom vatrom s lijeve strane. Poručnik znacima zapovijeda i II. vodu povlačenje. Ozada se nije moglo, lijevo još gora vatra. Spuštaj se niz njivu. Četnički 'dum-dum' naboji orali su zemlju oko ustaša koji su se, valjajući se, niz njivu povlačili, jer drugog izlaza nije bilo.

Dva km. povlačenje onda stoj. Čekaj strijeljivo i pomoć. U medjuvremenu neprijatelj zauzima položaje i kote gdje smo mi bili. Dolazi pomoć. Satnija milicije, i nešto III. satnije Pripremne bojne. Evo i strijeljivo. Odmah naprijed. Nedaj neprijatelju da se utvrdi. U lanac. Desno krilo milicija i nešto II. voda, lijevo krilo III. satnija i nešto I. satnije. Ostali sredinom. Brežuljci već padaju u naše ruke. Sada na lijevom krilu najjača vatra. Tu neće da popuste. Desno krilo ih je već potisnulo duboko unazad. Lijevo krilo na juriš prodire u šumu. Oni se potiskuju, ali se ipak drže. Naprijed hura. Eto ih sad smo već blizu njih. Pali! Na lijevom krilu naš jedan ranjen. Provlačeći se kroz drveće naprijed nalazimo na liješeve neprijatelja iz kojih je još curila zločinačka krv. Već u masama uzmiču. Sada smo morali pod svaku cijenu osloboditi tijelo poginulog ustaše. Naprijed preko njiva i kota. Dolazimo do prvih zaseoka sela Simići i sela Stefanovići. 'Pali' dana je zapovijed. Dolazimo do mjesta gdje je Marina poginuo. Odmah niže u potoku našli smo njegovo mrtvo tijelo. Na licu smo prepoznali da su ga onako mrtva tukli, jer prvi gornji zub mu je bio izbijen i vilica krvava. Osim toga na desnoj strani prsa odmah ispod mjesta gdje je izišla kugla prošavši kroz lijevu ruku i sisu, zjapila je rana. Proboli ga nožem.

Poslije teške i dugotrajne borbe od 9. sati vratili smo se u varoš. Još jedan ranjen.

/.../

2. svibnja, u subotu. Otišao je prvi samovoz ustaša za Sarajevo.

12. svibnja, u utorak. Jedan vod I. satnije Pripremne bojne odlazi u Sarajevo.⁴⁹²

---

⁴⁹² Vojni arhiv, Fond NDH, k.114b, f.9/13, 19-21, Mušan Mundžehasić ustaša, Crtice iz borbi za oslobođenje.

Izbijanjem na rijeku Praču i Drinu okončana je operacija "Trio I.", ali kako nije došlo do opkoljavanja i uništavanja glavnine partizanskih snaga, koje su se u tom trenutku nalazile zapadno od Foče i Goražda, Bader je 30. travnja donio zapovijed o pokretanju nove operacije kojom bi se očistio prostor između Jahorine, Trnova, Kalinovika, Foče, Goražda i Prače.⁴⁹³ Ova operacija dobila je kodni naziv "Foča" i otpočela je 4. svibnja uz sudjelovanje 718. pješačke divizije, 1. gorske divizije *Taurinense*, 5. gorske divizije *Pusteria* i 22. pješačke divizije *Cacciatori delle Alpi*. Radi sporog napredovanja talijanske divizije *Cacciatori delle Alpi* obruč oko partizanskih snaga ponovno nije na vrijeme zatvoren, te je odsjek od Kalinovika do Foče ostao otvoren sve do 12. svibnja.⁴⁹⁴ Glavnina partizanskih snaga iskoristila je ovaj propust i uspjela se izvući na jug prema Crnoj Gori. Dijelovi talijanske divizije *Pusteria* i njemačke 718. pješačke divizije ušle su u Foču 10. svibnja, u kojoj su prema zapovijedi *Vrhovnog štaba* partizanske snage pri povlačenju:

*...dignuli u vazduh sve mostove i popalili sve zgrade: monopol, stanicu, sjevernu i onu drugu kasarnu, komandu mjesta, sudsku zgradu, radionicu itd.*⁴⁹⁵

Operacija "Foča" okončana je 15. svibnja. Glavni cilj operacije, uništenje partizanskih snaga, nije postignut ali je ustanički pokret na području istočne Bosne suzbijen na lokalne male prepade ("rat trojkama").⁴⁹⁶ U svom izvješću Zapovjedništvu za Jugoistok Bader je zaključio:

Ovo čišćenje talijanskog područja koje se nastavlja na njemačku okupacijsku zonu ipak će samo onda imati trajnu vrijednost ako pođe za rukom da se uz pomoć jedne učinkovite okupacione snage stvori upotrebljiva uprava i policija. Prema dosadašnjim iskustvima sa talijanskim i hrvatskim snagama, kao i sa hrvatskim vlastima, mora se sumnjati u skori uspjeh. Ovo utoliko više što Talijani i dalje u znatnoj mjeri osposobljavaju i za svoje svrhe koriste četnike, koji su prema hrvatskoj državi i prema Hrvatima neprijateljski raspoloženi.⁴⁹⁷

Borbena grupa Francetić nije sudjelovala u ovoj operaciji jer je prebačena na osiguravanje zapadne obale Drine od Višegrada do Zvornika. Zapovijed o zaposjedanju granice na Drini zapovjednik *Borbene grupe Bader* donio je još 27. travnja, a ovdje je prenosimo u cijelosti:

---

⁴⁹³ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 65., str. 353.-355.

⁴⁹⁴ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 78., str. 431.-432.

⁴⁹⁵ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak II., knjiga 4., dokument br. 33., str. 77.

⁴⁹⁶ U izvorniku *Dreimänner-Krieg*. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 80., str. 439.-440.

⁴⁹⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, svezak XII., knjiga 2., dokument br. 78., str. 434.

1. *Preduvjet za uzpostavljanje uprave, smirenje situacije i izvršenje daljnjih podhvata jeste sprječavanje prebacivanja pobunjenika iz Srbije i iz po Talijanima zaposjednute zone u području operacija u istočnoj Bosni.*

2. *Pored naloga Ia broj 309 taj. točka 5 Kampfgrupe generala Badera, kojim je nakon čišćenja kotla Rogatice predviđeno osiguranje na r. Drini i Prači, imade se izvršiti i osiguranje hrvatske istočne granice na Drini od Višegrada do r. Save.*

3. *Osiguranje na Drini od Višegrada do Zvornika (uključivo) imade se povjeriti ustaškim postrojbama pod zapovjedništvom podpukovnika Francetića.*

One ustaške postrojbe, koje je podpukovnik Francetić rasporedio u luku r. Drine između Vlasenice – Srebrenice, mogu za tu zadaću biti odmah upotrijebljene, a one, koje sudjeluju u poduhvatu TRIO I, tek nakon njegovog završetka.

4. *Ustaške postrojbe pod zapovjedništvom podpukovnika Francetića podređene su izravno 718. pješačkoj diviziji. Hrvatske rizničke i oružničke snage, koje se nalaze u zoni podpukovnika Francetića, podređene su u taktičkom pogledu podpukovniku Francetiću.*

5. *Višegrad i Zvornik uključuju se u zonu podpukovnika Francetića, gdje se imaju uzpostaviti i ustaške posade.*

Mostobran Zvornik zapovjedajućeg generala u Srbiji, biti će nakon uspostave ustaške posade ukinut. Hrvatska bojna, koja je do sada bila podređena zapovjedniku mostobrana, ući će u sastav 718. pješačke divizije.

718. pješačka divizija odrediti će kod ustaških postrojbi u Višegradu i Zvorniku po 1 častnika za vezu. Ovi imaju zastupati njemačke probitke.

6. *Osiguranje na Prači i Drini do Višegrada (isključno), te na Drini od Zvornika (isključno) do ušća Save imadu izvršiti snage hrvatskog domobranstva. Preporučuje se staviti ove postrojbe pod zapovjedništvo energičnih i poletnih zapovjednika.*

7. *Postrojbe, koje će ostati na očišćenom području, imadu stupiti u najtješnju vezu sa pograničnim postrojbama. One će biti glavnina pograničnim postrojbama za slučaj većih podhvata neprijatelja.*

8. *Umoljava se 718. pješačka divizija, da predloži namjeravani način osiguranja te upotriebru snaga na granici po dielovima do uključno bojni.⁴⁹⁸*

Prevratom u Ozrenskom odredu te potpisivanjem sporazuma između novog zapovjedništva odreda i vlade NDH od 28. svibnja 1942., operacija "Trio III." izgubila je svaki smisao i nije

---

⁴⁹⁸ HR HDA 1450, mikrofilmski svitak D-2128 (ZM 53b/8), snimak 127., Glavni stožer, Prilog dnevnom izvještaju br. 117.

više ni uzimana u razmatranje. Time je spriječen Ulazak talijanskih snaga na područje istočne Bosne i njihovo razmještanje na području grada Sarajeva na ovaj je način zaustavljeno, čime je vlada NDH uspjela sačuvati barem dio već dobrano izgubljenog kredibiliteta. Time su okončane velike vojne operacije na području istočne Bosne započete u zimu 1941./1942., a težište borbi u ljeto 1942. prebaciti će se u zapadnu Bosnu.

Zaključak

Poraz u Travanjskom ratu i raspad Kraljevine Jugoslavije većina pripadnika srpskog naroda doživljavala je ne samo kao čin okupacije, već i kao ugrozu njihove osobne slobode, što je osobito došlo do izražaja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj koja je njihova nacionalna i vjerska prava ograničila nizom zakonskih odredbi. Stanovništvo srpske nacionalnosti time je bilo izloženo progonima i raznim oblicima zločina, a posebice su bili okrutni samovoljni ispadi pojedinaca poznatih pod nazivom "divlje ustaše". Otpor ovakvim postupcima najprije se pojavio na području istočne Hercegovine koji je početkom lipnja prerastao u otvoreni ustanak i ubrzo se potom proširio na većinu područja NDH gdje je srpsko stanovništvo bilo zastupljeno u značajnijoj mjeri. Ustanak je otpočeo spontano i bio je izrazito nacionalno usmjeren, a vodstvo su preuzimale osobe koje su u lokalnoj zajednici posjedovale određeni ugled. Komunistička partija Jugoslavije djelatno se uključila u poticanje ustanka tek nakon njemačkog napada na Sovjetski savez. Delegati KPJ koji su bili poslani na teren radi njegovog daljnjeg širenja i organiziranja, ubrzo su shvatili što je glavna pokretačka snaga ustanka i izbjegavali su ustaničkim snagama davati komunistička ideološka obilježja, te u mnogim postrojbama organiziranim od strane KPJ nije bilo čak ni političkih komesara. Stoga je KPJ u početku ustanka prvenstveno naglašavala da je cilj Narodnooslobodilačkog pokreta borba protiv okupacije, dok je stvarni cilj, provedba boljševičke revolucije i promjene društvenog uređenja, potisnula u drugi plan.

Naglo širenje ustanka zateklo je vladu NDH potpuno nespremnu. Proces ustroja njezinih oružanih snaga bio je još u začetku i postrojbe Hrvatskog domobranstva te Ustaške vojnice bile su nedostavno opremljene i nedovoljno iskusne za ovakvu vrst ratovanja. Posebice štetnim pokazalo se djelovanje postrojbi Ustaške vojnice, koje su u početku više pridonosile širenju ustanka umjesto njegovom smirivanju. Pripadnici Ustaške vojnice provodili su neselektivne mjere represije, koje je često pratila pljačka, palež i ubojstva, što i onim Srbima koji nisu sudjelovali u ustanku nije ostavljalo drugog izbora osim bijega u šumu i pridruživanju ustaničkim snagama. Smirivanje ustaničkih žarišta zahtijevalo je uporabu sve većeg broja ljudi i postrojbe za tu namjenu dovodile su se s manje ugroženih područja, međutim, to je otvaralo prostor ustaničkim snagama za djelovanje u krajevima gdje oružane snage NDH više nisu bile prisutne u dovoljnoj mjeri. Nemiri bi izbijali novom snagom na sasvim drugom mjestu, što je oružane snage NDH neprestano držalo izvan ravnoteže i negativno utjecalo na njihovo daljnje ustrojavanje.

Ovu slabost oružanih snaga NDH iskoristila je njezina nominalna saveznica Italija, kojoj je ustanak srpskog stanovništva poslužio kao izgovor za ponovnu reokupaciju Druge i Treće zone. Naime, Italija je NDH ubrajala u svoje područje interesa i težila je ostvariti što jači nadzor nad novo uspostavljenom državom, te je na svaki način nastojala spriječiti približavanje vlade NDH prema njemačkoj saveznicu jer je smatrala da bi to moglo ugroziti njezine dobitke na istočnoj Jadranskoj obali ostvarene kroz Rimske ugovore. Ovi su ugovori znatno umanjili povjerenje hrvatskog naroda u vladu NDH, a talijanska reokupacija Druge i Treće zone pridonijela je njegovom daljnjem urušavanju. Stanje se još više pogoršalo kada su talijanske snage počele podupirati onaj dio ustanika koji je nagnjao velikosrpskoj ideji, čime su nastojale ne samo razjediniti ustaničke snage, već i vladi NDH stvoriti dodatni destabilizirajući element u priobalnom pojasu, te tako unaprijed onemogućiti bilo kakvu izmjenu važećih sporazuma sklopljenih između Italije i NDH. Reokupacija je pojačala revolt hrvatskog stanovništva prema Talijanima, pogotovu među stanovnicima Dalmacije i Primorja, gdje je Narodnooslobodilački pokret pod vodstvom KPJ zadobivao sve veću potporu i tako po prvi puta istupio iz okvira srpskog nacionalnog ustanka.

Unatoč vojnoj nadmoći talijanske snage nisu uspjele u potpunosti ugušiti ustanak i njihovo se djelovanje svelo na osiguravanje važnijih mjesta i prometnica. Kako bi što lakše nadvladali ustanak, talijansko vodstvo intenziviralo je suradnju s četnicima, te su počeli otvoreno pregovarati s njihovim predstavnicima. Četnici su s druge strane u ovoj suradnji vidio mogućnost ostvarivanja određene autonomije na području NDH, koja bi uživala talijansku zaštitu i gdje bi oružanim snagama NDH bilo ograničen pristup i djelovanje. Snage JVUO na taj bi način bile slobodne da u zajednici s talijanskom vojskom pristupe uništavanju NOP-a, što je ujedno trebalo iskoristi da se u što većoj mjeri etnički očiste područja pod njihovim nadzorom. Porazom sila Osovine JVUO bi postala vodeća vojna snaga na području bivše Kraljevine Jugoslavije i budući je Atlantskom poveljom njezina obnova bila osigurana, bili bi presudan čimbenik u određivanju njezinog unutarnjeg uređenja.

Za razliku od talijanskog, njemačko vodstvo bilo je izrazito nesklono prema bilo kakvoj suradnji s četnicima, koje su smatrali previše podložnima britanskom utjecaju. Njihov neposredni interes na području NDH bio je ograničen na održavanje neometanih komunikacija prema Sredozemlju i dobavu određenih sirovina poput primjerice boksita iz zapadne Hercegovine. U tom trenutku težište njemačkih vojnih napora nalazilo se na Istočnom bojištu i ustanak koji je izbio u Srbiji i NDH njemačkim je snagama predstavljao nimalo potrebno opterećenje. Kako nije mogla dozvoliti njegovo širenje, a na terenu nije raspolagala s dovoljno snaga, Njemačka nije imala previše izbora osim da teret vojnih

operacija protiv ustanika u što je većoj mogućoj mjeri podijeli sa saveznicama, iako je pri tome bila svjesna nesuglasica koje su postojale između Italije i NDH, te ograničenim mogućnostima vlade NDH i njezinih oružanih snaga.

Usljed nedovoljne osposobljenosti oružanih snaga NDH, talijanskog taktiziranja te malobrojnosti njemačkih snaga, ustaničke su snage uspješno odoljevale svim pokušajima da ih se svlada vojnim sredstvima. Ukoliko bi i bile nadvladane na jednom području, izvlačile bi se u manje ugrožene krajeve, brzo se oporavljale i potom širile svoj utjecaj među stanovništvom koje do tada nije sudjelovalo u ustanku. U NDH su tako do jeseni 1941. izgubili nadzor nad velikim djelom onih područja u kojima su Srbi bili većina, dok su u Srbiji operacije protiv ustanika ostvarile pomak tek nakon pristizanja znatnijih njemačkih pojačanja. Ovaj uspjeh njemačkih snaga i njihove rigorozne represivne mjere protiv srpskog stanovništva, dovele su i do sve većih razmimoilaženja između dvije ustaničke struje, te su se na području Srbije razlike između JVUO i NOP-a sve jasnije očitavale. Na području NDH ovaj se proces sporije odvijao jer je zbog isključivosti politike Ustaškog pokreta prema Srbima ustanak zadržao svoje izrazito nacionalno obilježje i velika većina ustanika još uvijek je prvenstveno bila motivirana borbom protiv NDH. Razmimoilaženja koja su se javila u Srbiji među ustanicima istočne Bosne imala su odjek samo u njihovim vodstvima, što se je očitovalo kroz raspuštanje njihovog zajedničkog zapovjedništva ali su na terenu partizanske i četničke postrojbe nastavile zajednički djelovati i surađivati.

U NDH se težište ustanka u zadnjem tromjesečju 1941. godine nalazilo se u istočnoj Bosni gdje su ustanici uspjeli ovladati prostranim i kompaktnim područjem. Ustaničke snage s ovog područja ojačale su u tolikoj mjeri da su prijetile ovladati čitavom istočnom Bosnom. Vlada NDH time je gotovo u potpunosti izgubila nadzor nad istočnom granicom, a postojala je mogućnost da Talijani predaju upravu nad ovim područjem četničkim snagama. Kako bi spriječila tu mogućnost, vlada NDH stavila je težište svojih napora na smirivanje ustanka u istočnoj Bosni, a kao glavni preduvjet smirivanja stanja u istočnoj Bosni smatrala je gušenje pobune na planini Ozren jer je tamošnji Ozrenski odred čestim diverzijama i prepadima prijetio potpunim prekidom prometa na vitalnim komunikacijama u dolini rijeke Bosne. U tu je svrhu pokrenuta Ozrenska operacija, najveći pothvat kojeg su do tada samostalno isplanirale i izvele oružane snage NDH. Unatoč velikoj koncentraciji snaga, koje su odgovarale postrojbi veličine divizije, operacija je polučila skromne rezultate i nije uspjela nanijeti veće gubitke ustaničkim snagama, već ih samo odbaciti od vitalnih prometnica koje su od Doboja vodile prema Sarajevu i Tuzli. Razlog ovako skromnom uspjehu nalazio se u činjenici, da iako su bile mnogobrojnije, većina postrojbi oružanih snaga NDH prikupljenih za

Ozrensku operaciju već su se duže vremena nalazile u borbi uslijed kojih je među njima bio prisutan veliki zamor. Tako umorne, nedovoljno opremljene te obučene, na teškom terenu i po vrlo hladnom vremenu, izložene velikim naporima, nisu bile u stanju ispuniti zadane ciljeve. S druge strane, za ustaničke snage bitka za Ozren predstavljala je veliki uspjeh i pridonijela je daljem jačanju njihovih snaga na ovom području.

Nakon gušenja ustanka u Srbiji i njemačke su snage počele pridavati više pažnje istočnoj Bosni jer se na ovaj prostor povukao *Vrhovni štab NOPOJ-a* sa svojim najboljim postrojbama. Njemačko vojno vodstvo smatralo je da se snagama NOP-a ne smije dozvoliti predah i mogući oporavak na području NDH, stoga je odlučilo da zajedno sa oružanim snagama NDH izvede dvije operacije na području istočne Bosne kojima bi u potpunosti uništile snage NOP-a. Operacija "Romanija" i "Ozren II." bile su vremenski ograničene jer je dio njemačkih postrojbi bio određen za slanje na Istočno bojište, što je uvjetovalo njihov razmještaj i napadne pravce. Četnici su odlučili da ne pružaju otpor njemačkim snagama i dio njih se predao te su odvedeni u zarobljeničke logore u Srbiji, a dio se povukao u teško pristupačne predjele istočne Bosne. Partizanske su snage pružile znatno jači otpor, pri čemu su pretrpjele velike gubitke, ali nisu uspjele zaustaviti ili usporiti njemačko napredovanje. Pred ovim naletom *Vrhovni štab NOPOJ* povukao se u pratnji svojih najboljih jedinica na talijansko okupacijsko područje jer talijanske snage nisu u dovoljnoj mjeri osigurale njemačko-talijansku crtu razgraničenja i time očuvao jezgru svojih snaga. U konačnici su ograničeno trajanje, teško prohodan teren i izuzetno nepovoljne vremenske prilike svele obje operacije na ovladavanje glavnim prometnicama i većim mjestima, te su unatoč gubitcima oba ustanička pokreta uspjela sačuvati borbenu operativnost.

Kako je boravak dijela njemačkih snaga bio vremenski ograničen jer su bile određene za učešće na Istočnom bojištu, pojedine njemačke postrojbe napuštale su zauzeta područja ne čekajući smjenu oružanih snaga NDH. Postrojbe hrvatskog domobranstva i Ustaške vojnice nisu bile u stanju pratiti tempo kojim su Nijemci napuštali tek zaposjednuta mjesta jer su bile prenapregnute dotadašnjim borbenim djelovanjima i nisu mogle pravodobno preuzeti nadzor nad njima. To su prvenstveno iskoristili pripadnici četničkih snaga, koji su ubrzo ponovno ovladali većinom izgubljenog prostora, dok su partizanske sporije reagirale zbog većih gubitaka koje su pretrpjele u ovim operacijama i jer se njihov *Vrhovni štab* pod pritiskom ovih operacija morao izmjestiti dalje na jug.

Osim izravnih gubitaka u ljudstvu ove dvije operacije imale su i ozbiljnije posljedice na raspoloženje ustanika jer je postalo očito da rat neće biti brzo okončan i da je njegov ishod vrlo neizvjestan. Ovo saznanje, te teškoće vezane uz zimsko ratovanje i sve veću materijalnu

oskudicu, dovele su do preispitivanja dosadašnjeg tijeka i ciljeva borbe. Među ustanicima je ojačalo malodušje i briga za osnovno preživljavanje, što je išlo na ruku četnicima koji su se zalagali za pasivniji otpor i koji su smatrali da okupacijske snage ne treba izazivati oružanim djelovanjima, već da treba čekati povoljniji razvoj događaja i pobjedu Savezničkih sila. Partizani su težili upravo suprotnome, što jačoj konfrontaciji sa silama Osovine i širenju ustanka na sve narode Jugoslavije, kako bi se pozicionirali kao vodeća snaga ustanka i time stvorili mogućnost za provedbu svojih revolucionarnih ciljeva i promjenu društvenog poretka. Sukob između NOP-a i JVUO postupno se sve više zaoštravao, pogotovu na onim područjima gdje su partizani bili izrazito premoćni poput primjerice u istočnoj Hercegovini. Tamo su se revolucionarni ciljevi počeli otvoreno provoditi, a pod izlikom osiguravanja pozadine od petokolonaša otpočele su čistke protiv klasnih neprijatelja, prvenstveno imućnijih seljaka. U istočnoj Bosni, uslijed ravnomjernog odnosa snaga, ova pojava nije bila toliko izražena ali je bila prisutna u dovoljnoj mjeri da još više pojača sve dublje podijele između NOP-a i JVUO. Tako je provedba ideje socijalne revolucije postala prepreka NOP-u da u potpunosti preuzme vodstvo nad ustankom, ali mu je istodobno sukob s JVUO otvorio mogućnost da ga proširi na ostale jugoslavenske narode.

U međuvremenu su vlasti NDH poduzele niz mjera kako bi ojačale svoje oružane snage. U suradnji s njemačkom vojskom Hrvatsko domobranstvo je otpočelo s ustrojavanjem gorskih zdugova, postrojbi sastavljenim od novaka, koji su u svom sastavu imali bolje naoružanje od dotadašnjih domobraskih pukovnija i koji su posjedovali znatno bolja sredstva za kretanje po gorskom zemljištu. Međutim, potpuno osposobljavanje ovih postrojbi nije bilo moguće u kratkom vremenskom razdoblju i one su postale operativne tek koncem prve polovice 1942. godine. Istodobno s nastojanjima Hrvatskog domobranstva i ustaški podpukovnik Jure Francetić pokrenuo niz mjera radi poboljšanja stanja u postrojbama Ustaške vojnice koje su stavljene pod njegovo zapovjedništvo. Njemu je uspjelo ustrojiti visoko motivirane i učinkovite postrojbe razine bojne, u čiji sastav su ulazile većinom izbjeglice s područja istočne Bosne. Osim što je u postrojbama pod svojim zapovjedništvom uspio zavesti vojničku stegu i jednoobraznost, te ih za ondašnje prilike vrlo dobro opremiti lakim i teškim pješačkim naoružanjem, Francetiću je uspjelo da ih se ne upućuje u borbu prije nego su dovršile temeljnu obuku, unatoč tomu što je pritisak za njihovom uporabom bio izuzetno jak, a postrojbe koje su bile na bojišnici nastojao je u pravilnim razmacima smjenjivati s odmornim postrojbama iz pričuve. Skupina bojni pod Francetićevim zapovjedništvom, za koju se zbog njihovih karakterističnih crnih odora uvriježio naziv *Crna legija*, postale su početkom 1942. glavni oslonac oružanih snaga NDH u borbi protiv ustanika s područja istočne Bosne.

Tijekom veljače i ožujka 1942. Francetićeve su snage nastojale u potpunosti ovladati pravcem Sarajevo – Rogatica i Sarajevo – Han-Pijesak, kako bi dolaskom proljeća imale solidnu osnovicu za daljnje napredovanje prema istočnoj granici NDH na Drini.

U isto vrijeme snage NOP-a uspjele su se konsolidirati i oporaviti od gubitaka koje su pretrpjele tijekom operacije "Romanija". Radi daljnjeg jačana snaga NOP-a, te radi očekivanja da će se u proljeće ponovno razbuktati ustanak u Srbiji i da će ga najlakše podržati iz istočne Bosne, *Vrhovni štab* smatrao je da ovo područje treba očistiti od svih snaga koji nisu priznavali njegovo vodstvo. Snage JVUO ocijenjene su kao slabe i bez veće podrške u stanovništvu, podložne potpunom raspadanju ako im se na jednom mjestu zada jak udarac. Tako je početkom ožujka uslijedio napad partizanske Udarne grupe na četničke snage u istočnoj Bosni sjeverno od rijeke Prače. Ovu grupu činile su bojne iz sastava dviju proleterskih brigada koje su ustrojene po zapovjedi *Vrhovnog štaba*, a na temelju iskustva iz borbi iz zapadne Srbije. Naime, *Vrhovni štab* uočio je potrebu za pokretnim postrojbama, dobro obučanim i naoružanim, sposobnim za djelovanjima na svim područjima jer bi u jedinicama vezanim za određeni kraj ili selo brzo dolazilo do urušavanja ako bi ih borbena djelovanja prisilila na borbu izvan domicilnog područja. Osim toga, u proleterskim brigadama posvećena je velika pažnja ideološkoj izobrazbi i zapravo su ove jedinice predstavljale oružanu snagu KPJ. Kao takve ove su se postrojbe pokazale kao najpogodnije za sukob sa snagama JVUO i Udarne je grupa uspjela u slijedeća dva tjedna u potpunosti razbiti, protjerati ili staviti pod svoje zapovjedništvo sve četničke snage u središnjem dijelu istočne Bosne. Većina pripadnika četničkih jedinica nije pružala otpor prodoru partizanske Udarne grupe i s više ili manje volje stavljala se pod zapovjedništvo *Vrhovnog štaba* kao jedinice *Dobrovoljačke vojske*.

Ovi sukobi među ustanicima, kao i zamor od dugotrajne borbe, doveli su do znatnog narušavanja morala među ustaničkim snagama. Upravo je u tom trenutku u Opatiji postignut sporazum između saveznica Njemačke, Italije i NDH o pokretanju zajedničke vojne operacije protiv ustaničkih snaga u istočnoj Bosni. Ovaj je prostor označen kao najznačajnije ustaničko žarište, a njegovim ovladavanjem ujedno bi se uspostavio i nadzor nad istočnom granicom NDH i tako zaustavilo prebacivanje ustaničkih snaga s područja Bosne u Srbiju i obrnuto. Operacija je nazvana "Trio" čime se htio naglasiti zajednički nastup triju ratnih saveznika, a da je naziv operacije imao samo simbolički značaj moglo se iščitati iz zabrinutosti vlade NDH, koja je smatrala da bi Talijani mogli zloupotrijebiti odredbu Opatijskog sporazuma prema kojemu okupacijske snage preuzimaju upravu na zauzetom području, čije bi trajanje ovisilo o procjeni talijanske strane. Da ovi strahovi nisu bili bez osnove potvrdio je zahtjev

zapovjednika talijanske 2. armije za ulaskom talijanskih postrojbi u Sarajevo, što je opravdavao činjenicom da im je grad neophodan kao opskrbno središte, iako se nalazio u njemačkome operativnom području. Vlada NDH ocijenila je da Talijani žele iskoristiti operaciju "Trio" i zajedničko djelovanje protiv ustaničkih snaga kao izliku za ulazak u Sarajevo i istočnu Bosnu, potom preuzeti lokalnu upravu te je u pogodnom trenutku prepustiti četnicima. Dio vodstva NDH smatrao je da ovakvu mogućnost treba preduhitriti prijevremenim i samostalnim izvođenjem operacije "Trio", a kako su tada sve snage Hrvatskog domobranstva bile vezane djelovanjem protiv ustanika, jedine raspoložive jedinice za ovakav poduhvat bile su postrojbe Ustaške vojnice pod zapovjedništvom ustaškog podpukovnika Jure Francetića. Njegove snage tada su nalazile se razmještene u Han-Pijesku i uključivale su ustašku I. i II. djelatnu bojnu, Pripremnu bojnu Sarajevo te II. željezničku ustašku bojnu, a nešto kasnije pridružila im se i ustaška III. djelatna bojna. To je do tada bila najveća koncentracija postrojbi Ustaške vojnice pod Francetićevim zapovjedništvom. Sve su postrojbe bile dobro popunjene, ljudstvo je bilo visoko motivirano za borbu, na što je osim činjenice da je većina bila s područja istočne Bosne, utjecalo i novo naoružanje koje je zaprimljeno neposredno prije početka operacije.

Napad je otpočeo 1. travnja, dva tjedna prije predviđenog početka operacije, a prodor ustaških snaga bio je neočekivano brz čemu je u znatnoj mjeri pridonijelo urušavanje morala među ustanicima. Najjače snage NOP i DVJ-a bile su koncentrirane upravo oko Han-Pijeska, ali unatoč tome napad *Crne legije* u potpunosti ih je iznenadio i Vlasenica je zauzeta još istoga dana. Nešto kasnije napadu su se pridružile i njemačke snage iz Zvornika, iako je i za njih ovaj prodor ustaških bojni predstavljao iznenađenje. Francetićev prodor prema Drini u potpunosti je ispunio ciljeve planirane drugom fazom operacije "Trio" ("Trio II."), a nakon početnog neodobravanja, njemačke snage odlučile su iskoristiti novonastalo stanje i otpočeti dio operacije "Trio" koji je bio planiran kao prva faza ("Trio I."), ne čekajući da talijanske snage dovrše svoje prikupljanje koje je po običaju kasnilo. Konačan ishod bio je izvlačenje glavnine snaga NOP-a iz poluokruženja, dok je kod većine postrojbi *Dobrovoljačke vojske* došlo do osipanja i raspuštanja.

Iako jedan od ciljeva operacije "Trio", uništenje ustaničkih snaga na području istočne Bosne, nije u potpunosti postignut, za oružane snage i vladu NDH ova je operacija predstavljala velik uspjeh. "Trio II." dokazao je da su oružane snage NDH sposobne za izvođenje većih samostalnih borbenih djelovanja, a za vladu NDH još je važnije bilo ostvarenje političkog cilja, zbog kojeg je čitav pothvat i pokrenut. Učešće talijanske vojske sjeverno od njemačko-talijanske crte razgraničenja i njezino sudjelovanje u operacijama "Trio

I." i "Trio II." postalo je suvišno uslijed Francetićevog prodora, ali i zbog sporog premještanja vlastitih snaga. Dijelovi talijanskih postrojbi koji i jesu prešli crtu razgraničenja, zadržali su se na tom području vrlo kratko i početkom svibnja sve su se talijanske snage ponovno našle južno od demarkacijske crte. Posljedica Francetićevog uspjeha bila je i dodatno jačanje ionako povlaštenog statusa Ustaške vojnice u odnosu na Hrvatsko domobranstvo i jačanje uvjerenja vodstva Ustaškog pokreta da samo ustaške postrojbe mogu uspješno voditi borbu protiv ustaničkih snaga, što je produbilo dualizam unutar oružanih snaga NDH.

Niz operacija započet tijekom zime 1941./1942. okončan je početkom svibnja operacijom "Foča", koja je bila usmjerena na uništavanje glavnine partizanskih snaga na južnom dijelu istočne Bosne. Pokreti talijanskih snaga ponovno su se sporo odvijali i обруč oko partizanskih snaga nije na vrijeme zatvoren, što su one znale iskoristiti, te se *Vrhovni štab* s glavninom svojih snaga uspio izvući na jug prema Crnoj Gori. Tako ni ova operacija nije dovela do uništenja snaga NOP-a, ali je ustanak na području istočne Bosne sveden na razinu lokalnih prepada. Međutim, kontinuirani i intenzivni pritisak neprijateljskih snaga, širenje ustanka izvan srpskog nacionalnog okvira, a u nekim krajevima i sve jasnije iskazivanje stvarnih, revolucionarnih ciljeva NOP-a, uvelike su utjecale na promjenu raspoloženja među srpskim stanovništvom ovoga područja, koje je se većinom okrenulo politici čekanja koje je zastupao JVUO. Ubrzo je u svim partizanskim odredima istočne Bosne došlo do nasilnih prevrata i masovnih prelaska u četničke redove, te je jedan dio prešao pod zapovjedništvo JVUO, a dio ih se dezintegrirao i raspao, a s njima i čitava organizacija NOP-a na ovom području. Stoga je na sjednici CK KPJ od 19. lipnja na Zelengori donesena odluka da se *Vrhovni štab* s grupom proleterskih i udarnih brigada prebaci na područje zapadne Bosne, a istočna će Bosna do kraja rata ostati jedno od najjačih četničkih uporišta u Bosni i Hercegovini.

U međuvremenu je vlada NDH donijela više mjera kojima je nastojala korigirati svoju dotadašnju politiku prema srpskom stanovništvu, što je uključivalo osnivanje Hrvatske pravoslavne crkve, propisivanje postupaka o načinu na koji se smiju voditi borbena djelovanja protiv ustanika, te strogo kažnjavanje samovoljnih postupaka pripadnika oružanih snaga NDH. Ublažavanje protusrpskog stava omogućilo je sklapanje niza sporazuma između predstavnika NDH i više četničkih odreda kojima su četnici priznali suverenitet NDH te joj izrazili odanost, a zauzvrat su dobili samoupravnu vlast na području svojih odreda. Četnički zapovjednici obvezali su se surađivati s oružanim snagama NDH u suzbijanju i uništavanju partizana na njihovim područjima i stoga su smjeli zadržati svoje naoružanje, a NDH im je pružala pomoć u tvorivu i skrbi o njihovim ranjenicima i porodicama stradalih. Ovi sporazumi

doveli su do smirivanja stanja na područjima koje su nadzirale četničke snage, što je osiguralo relativni mir na području istočne Bosne slijedećih godinu dana.

Ishodom vojnih operacije koje su se vodile na prostoru istočne Bosne tijekom zime 1941./1942. najmanje je mogla biti zadovoljna talijanska strana, koje unatoč svojoj brojnoj premoći nije uspjela uništiti ustaničke snage. Pokušaj da se svlada ustanak podupiranjem one struje koja je naginjala velikosrpskom programu izazvao je sasvim suprotan učinak i omogućio je KPJ da svoje djelovanje proširi izvan srpskog nacionalnog okvira i zapravo tako pridonese njegovom jačanju. Osim toga, podupiranje četnika produbilo je nepovjerenje vodstva NDH prema nominalnoj saveznicu Italiji, koje se nastojala izvući od talijanskog utjecaja jačim zbližavanjem s Njemačkom. Mnoštvo manjkavosti koje su talijanske oružane snage iskazale u borbi protiv ustaničkih snaga značile su i prebacivanje tereta ove borbe na njemačke snage, kojima je ovo bojište bilo sporedno i nisko na listi prioriteta. Njemačka vojska nije mogla odvojiti veće snage za izvođenje operacija protiv ustanka na području Srbije i NDH, što se negativno odrazilo na osiguranje i nadzor zaposjednutih područja. Unatoč tomu, planiranje i izvođenje operacija protiv ustaničkih snaga sve je više prelazilo u njemačku nadležnost, čime je znatno umanjen utjecaj talijanskih snaga na ustroj oružanih snaga NDH, iako su se one prema odredbama Rimskih ugovora bile obvezne razvijati pod talijanskim utjecajem, a sama se NDH ubrajala u talijansko interesno područje. Time talijanske snage ne samo da nisu uspjele staviti pod nadzor dijelove istočne Bosne sjeverno od njemačko-talijanske crte razgraničenja, nego su se uskoro povukle i iz Treće zone te dijelova Druge. Oružane snage NDH nastavile su se razvijati prema njemačkom modelu, a Ustaška vojnica dobivala je sve veći značaj, da bi koncem rata objeđivanjem domobranskih i ustaških postrojbi u jedinstvene Hrvatske oružane snage ostvarila nadzor nad cjelokupnim oružanim snagama NDH. Sagledavajući vojne operacije koje su se vodile na prostoru istočne Bosne tijekom zime 1941./1942. u njihovoj cjelini, možemo zaključiti da nisu donijele konačno razrješenje sukoba na prostoru NDH, ali su u velikoj mjeri odredile njegov daljnji tijek i razvoj.

Izvori i literatura

Zbirke i fondovi

Arhiv Historijskog muzeja BiH

Fond Nezavisne Države Hrvatske

Fond Ustaške nadzorne službe

Hrvatski državni arhiv

HR HDA 487, Ministarstvo oružanih snaga NDH

HR HDA 1450, Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku

HR HDA 1549, Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske i Narodnooslobodilačkog pokreta

HR HDA 1561, Zbirka fotografija Službe državne sigurnosti

The National Archives and Records Administration (NARA)

Fond T-315, Records Of German Field Commands: Divisions

Vojni arhiv Beograd

Fond NDH

Objavljeni izvori

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom II., Dokumenti Vrhovnog Štaba NOV i POJ, Vojnoistorijski institut, Beograd, (1949.-1982.)

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom IV., Borbe u Bosni i Hercegovini, Vojnoistorijski institut, Beograd, (1952.-1974.)

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V., Dokumenti NOVJ - Borbe u Hrvatskoj, Vojnoistorijski institut, Beograd, (1952.-1979.)

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom XII., Dokumenti Njemačkog Rajha, Vojnoistorijski institut, Beograd (1973.-1979.)

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom XIII., Dokumenti Kraljevine Italije, Vojnoistorijski institut, Beograd, (1969.-1976.)

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom XIV., Dokumenti jedinica, komandi i ustanova četničkog pokreta Draže Mihailovića, Vojnoistorijski institut, Beograd, (1981-1985.)

Zločini na jugoslovenskim prostorima u prvom i drugom svetskom ratu - Zbornik dokumenata, Tom I, Zločini NDH 1941.-1945.", Vojnoistorijski institut, Beograd, (1993.)

Literatura

Antonić, Zdravko, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941.*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, (1973.)

Barić, Nikica, *Ustroj vojske Domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, (2003.)

Barić, Nikica, *Ustaše na Jadranu*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, (2012.)

Cloutier Patrick, *Regio Esercito: the Italian Royal Army in Mussolini's Wars, 1935-1943*, vlastito izdanje, (2010.)

Beogradski bataljon Prve proleterske brigade 1941.-1945., Eksport pres, Beograd, (1981.)

Colić, Mladen, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatske*, Delta-Pres, Beograd, (1973.)

Čolaković, Rodoljub, *Zapisi iz oslobodilačkog rata*, Matica Hrvatska, Zagreb, (1947.)

Degan, Vladimir Đuro, *Pravni aspekti i političke posljedice rimskih ugovora od 18. svibnja 1941. godine*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, br. 2., Split (2008.)

Dimitrijević, Bojan, *Vojska Nedićeve Srbije, oružane snage srpske vlade 1941-1945*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, (2011.)

Dizdar, Zdravko i Sobiloveski, Mihael, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Zagreb, (1999.)

Dizdar, Zdravko, *Četnički zločini u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, (2002.)

Došen, Ana, *Stradanje Hrvata u Vrtoči, Krnjeuši i Bjelaju 1941. godine, O žrtvama u ratu i miru. Zbornik radova Četvrtog kongresa hrvatskog žrtvoslovnog kongresa* (gl. ur. Zvonimir Šeparović), Zagreb, (2008.)

Đonlagić, Ahmet, *Ozrenska operacija*, Vojnoistorijski glasnik, br. 6, Beograd, (1956.)

Ahmet Đonlagić i Leković, Mišo, *Njemačka ofenziva na istočnu Bosnu, januar- februar 1942.*, Beograd, (1962.)

Đurić, Veljko Đ., *Novi prilozi za biografiju vojvode Jezdimira Dangića*, Nova Srbija, Beograd, (1997.)

Hamović, Miloš, *Dobrovoljačka vojska Jugoslavije u sastavu oružanih snaga NOP-a*, Muzej fočanskog perioda NOB-e, Foča, Svetlost, Kragujevac i Muzej revolucije BiH, Sarajevo, 1983.

Hoare, Marko Attila, *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia, The Partisans and the Chetniks 1941-1943*, Oxford University Press, Oxford, 2006.

Hurem, Rasim, *Kriza NOP-a u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942.*, Svetlost, Sarajevo, (1972.)

Istočna Bosna u NOB-u 1941-1945. Sjećanja učesnika, Prva knjiga, Vojnoizdavački zavod, Beograd, (1971.)

Jareb, Mario, *Prilog raspravi o karakteru ustanka od 27. srpnja 1941. godine*, Časopis za suvremenu povijest, br. 2., Zagreb, (2011.)

Jelić-Butić, Fikreta, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, Sveučilišna naklada Liber i Školska knjiga, Zagreb, (1978.)

Jug, Damir, *Oružane snage NDH, sveukupni ustroj*, Zagreb, (2004.)

Krizman, Bogdan, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Globus, Zagreb, (1986.)

Marijan, Davor, *Lipanjski ustanak u istočnoj Hercegovini 1941. godine*, Časopis za suvremenu povijest, br. 2., Zagreb, (2003.)

Marijan, Davor, *O zločinima Crne legije na području Kupresa u ljeto 1942. godine*, Časopis za suvremenu povijest br. 2., Zagreb, (2000)

Marijan, Davor, *Slom Titove armije. Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.*, Golden marketing-Tehnička knjiga i Hrvatsku institut za povijest, Zagreb, 2008., str. 41.

Nikolić, Kosta, *Italijanska vojska i četnici u Drugom svjetskom ratu 1941-1943*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, (2009.)

Leković, Mišo, *Dogovor okupatora i kvislinga o zajedničkim operacijama protiv NOVJ u proleće 1942 (TRIO – Treća neprijateljska ofenziva)*, Vojnoistorijski glasnik 1, Beograd, (1988.)

Miletić, Antun, *O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima (avgust 1941 – april 1942)*, Vojnoistorijski glasnik, br. 2, Beograd, (1972.)

Obhodaš, Amir, *Lako prevozni zdrug Hrvatske Legije. U borbama od Une do Dona, kolovoz 1941. - prosinac 1942.*, Despot Infinitus d.o.o., Zagreb, (2012.)

Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941.-1945. Knjiga prva, Vojnoistorijski institut, Beograd, (1957.)

Prva proleterska brigada zbornik sećanja, Vojno delo, Beograd, (1963.)

- Stepančić, Miroslav, *Treća neprijateljska ofenziva u istočnoj Bosni, Crnoj Gori i Hercegovini gledana kroz neprijateljska dokumenta*, Vojnoistorijski glasnik, br. 3., Beograd (1951.)
- Tomasevich, Jozo, *Četnici u Drugom svjetskom ratu*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, (1979.)
- Trbojević, Dušan, *Cersko-Majevička grupa korpusa pukovnika Dragoslava S. Račića*, NIUP Novi pogledi, Kragujevac, (2001.)
- Voinović, Stevo, *Na službi kod Dangića*, Pogledi, Kragujevac, (2001.)
- Vojna enciklopedija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, (1970.-1976.)
- Vujasinović, Todor, *Ozrenski partizanski odred*, Svjetlost, Sarajevo, (1979.)
- Vuksanović, Miloš, *Prva proleterska brigada*, Narodna knjiga, Beograd, (1981.)

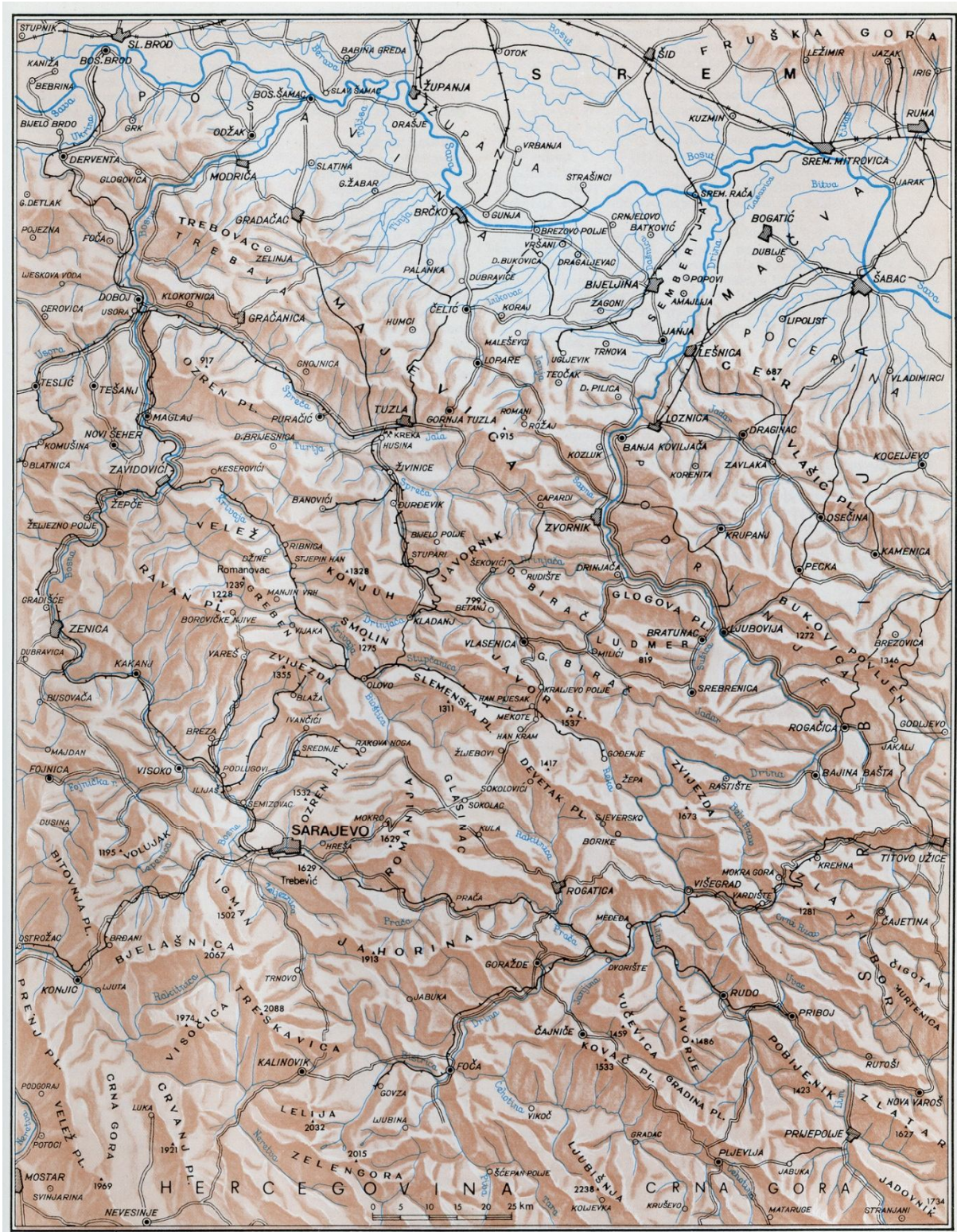

Dodatak 1. Karte

Karta 1. Crta razgraničenja između njemačkih i talijanskih snaga i podjela talijanskog interesnog područja na Drugu i Treću zonu.

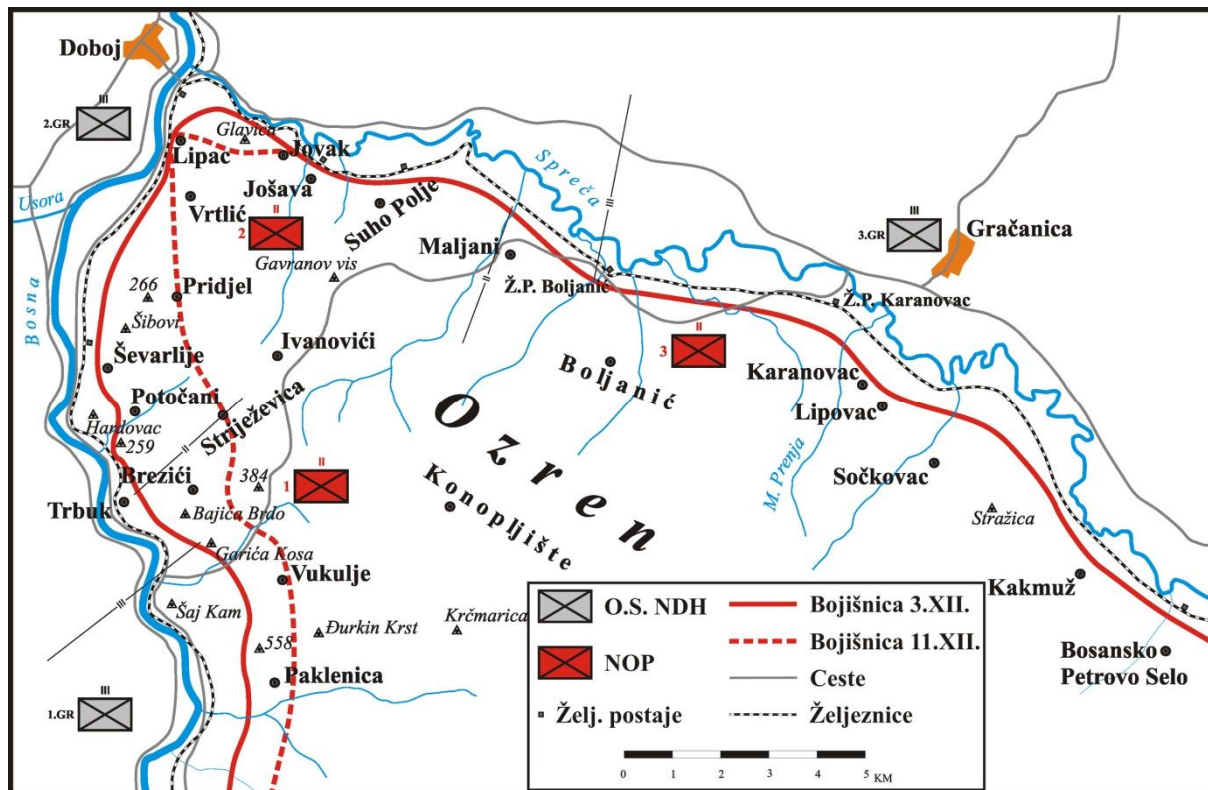
Karta 2. Istočna Bosna (preneseno iz *Vojna enciklopedija*, sv. 3., str. 668.-669., "Istočna Bosna u NOR")

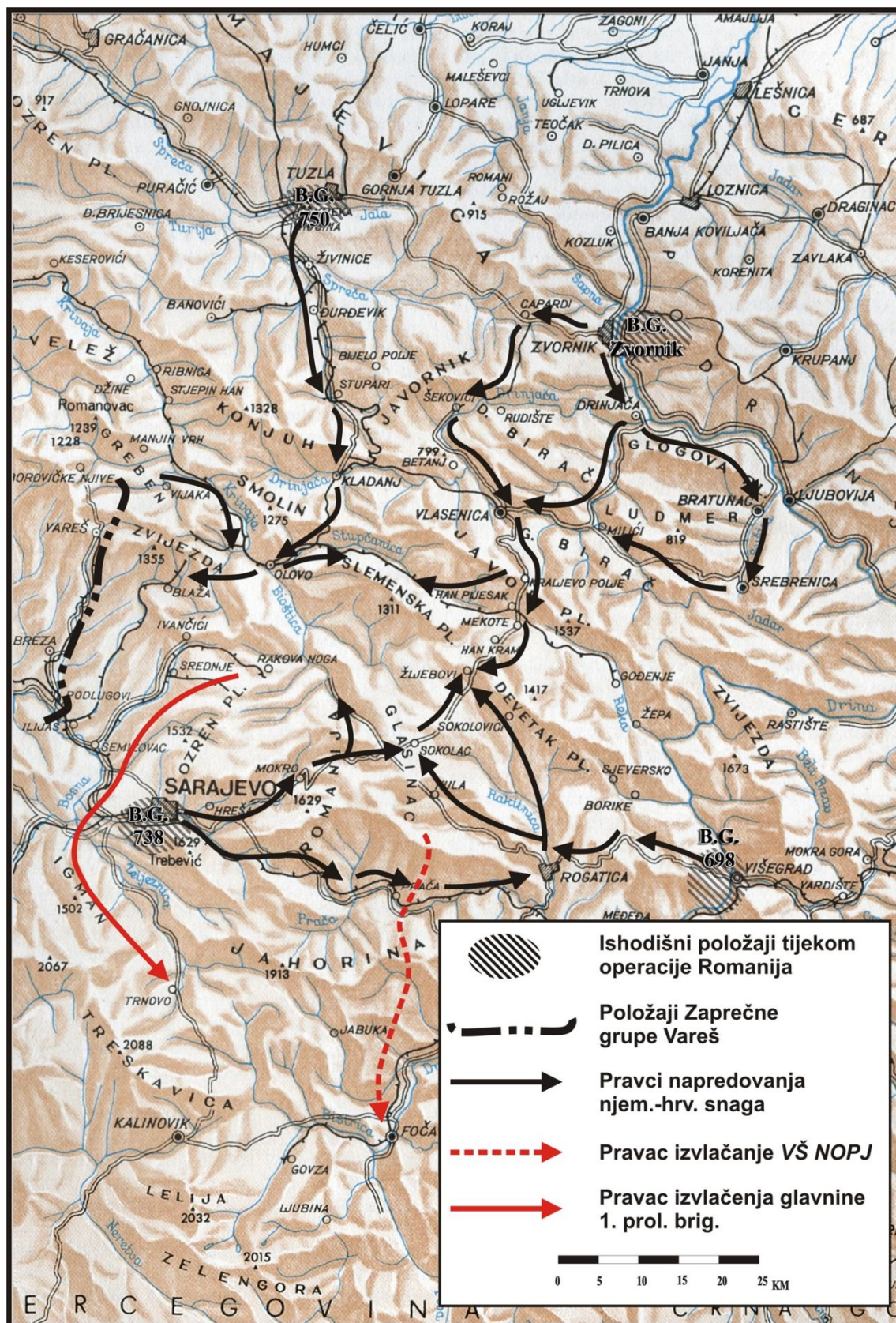
Karta 3. Vojno teritorijalni ustroj NDH

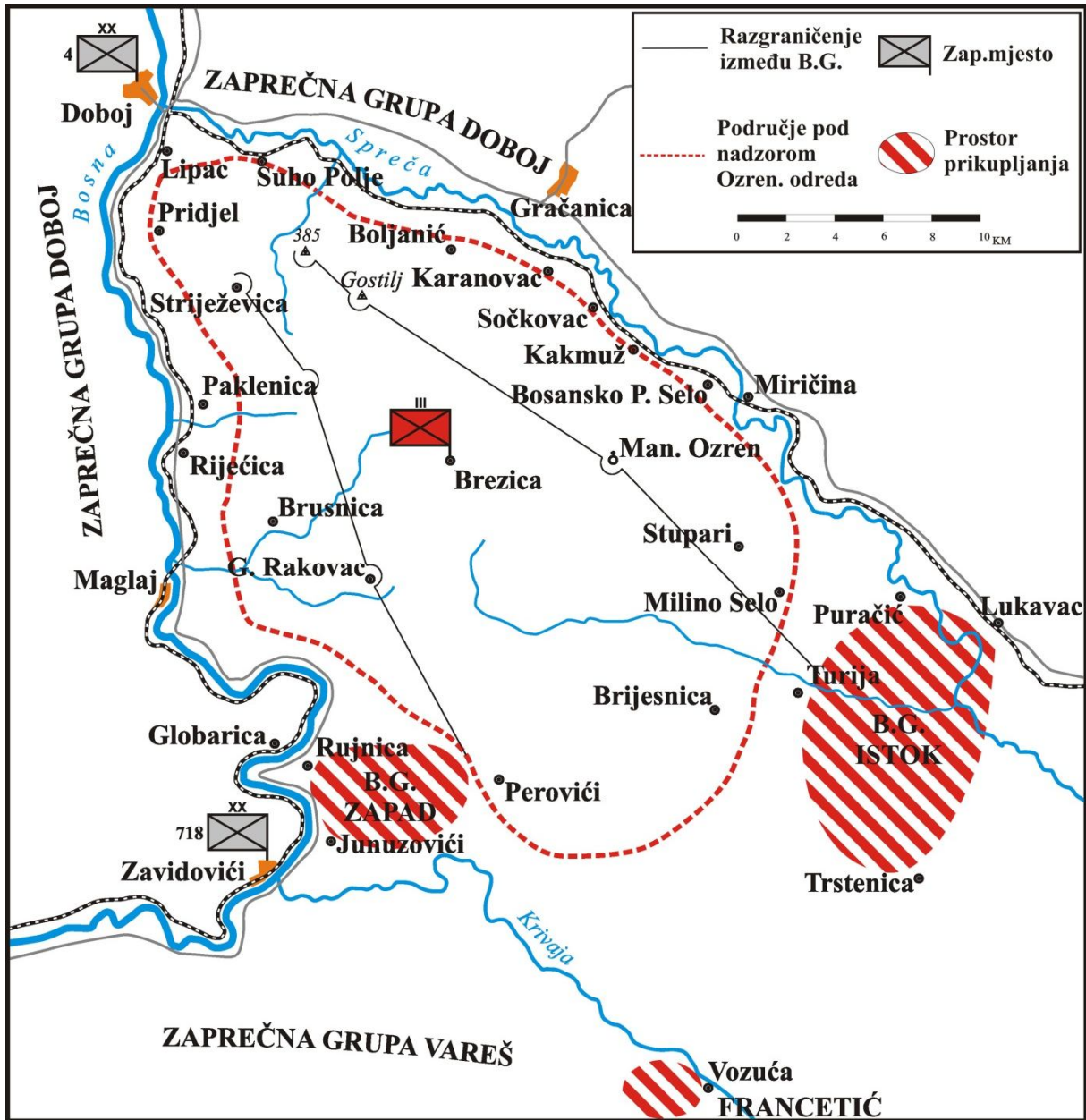
Karta 4. Ozrenska operacija, 3. – 11. prosinca

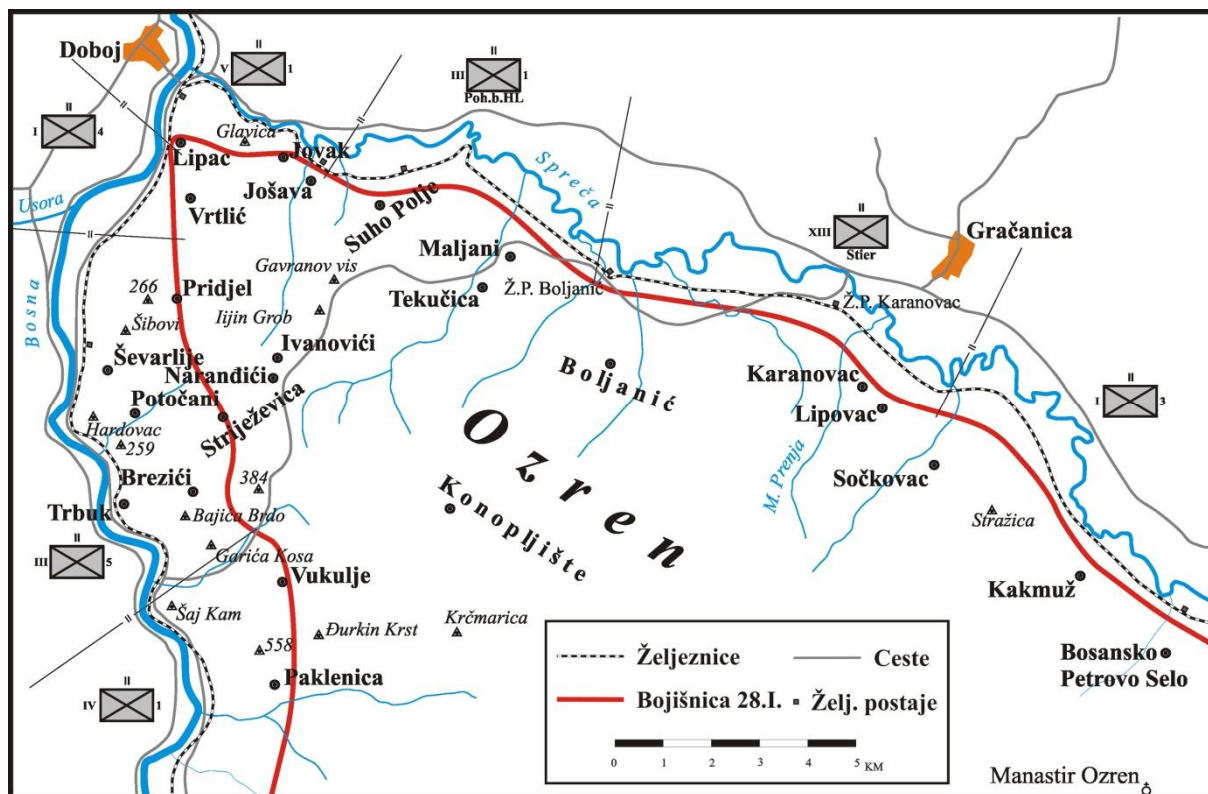
Karta 5. Operacija "Romanija", 15. – 25. siječnja

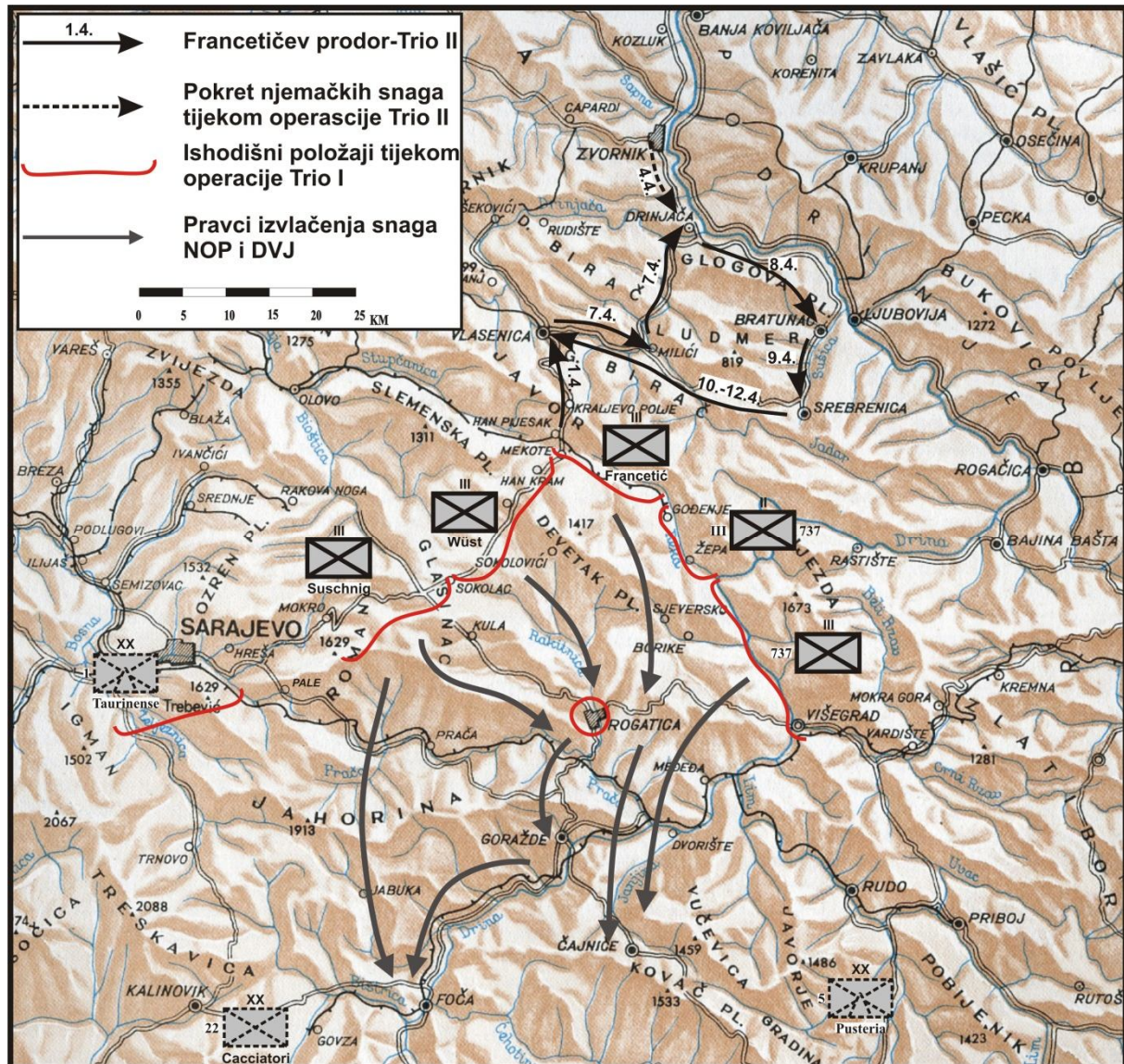
Karta 6. Raspored snaga prije početka operacije "Ozren II."

Karta 7. Raspored snaga Zaprečne grupe Doboј tijekom operacije "Ozren II."

Karta 8. Operacije "Trio I." i "Trio II."

Dodatak 2. Usporedni činovi

Wehrmacht	Hrvatsko domobranstvo	Ustaška vojnica	Regio Esercito	Vojska Kraljevine Jugoslavije
Reichsmarschall des Großdeutschen Reiches	-	-	Primo Maresciallo dell'Impero	-
Generalfeldmarschall	Vojskovođa	-	Maresciallo d'Italia	Vojvoda
Generaloberst	-	-	Generale d'Armata	Armijski general
General der.. (određenog roda, npr. Infanterie ili Artillerie)	General pješništva, topništva, konjaništva	-	Generale di Corpo d'Armata	-
Generalleutnant	General-poručnik	-	Generale di Divisione	Divizijski general
Generalmajor	General	Krilnik	Generale di Brigata	Brigadni general
Oberst	Pukovnik	Pukovnik	Colonnello	Pukovnik
Oberstleutnant	Podpukovnik	Dopukovnik	Tenente Colonnello	Potpukovnik
Major	Bojnik	Bojnik	Maggiore	Major
-	Nadsatnik	Nadsatnik	Primo Capitano	Kapetan Prve Klase
Hauptmann	Satnik	Satnik	Capitano	Kapetan Druge Klase
Oberleutnant	Nadporučnik	Nadporučnik	Primo Tenente	-
Leutnant	Poručnik	Poručnik	Tenente	Poručnik
Fähnrich	Zastavnik	Zastavnik	Sottotenente	Potporučnik
Stabsfeldwebel	Časnički namjesnik	Časnički namjesnik	Maresciallo maggiore	-
-	-	-	Maresciallo capo	-
-	-	-	Maresciallo ordinario	-
Oberfeldwebel	Stožerni narednik	-	Sergente maggiore	-
Feldwebel	Narednik	-	Sergente	Narednik-vodnik Prve Klase

Unterfeldwebel	-	Stožerni vodnik	-	Narednik-vodnik Druge Klase
Unteroffizier	Vodnik	Vodnik	-	Narednik-vodnik Treće Klase
Hauptgefreiter	-	Dovodnik	-	Narednik
Obergefreiter	Razvodnik	-	Caporale maggiore	Podnarednik
Gefreiter	Desetnik	Rojnik	Caporale	Kaplar
Obersoldat	-	Dorojnik	Appuntato	-
Soldat	Domobran	Vojničar	Soldato	Vojnik

Dodatak 3. Popis kratica

AHMBIH – Arhiv Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine

bat. – bataljon

B.G. – borbena grupa

BiH – Bosna i Hercegovina

biv. - bivši

bojkra – bojna Vojne krajine

Br. - brdo

br. – broj

CK KPJ – Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije

čet. - četničkog

dom. – domobranski

DOMDO – domobranska dobrovoljačka

dr. – druge

DV – dobrovoljačka vojska

engl. – engleski

g. i gosp. – gospodin

GR – grupa

HDA – Hrvatski državni arhiv

HR – Hrvatska

Hrv. – Hrvatske

HRGEN – hrvatski general, odnosi se na generala Mihajla Lukića, zapovjednika III. domobranskog zbora, koji je tijekom operacije "Romanija" i "Ozren II." bio hrvatski časnik za vezu pri njemačkoj 718. pješačkoj diviziji

Ia – u njemačkoj vojsci oznaka za načelnika stožera

i.t.d. – i tako dalje

jug. – jugoslavenski

JVUO – Jugoslovenska vojska u otadžbini

k. – kota

kg – kilogram

km – kilometar

KPJ – Komunistička partija Jugoslavije

m – metar
mm - milimetar
man. – manastir
MINDOM – Ministarstvo hrvatskog domobranstva
MINORS – Ministarstvo oružanih snaga
NARA – The National Archives and Records Administration
NDH – Nezavisna Država Hrvatska
NOB – Narodnooslobodilačka borba
NOP – Narodnooslobodilački pokret
NOP i DVJ – Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije
NOPO – Narodnooslobodilački partizanski odredi
NOPOJ – Narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije
NOR – Narodnooslobodilački rat
NOVJ – Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
n. pr. – na primjer
njem. – njemački
Očev. - Očevidni
OKH – Oberkommando des Heeres-
o. mj. – ovog mjeseca
OKW – Oberkommando der Wehrmacht
op. a. – opaska autora
O.S. – oružane snage
Poh.b.HL – Pohodna bojna Hrvatske legije
PK – pokrajinski komitet
pl. - planina
p.p. – pješačka pukovnija
prol. brig. – proleTERSka brigada
r. – rijeka
s. – časna sestra
s. - selo
str. – strana
sjev. – sjeverno
SOE – Special Operations Executive (engl. Odjel za posebne namjene)
SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika

st. – stoljeće

taj. – tajno

t.j. – to jest

UV – Ustaška vojnica

VOJKRA – Vojna krajina

VŠ – Vrhovni štab

zapad. – zapadno

Zap. mjesto – zapovjedno mjesto

z.b.V. – zur besonderen Verwendung (njem. za posebne namjene)

ZGB – Zagreb

želj. – željeznička

Sažetak

Ustanak koji je početkom lipnja 1941. izbio na području istočne Hercegovine ubrzano se širio i u slijedeća tri mjeseca zahvatio je većinu područja na kojemu je srpsko stanovništvo bilo nastanjeno u znatnijem broju. Oružane snage NDH nisu bile u stanju samostalno suzbiti ustanak i da bi ga svladale nužno im je bila potrebna pomoć saveznika. Međutim, Njemačkoj je ovo bojište bilo od sporedne važnosti i nisu bili u mogućnosti izdvojiti značajnije snage za borbu protiv ustanika, dok je Italija nastojala iskoristiti ovaj ustanak za slabljenje svoje nominalne saveznice NDH i daljnje jačanje svoga utjecaja na istočnoj obali Jadranskog mora.

Ustaničke su snage ove nedostatke uspješno iskoristile i njihovo je vodstvo u relativno kratkom razdoblju ustrojilo respektabilne oružane snage. Posebice su bile uspješne na području istočne Bosne gdje su ustanici uspjeli ovladati s više gradova i ostvariti nadzor nad širokim i kompaktnim teritorijem. NDH je time izgubila nadzor nad većim djelom granice prema Srbiji iz koje je ustanicima u Bosni dolazila značajna oružana i stručna pomoć. Vlada NDH smatrala je vraćanje istočne Bosne pod svoj nadzor preduvjetom za svladavanje ustanka, a slično gledište imalo je i njemačko zapovjedništvo, koje je nakon smirivanja ustanka u Srbiji ocijenilo da se najznačajnije ustaničke snage nalaze u istočnoj Bosni. Težište borbenih djelovanja protiv ustanika tako je usmjereno na ovaj prostor, te su oružane snage NDH i Njemačke otpočele koncem jeseni niz velikih vojnih operacija, u koje su se naknadno uključile i oružane snage Italije.

Prvu su operaciju samostalno izvele oružane snage NDH početkom prosinca 1941., a usmjerena je bila na uništenje partizanskog *Ozrenskog odreda* i ovladavanje masivom planine Ozren, kako bi se osigurale važne komunikacije koje su se pružale duž rijeke Bosne i Spreče. Ozrenska operacija bio je do tada najveći samostalni pothvat oružanih snaga NDH, ali unatoč njihovoj brojnoj nadmoći nisu uspjele ostvariti zadane ciljeve i samo su potisnule *Ozrenski odred* nekoliko kilometara u dubinu planine Ozren, koji je tako nastavio ugrožavati ove važne prometnice. Početkom siječnja 1942. izvedena je manja zajednička njemačko-hrvatska operacija "Ozren I.", kojom se željelo osigurati komunikacije duž rijeke Bosne u predstojećoj operaciji "Romanija", ali zbog jakog partizanskog otpora od ovog se pothvata odustalo još istog dana kada je i pokrenut.

Potom je sredinom istog mjeseca uslijedila operacija "Romanija" koju su zajednički izvele njemačke i hrvatske oružane snage. Osnovna ideja bila je iznenadnim i snažnim napadom iz smjera Sarajeva, Tuzle, Zvornika i Višegrada razbiti položaje ustanika u okolici ovih mjesta i

brzim nastupom prema Sokolcu, Rogatici, Vlasenici i Olovu potisnuti snage ustanika i uništiti ih na prostoru Han-Pijeska i Olova. Sudjelovanje talijanskih snaga bilo je ograničeno na sprečavanje prebacivanja ustaničkih snaga preko njemačko-talijanske crte razgraničenja. Dio njemačkih snaga koji je sudjelovao u operaciji bio je određen za prebacivanje na Istočno bojište, stoga su se predviđeni rokovi za izvođenje operacije strogo poštivali. Operacija je izvedena prema planu i ustaničke snage nisu uspjele pružiti značajniji otpor. Neposredno prije početka operacije zapovjednici četničkih snaga u istočnoj Bosni stupili su u pregovore s njemačkim zapovjedništvom u Beogradu i pokušali dogovoriti neku vrst međusobne suradnje. Iako su pregovori bili neuspješni četnici tijekom same operacije nisu pružali otpor njemačkim snagama, te se ili predavali ili povlačili u teže dostupne predjele. Partizanske su snage pružile jači otpor ali su pri tomu pretrpjele znatne gubitke. Međutim, zbog ograničenog boravka dijela njemačkih snaga operacija je bila ograničena na glavne prometnice i nije se provodilo temeljito čišćenje terena. Oružane snage NDH nisu bile u stanju pravovremeno zamijeniti njemačke posade koje su ubrzano napuštale zauzeta područja i mnogi su gradovi ubrzo ponovno došli pod nadzor ustaničkih snaga.

Manje uspješnom može se smatrati operacija "Ozren II." koja se nadovezala na operaciju "Romanija". Osnovna zamisao njemačkog zapovjedništva bila je da brzim prodorima dolinama rijeka Bosne i Spreče potisnu snage partizanskog Ozrenskog odreda prema Doboju, dovedu ih u okruženje i zatim unište. Kao i u prethodnoj operaciji i tijekom ovog pothvata trebalo se strogo pridržavati zadanih rokova. Međutim, borbene grupe koje su trebale nastupati na ovim pravcima bile su međusobno previše udaljene i između njihovih unutarnjih krila postojao je velik nepokriveni međuprostor, što su snage Ozrenskog odreda iskoristile za izvlačenje iz okruženja. Njemačke snage tijekom napredovanja nisu nailazile na značajniji otpor i uskoro su se povukle s ovog područja, a nakon njihovog odlaska stanje na ovom području ostalo je skoro nepromijenjeno.

Iako ove operacije nisu dovele do uništenja ustaničkih snaga znatno su doprinijele daljnjem razmimoilaženju između dvije ustaničke struje. Prve razmirice među ustanicima dogodile su se sredinom studenog 1941., kada je raspušteno zajedničko zapovjedništvo partizanskih i četničkih snaga za istočnu Bosnu, ali u tom trenutku nije došlo do otvorenog sukobljavanja između dviju struja jer većini ljudstva nisu bila razumljiva ideološka razmimoilaženja koja su se pojavila u vodstvima dvaju ustaničkih pokreta. Dolaskom partizanskog *Vrhovnog štaba* na ovo područje odnosi se sve više zaoštrevaju i početkom siječnja 1942. Centralni komitet KPJ donosi odluku o razoružavanju četnika, odnosno svih postrojbi koje nisu pod partizanskim zapovjedništvom. Ovaj postupak prekinula je operacija "Romanija", a neuspjeh koji su

ustaničke snage pretrpjele tijekom operacije izazvao je nove podijele i međusobne optužbe. Sukobi su ponovno eskalirali u ožujku, kada je partizanska Udarne grupa sastavljena od dijelova partizanske 1. i 2. proleterske brigade u brzom naletu potpuno razbila četničke postrojbe na prostoru istočne Bosne. Većina je četničkih postrojbi nakon ovog udara prešla pod zapovjedništvo partizanskog *Vrhovnog štaba*.

Sukob ova dva pokreta imao je velike posljedice na moral ustanika i to u trenutku kada su oružane snage NDH, Njemačke i Italije planirale veliku operaciju usmjerenu na uništavanje ustaničkih snaga u istočnoj Bosni. Na savjetovanju triju saveznica održanom početkom ožujka u Opatiji dogovoreno je da talijanske snage smiju prelaziti njemačko-talijansku crtu razgraničenja, što je izazivalo zabrinutost u vladi NDH, koja je smatrala da bi Talijani mogli iskoristiti ovu okolnost da se trajno zadrže u Sarajevu.

Operacije je dobila kodni naziv "Trio", čime se htjelo naglasiti zajednički nastup triju ratnih saveznika. S obzirom na veličinu područja na kojemu se planira izvođenje operacije i na ograničenost snaga na raspolaganju, odlučeno je da se operacije izvode po fazama. U svakoj fazi najprije bi se određeno područje dovelo u potpuno okruženje, a zatim bi se koncentričnim nastupom prišlo uništavanju ustaničkih snaga i sistematskom pročešljanju okružene zone. Tako je planirano da se u prvom dijelu operacije kodnog naziva "Trio I." zahvati šire područje oko Rogatice, u drugom dijelu kodnog naziva "Trio II.", zahvaćeno je područje u luku rijeke Drine na području Vlasenica – Srebrenica, a "Trio III.", obuhvaćao je područje planine Ozren. Početak operacije planiran je za sredinu travnja.

Unatoč suprotnim uvjerenjima s njemačke strane, u vodstvu NDH očito su procijenili da će kada jednom prijeđu njemačko-talijansku crtu razgraničenja talijanske snage biti teško vratiti natrag i da ih se može zaustaviti samo ako istočnu Bosnu sami očiste od ustaničkih snaga. Stoga je donesena odluka da snage pod zapovjedništvom ustaškog potpukovnika Jure Francetića samostalno i prijevremeno izvedu drugi dio operacije "Trio". Tako je Francetić već 1. travnja izveo uspješan prodor od Han-Pijeska prema Vlasenici i u slijedećih dvanaest dana potpuno ovladao prostorom Vlasenica – Drinjača – Srebrenica čime su ispunjeni ciljevi predviđeni za "Trio II."

Uspjeh Francetićevih snaga ubrzao je izvođenje čitave operacije ali bez učešća talijanskih postrojbi koje su kasnile sa svojim razmještajem. Poučene iskustvom iz operacija "Romanija" snage NOP-a odlučile su ne pružati otpor, te su iskoristile sporost talijanskih snaga da se povuku prema Foči. Rogatica je deblokirana 27. travnja, a slijedećeg su dana njemačko-hrvatske snage izbile na crtu koja se pružala duž rijeke Prače i Drine do iznad Višegrada, čime je zapravo okončana operacija "Trio". Naime, u Ozrenskom je odred 18. travnja prevratom

smijenjeno partizansko vodstvo i novo četničko zapovjedništvo odreda stupilo je u pregovore s vladom NDH. Time je "Trio III." postao suvišan, a koncem svibnja novo zapovjedništvo Ozrenskog odreda sklopilo je sporazum kojim su priznali vlast NDH, dok su zauzvrat dobili određenu autonomiju na području planine Ozren.

Operacija "Foča" bila je posljednja u nizu operacija usmjerenih na uništenje ustaničkih snaga na području istočne Bosne. Izvele su je u prvoj polovici svibnja njemačko-talijanske snage, a usmjerena je bila na uništenja snaga NOP-a na prostoru između Jahorine, Trnova, Kalinovika, Foče, Goražda i Prače. Cilj nije u potpunosti postignut i partizanski *Vrhovni štab* uspio se s glavninom svojih snaga izvući prema Crnoj Gori, ali je ustanički pokret na području istočne Bosne sveden na lokalne male prepade. Uskoro se partizanski *Vrhovni štab* sa svojim najboljim postrojbama prebacio na područje zapadne Bosne, što ujedno značilo premještanje težišta borbenih djelovanja na ovaj prostor. Ustaničke snage s područja istočne Bosne najvećim dijelom stavile su se pod zapovjedništvo četničkih snaga i ovaj prostor ostati će jedno od njihovih najjačih uporišta sve do kraja rata.

Summary

The uprising that broke out in the region of eastern Herzegovina at the beginning of June 1941 spread rapidly and in the next three months has included most of the regions where the Serbian population had majority. Armed Forces of the Independent State of Croatia (Nezavisna Država Hrvatska-NDH) were not capable to suppress this uprising independently and they needed help from their allies. However, for Germany this theater was of low importance and they were reluctant to allocate any substantial force to combat insurgents, while Italy decided to take advantage of this uprising and weaken their nominal Croatian allies, thus expanding her influence on the Adriatic's east coast further still.

The insurgents successfully exploited these flaws and in a relatively short period of time they managed to organize respectable forces. They were particularly successful in eastern Bosnia, where they controlled wide and compact territory, including several local centers. This also meant that Independent State of Croatia has lost control over the border with Serbia, from where the insurgents in Bosnia were receiving significant help in arms and expertise. Control over eastern Bosnia became priority for the government of the Independent State of Croatia, because preventing the flow of aid from Serbia was perceived by them as precondition for suppression of the uprising. The German command in Belgrade shared a similar view and after the uprising in Serbia had died down, they assessed that eastern Bosnia had become the most important insurgent-held area. Thus the main operations against insurgents in the upcoming winter have taken place in this region and at the beginning they included armed forces of Independent State of Croatia, Germany and subsequently also from Italy.

The first operation was carried out at the beginning of December 1941 by forces of Independent State of Croatia against the Partisan Ozren Detachment in the massif of Mount Ozren. The goal of operation was to secure roads along the rivers Bosna and Spreča from partisans' diversion. Until then, the Ozren operation was the largest independent offensive taken by the NDH's forces, but despite their numerical superiority they failed to fulfill its goals and only managed to push Partisan Ozren Detachment several kilometers deep into the Mount Ozren. From these positions the Partisans were still able to threaten these important communications. In early January 1942 minor operation codenamed "Ozren I" was taken by the joint German-Croatian forces with the goal to secure communications along the river

Bosna in the upcoming operation "Romanija", but because of the strong Partisan resistance the attack was aborted on the same day when it started.

In the mid-January 1942 joint German and Croatian forces conducted the operation code named "Romanija". The basic idea of the operation was to attack suddenly and simultaneously from the directions of Sarajevo, Tuzla, Zvornik and Višegrad, break through insurgents' positions and rapidly advance toward Sokolac, Rogatica and Vlasenica, thus encircling insurgent forces in the area of Han Pijesak and Olovo. Participation of Italian forces was limited and they only had to prevent insurgent forces from crossing the German-Italian demarcation line. Time frame for the operation "Romanija" had been strictly respected, because some German units had been designated for transfer to the Eastern Front and they were deployed in the region of Eastern Bosnia for only short period of time. The operation was carried out according to the plan and the resistance of insurgents' forces was negligible. Prior to the operation chetnik's commanders in eastern Bosnia tried unsuccessfully to negotiate some form of cooperation with the German command in Belgrade. Even though the agreement was not reached, Chetniks' forces avoided combat with German units and many of them either surrendered or retreated into less accessible areas. Partisan forces put up stronger resistance but this caused considerable losses in their ranks. However, due to the imposed time limitations, operation was limited to major roads and the wider area was not properly secured. The German units were moving out of the occupied areas fast and Croatian forces were unable to replace them in time, so soon again many cities came under control of the insurgents.

Operation code named "Ozren II" was closely connected with the operation "Romanija" and can be considered less successful. The basic idea was to advance quickly through the river valleys of Bosnia and Spreča, then suppress partisan Ozren Detachment toward the town of Dobož where it could be encircled and destroyed. As in the previous operation timing had to be strictly respected. However, combat groups were positioned too far apart of each other and between their internal wings there was a large uncovered area, through which units of Partisan Ozren Detachment slipped from the encirclement. The German forces did not encounter significant resistance and soon after the operation "Ozren II" had ended they were redeployed, leaving the situation in the Mount Ozren almost unchanged.

Although these operations did not lead to destruction of the insurgent forces they contributed to the rising of frictions that existed between two insurgent groups, Partisans and Chetniks. First disagreements among these two groups had taken place in mid-November 1941, when the joint command of Partisan and Chetnik forces in eastern Bosnia was

disbanded, but these tensions had not escalated in open conflict because ideological differences between two leaderships had still been alien to the most of the insurgents. With the arrival of Partisan High Command in the eastern Bosnia tensions had become more evident and in early January 1942 the Central Committee of Communist Party of Yugoslavia made a decision to disarm Chetniks i.e. all units that are not under Partisan control. Disarmament was interrupted by the operation "Romanija", and the failure that the insurgent forces suffered during this operation caused new frictions and series of mutual accusations. Clashes had escalated again in March 1942, when Partisan Task Force, consisting of units from elite 1st and 2nd Proletarian Brigades, suddenly attacked Chetnik forces in eastern Bosnia and completely defeated them. After this attack most of the Chetnik units came under the command of the Partisan Supreme Command.

This conflict had serious consequences on the morale of the insurgents and this at a time when the Independent State of Croatia, Germany and Italy planned a major operation against insurgent forces in eastern Bosnia. In early March three allies held a conference in Opatija where they agreed that for the purpose of the upcoming operation Italian forces were allowed to cross the German-Italian demarcation line. This caused serious concern in the government of Independent State of Croatia which suspected that Italians would take advantage of this circumstance and permanently occupy the city of Sarajevo.

The operation was code-named "Trio", which symbolized a joint endeavor of the three war allies. Given the size of the operational area and limited forces on disposal, it was decided that the operation is executed in phases. In each phase enemy forces had to be encircled in the specified area and then destroyed by a concentric attack. After the annihilation the area had to be firmly secured and cleansed of the insurgents. The first phase of the operation codenamed "Trio I" included wider area around the city of Rogatica, the second part codenamed "Trio II" included area in the river Drina bend around the towns of Vlasenica and Srebrenica, and "Trio III", included the area of Ozren mountain. Beginning of operation was planned for mid-April.

Contrary to the assurances from the German side the Croatian government has estimated that once the Italian forces cross the German-Italian demarcation line it would be hard if not impossible to bring them back and that such case can be prevented only if the insurgent forces in eastern Bosnia would be defeated by their own means. Therefore, the Croatian government decided that the units under the command of Ustasha Lieutenant Colonel Jure Francetić carry out the second phase of the operation "Trio" independently and before the planned schedule. Thus Francetić already on April 1st made a successful breakthrough from Han Pijesak towards

Vlasenica and in the next twelve days defeated the insurgents in the area of Vlasenica - Drinjača - Srebrenica, which were the objectives envisaged for the "Trio II".

Francetić's success accelerated the entire operation, but the Italians were unable to fully participate because their troop movements were slow and lagged far behind the schedule. Based on their experience from the operation "Romanija" Partisans decided not to resist and taking advantage of the slowly moving Italians retreated without difficulties to the town of Foča. The Partisan siege of Rogatica was lifted on April 27th and the next day the joint German-Croatian forces broke out on the line that ran along the rivers Prača and Drina up to the town of Višegrad. With that operation "Trio" came to the conclusion. In the meantime, the third phase became redundant because already on April 18th the Chetniks made the coup in the Ozren Detachment. They overthrew the Partisan command and entered into negotiations with the government of the NDH, which were concluded in late May 1942. With this agreement the new Chetnik command of the Ozren Detachment recognized the authority of the Independent State of Croatia, while in return getting a certain degree of autonomy in the area of Mount Ozren.

Operation "Foča" was the last in a series of operations against insurgent forces in eastern Bosnia. It was carried out by the joint German-Italian forces and was focused on the destruction of Partisan forces in the area between Jahorina, Trnovo, Kalinovik, Foča, Goražde and Prača. The goal was not fully achieved and the Partisan High Command retreated with the main force to Montenegro, but the uprising in the eastern Bosnia was almost reduced to nil. Soon the Partisan High Command with its best units pushed into the western Bosnia and with that the focus of combat operations was moved to this theater. The insurgents from eastern Bosnia mostly came under the Chetnik command and this region will remain one of its strongholds until the end of the war.

Ključne riječi

Drugi svjetski rat, Ozrenska operacija, operacija "Romanija", operacija "Ozren I.", operacija "Ozren II.", operacija "Trio", operacija "Foča", Domobranstvo, Ustaška vojnica, Narodnooslobodilački pokret, Dobrovoljačka vojska, Jugoslovenska vojska u otadžbini, Wehrmacht, Regio Esercito

Životopis

Rođen je 14. srpnja 1969. godine u Brežicama, a 1998. završio je dvopredmetni studij geografije i povijesti koji zajednički izvode Prirodoslovno-matematički fakultet i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Sudjelovao je u Domovinskome ratu kao pripadnik 144. brigade Hrvatske vojske. Nakon završenog studija zapošljava se kao profesor povijesti u Poljoprivrednoj školi, a 1999. godine prelazi u Hrvatski državni arhiv na mjesto arhivista u Središnjem fotolaboratoriju. Godine 2005. imenovan je načelnikom Mikroteke i fototeke i ujedno zamjenikom pročelnika Središnjeg fotolaboratorija. Godine 2010. stiče zvanje magistra znanosti iz humanističkih znanosti, polje povijest, na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je 18. ožujka 2010. obranio magistarski rad na temu "Kopnene postrojbe NDH na Istočnom bojištu 1941.-1943. godine". U svibnju 2016. imenovan je Pomoćnikom ravnatelja za zaštitu arhivskog gradiva. Samostalno ili u suradnji s drugim autorima objavljeni su mu slijedeći naslovi: "Hrvatska legija, 369. pojačana (hrvatska) pješačka pukovnija na istočnom bojištu, 1941.-1943.", "Lako prevozni zdrug Hrvatske legije: U borbama od Une do Dona, kolovoz 1941. – prosinac 1942.", "Ustaška vojnica 1 i 2: oružana sila Ustaškog pokreta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941.-1945. i "Ustaška vojnica. Fotomonografija."

Sadržaj

Vojne operacije u istočnoj Bosni tijekom zime 1941.-1942. **Pogreška! Knjižna oznaka nije definirana.**

Predgovor.....	1
Uvod	6
Travanjski rat i uspostava NDH	6
Ustanak 1941.....	7
Ustanak u istočnoj Bosni	12
Raslojavanje ustanka	15
Sporazumi <i>Privremene uprave za istočnu Bosnu</i> s Talijanima.....	19
Operacije u istočnoj Bosni prosinca 1941. – travnja 1942.	26
Oružane snage na prostoru istočne Bosne	26
Snage NDH	26
Talijanske snage	29
Njemačke snage.....	30
Snage NOP	32
Snage JVUO	33
Stanje na području istočne Bosne početkom prosinca 1941.....	34
Ozrenska operacija, 3. – 11. prosinca 1941.	34
Početak operacije, 3. – 5. prosinca	37
Zastoj operacije, 6. – 9. prosinca	43
Završetak operacije, 10. – 11. prosinca.....	46
Borbe oko Pala, 10. – 18. prosinca 1941.	52
Operacija "Romanija", 15. – 25. siječnja 1942.	58
Odnos NOP i JVUO koncem 1941. i početkom 1942. godine.....	58
Raspored snaga pred početak operacije "Romanija"	61

Početak operacije, 14. – 16. siječnja 1942.	65
Operacije 17. i 18. siječnja	70
Operacije 19. i 20. siječnja	75
Završne operacije, 21. – 25. siječnja.....	78
Operacija "Ozren II.", 28. siječnja – 9. veljače	87
Početak i tijek operacija, 28. siječnja – 3. veljače	89
Završetak operacije i partizanski protunapad, 4. – 9. veljače	97
Između velikih operacija, borbe u istočnoj Bosni, veljača – ožujak, 1942.....	109
Stanje u istočnoj Bosni nakon završetka operacije "Romanija".....	109
Borbe oko Rogatice, 2. – 21. veljače	114
Boj za Žljebove, 26. veljače – 14. ožujka	118
Sukob NOP-a i JVUO u ožujku 1942.....	124
Operacija "Trio"	129
Priprema za operaciju "Trio"	129
"Trio II." – Francetićev prodor prema Drini	133
"Trio I."	145
Zaključak	162
Izvori i literatura.....	171
Dodatak 1. Karte	175
Dodatak 2. Usporedni činovi	183
Dodatak 3. Popis kratica	185
Sažetak.....	188
Summary.....	192
Ključne riječi.....	196
Životopis	197
Sadržaj	198